

د اداري فساد پروړاندې د مبارزې د څارنې او ارزونې خپلواکه
گډه کمېټه

د افغانستان د عامې روغتيا په وزارت کې د اداري فساد پر
وړاندې د زیانمنو ارزونه

غبرگولی ۱۳۹۵

کابل، افغانستان

لړلیک:

۵	<u>مخینه</u>
۶	<u>اجرایوی لنډیز</u>
۶	<u>د رپوټ لنډیز:</u>
۱۰	<u>زده شوی تجربی او د راتلونکي لپاره وړاندیزونه</u>
۱۰	<u>څارنه او ارزونه</u>
۱۲	<u>رونټیا، حکومتولي او حساب ورکونه</u>
۱۳	<u>پالیسي</u>
۱۵	<u>قراردادونه</u>
۱۵	<u>اختلاس</u>
۱۶	<u>خویش خوري/ له واک څخه ناوړه ګټه اخیستنه</u>
۱۸	<u>د کیفیت تضمین/د کیفیت کنترول</u>
۱۸	<u>بشری حقونه او تبعیض</u>
۱۹	<u>شوکی</u>
۲۰	<u>دوکه/ درغلی/ جعل/تزویر</u>
۲۱	<u>بدی اخیستل</u>
۲۲	<u>تنظیم شوی غوراوی او متوقعه پایلې</u>
۲۶	<u>د رپوټ متن</u>
۲۶	<u>مخینه او وضعیت</u>
۲۷	<u>رونټیا، حکومتولي او ځواب ورکول</u>
۲۷	<u>د عامي روغتیا وزارت او د روغتیا سکتور</u>
۲۸	<u>د روغتیايي سیستم برخې</u>
۲۹	<u>میتودلوژي</u>
۳۰	<u>د پام وړ ګروپونه</u>
۳۰	<u>د عامي روغتیا وزارت رییس، مدیران او د رهبري چارواکي</u>
۳۰	<u>د عامي روغتیا وزارت نا اداري، او د لومړۍ کړنې کارکوونکي</u>
۳۰	<u>د روغتیا سکتور د پروګرامونو د پلي کوونکو، مدني ټولنې، قومي مشرانو او سیاسيونو په ګډون، نور کاري شریکان</u>
۳۰	<u>ناروغان او د هغوی کورنۍ</u>
۳۰	<u>د عامي روغتیا وزارت پخواني رییس، مدیران، امرین او د لومړۍ کړنې کارکوونکي</u>
۳۰	<u>د پام وړ ځانګړي مطالب:</u>
۳۰	<u>أ. پالیسي</u>
۳۰	<u>ب. قراردادونه</u>
۳۱	<u>ج. اختلاس/ د شخصي ګټو لپاره د عامه مالونه غلاکول</u>
۳۱	<u>د. خویش خوري/ په مقرري او ارتقا کې له واک څخه ناوړه ګټه اخیستنه ...</u>
۳۱	<u>ه. د کیفیت تضمین/ د کیفیت کنترول</u>

۳۱	و. بشري حقونه او تبعيض
۳۱	ز. د فشار اعمال
۳۱	ح. دوکه/ درغلی/ جعل/ تزوير
۳۱	ط. د گټو ټکر
۳۱	ي. بدي اخيستل
۳۱	ک. د اداري فساد نور خطرونه
۳۱	د مالوماتو راټولولو لپاره د ولايتونو ټاکل
۳۲	(1) پلازمېنه، له پلازمېنه څخه د باندې ساحو په پرتله
۳۲	(2) هغه ولايتونه چې لږ تر لږه يو ستر ښار لري، د هغو ولايتونو په پرتله چې ستر ښار نه لري
۳۲	(3) هغه ولايتونه چې لږ تر لږه يوه نا امنه ولسوالۍ لري، د هغو ولايتونو په پرتله چې نا امنه ولسوالۍ نه لري
۳۲	(4) هغه ولايتونه چې په کې روغتيايي خدمتونه د عامې روغتيا وزارت له لوري وړاندې کيږي، د هغو ولايتونو په پرتله چې روغتيايي خدمتونه په کې د سيمه ايزو او نړيوالو موسيسو له خوا وړاندې کيږي
۳۲	(5) هغه ولايتونه چې د هيواد د سترو جغرافيايي زونونو څخه گڼل کيږي
۳۳	۱. موندنې: د عامې روغتيا وزارت د رهبري پلاوي، مديرانو او رييسانو له فردي او گروپي مرکو څخه
۳۴	پاليسي
۳۸	قرار دادونه
۶۰	۲. موندنې: د عامې روغتيا وزارت عادي او د لومړي کرښې کارکوونکي
۶۰	پاليسي
۸۴	۳. موندنې: نور کاري شريکان، د روغتيا برخې د پلي کونکو، مدني ټولنې، قومي مشرانو او سياسيون په گډون
۸۴	پاليسي
۱۰۷	۴. موندنې: ناروغان او دهغوی کورنۍ
۱۰۷	پاليسي
۱۰۹	قرار دادونه
۱۰۹	اختلاس
۱۱۰	خوښ خوري/ له واک څخه ناوړه گټه اخيستنه
۱۱۱	د کيفيت تضمين/ د کيفيت کنترول
۱۱۲	بشري حقونه او تبعيض
۱۱۴	شوکی
۱۱۵	دوکه/ جعل/ تزوير/ درغلي
۱۱۵	د گټو ټکر
۱۱۶	بدي اخيستل
۱۱۷	د اداري فساد نور خطرونه
۱۱۸	۵. موندنې: د عامې روغتيا وزارت د پخواني لومړي کرښې، کارکوونکو، امرينو، مديرانو او رييسانو
۱۱۸	پاليسي
۱۲۲	قرار دادونه
۱۲۳	اختلاس
۱۲۵	خوښ خوري/ له واک څخه د شخصي گټو لپاره ناوړه گټه اخيستنه

۱۲۶	 <u>د کیفیت تضمین/د کیفیت کنترول</u>
۱۲۶	 <u>بشري حقونه او تبعيض</u>
۱۲۷	 <u>شوکی</u>
۱۲۷	 <u>دوکه/ جعل/ تزوير/ درغلی</u>
۱۲۸	 <u>د کټوټکر</u>
۱۲۸	 <u>بدی اخيستل</u>
۱۲۸	 <u>د اداري فساد نور خطرونه</u>
۱۲۹	 <u>د مستقیمو لیدنو په پایله کی کلیدی موندنی</u>

مخينه

د افغانستان عامې روغتيا وزارت کې د اداري فساد زيانمنو ارزونې دغه رپوټ د اداري فساد پر وړاندې مبارزې د څارنې او ارزونې خپلواکي گډې کمېټې (MEC) له خوا د عامې روغتيا وزير فيروز الدين فيروز په غوښتنه ترسره شوی دی. د دې رپوټ څخه مخکې د وزير له خوا يوه رسمي بيانيه او يو رپوټ – نوټ خپور شوی وو چې موخه يې د روغتيا په سکتور کې د اداري فساد په اړه عامه پوهاوي لوړول او د دې څرگندول وو چې وزير هوډمن دی چې د اداري فساد سره په مستقيمې توگه مبارزه به کوي. د ۲۰۱۴ کال په اکتوبر کې د څارنې او ارزونې کمېټې (MEC) د «درملو تورید په اړه» د اداري فساد زيانمنو يوه ارزونه ترسره کړي وه. خو دغه ځانگړی رپوټ په افغانستان کې د روغتيا سکتور پراخه او ژوره ارزونه ده.

د دغه رپوټ موخه د افغانستان روغتيا سيستم کې د اداري فساد زيانمنو کچې ارزول دی؛ تر څو چې مالومه کړي چې دغه زيانمنې چيرته دي؛ او دا چې ښې تجربې روښانه کړي او د اداري فساد زيانمنو سره مبارزې لپاره سپارښتنې وړاندې کړي. دغه ارزونه د ارزونې يوه ټيم له خوا چې د متعده افغانانو او نړيوالو کارپوهانو څخه جوړ شوی وو چې د افغانستان عامې روغتيا سيستم او اداري فساد سره مبارزې په برخو کې يې پوهه درلودله ترسره شوې. د دغې ارزونې ترسره کولو لپاره د عامې روغتيا ۲۶۹ تنه پخواني بيلابيلو رتبو درلودونکو کارکونکو، د ټيټو سطو کارکونکو او د لومړي کړنې کارکونکو، د روغتيا سکتور پليکونکو، مدني ټولنې ادارو، ټولنيزو مشرانو، او ناروغان او د هغوي کورنيو د افغانستان بيلابيلو برخو څخه په مخامخ مصاحبو او بحثي ډلو کې گډون وکړ. دغه رپوټ د هغوي د مالوماتو او تجربو په بنسټ او د ارزونې ټيم مستقيمي څارنې په بنسټ جوړ شوی دی.

دغه ځانگړی رپوټ د افغانستان په روغتيايي سکتور کې د ستونزو پراختيا په اړه مالومات وړاندې کوي. ناروغان او د کورنيو غړو يې د اداري فساد سره د ويرې، رنځ، ځورونې، درد او مړينې په قالبونو کې مخامخ شوي دي. د افغانستان په روغتيا سکتور کې اداري فساد يوشمير غير قانوني، غير اخلاقي، او شرم وړ کړنې رانغاړي چې په سيستماتيک ډول ناکام چاپيريال کې ترسره کېږي. ډيری وخت، دا ژوره او پراخه وی او يوه حاکمه الگو څرخی. د روغتيا په سکتور کې په ټولو شريکو غاړو اغيزه کوی. د اداري فساد پر وړاندې ډيری وخت چارواکي او کارکونکي بيوسته پاتې شوي او ناهيلي شوي او د پياوړو احساساتو درلودو سره بياهم د همکارانو او سياسي رهبري لوري ناهيلي شوي دي. د روغتيا په ډيريو څانگو کې ناروغان بايد بده ورکړي. ډاکتران ډيری وخت د عامه سکتور څخه د دې لپاره گټه اخلي چې ناروغان و مومي او خپل خصوصي کلينيک ته يې معرفي کړي. په پای کې، ناروغان او د هغوي کورني داسې احساس کوي چې غږ يې نه اوريدل کېږي.

رپوټ د عامې روغتيا وزارت سيستمونو او کړنو باندې باور او اعتماد بيا جوړولو لپاره اړينو کړنو ترسره کولو، او د دې لپاره چې افغان ولس ته روغتيايي خدمتونه په پام وړ ښه شي، پياوړي دليلونه (سپيناوی) وړاندې کړي. هيله ده چې د افغان ولس هغه فوآرانه خواشینی (خسه) چې د مصاحبو په لړ کې روښانه شوه عامې روغتيا وزارت ته يوه پياوړي انگيزه شي ترڅو هغه حقيقي سمونونه (اصلاحات) تعقيب کړي چې د افغانستان ولس روغتيا معيارونه لوړ کړي.

ډاکتر یم ترابي

د څارنې او ارزونې کمېټې (MEC) رئیس

۱۳۹۵ د غبرگولي ۱۵

اجرائیوی لنډیز

کلیدي حقیقتونه:

- د ۱۳۹۴ کال په وري میاشت کې د عامې روغتیا وزیر ډاکټر فیروزالدین فیروز، «د روغتیا په سکتور کې له اداري فساد سره د مبارزې» تر نوم لاندې یوه رسمي اعلامیه خپره کړه تر څو چې په روغتیا سکتور کې د اداري فساد سره مبارزې لپاره خپل هوډ د وزارت د کارکوونکو او پراختیایي همکارانو ته روښانه کړي.
- همداراز د ۱۳۹۴ کال په وري میاشت کې د عامې روغتیا وزارت د «روغتیا په سکتور کې د ښې حکومتولۍ» په اړه یوه اعلامیه خپره کړه چې وروسته بیا د ۱۳۹۴ کال په غبرگولي میاشت کې د وزارت له لوري د حساب ورکولو^۳ لاندې رپوټ وړاندې شو، چې دواړو یې د افغانستان ټول ولس لپاره د یوه اغیزمن، ګټور او مسوول روغتیايي سیستم رامنځته کولو کې د وزیر د هوډ څرګندويي کوله.
- د ۲۰۱۶ کال په مې میاشت کې، له اداري فساد سره د مبارزې د څارنې او ارزونې خپلواکي ګډې کمېټې په عامې روغتیا وزارت کې د اداري فساد پر وړاندې د زیانمنو د ارزونې پایلې اعلان کړې. دغه ارزونه د ۲۶۹ کره او ژورو مرکو، له ۱۳ ولایتونو څخه لیدنو، ۸ ګروپي بحثونو، ۲۳ مخامخ لیدنو او د لسګونو سندونو د څیړولو په پایله کې بشپړه شوه. د ارزونې موندنې د ترلاسه شویو تجربو او سپارښتنو سره یوځای په مفصله توګه په دې ځانګړي رپوټ کې وړاندې شوي دي.

د رپوټ لنډیز

په هیواد کې له درې لسیزو جګړو وروسته افغانستان د یوه ماتیدونکي حکومت درلودنکې دی. په ۱۳۸۰ کال کې د طالبانو د رژیم له ړنګیدو وروسته، د روغتیا سکتور په بېلابېلو ډولونو له پاملرنې او سرچینو څخه برخمن شوی. په دې لړ کې د افغانستان د عامې روغتیا وزارت د افغانانو د روغتیايي حالت د ښه کولو په بهیر کې له جدي ننگونو سره مخ شوی، له دغو ننگونو څخه یوه ننگونه اداري فساد دی چې د دولت په چوکاټ او له دولت څخه بهر د څارونکو له لوري پیژندل شوی دی.

د ملي یوالي حکومت په ځانګړي توګه د عامې روغتیا وزارت په ښکاره توګه د روغتیا، حکومتولۍ او حساب ورکولو په اړه اندېښنو ته رسېدنه کړې ده. د عامې روغتیا وزیر ډاکټر فیروزالدین فیروز د روغتیا په سکتور کې د اداري فساد د پیژندلو او ورسره د مبارزې په برخه کې، له ځانه پیاوړې رهبري ښودلې ده. د عامې روغتیا وزارت د روغتیا په سکتور کې د اداري فساد د کچې مالومولو او ورسره د مبارزې په اړه، په روښانه توګه د یوې پراخې ارزونې غوښتنه کړې.

په تیره پېړۍ کې د نړۍ په کچه، د عامې روغتیا په سکتور کې ستر بدلونونه راغلي او په پېچلو او تخنیکي سیستمونو بدل شوي چې د وګړو د روغتیا لپاره، روغتیايي مراقبتونه پلان، پلې، وړاندې کوي او ترې څارنه کوي چې دا کار حتی د منظمو او رفاه لرونکو ټولنو لپاره کیدای شي یوه ننگونه وي. په افغانستان کې په تیره یوه نیمه لسیزه کې وسله والو کړکېچونو، پر اقتصاد، امنیت، مالي او بشري سرچینو بې باوريو سره سره د افغانستان حکومتونو د روغتیا او خپلو خلکو د عامې روغتیا برخې د ښه والي په موخه پاملرنه کړې ده. د روغتیا او عامې روغتیا پروژو په برخه کې بهرنیو تمویلونکو او کاري شریکانو د خپلو موخو په ترلاسه کولو کې د عامې روغتیا وزارت ملاتړ کړی، چې په دغو فعالیتونو کې د تمویلې سرچینو د ترلاسه کولو په میکانیزم کې مرسته او همکاري، د خدمتونو د وړاندې کولو پلي کول، د عامه روغتیا وزارت د تخنیکي وړتیاوو پراختیا، د روغتیايي بنسټونو جوړول او ښه کول، د روغتیا

^۱ - د عامې روغتیا وزارت: د اداري فساد په اړه اعلامیه: وری، ۱۳۹۴

^۲ - د عامې روغتیا وزارت: د روغتیا په برخه کې د ښې حکومتولۍ په اړه اعلامیه: وری، ۱۳۹۴

^۳ - د عامې روغتیا وزارت: د وزیر دفتر ریاست، لنډ رپوټ شمېره ۱، غبرګولی، ۱۳۹۴

سکتور د پیاوړي کولو، د ټول سیستم په کچه د پالیسیو او پروتوکول د طرحې او تدوین لپاره د لارښوونو برابرول کېدون لري.

د ډاکټر فیروز د مشخص وړاندیز وروسته د څارنې او ارزونې کمیټې په عامې روغتیا وزارت کې د اداري فساد د زیانمنو ارزونه ترسره کړي، دغه ارزونه د دواړو بنسټونو په ګډې همکارۍ ترسره شوي. دغه ارزونه د میتودلوژۍ له لوري داسې پلان شوي وه چې په عامې روغتیا سکتور کې د اداري فساد زیانمنو پیژندلو او د هغو سره مبارزې په اړه د عامې روغتیا وزارت سره مرسته وکړي. د دغې موخې لپاره، د عامې روغتیا وزارت او نورو شریکو غاړو څخه مالومات راټول شول ترڅو د اداري فساد زیانمنې په سیستماتیک ډول و ارزول شي او ورته سپارښتنې شي.

ارزونه په ۱۳ ولایتونو (بدخشان، بغلان، بلخ، بامیان، هرات، جوزجان، کابل، کندهار، کاپیسا، خوست، ننګرهار، پکتیا، او سمنګان) کې ترسره شوه. د ارزونې ټیم د شریکو غاړو پنځو ډلو کې (عامې روغتیا وزارت مدیرانو، عامې روغتیا وزارت کارکوونکو او لومړۍ کړنې کارمندانو، د روغتیا سکتور نورو شریکو غاړو، ناروغانو او هغوي کورنیو، او د عامې روغتیا وزارت پخوانیو رئیسانو او مدیرانو) د ۲۷۰ څخه ډیرو کسانو سره په مفصله توګه خبرې وکړې.

- د هیواد ټولو سیمو څخه د عامې روغتیا وزارت رییسانو، مدیرانو، او چارواکو د اداري فساد اړوند ستونزې ډیر په تفصیلاتو سره بیان کړې. دغو ځواب ورکوونکو یو پراخ شمیر ستونزې، بیځایه کړنې او له لاسه تللي ګامونه د عامې روغتیا سکتور اداري فساد مدیریت برخه کې څرګند کړل او همداراز ناکامي، ناهیلې او د ناپوهه همکارانو له امله ناهیلې یې تایید کړې. په دې کټه غورۍ کې له ۶۳ ځواب ورکوونکو څخه ټولو یې د اداري فساد زیانمنو یا خطرونو شتون، په یوه یا ډیرو هغو موضوعاتو کې چې په دې مرکې کې ځای کړل شوي وو، منلي دي.
- د عامې روغتیا وزارت ټیټې سطحې او د لومړۍ کړنې کارکوونکو پرته له دې چې د عامې روغتیا وزارت په کومه برخه او کوم ځای کې کار کوي، د اداري فساد څخه رامنځته شوي ننگونې څرګندې کړې. دغه کارکوونکي پراخي ستونزې چې د اداري فساد په پایله کې رامنځته شوي تایید کړې. په دې کټه غورۍ کې له ۵۱ ځواب ورکوونکو څخه چې د هیواد په ټولو برخو کې کار کوي ټولو په خپل مرکې کې د اداري فساد زیانمنې یا خطرونه په ګوته کړي دي.
- د روغتیا سکتور د تطبیقونکو، مدني ټولنو، کورنیو او بهرنیو انجواګانو، قومي مشرانو او سیمه ایزو، ولایتي او ملي سیاستوالو، په ګډون نورو شریکو غاړو په عامې روغتیا سکتور کې د اداري فساد زیانمنو توضیح کولو لپاره د خپلو تجربو او لیدنو بیلابیل شکلونه بیان کړل. د هیواد له ټولو برخو څخه د روغتیا په برخه کې د اداري فساد اړوند ۴۹ ځواب ورکوونکو په هره موضوع کې چې ورسره مطرح شوي مالومات وړاندې کړي دي.
- ناروغانو او د فامیل غړو یې د روغتیا په سکتور کې اداري فساد د ویرې، ځورونې، درد او مړینې په قالبونو کې څرګند کړ. د روغتیايي سکتور له خدمتونو څخه ګټه اخیستونکو د هیواد په ټولو برخو کې د ناقانونه، غیر اخلاقي او د اندېښنې وړ یو شمیر ستري پېښې تایید کړي دي. ددې کټه غورۍ د ۹۶ ځواب ورکوونکو هر یوه یې د معمول په څیر هڅه کړې د روغتیايي ستونزو په اواړي یا مخنیوي کې برخه واخلي خو له ناهیلې سره مخ شوي. همدا راز د روغتیايي ستونزو ترڅنګ د اداري فساد له ګواښ سره مخ شوي. د دوي مرکو روښانه کړه چې څه ډول او تر کومې کچې دغه ناهیلې د افغانانو لپاره عادي شوي دي. د عامې روغتیا وزارت د رییسانو، مدیرانو او چارواکو په څیر د دغو ځواب ورکوونکو څخه هم د بیلګو غوښتل اړین نه ول.
- د عامې روغتیا سکتور پخوانیو رییسانو، مدیرانو، چارواکو او د لومړۍ کړنې کارکوونکو په عامې روغتیا وزارت کې لیدل شوی د اداري فساد له بیلابیلو شکلونو څخه پیدا شوي ستونزې بیان کړې. دغو ۱۳ ځواب ورکوونکو د اداري فساد په وړاندې د زیانمنو اړوند ورته نظرونه او مفکورې په تفصیل سره بیان کړې. له دغو مرکو څخه د راټول شویو مالوماتو ستره برخه په دوه کټه غورۍ کې تحلیل شوي دي:

- لومړۍ مالومات سیستماتیک فساد ته په پام او ددې په پام کې نیولو سره چې کلیدي روغتیايي سیستمونه باید له لازم اغیزمنتوب څخه برخمن وي چې نه دي او خاصو موضوعاتو ته د رسیدنې په موخه د ستونزو د درجې پر بنسټ تحلیل او څېړل شوي دي. دغه تحلیل په دې رپوټ کې د "د درسونو او سپارښتنو" عنوان لاندې وړاندې شوي دي.
 - دوهم، مالومات په داسې ډول منعکس شوي چې د مرکه کوونکو ورته کلمې بیانوي. دغه ډول نقل قول واقعیتونه روښانوي او ستونزې په مستقیم ډول انعکاسوي.
- ارزونه ددې ښودنه کوي چې د عامې روغتیا سکتور له پراخ او ژور فساد سره مخ دی. په ورته وخت کې، دغه ارزونه د سیستم د بڼه والي او له دغو ستونزو سره د مبارزې لپاره د اواړي ځانګړو لارو لپاره د ډیری کارکوونکو او شریکو غاړو جدي لېوالتیا څرګندوي.
- دغه رپوټ، دهغو سپارښتنو او وړاندیزونو مجموعه وړاندې کوي چې د وزارت مقام او همکاران یې کولای شي په عملي پلان کې ترې ګټه واخلي. د څارنې او ارزونې کمیټه هیله لري چې دغه رپوټ ددې لامل شي چې نړیوال تمویلونکي بنسټونه له عامې روغتیا وزارت سره په اغیزمن ډول کار وکړي او د سپارښتنو په پلي کیدو کې له وزارت سره همکاري وکړي.

دغه رپوټ د روغتيا سکتور د ښه والي لپاره په ټوليز ډول ۱۱۵ ځانگړي سپارښتنې لري.

له دې شمېرې څخه ۱۱ سترې سپارښتنې د خپلواکي څارنې د پياوړي کيدو لپاره شوي، د روغتيا او ښه حساب ورکولو په موخه ددغو سپارښتنو پلي کيدل کولای شي له يوې خوا د روغتيا په سکتور کې د کورنيو ادارو ترمنځ لازمه همغږي او همکاري رامنځته کړي، او له بلې خوا د روغتيا سکتور او نور سکتورونه، پياوړي کړي.

1. روغتيايي شوراگانې - د روغتيايي شوراگانو شمېر، پروفایل او اغيزمنتوب بايد ښه شي او له ښې روغتيا او څار کیفیت څخه په ملاتړ کې د هغوی رول د پام وړ پراخ شي.
2. د خپلواکي څارنې پراخول - د روغتيا سکتور په ټول کې خپلواک او بشپړې څارنې ته اړتيا لري. دا امر د بشري سرچينو، مرستو او قراردادونو، تدارکاتو او اداري شتمنيو په برخه کې ښه حکومتولۍ پياوړي کوي او پر روغتيا سکتور د خلکو او تمویلونکو د لاس زيات باور لامل کېږي.
3. د تفتيش بيا رغول - د روغتيا په سکتور کې د اختلاف د مخنيوي په موخه د تفتيش کړنو (روش)، د سرچينو سيستماتيک مدیریت او اجناسو ثبت بشپړ تحليل. په وزارت او ولایتونو کې د کورني تفتيش په کړنو کې د اصلاحاتو را وستل، او بهرنيو څارنيزو او خپلواکو ادارو او گروپونو را بلل د کیفیت د څارنې، موخو، او په هر ولایت کې د کورني تفتيش د څانگو د کاري ساحو په گډون.
- د روغتيا په سکتور کې د درې نويو ادارو جوړول:
4. د روغتيا سکتور د حساب او رپوټ ورکولو خپلواکه شورا (ICH SAR) - د روغتيا سکتور د حساب او رپوټ ورکولو خپلواکه شورا به د روغتيا سکتور د تفتيش او رپوټ ورکولو کیفیت ښه کړي. دغه شورا به په اړونده برخه کې د مدني ټولنې او د افغانستان د روغتيا سکتور نړيوالو تمویلونکو استازي شريکوي، د څيړنو له پایلو او ارزونو څخه په گټې اخيستنې او د HMIS څخه په گټې اخيستنې او د مالوماتو مدیریت، د عامې روغتيا وزارت کورنۍ تفتيش ښه کړي او په رپوټ ورکولو به باور پياوړی کړي.
5. د روغتيايي موسيسو د تصديق (اعتبار ورکولو) خپلواک کميسيون (ICAHO) - د روغتيا، ښې حکومتولۍ او حساب ورکولو له معياري کيدو څخه د ډاډ ترلاسه کولو په موخه، دغه کميسيون به د روغتيا سکتور د پروگرامونو ټول پلي کوونکي، د عامې روغتيا وزارت اداري او رياستونو ته تصديق (اعتبار) ورکړي. د قراردادونو، روغتيايي خدمتونو وړاندې کولو څخه خپلواکه څيړنه، د مالي، بشري سرچينو سيستمونو او د حد اقل معيارونو ته د لاس رسي په گډون د عامې روغتيا وزارت مدیریتي فعاليتونه به ښه کړي.
6. د روغتيا سکتور پر روغتيا د څار عالي شورا (HCOHSI) - دغه شورا به د ادارو او همکارو (شريکو) کلیدي سکتورونو ترمنځ د روغتيا، حساب ورکولو، د قانون د حاکمیت او ښې حکومتولۍ فعاليتونو د همغږي لپاره اړيکي ټينگې کړي.
7. له لويې څارنوالۍ سره اړيکه - له لويې څارنوالۍ سره اړيکه به په ښه توگه د روغتيا سکتور د ستونزو درک او د روغتيا په سکتور کې د لويې څارنوالۍ له لوري د څيړنو او د عدلي تعقيب لپاره لاس ته لاره برابره کړي.
8. د افغانستان د بشري حقونو خپلواک کميسيون سره اړيکه - د افغانستان د بشري حقونو له خپلواک کميسيون سره رسمي اړيکه د روغتيا او بشري حقونو لپاره پاملرنه را اړوي او د روغتيا، حساب ورکولو، ښې حکومتولۍ د فعاليتونو همغږي لا پياوړي کوي.
9. د قراردادونو د څيړلو ډله (گروپ) - دغه ډله به د عامې روغتيا وزارت په تړونونو او تدارکاتو کې کمزورۍ او د صداقت نشتوالي پيدا کوي او د هغوی په مخنيوي او مبارزې به اقدام کوي.
10. په عامې روغتيا وزارت کې په ټولو لوړ رتبه بستونو کې له مقرريو څخه خپلواکه څارنه او ارزونه - د روغتيا په سکتور کې گمارنې بايد وړتيا، تخنيکي مهارتونو، او له بست سره سم د زده کړو پر بنسټ وي. د عامې روغتيا وزارت بايد په ورته پروسه کې د روغتيا بيلگه اوسي.
11. د وارديدونکو درملو د کیفیت ښه والی - تر څو چې هېواد ته داسې درمل چې تيب کیفیت لري او د ډاډ وړ نه وي، پرته له کنترول راځي، د عامې روغتيا پر وزارت د خلکو باور او اعتماد به متزلزل وي. څه د پاسه ۲۰ سپارښتنې په ځانگړي توگه يوازې د درملو د توريد او تدارکاتو بهير سره تړاو لري.

سربيره پر دې، د عامې روغتيا وزارت ټولو برخو ته ځانگړي سپارښتنې شوي دي چې لنډيز يې په لاندې ډول دی:

د سيستماتيکو مسئلو لومړيتوبونه

اقدام	سپارښتنه
انسجام	د روغتيايي مالوماتو د مدیریت سیستم [۲.۱، ۷.۲، ۱۱.۲، ۱.۶، ۸، ۱۰، ۱۲]
جوړول	د روغتيا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکولو خپلواکه شورا [۱۳، ۱۴، ۱۷، ۱۸]
جوړول	د روغتيايي موسيسو د تصدیق (اعتبار ورکولو) خپلواک کمیسیون [۳، ۷، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۷]
بشپړ	په پښتو او دري ژبه د عامي روغتيا وزارت د ټولو پالیسيو ژباړل [۵، ۱.۶]
انسجام	د شکایتونو میکانیزمونه [۱.۱، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵]
انسجام	د روزني د اړتیاوو ارزول او د روزنیزو فرصتونو په پام کې نیول [۱۰، ۱۱]
جوړول	د کلیدي کړنو د شاخصونو ترتیب او څارنه [۱.۱، ۲.۶، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۴، ۱۵]

د رهبرۍ اړوند مسئلو لومړیتوبونه

اقدام	سپارښتنه
پلي شي	پر ناسوېتیا کنټرول [۲.۱، ۱.۶، ۱۰، ۱۲]
پلي شي	د توکم پالنې د مخنیوي په موخه کنټرول او د وړتیا له مخې د ګمارنې دودیدل [۱۰، ۱.۱۰، ۲.۱۰، ۱۶]
وده	روغتيايي شوراګانې [۹، ۱۲، ۱۳، ۱۴، ۱۵، ۱۸]
جوړښت	د روغتيايي سکتور پر روغتيا د څار عالي شورا [۱۵]

د روغتيا اړوند مسئلو لومړیتوبونه

اقدام	سپارښتنه
پلي شي	په خوندي ډول د درملو د تولید او تهیې د باور وړ سیستم [۲، ۱۷]
جوړول	له لویې څارنوالۍ سره اړیکه [۴، ۱۵، ۱۶، ۱۷، ۲۰]
پلي شي	د دیپلومونو او تصدیقونو د صحت څیړل [۱.۱، ۱۶]
پلي شي	خصوصي سکتور ته د ناروغانو د استولو (راجع کولو) روڼ مدیریت [۲.۲، ۶.۲، ۱۲، ۱۸]
پلي شي	د مرستو او قراردادونو د مدیریت روڼه او اغیزمنه اداره [۳، ۷]
پلي شي	د عامه مالونو (په ځانګړي ډول د امبولانسونو) کنټرول [۲.۲، ۸]
جوړول	د ډاډ وړ تفتیش او څیړنه [۱.۱، ۹، ۱۰، ۱۲، ۱۳، ۱۶، ۱۷]

د څارنې او ارزونې کمېټه به خوښه وي ترڅو پر دغو سپارښتنو له عامي روغتيا وزارت سره خبرې اترې وکړي، همداراز له وزارت سره د اداري فساد پر وړاندې د مبارزې د عملي پلان په پلي کولو کې همکاري وکړي.

زده شوي تجربې او د راتلونکي لپاره وړاندیزونه

لاندې برخې د اداري فساد پر وړاندې د زیانمنۍ ارزونې څخه زده کړل شوي تجربې او په اړوند یې وړاندیزونه وړاندې کوي.

په لاندې برخو کې د ارزونې د اړوندو موضوعات ځانګړو برخو په تړاو ترلاسه شوي تجربې او په اړه یې وړاندیزونه تشرېح شوي دي. په هر مورد کې وړاندیزونه وړاندې شوي چې د هغو د پلي کیدول په تړاو عملي طرحې په پام کې نیول شوي دي. دغه ځانګړې برخې د تمویل سرچینې، د پام وړ سیستمیک بڼه والی، ظرفیت/وړتیا، لا زیاتې څیړنې، د ادارو ترمنځ همغږي او اړیکې او خلک او سیاسيون را نغاړي. په ځینو مواردو کې له یوه څخه زیات دغه وړاندیزونه د پلي کیدو وړ دي خو په ځینو مواردو کې دغه وړاندیزونه یو بل سره په تضاد کې قرار نیسي.

د زده کړل شویو تجربو او اړوندو وړاندیزونو وروسته، د وړاندیزونو د پلي کیدو او تطبیق لپاره اجرات په ربعوار ډول مشخص کړل شوي دي. دغه بېله برخه کې بیلابیلې د حل لارې (اېشنونه) او متوقعه پایلې وړاندې شوي دي.

څارنه او ارزونه

2 زده کړل شوي تجربې: د عامې روغتیا وزارت د روغتیايي مالوماتو د مدیریت سیستم (HMIS) د عامې روغتیا په ټول سکتور کې د مدیریتي انسجام د پیاوړتیا په برخه کې د یوې با ارزښته او مطمئنې منبع او شتمنۍ په توګه ارزول شوي دي. سره له دې چې روغتیايي مالومات د مدیریت سیستم د مدیریتي دندو، اداري پروسو او د خدمتونو وړاندې کولو په تړاو د باوري څارنې په برخه کې د سیستم په کچه له ګواښ سره مخامخ دي. ټولو کاري شریکانو د روغتیا په سکتور کې د مدیریت، ادارې او خدمتونو وړاندې کولو د بررسی او تفتیش څخه د څارنې او ارزونې کیفیت په اړه خپل تېټ اعتماد ښوولی دی.

1.1.1 وړاندیز: د عامې روغتیا په وزارت باندې د عامه خلکو د اعتماد د بیرته احیا کولو په موخه دې د روغتیا

سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې یو خپلواک او مستقل کمیسیون (ICH SAR) رامنځته شي او صلاحیتونه دې ورته ورکړل شي.

1.1.1.1 د پام وړ سیستمیک بڼه والی او خلک او سیاسيون: په کابل کې د روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک او مستقل کمیسیون (ICH SAR) رامنځته کول. د کمیسیون په کمیشنرانو کې باید د عامې روغتیا وزیر، نړیوال تخنیکي مشاورین چې د روغتیا سیستم تفتیش او رپوټ ورکونې په برخه کې تخصص ولري، د مدني ټولنو استازي او د مرسته کوونکو ادارو استازي شامل وي.

1.1.1.2 د پام وړ سیستمیک بڼه والی ظرفیت/وړتیاوې: د روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک کمیسیون (ICH SAR) لپاره دې متخصص څارنوالان او مفتشین وګمارل شي ترڅو په مرکز کې د عامې روغتیا سیستم او خصوصي سکتور اړوندو قضیو ته په مرکز کې رسیدنه وکړي. په لومړي سر کې د دغو کارکوونکو په جمله کې دې د تفتیش یو نړیوال مشاور، د رپوټ ورکونې یو نړیوال مشاور او شپږ څارنوالان او شپږ مفتشین شامل وي.

1.1.1.3 د تمویل منبع او خلک او سیاسيون: د روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک او مستقل کمیسیون (ICH SAR) دفترونه دې په ټولو ولایتونو کې رامنځته شي.

1.1.1.4 د تمویل منبع او خلک او سیاسيون: د روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک او مستقل کمیسیون (ICH SAR) دې د یوې مستقلې منبع څخه تمویل شي ترڅو د عامې روغتیا د تشکیل څخه خپل بې پرې والی وساتي شي.

1.1.1.5 د ادارو منځ کې همغږي او اړیکې: د عامې روغتیا په سکتور کې د باکیفیته روغتیايي پاملرنو، انسجام او باور شتون بیلګو ته د عامه خلکو د پام را اړولو لپاره د روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک او مستقل کمیسیون (ICH SAR) ښکېلول.

1.2.1 وړاندیز: د عامې روغتیا وزارت د روغتیايي مالوماتو د مدیریت سیستم (HMIS) څیړنه او تحلیل:

1.2.1. لا زیاتې څیړنې او پلټنې: د عامې روغتیا وزارت، د اساسي روغتیايي خدمتونو ټولګې او روغتونې روغتیايي خدمتونو ټولګې (BPHS/EPHS) تطبیق کوونکو موسساتو د رئیسانو، مدیرانو او د روغتیايي مالوماتو د مدیریت سیستم کارکوونکو له نظره د عامې روغتیا وزارت د روغتیايي مالوماتو د مدیریت اوسني سیستم (HMIS) د فعالیتونو مستقلانه ارزونه.

1.2.2. لا زیاتې څیړنې او پلټنې: د پورتنیو کاري شریکانو او مرسته کوونکو له نظره کومې نیمګړتیاوې او ستونزې چې د روغتیا په سکتور کې د روغتیايي مالوماتو مدیریت سیستم د اعظمي اغیزمنتیا او د بلقوه فعالیتونو په وړاندې خنډ دي باید په ګوته او وپېژندل شي. دغه کار باید د ارجاعي میکانیزمونو شاملیدو او د روغتیا په سکتور کې د ناروغانو مدیریت د خصوصي سکتور د څانګو په ګډون لکه درملتونونه، کلینیکونه، روغتونونه او تشخیصیه خدمات او داسې نورو برخو لپاره فرصتونه وړاندې کړي.

1.2.3. ظرفیت/ورتیا: د روغتیايي مالوماتو د مدیریت په سیستم کې د تقویت د ضمیمې برخو شاملول.

1.2.4. لا زیاتې څیړنې او پلټنې: د دې موخې د لاسته راوړلو لپاره د مالي او تخنیکي اړتیاو په ګوته کول.

1.2.5. مالي لګښت: د سافت ویبر او هارډ ویبر، تخنیکي ملاتړ او اړتیا وړ روزنو په برخه کې د پانګونې ترسره کول ترڅو د یاد سیستم د بلقوه فعالیتونو توقعات د مدیریتي دندو، اداري پروسو او د خدماتو عرضه کولو څخه د څارنې په برخه کې پوره شي.

زده کړل شوي تجربې ۲: د څارنې او ارزونې کمیټې مخکې افغانستان ته درملو وارداتو د کنټرول په برخه کې د اداري فساد پر وړاندې زیانمننې په ګوته کړې وې. همدارنګه په دې برخه کې وړاندیزونو ته رسیدنه نه ده شوې. د پاکستان څخه افغانستان ته د دغو تقلبي درملو ماهیت او اندازې په ټولیز ډول د خلکو اعتماد او اعتبار یې په درملو باندې متاثره کړی دی او په پاکستان کې په سلګونو د درملو فابریکې شته چې افغانستان ته درمل صادر وي، په داسې حال کې چې دغه فابریکې په پاکستان کې د درملو د خرڅلاو په تړاو لازم کیفیت نلري. د دې کار د دوام پایلې په ډیرې ناوړه وي.

2 وړاندیز: د درملو د واردولو په هکله د څارنې او ارزونې کمیټې د وړاندیزونو په تړاو د عامې روغتیا وزارت د کړنو په ربعوار ډول باید و څارل شي. یاد وړاندیزونه د اداري فساد پر وړاندې د زیانمننې ارزونې په رپوټ کې مشخص شوي دي. [Pharmaceutical Importation Process](#)، اکتوبر ۲۰۱۴.

2.1 د پام وړ سیستمیک بڼه والی او ظرفیت/ورتیا: د عامه تدارکاتو په قانون کې د درملو لپاره د یوه نوي طرز العمل رامنځته کول.

2.2 د پام وړ سیستمیک بڼه والی: د درملو د قانون اصلاح کول ترڅو افغانستان ته په بشپړ ډول د بیلابیلو او لوړې کچې درملو واردیدو پروسه تنظیم کړي.

2.3 د پام وړ سیستمیک بڼه والی او خلک او سیاسيون: د درملو په قانون کې د اصلاحاتو را وستل ترڅو د کارکوونکو او د درملو کمپنیو ترمنځ د ګټو ټکر څخه مخنیوی و شي.

2.4 د پام وړ سیستمیک بڼه والی او ظرفیت/ورتیا: د جواز لرونکو درملو ملي لست نوي کول.

2.5 د پام وړ سیستمیک بڼه والی او ظرفیت/ورتیا: د جواز لرونکو درملو ملي لست باید د درملو کمپنیو د جواز د ثبت او ورکړې پروسې سره وه نښلول شي.

2.6 د پام وړ سیستمیک بڼه والی او ظرفیت/ورتیا: د فارمسي چارو ریاست د تشکیل د سره کتنه او ورباندې غور کول ترڅو د بڼه والي په موخه لازم څارنیز ظرفیت په پام کې و نیول شي.

2.7 د ادارو ترمنځ همغږي: د څارنې ظرفیت لوړیدو په موخه دې د ادارو ترمنځ د څارنې رسمي میکانیزم رامنځته شي.

2.8 د ادارو ترمنځ همغږي: د دندو او مسئولیتونو روښانه کول ترڅو د مراتبو سلسله او د څارنې او ارزونې سیستم په وضعیت کې بڼه والی راشي او اداري فساد تشخیص کړای شي.

2.9 ظرفیت/ورتیا: د فارمسي په برخه کې ښوونیز ظرفیت(ورتیاوې) لوړې شي.

2.10 د پام وړ سیستمیک بڼه والی او لا زیاتې څیړنې: د فارمسي زده کړو ته د مسلکي درجې په توګه د معاش د ټاکلو په مهال پاملرنه وه شي.

2.11 د پام وړ سیستمیک بڼه والی او د تمویل منبع: د مالوماتو را غونډولو د یوه سیستم رامنځته کول ترڅو عرضه او د عامې روغتیا وزارت موخې له یو بل سره همغږي کړي او د پلان جوړونې پروسه لا شتمنه شي.

- 2.12 د پام وړ سیستمیک ښه والی او لا زیاتې څیړنې: د درملو واردونکو کمپنیو لپاره د درملو د واردولو د جواز ثبت او ورکړې پروسه باید په منظم ډول وه څارل شي، په ځانګړي ډول د هغو کمپنیو لپاره چې په خپل هیواد کې یې معیارونه ندي پوره کړي.
- 2.13 خلک او سیاسيون: له فساد سره د مبارزې ادارو پیاوړې کول ترڅو د وزارت لوړ پوړي چارواکي د نا قانونه شتمنیو په اړه څیړنه ترسره کړي او عدلي تعقیب لاندې یې راولي.
- 2.14 د پام وړ سیستمیک ښه والی او ظرفیت/وړتیا: د درملو د واردولو د صادر شویو/تجدید شویو جواز لیکونو محدود کول.
- 2.15 د پام وړ سیستمیک ښه والی او د تمویل منبع: د بهرنیو کمپنیو لخوا د تولید شویو درملو د کیفیت د تضمین په موخه د کلنیو ارزونو ترسره کول.
- 2.16 د پام وړ سیستمیک ښه والی او د تمویل منبع: د واردو شویو درملو څخه د لومړنۍ، ثانوي او ثالثي سمپل اخیستني طرز العملونو پلي کول ترڅو د جعل او تقلب د ناوړه پایلو مخنیوی و شي.
- 2.17 د پام وړ سیستمیک ښه والی او لا زیاتې څیړنې: د تفتیش په موخه د د مستقلي سمپل گیرې د طرز العملونو پلي کول.
- 2.18 سربیره پردې: د پام وړ سیستمیک ښه والی او د تمویل منبع: د تجهیزاتو او تخنیکي زده کړو په برخه کې پانگونه ترڅو د عامې روغتیا وزارت و توانیږي د سمپلونو د کیفیت څیړنې ترسره کړي.
- 2.19 سربیره پردې: د پام وړ سیستمیک ښه والی او د تمویل منبع: د واحدې منبع څخه تداکارت په پام کې نیول ترڅو د غیر معتبره کمپنیو د بې کیفیته درملو واردولو څخه مخنیوی وشي، او د ټولو توريدی درملو په تړاو د ملي او سیمه ییزو تدارکاتو د زیانونو او خطرونو د ارزونې په موخه د روغتیايي سکتور تمامیت او ریښتینولۍ څخه د څارنې کمیسیون ګمارل.
- 2.20 سربیره پر دې: د پام وړ سیستمیک ښه والی او لازياتي څیړنې: د درملو مرکزي تدارکاتو په پام کې نیول.

رویتیا، کنترول او حساب ورکونه

ترلاسه شوې تجربې ۳: د عامې روغتیا سیستم د تمامیت او ریښتینولۍ په اړه د اعتماد کچه ټیټه ده: د ټولو کاري شریکانو ترمنځ د عامې روغتیا وزارت ادارې، د لومړي کړبڼې کارکوونکو، د روغتیايي خدمتونو عرضه کوونکو موسساتو، د روغتیايي خدمتونو استفاده کوونکو، او د روغتیا سکتور تمویلونکو په ګډون د اعتماد کچه پوره ټیټه ده. نړیوالو موسساتو ویلي چې د روغتیا سیستم د عامې روغتیا وزارت لوړ پوړو چارواکو لخوا په سم ډول نه رهبري کیږي او د هغوی کړنې او فعالیتونه د غیر معیاري رپوټ ورکونې او ناروغانو او د هغوی کورنیو ته د خدماتو د کیفیت په تړاو د حساب نه ورکونې له امله ناکامه دي.

3 وړاندیز: د روغتیا سکتور د اعتبار، تمامیت او ریښتینولۍ د بیرته احیا کولو لپاره د روغتیايي موسساتو د تصدیق یو خپلواک کمیسیون (ICAO) رامنځته کول.

3.1 د پام وړ سیستمیک ښه والی او ظرفیت/وړتیا: د روغتیايي موسساتو د تصدیق خپلواک کمیسیون (ICAO) باید رامنځته شي. د یاد کمیسیون کمیشنرانو په ډله کې باید د عامې روغتیا وزیر، نړیوال مشاورین چې د روغتیايي موسسات تصدیق په برخه کې تخصص ولري، د مدني ټولنو استازي، او د روغتیا سکتور تمویلونکي شامل وي. د روغتیايي موسساتو د تصدیق کمیسیون باید په ربعوار ډول ناستي ترسره کړي.

3.2 د پام وړ سیستمیک ښه والی: د روغتیايي موسساتو د تصدیق خپلواک کمیسیون (ICAO) لخوا د تصدیق ورکړې پروسه د کال دوه ځلې باید د عامې روغتیا وزارت په ټولو ادارو او ریاستونو باندې پلي شي ترڅو د عامې روغتیا وزارت د روغتیايي خدمتونو قراردادونو، مدیریتي دندو د مالي او بشري منابعو سیستمونو په برخه کې په رویتیا، ښې حکومتدارۍ او حساب ورکونې باندې تاکید و شي.

3.3 د پام وړ سیستمیک ښه والی: د روغتیايي موسساتو د تصدیق خپلواک کمیسیون لخوا تصدیق ورکونه باید د یوه مخکې شرط په توګه په هغو موسساتو باندې وضع شي کوم چې لومړني اساسي روغتیايي خدمتونو ټولګي او د روغتونونو خدمتونو ټولګي (EPHS and BPHS) قراردادونه نوي اخلي یا قرارداد ورته تمدید کیږي، ترڅو لږ تر لږه د روغتیايي خدمتونو معیارونه، مصونیت او کیفیت او حساب ورکونه تامین شي. د لومړني اساسي روغتیايي خدمتونو ټولګي او د روغتونو روغتیايي خدمتونو ټولګي تطبیق کوونکي موسسي د خپل کاري پلانونو د پلي کیدو په اړه په مستقل ډول د روغتیايي موسساتو د تصدیق خپلواک کمیسیون ته رپوټ ورکړي.

3.4 د ادارو ترمنځ همغږي او اړیکې: د با کیفیتو روغتیايي خدمتونو، حساب ورکونې او اعتماد د ښو بیلګو په اړه د عامه خلکو پام را اړو په تړاو د روغتیايي موسساتو د تصدیق کمیسیون ښکېلول.

زده کړل شوی تجربې ۴: د عامې روغتیا په سکتور کې د قانون حاکمیت او د مقرراتو رعایت د هغو زور واکو لخوا نقض شوی کوم چې د بیلابیل فشارونو څخه کار اخلي او د عامې روغتیا سکتور اساسي اصول د خپلو شخصي ګټو لپاره تحریف کوي. د عامه خلکو د اعتماد د بیرته احیا کولو لپاره باید د عامې روغتیا په سیستم کې حساب ورکونه، رویتیا او ښه حکومتداري تحکیم او پیاوړې شي.

4 وړاندیز: د لویو دوسیو د څیړنې او عدلي تعقیب او د قانون د حاکمیت د ټینګښت په موخه د عامې روغتیا وزارت او لوی څارنوالی ادارې تر منځ د رسمي همغږۍ او اړیکو تامینول.

4.1 د پام وړ سیستمیک ښه والی او ظرفیت/وړتیا: په کابل کې د لویې څارنوالۍ په اداره کې د روغتیا سکتور د خپلواکي څانګې رامنځته کول.

4.2 د پام وړ سیستمیک ښه والی او ظرفیت/وړتیا: د لویې څارنوالۍ په اداره کې د روغتیا سکتور خپلواکه څانګه باید د متخصصو څارنوالانو او څیړونکو او کارکوونکو لخوا اداره شي ترڅو په مرکز کې د عامې روغتیا سیستم ته اړوندو قضیو ته رسیدنه وکړي. په لومړي سر کې، په دې څانګه کې باید ۱-۲ نړیوال حقوقي او تخنیکي مشاورین او ۶-۸ څیړونکي او ۶-۸ څارنوال وګمارل شي.

4.3 د تمویل منبع او خلک او سیاسيون: د څارنوالۍ په ولایتي ریاستونو کې باید د روغتیا سکتور خپلواکه څانګه رامنځته شي.

4.4 د تمویل منبع او خلک او سیاسيون: د عامې روغتیا سکتور دغه تخصصي څانګې باید د یوې خپلواکې منبع څخه تمویل شي ترڅو خپل بې پرې والی د عامې روغتیا وزارت څخه وساتي او د لویې څارنوالۍ په دفترونو کې د سیاسي فشارونو څخه منځنیوی وکړي.

پالیسی

زده کړل شوي تجربې ۵: د عامې روغتیا په سیستمونو کې په بریالیتوب سره د پالیسیو پلي کیدل د یو شمیر عواملو لکه د پالیسی د شرایطو او محتوا په اړه د پوهې نشتوالی له امله متاثره شوي. دغه کار د دې لامل شوی ترڅو اداري فساد د عامې روغتیا وزارت په لومړیتوبونو باندې اغیزه وکړي.

۵.۱. وړاندیز: د پالیسی جوړنې د اوسني پروسې څیړنه:

۵.۱.۱ د ادارو ترمنځ همغږي او اړیکې او د پام وړ سیستمیک ښه والی: د نړیوالو په مرسته د اوسنیو ټولو پالیسیو چټکه څیړنه او د مؤقتې پالیسیو په لاس کې نیولو سره د تشې مخنیوي

۵.۱.۲ د ادارو ترمنځ همغږي او اړیکې او د پام وړ سیستمیک ښه والی: د نړیوالو په مرسته د پالیسی جوړونې اوسنۍ پروسې څیړنه.

5 وړاندیز: د عامې روغتیا په وزارت کې په بریالیتوب سره د پالیسیو د تطبیق لپاره د پوهاوي او تخنیکي پوهې لوړول او د مناسبو زمینو رامنځته کول.

5.1 د ادارو ترمنځ همغږي او اړیکې او د پام وړ سیستمیک ښه والی: د نړیوالو په مرسته د اوسنیو ټولو پالیسیو چټکه څیړنه او د مؤقتې پالیسیو په لاس کې نیولو سره د تشې مخنیوي

5.2 د ادارو منځ کې همغږي او اړیکې او د تمویل منبع: د عامې روغتیا د ټولو شته او تصویب شویو پالیسیو ژباړل پښتو او دري ژبو ته.

5.3 د ادارو منځ کې همغږي او اړیکې او د تمویل منبع: د عامې روغتیا وزارت ټولو اړوندو ادارو او د لومړنیو روغتیايي خدمتونو ټولګې او روغتونونو روغتیايي خدمتونو ټولګې (EPHS and BPHS) پلي کوونکو موسساتو ته په سیستمیک ډول د ژباړل شویو پالیسیو ویشل.

5.4 د ادارو منځ کې همغږي او اړیکې او د پام وړ سیستمیک ښه والی: د عامې روغتیا وزارت اوسنیو پالیسیو په هکله د عامې روغتیا ټولو رئیسانو او امرینو پوهول او روزل، او د پالیسیو د تطبیق په اړه کله چې هغوی په دنده ګمارل کېږي د بشري سرچینو د پیژندګلوۍ د طرز العمل له لارې د هغوی ژمنه واخیستل شي. د بشري سرچینو د پیژندګلوۍ طرز العمل باید په منظم ډول د روغتیايي موسساتو د تصدیق خپلواک کمیسیون له خوا وڅیړل شي.

5.5 د ادارو منځ کې همغږي او اړیکې او د پام وړ سیستمیک ښه والی: ډاډ ترلاسه شي چې په پالیسیو کې ټول اصلاحات په ملي ژبو راوستل کېږي او دغه اصلاح شوی پالیسی او نورې پالیسی باید د عامې روغتیا وزارت د رئیسانو، مدیرانو او امرینو لپاره د بشري سرچینو د پیژندګلوۍ په طرز العمل کې شامل شي.

زده کرل شوي تجربې ۶: د عامې روغتیا په سیستم کې د بشري سرچینو مدیریت په برخه کې، د مقرراتو او معیارونو د پلي کیدو په برخه کې بې غوري او ناغیري ترسره کېږي او د کلینیک او تخنیکي برخې کارکوونکي د دې څارنیزې نیمګړتیا او کمزورۍ څخه ګټه پورته کوي او موازي خصوصي خدمتونه ترسره کوي. د روغتیا خصوصي سکتور ته د ناروغانو راجع کول د روغتیا د نشتوالي څرګندوی کوي. په روغتیايي سکتور باندې د خلکو نه باور، د عامې روغتیا سکتور کې روغتیايي خدمتونو ته نه لاس رسي او د ګټو ټکر د رامنځته کیدو په لاملونو کې غیر حاضري یو مهم لامل ګڼل کیږي. یو شمیر کارکوونکي په رسمي ډول د عامې روغتیا په سیستم کې دندې ترسره کوي (د کورنیو او نړیوالو موسساتو سره په قراردادي ډول دندې ترسره کوي) په سیستمیک ډول ناروغان خصوصي روغتیايي سکتور ته راجع کوي او هلته شخصي ګټې لاسته راوړي.

6 ۱.۶ وړاندیز: په رسمي کاري وخت کې د غیر حاضری په وړاندې کلک دریځ:

- 6.1.1 د پام وړ سیستمیک بڼه والی او د ادارو ترمنځ همغږي او اړیکې: د عامې روغتیا سیستم او د لومړنیو اساسي خدمتونو ټولګې او د روغتونو روغتیايي خدمتونو ټولګې (EPHS and BPHS) تطبیق کوونکو موسساتو ټول رئیسانو، مدیرانو، امرینو او کارکوونکو ته د رسمي کاري وخت څرګندول او روښانه کول.
- 6.1.2 د پام وړ سیستمیک بڼه والی او د ادارو ترمنځ همغږي او اړیکې: د عامې روغتیا په وزارت کې د دندې د ترسره کیدو د شرایطو په توګه د کاري رسمي وخت تنفیذ او د سر غړونکو لپاره د قانوني چلند په پام کې نیول.
- 6.1.3 د پام وړ سیستمیک بڼه والی او د ادارو ترمنځ همغږي او اړیکې: د لومړنیو اساسي خدمتونو ټولګې او د روغتونو روغتیايي خدمتونو په ټولګه کې د دندې د ترسره کیدو د شرایطو په توګه د رسمي کاري وخت تنفیذ او د سر غړونکو لپاره د قانوني چلند په پام کې نیول.
- 6.1.4 ظرفیت/وړتیا: د عامې روغتیا په وزارت کې او د لومړنیو اساسي روغتیايي خدمتونو او د روغتونو روغتیايي خدمتونو په مرکزونو کې د رسمي کاري وخت د څارنې په تړاو د روغتیايي شوراګانو ګمارنه او د ولسوالیو په کچه هغوی ته دڅارنې صلاحیت ورکول.
- 6.1.5 د پام وړ سیستمیک بڼه والی: د مرکز او ولایاتو په کچه د عامې روغتیا وزارت اړوندو ادارو او د لومړنیو اساسي روغتیايي خدمتونو او د روغتونو روغتیايي خدمتونو په مرکزونو کې د رسمي کاري وخت د څارنې په موخه د عامې روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک کمیسیون (ICH SAR) ګمارل.
- 6.1.6 د ادارو ترمنځ همغږي او اړیکې: په رسمي وخت کې د روغتیايي خدمتونو په وړاندې کولو کې د بڼو او صدقانه اجرائو بیلګو ته د عامه خلکو د پام را جلبولو په موخه د روغتیايي شوراګانو او د عامې روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک کمیسیون ګمارل او ښکېلول.

6 ۲.۶ وړاندیز: د روغتیا خصوصي سکتور خدمتونو ته د ناروغانو د راجع کولو چارو په مدیریت کې د ګټو تګر ته رسیدنه:

- ۱.۲.۶ د پام وړ سیستمیک بڼه والی او د ادارو ترمنځ همغږي او اړیکې: د عامې روغتیا وزارت او د لومړنیو اساسي روغتیايي خدمتونو او د روغتونو روغتیايي خدمتونو (EPHS and BPHS) پلي کوونکو موسساتو د رئیسانو، مدیرانو او امرینو لپاره د عامې روغتیا سکتور څخه د روغتیا خصوصي سکتور ته د ناروغانو راجع کولو پروسې توضیح او څرګندول. دغه موضوع باید نویو کارکوونکو ته د بشري سرچینو د پیژندګلوی په پروسه کې ځای کرل شي.
- ۲.۲.۶ د پام وړ سیستمیک بڼه والی او د ادارو ترمنځ همغږي او اړیکې: عامو خلکو ته د عامې روغتیا سکتور څخه خصوصي روغتیايي سکتور ته د ناروغانو د راجع کولو پروسې توضیح او بیانول. د عامه خلکو پوهاوی یوه دوامداره پروسه او د خلکو د شکایتونو د ترلاسه کولو یو روښانه میکانیزم باید په کې شامل وي.
- ۳.۲.۶ د پام وړ سیستمیک بڼه والی او د ادارو ترمنځ همغږي او اړیکې: د لومړنیو اساسي خدمتونو ټولګې او د روغتونو روغتیايي خدمتونو ټولګې (EPHS and BPHS) د قرارداد کولو په شرایطو کې د ګټو د تګر پالیسیو شاملول ترڅو د عامې روغتیا سکتور څخه د روغتیا خصوصي سکتور ته د ناروغانو بې موده لیرد څخه مخنیوی وشي.

۴.۲.۶ د پام وړ سیستمیک بڼه والی او د ادارو ترمنځ همغږي او اړیکې: د لومړنیو اساسي خدمتونو ټولګې او د روغتونونو روغتیايي خدمتونو ټولګې (EPHS and BPHS) د قراردادونو د ترلاسه کولو په شرایطو کې د ګټو تګر پالیسیو نقض لپاره د مجازات په پام کې نیول.

۵.۲.۶ ظرفیت/وړتیا: د ولسوالیو په کچه د روغتیايي شوراګانو ښکیلول او صلاحیت ورکول ترڅو د عامې روغتیا سکتور څخه خصوصي سکتور ته د ناروغانو راجع کولو څخه څارنه وکړي.

۶.۲.۶ د پام وړ سیستمیک بڼه والی: د مرکز او ولایاتو په کچه په لومړنیو اساسي روغتیايي خدمتونو او د روغتونونو روغتیايي خدمتونو په مرکزونو کې خصوصي سکتور ته د ناروغانو راجع کولو څخه د څارنې په موخه د عامې روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک کمیسیون ښکیلول.

۷.۲.۶ د ادارو ترمنځ همغږي او اړیکې: د روغتیايي شوراګانو او د عامې روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک کمیسیون ته دنده ورکول ترڅو د عامه خلکو پاملرنه د ناروغانو د راجع کولو پروسې په مدیریت کې د ښو او صدقانه اجرائاتو بیلګو ته را جلب کړي.

قراردادونه

زده کړل شوي تجربې ۷: د لومړنیو روغتیايي خدمتونو او د روغتونو روغتیايي خدمتونو د ټولګو (EPHS and BPHS) اړوند قراردادونو پروسې د شک وړ او فاسدې څرګندې شوي دي. د یادو پروسو د پیاوړتیا په تړاو د هڅو ناکامي د مایوسۍ، نا هیلي او شک او گمان لامل او د خلکو اعتماد یې د عامې روغتیا په وزارت را ټیټ کړی دی.

7 وړاندیز: د قراردادونو او د مرستو د مدیریت څانګې (GCMU) د اداري ظرفیت او سیستمونو په اړه د یوې هر اړخیزې او بې پرې څیړنې ترسره کول:

7.1 د پام وړ سیستمیک بڼه والی او خلک او سیاسيون: په دې اړه د روغتیايي موسساتو د تصدیق خپلواک کمیسیون ښکیلول ترڅو ډاډ ترلاسه شي چې د قراردادونو او مرستو د مدیریت څانګې د داوطلبی ارزونې او مذاکرې پروسې څیرل شوي روښانه، رنې، معیاري او د باور وړ دي.

7.2 د پام وړ سیستمیک بڼه والی او خلک او سیاسيون: د قراردادونو او تدارکاتو د څیړنې ګروپ رامنځته کول او د روغتیا سکتور د ټولو قراردادونو د څیړنې او تائید صلاحیت ورته سپارل. د تدارکاتو ملي کمیسیون څخه د ګروپ د رامنځته کیدو په تړاو د سلا اخیستل او د ګروپ د خپلواکي او بې پرې والي څخه ډاډ ترلاسه کول.

7.3 د پام وړ سیستمیک بڼه والی او ظرفیت/وړتیا: په دې اړه د روغتیايي موسساتو د تصدیق خپلواک کمیسیون ښکیلول ترڅو ډاډ ترلاسه شي چې د قراردادونو او مرستو مدیریت په څانګه کې د ګټو ټکر په معمول ډول افشا او ورڅخه مخنیوی کېږي. سرغړونې باید د لویې څارنوالۍ په اداره کې د روغتیا سکتور څانګې ته د عدلي تعقیب لپاره راجع کړل شي.

اختلاس

زده کړل شوي تجربې ۸: د عامه روغتیايي سکتور اموال او پیسې د شخصي ګټو لپاره کارول د یوې عادي او معمولي عمل په توګه د هیواد په ټولو برخو کې څرګند شوي. د دولتي وسایطو (په ځانګړې توګه امبولانسونه) او د مصرفي توکو لکه د تیل او نور توکو غلا په داسې پیمانه چې خلک ترینه متضرره شي د اندېښنې وړ ده او یاد توکي په دوامداره ډول د زور واکو خلکو د هوساینې لپاره کارول کېږي.

8 وړاندیز: په جدي توګه د قوانینو او مقرراتو پلي کیدل د هغو خلکو په وړاندې چې له عامه شتمنۍ څخه د خپلو شخصي اړتیاوو پوره کیدو لپاره کار اخلي.

8.1 د پام وړ سیستمیک بڼه والی او د ادارو ترمنځ همغږي او اړیکې: د عامې روغتیا سکتور د شتمنۍ څخه د شخصي استفادې په تړاو د عامې روغتیا وزارت او د لومړنیو روغتیايي خدمتونو او د روغتونونو روغتیايي خدمتونو (EPHS and BPHS) پلي کوونکو موسساتو ټولو رئیسانو، مدیرانو او آمرینو لپاره قوانین باید روښانه او بیان شي. دغه موضوع باید نویو کارکوونکو لپاره د بشري سرچینو د پیژندګلوی په طرز العمل کې هم ځای ورکړل شي.

8.2 د پام وړ سیستمیک ښه والی: د عامه شتمنی څخه د شخصي استفادې په تړاو په جدي ډول د قوانینو او مقرراتو تنفیذ او پلي کول او په لویې څارنوالۍ کې د روغتیا سکتور د خپلواکې څانګې لخوا د پېښو څیړنه او عدلي تعقیب.

8.3 د پام وړ سیستمیک ښه والی او د ادارو ترمنځ د همغږۍ او اړیکو تامین: د ټولنې په کچه د عامه شتمنی په تړاو د قوانینو او مقرراتو توضیح کول. د ټولنې پوهاوی یوه دوامداره پروسه ده او د شکایاتو د ترلاسه کولو یو میکانیزم باید په کې شامل وي.

8.4 ظرفیت/وړتیا: د عامې روغتیا په وزارت کې او د ولسوالیو په کچه د لومړنیو روغتیايي خدمتونو او د روغتونونو روغتیايي خدمتونو په مرکزونو کې د امبولانسونو او نورو وسایطو د کارونې څخه د څارنې په موخه د روغتیايي شوراګانو ښکیلول و ورته صلاحیت ورکول.

8.5 د پام وړ سیستمیک ښه والی: د عامې روغتیا په وزارت او د لومړنیو روغتیايي خدمتونو او د روغتونونو روغتیايي خدمتونو په مرکزونو کې د امبولانسونو او نورو وسایطو د کارونې څخه د څارنې په موخه د مرکز او ولایاتو په کچه د عامې روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک کمیسیون ښکیلول.

زده کړل شوی تجربې ۹: د هیواد په کچه د روغتیا په سکتور کې د اختلاس د مخنیوي په موخه د تفتیش فعالیتونه او د منابعو موجودی سیستمیک مدیریت ډیر کمزوري دي. د عامې روغتیا وزارت، د روغتیا سکتور تمویلونکي، د روغتیايي سکتور تطبیق کوونکې موسسې او دولت هریو د ښه او یوشانته تفتیش تګلارو په اړه چې څرنگه باید تطبیق او کوم معیارونه په کې رعایت شي خپل شرط لري. د اعتماد د بیرته احیا کولو لپاره مفتشین باید ترشک او گمان لاندې نه وي.

9 وړاندیز: د روغتیا په سکتور کې د اختلاس د مخنیوي په موخه د تفتیش د کړنو او منابعو سیستمیک مدیریت په اړه د یوې بشپړې څیړنې او تحقیق په لاره اچول.

9.1 د پام وړ سیستمیک ښه والی او خلک او سیاسيون: د عامې روغتیا وزارت او په ولایاتو کې د داخلي تفتیش د دندو د اصلاحاتو پیلول.

9.2 د پام وړ سیستمیک ښه والی او خلک او سیاسيون: د عامې روغتیا وزارت او په ولایاتو کې د داخلي تفتیش د دندو د اصلاحاتو پیلول.

9.3 لا زیاتې څیړنې او پلټنې: د خپلواکو ډولو یا بیروني څارنیزو ادارو را بلل ترڅو د داخلي تفتیش د څانګو کیفیت، خپلواکي او کاري محدوده په هر ولایت کې و څاري.

9.4 لا زیاتې څیړنې او پلټنې: د روغتیا په سکتور کې د تفتیش او کنټرول په تطبیق کې د نیمګړتیاوو د پېژندلو په موخه د روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک کمیسیون (ICHSAR) ښکیلول.

9.5 لا زیاتې څیړنې او پلټنې: د تفتیش او منابعو او اجناسو د مدیریت سیستمونو د معیاري کیدو لپاره د فرصتونو د توضیح کولو په موخه د روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک کمیسیون (ICHSAR) ښکیلول.

9.6 لا زیاتې څیړنې او پلټنې او ظرفیت/وړتیا او د تمویل منبع: د یادو موخو د ترلاسه کیدو لپاره د اړتیا وړ مالي او تخنیکي منابعو او مهارتونو د په ګوته کولو په موخه د روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک کمیسیون (ICHSAR) ښکیلول.

9.7 د ادارو ترمنځ د همغږۍ او اړیکو تامینول: د عامې روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک کمیسیون ښکیلول ترڅو د عامه خلکو پاملرنه د عامې روغتیا په سکتور کې د شتمنیو مدیریت په تړاو د ښو او صدقانه اجرائاتو بیلګو ته را جلب کړي.

توکم پالنه او له واک څخه ناوړه استفاده

زده کړل شوی تجربې ۱۰: د بشري سرچېنو په مدیریت کې د اړیکو او سلیقو پر بنسټ استخدام او د زور واکو سیستمیکه لاسه وهنه د یو عادي او معمولي کړنې په توګه توضیح شوي. د هیواد په ټولو برخو کې روغتیايي خدمتونه او روغتیايي سیستمونه د توکم پالنې او له واک څخه ناوړه استفادې څخه متاثره شوي.

۱۰.۱ وړاندیز: د بشري سرچېنو د استخدام مدیریتونو د کاري ځواک او اداري ظرفیت په تړاو د یوې بشپړې څیړنې په لاره اچول.

۱.۱.۱۰ د پام وړ سیستمیک ښه والی او خلک او سیاسيون: د دې اثبات چې ټول لوړ پوړي چارواکي د وړتیا پر بنسټ په دندو گمارل شوی دي.

۲.۱.۱۰ د پام وړ سیستمیک ښه والی او خلک او سیاسيون: د باندني څارنیزو ادارو را بلل ترڅو د استخدام او گمارنې پروسې و څاري.

۳.۱.۱۰ د پام وړ سیستمیک ښه والی او خلک او سیاسيون: د استخدام مدیریتي پروسو، کاري ځواک او اداري ظرفیت کې د روڼتیا، وضاحت اعتماد د تامین په موخه د روغتیايي موسساتو د تصدیق خپلواک کمیسیون بشکلول.

۴.۱.۱۰ د پام وړ سیستمیک ښه والی او ظرفیت/وړتیا: د بشري سرچینو د استخدام مدیریت کې د توکم پالنې د مخنیوي او برملا کولو په موخه د روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک کمیسیون بشکلول.

۲.۱۰ وړاندیز: د روغتیا په سکتور کې د بشري سرچینو په استخدام کې د روڼتیا د اړتیا په هکله په لوړه کچه د څرگندو بیانېو وړاندې کول.

۱.۲.۱۰ خلک او سیاسيون: د دولت د دننه او بهر د ټولنو او ملاتړ کوونکو را ټولول او منسجم کول ترڅو په ټولیز ډول د روغتیا په سکتور کې د استخدام په برخه کې د زور واکو کسانو نفوذ د څرگندو او روښانه بیانېو له لارې د ننګونې سره مخ کړي.

د خلکو د روغتیا په خاطر، د روغتیا په سکتور کې د وړتیاوو پر بنسټ د استخدام پروسې د خرابېدو څخه مخنیوی وکړئ. زموږ د خلکو ژوند له ګواښ سره مخ دی. زموږ روغتیا د استخدام په پروسه کې صداقت او ریښتینولې پورې اړه لري. د عامې روغتیا په سکتور کې د جذب او استخدام لپاره وړتیا او پوهه د یواځیني مشروع معیار په توګه ګڼل کېدلې شي نه روابط او خپلوي. تحصیلي لاسته راوړنې، ریښتینولې او صداقت زموږ د خلکو روغتیا کې ښه والی راوستلی شي.

زده کړل شوی تجربی ۱۱: د هیواد په ټولو برخو کې د روغتیا سکتور په ټولو څانګو کې کارکوونکو تخنیکي ښوونیزو فرصتونو او مسلکي پرمختګ ته د نه لاس رسی په تړاو ناهیلې او مایوسي څرګنده کړې ده. د ښوونیزو او مسلکي ودې د فرصتونو په مدیریت کې سلیقه یي چلند او ګوند بازي د یوې عادي او معمولي موضوع په توګه توضیح شوی. دغه ډول محرومیت د کارکوونکو د روحي خرابوالي او په منفي ډول د هغوی انگیزه متاثره کوي دا باور پیاوړی کوي چې ګواکي د مکافاتو میکانیزم په تبعیض آمیز او نا سمه ډول مدیریت کیږي.

11 وړاندیز: د ښوونیزو اړتیاوو ارزونې فعالیتونو او فرصتونو ته د لاس رسی سیستمیک مدیریت په تړاو د یوې بشپړې څیړنې په لاره اچول.

11.1 د پام وړ سیستمیک ښه والی او خلک او سیاسيون: د عامې روغتیا په وزارت او د لومړنیو روغتیايي خدمتونو او روغتونونو روغتیايي خدمتونو (EPHS and BPHS) تطبیق کوونکو موسساتو د ښوونیزو اړتیاوو ارزونې په پروسو کې د روڼتیا، وضاحت او اعتبار د تامینولو په موخه د روغتیايي موسساتو د تصدیق کمیسیون بشکلول.

11.2 د پام وړ سیستمیک ښه والی او ظرفیت/وړتیا: د عامې روغتیا وزارت او د لومړنیو روغتیايي خدمتونو او روغتونونو روغتیايي خدمتونو تطبیق کوونکو موسساتو کې د سلیقوي چلند او ښوونیزو فرصتونو ته د لاس رسی په تړاو د تبعیض د مخنیوي او برملا کولو په موخه د روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک کمیسیون بشکلول.

11.3 د پام وړ سیستمیک ښه والی او ظرفیت/وړتیا: د کلینیکي او تخنیکي زده کړو او مسلکي ودې لپاره د منابعو او فرصتونو مدیریت سیستمونو د معیاري کولو لپاره د فرصتونو تامینولو په موخه د روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک کمیسیون بشکلول.

11.4 لا زیاتي څیړنې او پلټنې او د تمویل منبع: د یادو موخو د حصول لپاره د اړتیا وړ مالي او تخنیکي منابعو په ګوته کول.

د کیفیت تضمین/د کیفیت کنترول

زده کړل شوي تجربې ۱۲: ویل شوي چې د کیفیت تضمین (څارنیزې پروسې او د کیفیت د څیړنو تصدیق) د روغتیا سکتور په ټولو کچو کې سازگاري نلري. څرگنده شوي چې د کیفیت کنترول (اصلاحي اقدامات او مجازات) د اعتبار وړ ندی او همغري په کې نه لیدل کیږي. د کیفیت په تړاو اندیښنې د رهبرۍ، کنترول، مالي، بشري سرچینو، د روغتیايي خدمتونو عرضه کولو، فارمسي او درملو عرضې او د روغتیايي مالوماتو د مدیریت په کچه موجودی دي.

د پانګونې د تعقیب او د هغو د محصول او نتایجو په تړاو یو معیاري تګلاره کولای شي د لوړې کچې ستراتیژي د پروګرامونو او تکتیکي کچې تصمیم نیونې سره وه نښلوي. د روغتیا په سکتور کې، په ځانګړي ډول کله چې منابع کمی وي، د اجرائو کلیدي شاخصونه کولای شي چې د مدیریت سیستم او او تطبیق کوونکو موسساتو په کچه پرمختګونه او لاسته راوړنې د خلکو سره شریک کړي: د اجرائو په کچه نیمګړتیاوې هغه اغیزمن مالومات چمتو کوي چې کولای شو له هغو څخه د روغتیا سکتور د تخصیص او اضافي بودجې غوښتنې پر مهال استفاده وشي او د بودجه پیشنهاد توجیه کړي. د اجرائو کلیدي شاخصونه نه یوازې د عامې روغتیا وزارت سره د هغو د پروګرامونو د بریالیتوبونو په مشخص کولو او تعقیب په برخو کې مرسته کوي، بلکې د مالي وزارت، کلیدي سیاسي تصمیم نیوونکو او خلکو سره د عامه رفا په تړاو د سرچینو د مصرف په هکله مالومات شریکولو او پوهاوی په برخه کې هم مرسته کوي.

12 وړاندیز: د اجرائو لپاره د معتبرو او واقعینانه شاخصونو رامنځته کول:

12.1 د پام وړ سیستمیک ښه والی: د عامې روغتیا وزارت د مهمو سیستمونو لپاره د اجرائو د کلیدي شاخصونو د چمتو کولو په برخه کې د روغتیايي موسساتو د تصدیق خپلواک کمیسیون ښکیلول. د کیفیت د ښه والي یوه دوامده پروسه ده چې باید د کاري پلانونو د لاسته راوړنو په تړاو په ربعوار ډول رپوټ ورکونه هم له ځانه سره ولري.

12.2 د پام وړ سیستمیک ښه والی: د لومړنیو روغتیايي خدمتونو او د روغتونو روغتیايي خدمتونو (EPHS and BPHS) قراردادي موسساتو لپاره د اجرائو د کلیدي شاخصونو د چمتو کولو په برخه کې د روغتیايي موسساتو د تصدیق خپلواک کمیسیون ښکیلول.

12.3 د پام وړ سیستمیک ښه والی او ظرفیت/وړتیا: د عامې روغتیا وزارت د روغتیايي مالوماتو د مدیریت په سیستم کې د اجرائو کلیدي شاخصونو شاملول چې د عامې روغتیا وزارت او د لومړنیو روغتیايي خدمتونو او د روغتونو روغتیايي خدمتونو تطبیق کوونکو موسساتو ټول مدیریتي دندې تر پوښښ لاندې ولري.

12.4 د پام وړ سیستمیک ښه والی او د ادارو ترمنځ همغري او اړیکې تامینول: د اجرائو کلیدي شاخصونو د حصول په برخه کې د پاتې راتلو په صورت کې مجازات باید د منفکۍ او د قرارداد فسخه کیدو په ګډون اجرا شي.

12.5 د پام وړ سیستمیک ښه والی او د ادارو ترمنځ همغري او اړیکې تامینول: د اجرائو د کلیدي شاخصونو څخه د څارنې په موخه د مدني ټولنې استازو او روغتیايي شوراګانو ښکیلول.

12.6 د ادارو ترمنځ همغري او اړیکې تامینول: د عامې روغتیا او د لومړنیو روغتیايي خدمتونو او د روغتونو روغتیايي خدمتونو تطبیق کوونکو موسساتو لخوا د اجرائو کلیدي شاخصونو په تړاو د لاسته راوړنو د بیلګو په اړه د عامه خلکو د پاملرنې را جلبولو په موخه د روغتیايي شوراګانو ښکیلول.

بشري حقونه او تبعیض

زده کړل شوي تجربې ۱۳: د عامې روغتیا په سیستم کې د بشري حقونو ساتنه د سمې درملنې لپاره د ناروغانو او د هغوی د کورنیو هڅو، در درملنې په وخت کې د اړیکو پر بنسټ چلند، د ناوړه ګټې اخیستنې او ناوړه استفادې سره مخامخ کیدل، د نورو څخه په توپیر سره درملنه او داسې نورو مواردو ته اړه نیسي. د روغتیا په سیستم کې تبعیض روغتیايي خدمتونو ته په عادلانه ډول نه لاس رسي په ښه ذکر شوي د په ځانګړي ډول هغه کورنۍ چې د روغتیايي کارکوونکو سره پیژندګلوي یا د خپلوې اړیکې نلري تبعیض سره مخامخ شوي دي.

13 وړاندیز: د شکایاتو په اړه د رپوټ ورکونې یو واحد او خپلواک سیستم پلي کول.

13.1 د پام وړ سیستمیک ښه والی او ظرفیت/وړتیا: د عامې روغتیا سکتور تفتیش او رپوټ ورکونې په کمیسیون (ICH SAR) کې د روغتیا سکتور د شکایاتو د څیړنې یو مستقل دفتر (HSOO) رامنځته کول چې د شکایاتو د مدیریت سیستم د څیړنو صلاحیت ولري. د شکایاتو د څیړنو خپلواک دفتر باید د عامې روغتیا وزارت او د لومړنیو روغتیايي خدمتونو او د روغتونو روغتیايي خدمتونو

(EPHS and BPHS) تطبیق کونکو موسساتو د هغو څانگو څخه خپلواکه وي کوم چې اوس مهال د ناوړه چلند او تبعیض په اړه مالومات مدیریت کوي.

13.2 د پام وړ سیستمیک بڼه والی او ظرفیت/وړتیا: د روغتیا سکتور د شکایاتو د څیړنې خپلواک دفتر باید مجرب څارنوالان او څیړونکي ولري ترڅو په مرکز کې د عامې روغتیا سکتور اړوندو قضیو ته رسیدنه وکړي. په لوړمې سر کې یاد دفتر باید ۱-۲ نړیوال تخنیکي مشاورین، ۶-۸ څیړونکي او ۶-۸ څارنوالان ولري.

13.3 د تمویل منبع او خلک او سیاسيون: په هر ولایت کې د روغتیا سکتور د شکایاتو د څیړنې یو دفتر پرانیستل شي.

13.4 د تمویل منبع او خلک او سیاسيون: دغه دفترونه باید دیوې خپلواکې منبع څخه تمویل شي ترڅو خپل استقلالیت د عامې روغتیا وزارت څخه وساتي شي.

13.5 د ادارو ترمنځ همغږي او اړیکې: د روغتیا په سکتور کې د بڼه کیفیت لرونکو پاملرنو، صداقت او اعتبار بیلګو ته د عامه خلکو پاملرنې را جلبولو په موخه د روغتیا سکتور د شکایاتو د څیړنې دفتر ګمارل او بشکېلول.

13.6 د بشري حقونو کمیسیون څخه د دې وغوښتل شي ترڅو د عامې روغتیا وزارت او روغتیا سکتور د کړنو لپاره یوه څانګه رامنځته کړي

زده کړل شوی تجربی ۱۴: خلک د هیواد په ډیری برخو کې له روغتیايي شوراګانو سره بلدتیا نلري. چیرته چې خلک هغوی سره بلدتیا لري، هلته خلک د روغتیايي پاملرنو کیفیت، د روغتیايي خدمتونو په تړاو اندیښنو ته د رسیدګۍ او د ټولنې د لومړیتوبونو په ګوته کیدو په برخو کې د یادو شوراګانو په اغیزمنتیا په اړه بیلابیل نظریات لري. د روغتیايي شوراګانو سیستمونه هڅولو او ملاتړ ته اړتیا لري ترڅو د عامې روغتیا د څارنېز سیستم په توګه و پېژندل شي.

14 وړاندیز: د روغتیايي شوراګانو د پراخوالي او قوت په اړه د یوې بشپړې څیړنې په لاره اچول او د څیړنو او موندنو پر بنسټ د یادو شوراګانو پراخول او د اغیزمنتیا بڼه والی.

14.1 لا زیاتې څیړنې: د روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک کمیسیون بشکېلول ترڅو د اوسنیو روغتیايي شوراګانو د وسعت په تړاو یوه بشپړه څیړنه ترسره کړي.

14.2 لا زیاتې څیړنې: د روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک کمیسیون بشکېلول ترڅو د اوسنیو روغتیايي شوراګانو د دندو لوايح د ټولنې د لومړیتوبو پوره کیدو، د ناروغانو د شکایاتو مدیریت او د شکایاتو په تړاو د ټولنې اندیښنو ته رسیدګۍ په تړاو وڅیړي.

14.3 لا زیاتې څیړنې: د روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک کمیسیون بشکېلول ترڅو د اوسنیو روغتیايي شوراګانو پوښښي نیمګړتیاوې د هیواد په ټولو ولسوالیو کې وڅیړي.

14.4 لا زياتي څیړنې او د پام وړ سیستمیک بڼه والی: د روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک کمیسیون بشکېلول ترڅو د روغتیايي شوراګانو د ونډې او د دندو لوايحو د معیاري کیدو لپاره فرصتونه په ګوته کړي.

14.5 لا زیاتې څیړنې او ظرفیت او وړتیاوې او خلک او سیاسيون: د روغتیا سکتور د شکایاتو د څیړنې خپلواک دفتر بشکېلول ترڅو په هغو ولسوالیو کې چې تر پوښښ لاندې ندي روغتیايي شوراګانې پرانیزي .

14.6 لا زیاتې څیړنې او ظرفیت او وړتیاوې او خلک او سیاسيون: د روغتیا سکتور د شکایاتو د څیړنې خپلواک دفتر بشکېلول ترڅو د سیمه په کچه د روغتیايي شوراګانو د نښلولو لپاره فرصتونه په ګوته او په دې توګه د روغتیايي خدمتونو کیفیت لا نور هم پیاوړی شي.

14.7 د ادارو منځ کې همغږي او اړیکې: د روغتیايي شوراګانو ګمارل او بشکېلول ترڅو د روغتیا په سکتور کې د با کیفیتو روغتیايي پاملرنو، صداقت او اعتبار بڼو بیلګو ته د خلکو پاملرنه را واړوي.

شوکی

زده کړل شوی تجربی ۱۵: غیر قانوني حق غوښتنې او فشار واردول پر تصمیم نیونو باندې د عامې روغتیا سیستم په ټولو کچو کې په ځانګړي ډول د بشري سرچینو او تدارکاتو په برخو کې ذکر شوي دي. غیر قانوني حق غوښتنې او فشار واردولو کړنې د هیواد په ټولو برخو او د عامې روغتیا په ټولو تشکیلاتي څانګو کې ترسره شوی دي.

15 وړاندیز: د فشار واردولو او حق غوښتنې په وړاندې چې د روغتیا سکتور اغیزمنتیا، د روغتیايي پاملرنو کیفیت، رویتیا او کنترول ته یې زیان اړولی د یو واحد موقف څخه د ملاتړ په موخه د روغتیا سکتور د تمامیت او ریښتینولې څخه د څارنې خپلواک کمیسیون (OCHSI) رامنځته کول.

15.1 د پام وړ سیستمیک ښه والی او خلک او سیاسيون: د روغتیا سکتور د تمامیت او ریښتینولۍ څخه د څارنې خپلواک کمیسیون غړي باید د عامې روغتیا وزیر، د عامې روغتیا لوړ پوړي چارواکي، لوی څارنوال، د روغتیا سکتور تمویلونکي، د مدني ټولنې بنسټونه او د لومړنیو روغتیايي خدمتونو او د روغتونو خدمتونو تطبیق کوونکي موسسې وي. یاد کمیسیون لږ تر لږه په هر ربع کې یو ځل ناسته ترسره کړي.

15.2 د پام وړ سیستمیک ښه والی او ظرفیت/وړتیا او خلک او سیاسيون: د روغتیا سکتور د تمامیت او ریښتینولۍ څخه د څارنې خپلواک کمیسیون صلاحیت ورکول ترڅو څیړنې، منفکې، عدلي تعقیبونه، د قراردادونو فسخه کیدل او د دې رپوټ په وړاندې لاسته راوړنې تعقیب او قانوني څار کړي.

15.3 د ادارو منځ کې همغږي او اړیکې: روغتیا سکتور د تمامیت او ریښتینولۍ څخه د څارنې خپلواک کمیسیون ښکیلول ترڅو د باکیفیت روغتیايي پاملرنو او د روغتیا په سکتور کې د ریښتینولۍ او باور ښو بیلګو ته د خلکو پام را واړوي.

درغلی/جعل/دوکه/تزویر

زده کړل شوی تجربې ۱۶: د عامې روغتیا په سکتور کې د اسنادو تقلب، جعل کاري، تزویر د یوې عادي مسنلې په توګه عام شوی دی. دغه کار د روغتیايي سیستم د مهمو برخو د تمامیت او اعتبار په اړه ناوړه پایلې لري: د رهبرۍ، مالي، بشري منابع، د روغتیايي خدمتونو وړاندې کولو، فارمسي او د درملو عرضي او د روغتیايي مالوماتو د مدیریت په سیستم.

16 وړاندیز: د تحصیلي اسنادو او دیپلومونو د ارزونې لپاره د یوه معتبر، روڼ او همغږي سیستم رامنځته کول.

16.1 د پام وړ سیستمیک ښه والی او خلک او سیاسيون: د روغتیايي سکتور د تمامیت او صداقت څخه د څارنې کمیسیون (OCHSI) ګمارل ترڅو د تحصیلي اسنادو او دیپلومونو د ارزونې یو معتبر، روڼ او همغږي سیستم د عامې روغتیا وزارت، د لوړو زده کړو وزارت، د بهرنیو چارو وزارت، د لوی څارنوالۍ او ملکي خدمتونو کمیسیون ترمنځ د ارتباطاتو تامینیدو د لارې رامنځته کړي.

16.2 د پام وړ سیستمیک ښه والی او ظرفیت/وړتیا: د روغتیايي سکتور د تمامیت او صداقت څخه د څارنې کمیسیون ګمارل ترڅو د عامې روغتیا په وزارت کې د تحصیلي اسنادو او دیپلومونو د ارزونې مدیریت پیاوړی او همغږي کړي.

د ګټو ټکر

زده کړل شوی تجربې ۱۷: د ګټو ټکر په مخنیوي کې پاتې راتلل په عامه روغتیايي سکتور باندې د خلکو اعتماد ته زیان اړولی. دغه موضوع په یو شمیر منفي څرګندونو کې چې د موازي خصوصي روغتیايي خدمتونو د پراخوالي په تړاو کله چې د عامه روغتیايي سکتور د مالي ستونزو له امله ښه کار نه کوي لیدل شوی. د ټولنې ډیری وګړي په دې باور دي چې شخصي ګټو ته د عادلانه او باکیفیته روغتیايي خدمتونو وړاندې کولو په پرتله لومړیتوب ورکول کيږي.

د خلکو د اعتبار د بیرته احیا کولو په موخه، کله چې لیدل کیږي د عامې روغتیا سکتور کارکوونکي عامه روغتیايي خدمتونو ته زیان اړوي او خصوصي روغتیايي سکتور ته وده ورکوي، نو باید مجازات ورته په پام کې ونیول شي.

17 وړاندیز: خصوصي روغتیايي سکتور ته د ناروغانو د راجع کولو پر مهال د ګټو د ټکر په تړاو د پالیسیو ترتیب او تطبیق کول.

17.1 د پام وړ سیستمیک ښه والی او خلک او سیاسيون: د روغتیايي موسساتو تصدیق خپلواک کمیسیون ګمارنه او ښکیلول ترڅو د ګټو ټکر په اړه پالیسي ترتیب کړي او د کارکوونکو د منفکي او د لومړنیو روغتیايي خدمتونو او د روغتونو روغتیايي خدمتونو قراردادونو (EPHS and BPHS) فسخه کول په کې شامل شي.

17.2 د پام وړ سیستمیک ښه والی او ظرفیت/وړتیا: د ولسوالیو په کچه د ګټو ټکر څخه د څارنې په اړه د روغتیايي شورګانو ګمارل او ورته صلاحیت ورکول.

17.3 د پام وړ سیستمیک ښه والی او ظرفیت/وړتیا: د روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک کمیسیون ګمارل ترڅو د عامې روغتیا په وزارت او د لومړنیو روغتیايي خدمتونو او روغتونو روغتیايي خدمتونو په موسساتو کې د مرکز او ولایاتو په کچه د ګټو ټکر بر ملا کول او له هغوی څخه مخنیوي کول د ورځنۍ کار په توګه تامین کړي.

زده کرل شوي تجربی ۱۸: شواهد په داګه کوي چې د عامي روغتيا په وزارت کې د لومړنيو روغتيايي خدمتونو او د روغتونونو روغتيايي خدمتونو د تطبيق قراردادونو په تړاو پريکړې د هغو خلکو د مالي ګټو پر بنسټ ترسره کيږي چې په تصميم نيونه کې ونډه لري. د عامي روغتيا وزارت د دننه او بهر د تمويل کونکو موسساتو په ګډون ډيرې کاري شريکانو لپاره د ثروت ترلاسه کول د خصوصي روغتيايي سکتور د مديريت او همغري په تړاو د عامي روغتيا وزارت د تماميت او اعتبار په پرتله ورته لومړيتوب لري. د مرسته کونکو د اعتبار د بېرته ترلاسه کيدو په موخه د هغو کارکوونکو لپاره چې د قراردادونو په عقد کې شخصي ګټې ترلاسه کوي بايد مجازات په پام کې ونیول شي.

18 وړانديز: د عامي روغتيا وزارت او اړوندو ادارو د لومړنيو روغتيايي خدمتونو او د روغتونونو روغتيايي خدمتونو (EPHS and BPHS) تطبيق کونکو موسساتو او تمويل کونکو او نورو کاري شريکانو د روابطو په تړاو د ګټو د ټکر پاليسيو رامنځته کول او پلي کول.

18.1 د پام وړ سيستمیک ښه والی او خلک او سياسيون: د روغتيايي موسساتو د تصديق خپلواک کميسيون (ICAOH) ګمارل ترڅو د ګټو د ټکر پاليسی د مجازاتو په ګډون لکه د کارکوونکو منفي او د لومړنيو روغتيايي خدمتونو او د روغتونونو روغتيايي خدمتونو د قراردادونو فسحه کول طرحه او ترتيب کړي.

18.2 د پام وړ سيستمیک ښه والی او ظرفيت/ورتيما: د روغتيا سکتور د تفتيش او رپوټ ورکونې خپلواک کميسيون (ICH SAR) ګمارنه او ښکېلول ترڅو د ګټو ټکر برملا کول او د هغو څخه مخنيوی د يو عادي کړنې په توګه د عامي وزارت او د لومړنيو روغتيايي خدمتونو او روغتونونو روغتيايي خدمتونو (EPHS and BPHS) تطبيق کونکو موسساتو کې تامين او رواج کړي.

بډی اخيستل

زده کرل شوي تجربی ۱۹: د عامي روغتيا په سکتور کې بډی اخيستنه د هيواد په ټولو برخو کې د يو عادي عمل په توګه توضيح شوی دی. د ښې روغتيا پالنې، د دندې ترلاسه کولو تضمين، د همکاري او د خنډونو د لمنځه وړلو په تړاو په ښه توګه د دندو ترسره کيدو په موخه د نقدو پيسو او يا تحفو اخيستل دغه باور رامنځته کړی چې ګواکي د عامي روغتيا ټول سيستم په دغه راز راکړو ورکړو باندې اخته دی.

۱.۱۹ وړانديز: د ټولو کچو کارکوونکو په تړاو د بډی اخيستنی قضيو عدلي تعقيب او عامه خپراوي.

۱.۱۹.۱ د پام وړ سيستمیک ښه والی او د ادارو ترمنځ همغري او اړيکي: د لومړنيو روغتيايي خدمتونو ټولګي او روغتونونو روغتيايي خدمتونو ټولګي (EPHS and BPHS) تطبيق کونکو موسساتو رئيسانو، مديرانو او آمرين ته د بډی اخيستنی په وړاندې د مبارزې پاليسيو تفهيم او واضيح کول او خپرول. دغه عمل بايد نوي کارکوونکو ته د بشري منابعو د پېژندګلوي په پروسه کې شامل شي.

۲.۱.۱۹ د پام وړ سيستمیک ښه والی او د ادارو ترمنځ همغري او اړيکو تامين: عامه خلکو ته د بډی اخيستنی سره د مبارزې پاليسيو څرګندول او واضيح کول. د عامه خلکو پوهاوی يو دوامداره پروسه ده چې په هغوی کې د شکاياتو د ترلاسه کولو يو ميکانيزم شامل وي.

۳.۱.۱۹ د پام وړ سيستمیک ښه والی او د ادارو ترمنځ همغري او اړيکو تامين: د بډی اخيستنی په وړاندې د مبارزې پاليسی څخه د سرغړونې په صورت کې د مجازاتو تنفيذ دی د عامي روغتيا په وزارت کې د دندې اخيستلو او د لومړنيو روغتيايي خدمتونو او د روغتونونو خدمتونو د ټولګو د قرارداد اخيستنی د شرايطو په توګه وه منل شي. د پاليسی تنفيذ عامه خپرول د نورو سرغړونو د مخنيوي په توګه چې په هغو کې نه يواځې د بډی اخيستونکو نومونه بلکې د پېژندل شويو قضيو او رسېده ګي شويو قضيو شمير هم بايد شامل وي.

۲.۱۹ وړانديز: د روغتيايي شوراګانو هڅول او ملاتړ کول ترڅو بډی اخيستنی په تړاو شکايتونه همغري او د بډی اخيستنی عام منل د ننگونې سره مخامخ کړي.

۱.۲.۱۹ ظرفيت/ورتيما: د عامي روغتيا وزارت او د ولسواليو په سطح د لومړنيو روغتيايي خدمتونو مرکزونو او د روغتونو روغتيايي خدمتونو (EPHS and BPHS) په مرکزونو کې د بډی اخيستنی په وړاندې د ناروغانو شکايتونو څخه د څارنې په موخه د روغتيايي شوراګانو ګمارل او ورته څارنيز صلاحيت ورکول.

۲.۲.۱۹ د پام وړ سيستمیک ښه والی: د مرکز او ولسواليو په کچه د عامي روغتيا وزارت او د لومړنيو روغتيايي خدمتونو مرکزونو او د روغتونو روغتيايي خدمتونو په مرکزونو کې د بډی اخيستنی په وړاندې د ناروغانو شکايتونو څخه د څارنې په موخه د روغتيا سکتور د شکايتونو د څيړنو خپلواک دفتر ګمارل او ښکېلول.

۳.۲.۱۹ د ادارو ترمنځ همغږي او اړیکې: خصوصي روغتیايي سکتور ته د ناروغانو راجع کولو مدیریت په تړاو د ریښتینو او ښو اجراتو بیلګو ته د عامه خلکو د پاملرنې جلب کولو په موخه د روغتیايي شوراګانو او د روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک کمیسیون ټولول.

تنظیم شوي غوراوي او متوقعه پایلې

د څارنې او ارزونې کمیټه په دې پوهیږي چې د عامې روغتیا لپاره دا شونې نده ترڅو ټول پورتنیې په عین وخت کې ترسره کړي. څرنگه چې د عامې روغتیا وزارت د اداري فساد پر وړاندې د مبارزې پلان ترتیب کړی، نو اړتیا لیدل کېږي چې خپل تصمیم د وړاندیزونو د سلسلې په اړه وه نيسي او کوم وړاندیز ته باید لومړیتوب ورکړي.

ترتیب یا سلسله وړاندیزونو بیلابیلو فکتور پورې تړلې ده:

- په کومو برخو کې کیدای شي نسبتاً په آساني او چټکې سره اصلاحات راوستل شي
- ځینې اصلاحات یا ښه والی د ډیرو نورو اصلاحاتو لپاره کیدای شي ډیر اساسي او بنیادی وي (د بیلګې په توګه د روغتیايي مالوماتو د مدیریت سیستم باورمند کیدل او منسجم کول)
- کوم تغیرات یا اصلاحات به د کارکوونکو او خلکو لپاره د لید وړ وي او په دې توګه به د نور اصلاحاتو لپاره انگیزه رامنځته کړي (د بیلګې په توګه د لوړ پوړو مدیرانو او رئیسانو ریښتینولي)
- آیا دا مانا لري چې ځینو ځانګړیو سیمو ته لومړیتوب ورکړو ترڅو د اداري فساد پر وړاندې د پام وړ پرمختګ وشو کولای څرګند کړو، سره له دې چې د عامې روغتیا وزارت ستونزې ډیری زیاتې دي.
- آیا دا مانا ورکوي چې ترڅو لومړی هغو برخو ته رسیدګي وکړو چې په ډیر بد حالت کې قرار لري – ځکه چې ناوړه استفادې کیدای شي ډیر څرګند یا ډیر مخفي عمل وي او اصلاحات راوستل په کې ډیر ستونزمن دي (د بیلګې په توګه طب عدلي)
- د اصلاحاتو لپاره د سیاسي ملاتړ کچه – د عامې روغتیا وزارت د دولت د دننه او د ولایاتو په کچه

لومړۍ ګروپ: په لومړي ربعي کې فوري "آسانه" اقدامات، مخکې شرطونه.

وړاندیز ۱.۱.۱، ۱.۱.۱، ۴.۱.۱: د روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک کمیسیون رامنځته کول او ورته صلاحیت ورکول او د کارکوونکو استخدام او د فعالیتونو پرمخبیولو لپاره د مالي مرستې ترلاسه کول.
متوقعه پایلې: د عامې روغتیا په وزارت باندې د خلکو او تمویل کوونکو د اعتماد بیرته احیا کیدل.

وړاندیز ۱.۲.۱، ۲.۲.۱، ۳.۲.۱: د روغتیايي مالوماتو د مدیریت سیستم د فعالیتونو ارزونه او د نیمګړتیاوو په ګوته کول.

متوقعه پایلې: د روغتیايي مالوماتو د مدیریت سیستم د اغیزمنتیا لوړیدل او خصوصي سکتور تر کنټرول لاندې راوستل.

وړاندیز ۱.۲، ۲.۲، ۳.۲: د عامه تداکارتو قانون او د درملو قانون اصلاح کول.

متوقعه پایلې: د کنټرول د کچې لوړیدل او د اداري فساد د خطراتو کمیدل.

وړاندیز ۴.۲، ۵.۲: د مجوزو درملو ملي لست نوي کول او د درملو شرکتونو د ثبت پروسې سره د هغو نښلول.

متوقعه پایلې: د لست د تناسب ښه والی او د اغیزمنتیا لوړیدل.

وړاندیز ۱۶.۲، ۱۷.۲: د وارد شویو درملو څخه د نمونې اخیستنې او مستقلې نمونې اخیستنې په اړه د اضافي طرز العملونو وضع کول.

متوقعه پایلې: په وارد شویو درملو باندې د اعتماد ښه والی.

وړاندیز ۳: د روغتیايي موسساتو د تصدیق خپلواک کمیسیون رامنځته کیدل او هغې ته صلاحیت ورکول.
متوقعه پایلې: د روغتیا سکتور د اعتبار، تمامیت او ریښتینوالي بیرته احیا کول د عامې روغتیا وزارت سمون د خپلو موخو سره یې او کمزورو داخلي او بهرنیو موسساتو لخوا د قراردادونو د ترلاسه کولو خطر کمیدل.

وړاندیز ۱.۴، ۲.۴، ۴.۴: د لویې څارنوالۍ په اداره کې د روغتیا سکتور د خپلواکۍ او تخصصي څانګې رامنځته کول.

متوقعه پایلې: د روغتیا په سکتور کې د حساب ورکونې، روڼتیا او ښې حکومتدارۍ بیرته احیا کول او عدلي تعقیب څخه د زور واکو د تینتې خطر کمیدل.

وړاندیز ۱.۵: د عامې روغتیا وزارت د ټولو پالیسیو ژباړل پښتو او دري ژبو ته.

متوقعه پایلې: د تخنیکي پوهې لوړیدل د عامې روغتیا وزارت پالیسیو د پلي کیدول لپاره زمینه چمتو کوي او د اداري فساد خطرات را کموي.

وړاندیز ۱.۱.۶، ۲.۱.۶: د عامې روغتیا وزارت د کاري رسمي وخت په ترڅ کې دغیر حاضری سره مبارزه کول.

متوقعه پایلې: د روغتیا په سکتور باندې د خلکو د اعتماد ښه والی.

وړاندیز ۱.۲.۶، ۲.۲.۶: خصوصي روغتیايي سکتور ته د مریضانو د راجع کولو په ترڅ کې د ګټو ټکر ته رسیدنه کول.

متوقعه پایلې: د روغتیا په سکتور باندې د خلکو د اعتماد ښه والی او د حق غوښتنې خطر کموالی.

وړاندیز ۷: د روغتیايي موسساتو د تصدیق خپلواک کمیسیون ښکیلول ترڅو د قراردادونو او مرستو د مدیریت څانګې د سیستمونو او اداري ظرفیت په تړاو یوه بشپړه خپلواکه څیړنه او ارزونه ترسره کړي.

متوقعه پایلې: د روغتیا په سکتور باندې د خلکو او تمویل کونکو د اعتماد ښه والی.

وړاندیز ۱.۸: عامه شتمنیو څخه د شخصي ګټې کار اخیستنې په وړاندې په جدي توګه د قوانینو پلي کول.

متوقعه پایلې: امبولانسي خدمتونو ته د عامه خلکو د لاس رسی ښه والی، د عامې روغتیا په سیستم باندې د خلکو او تمویل کونکو د اعتماد ښه والی.

وړاندیز ۲.۱۰: د روغتیا سکتور د بشري منابعو په استخدام کې د روڼتیا د اړتیا په اړه د روښانه، څرګندو او ښې محتوا لرونکو بیانېو وړاندې کول،

متوقعه پایلې: د بشري منابعو د استخدام پروسې په اړه د عامې روغتیا وزیر دریځ به څرګند او روښانه وي او اتحادیو او ټولنو لخوا د وزارت د دننه او بهر به حمایت کيږي.

وړاندیز ۱۳: د روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک کمیسیون په چوکاټ کې د د روغتیا سکتور د شکایاتو د څیړنو دفتر پرانیستل او د لویې څارنوالۍ او روغتیايي شوراګانو سره د هغو د اړیکو تامینول.

متوقعه پایلې: د حساب ورکونې، روڼتیا او ښې حکومتدارۍ بیرته احیا کول او د ناروغانو او د هغوی کورنیو لپاره د ښې درملنې فرصتونو چمتو کیدل او د حق غوښتنې، ناوړه استفادې یا دوه ګوني چلند خطرات به را کم شي.

وړاندیز ۱۴: د روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک کمیسیون او د شکایاتو څیړلو خپلواک دفتر ښکیلول

د روغتیايي شوراګانو د پراختیا ملاتړ په تړاو په ټولو ولسوالیو کې او د روغتیايي شوراګانو معیاري کیدل او پیاوړتیا ترڅو اغیزمنتیا لوره شي.

متوقعه پایلې: د روغتیا په سکتور باندې د اعتماد بیرته احیا کول، د روغتیا په سکتور کې د حساب ورکونې، روڼتیا او ښې حکومتدارۍ بیرته احیا کول او د ناروغانو او هغوی کورنیو ته د ښې درملنې زمينې چمتو کول.

وړاندیز ۱۵: د روغتیا سکتور تمامیت او ریښتینولۍ څارنیز کمیسیون را منځته کول.

متوقعه پایلې: پر عامې روغتیا وزارت باندې د عامه خلکو او تمویل کونکو د اعتماد بیرته احیا کول او د روغتیا سکتور د اغیزمنتیا، د روغتیايي پاملرنو کیفیت، روڼتیا او حکومتدارۍ کې د ښه والي رامنځته کیدل.

وړاندیز ۱۶: د روغتیا سکتور تمامیت او ریښتینولۍ څارنیز کمیسیون ښکیلول ترڅو د تحصیلي اسنادو او دیپلومو د ارزونې یو شفاف، اعتباري او همغږی سیستم د عامې روغتیا وزارت، د لوړو زده کړو وزارت، بهرنیو چارو وزارت، لوی څارنوالی او د ملکي خدمتونو کمیسیون ترمنځ د اړیکو تامین د لارې رامنځته کړي.

متوقعه پایلی: د عامه خلکو او تمویل کونکو اعتماد بیرته احیا کیدل، د عامي روغتیا وزارت د اداري و مسلکي کارکوونکو وړ والي او مسلکي والي تامین کیدل، د روغتیايي خدماتو د کیفیت اغیزمنتیا او ښه والی، ښه حکومتداري او روغتیا تامینول او جعلی تحصیلي اسنادو د خطر راکمول.

وړاندیز ۱۸: د عامي روغتیا وزارت او اړوندو ادارو او د لومړنیو روغتیايي خدمتونو او د روغتونو خدمتونو (EPHS and BPHS) تطبیق کونکو موسساتو په تړاو د گټو ټکر پالیسیو په ترتیب او پلي کیدو کې د روغتیايي موسساتو د تصدیق خپلواک کمیسیون ونډه اخیستل.

متوقعه پایلی: د روغتیا په سکتور باندې د تمویل کونکو اعتماد لوړیدل.

دویم گروپ: په دویمه ربع او ورسته له هغې لنډ مهاله او اوږد مهاله فعالیتونه

وړاندیز ۲۰.۱.۱: په کابل او دریو اړینو ولایتونو کې د روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک کمیسیون د ټیمونه استخدام.

متوقعه پایلی: پر عامي روغتیا وزارت د خلکو او تمویل کونکو د اعتماد بیرته احیا کول.

وړاندیز ۳۰.۱.۱: په ۳۰ ولایتونو کې د روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک کمیسیون د ټیمونه استخدام، په هر ربع کې پنځه ولایتونو لپاره.

متوقعه پایلی: پر عامي روغتیا وزارت د خلکو او تمویل کونکو د اعتماد بیرته احیا کول.

وړاندیز ۴۰.۱.۱: د روغتیا په سکتور کې د ښه کیفیت لرونکو روغتیايي پاملرنو، صداقت او اعتماد د ښو بیګلو په اړه د عامه خلکو د پاملرنې جلب په تړاو د روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک کمیسیون ښکیلول.

متوقعه پایلی: پر عامي روغتیا وزارت د خلکو او تمویل کونکو د اعتماد بیرته احیا کول.

وړاندیز ۵.۲.۱، ۶.۲.۱، ۷.۲.۱: د روغتیايي مالوماتو د مدیریت سیستم د پراخیدو لپاره د تخنیکي اړتیاو پیژندنه او د تمویل کونکو د ژمنو ترلاسه کول.

متوقعه پایلی: د خصوصي روغتیايي سکتور د اغیزمنتیا او کنترول لږوالی.

وړاندیز ۶.۲، ۷.۲، ۸.۲، ۹.۲: د فارمسی چارو ریاست د تشکیل د سره کتنه، د دندو او رپوټ ورکونې د مراتبو وضاحت، د ټولو اړوندو ادارو په کچه د همغږۍ او د ښوونیزو زده کړو د کچې لوړ والی.

متوقعه پایلی: د یاد ریاست د اغیزمنتیا او کاري ظرفیت لوړ والی. آ

وړاندیز ۱۸.۲: د سمپلونو د معاینې او څیړنې په تړاو د بیاوړتیا په موخه د تخنیکي او ښوونیزو زده کړو باندې پانگونه.

متوقعه پایلی: د جعلی پیښو د کشف په تړاو د یاد ریاست د څیړنیزو اجرائیو ښه والی.

وړاندیز ۱۹.۲: د نورو لارو څیړل او په ملي او سیمه ییز کچه د واحدې منبع څخه د تدارکاتو په پام کې نیول.

متوقعه پایلی: د انعطاف پذیرۍ په پرتله د کارایي یا اغیز ناکۍ د گټو/خطراتو پیژندل.

وړاندیز ۳.۴: د لوی څارنوالۍ په ولایتي ریاستونو کې د روغتیا سکتور د څانگو رامنځته کول.

متوقعه پایلی: د روغتیا په سکتور کې د حساب ورکونې، روغتیا او ښې حکومتداري بیرته احیا کول او عدلي تعقیب څخه د زور واکو کسانو د تېښتې د خطراتو را ټیټیدل.

وړاندیز ۲.۵، ۳.۵، ۴.۵: په دري او پښتو ژبو د ژباړل شویو پالیسیو سیستمک ویش. د پالیسیو ترلاسه کونکي باید د عامي روغتیا وزارت او د لومړنیو روغتیايي خدمتونو او د روغتونو روغتیايي خدمتونو (EPHS and BPHS) تطبیق کونکو موسسو چارواکي وي. او همدارنګه د عامي روغتیا وزارت راتلونکي کارکوونکي باید د بشري منابعو ریاست د پیژندګلي پروسې د لارې په جریان کې کیږودل شي.

متوقعه پایلی: د پوهاوي او تخنیکي پوهې ښه والی او د پالیسیو د تطبیق لپاره د زمینی مساعدول او د اداري فساد د خطراتو را ټیټول.

وړاندیز ۳.۱.۶، ۴.۱.۶: د لومړنیو اساسي خدمتونو او د روغتونو خدمتونو په مرکزونو کې د غیر حاضری په وړاندې مباره کول او د روغتیا په سکتور کې د غیر حاضری د څارنې په تړاو د روغتیايي شوراګانو توظیف او ورته څارنیز صلاحیت ورکول.

متوقعه پایلی: د روغتیا په سکتور باندې د خلکو د اعتماد ښه والی.

وړاندیز ۳.۲.۶، ۴.۲.۶، ۵.۲.۶، ۶.۲.۶، ۷.۲.۶، ۸.۲.۶: خصوصي روغتیايي سکتور ته د عامه روغتیايي سکتور څخه د ناروغانو د بې ځایه راجع کولو په تړاو د ګټو د ټکر پالیسیو تنفیذ او پلي کول او روغتیايي شوراګانو ښکیلول ترڅو د ګټو د ټکر څخه څارنه ترسره کړي.

متوقعه پایلی: په خصوصي روغتیايي سکتور باندې د عامه خلکو د اعتماد ښه والی، د بې ځایه حق غوښتنې را کمول.

وړاندیز ۲.۸، ۳.۸، ۴.۸، ۵.۸: د عامه شتمنیو څخه د شخصي ګټې اخیستنې په تړاو د مقرراتو پلي کول او روغتیايي شوراګانو ته د امبولانسونو د کارونې څخه د څارنې صلاحیت ورکول.

متوقعه پایلی: د امبولانس خدمتونو ته د خلکو په لاس رسې کې د ښه والی را وستل، په عامه روغتیايي سیستم باندې د خلکو د اعتماد ښه والی او د روغتیا په سکتور کې پر تفتیش او رپوټ ورکونې باندې د تمویل کونکو د اعتماد ښه والی.

وړاندیز ۹: د منابعو مدیریت، د اجناسو موجودی د تفتیش او کنټرول د څیړنې په تړاو د روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک کمیسیون ښکیلول، د ټولو ادارو په سطح همغږي او د مسلکي زده کړو غوښتنه.

متوقعه پایلی: د تفتیش د معیاري کیدو ښه والی، د عامې روغتیا وزارت د کنټرولي سیستمونو د اغیزمنتیا ښه والی، د ټولو ادارو په سطح د اغیزمنتیا ښه والی او د روغتیا په سکتور باندې د تمویل کونکو په اعتماد کې د ښه والي راتلل.

وړاندیز ۱.۱۰: د بشري منابعو ریاست د کاري ځواک او اداري ظرفیت د بشپړې څیړنې په لاره اچولو په تړاو د روغتیايي موسساتو د تصدیق خپلواک کمیسیون ګمارنه

متوقعه پایلی: د عامې روغتیا وزارت د استخدام پروسه به واضیح، رڼه او د اطمینان وړ وه کړځي.

وړاندیز ۱۱: د روغتیا په سکتور کې د ښوونیزو فعالیتونو د اړتیاوو ارزونې فعالیتونو او ښوونیزو فرصتونو ته د سیستمیک لاس رسې د مدیریت پروسې د هر اړخیزې څیړنې په موخه د روغتیايي موسساتو د تصدیق خپلواک کمیسیون ګمارل.

متوقعه پایلی: د عامې روغتیا په سکتور کې د ښوونیزو اړتیاوو د ارزونې فعالیتونه او دغو فرصتونو ته د سیستمیک لاس رسې مدیریت کې به روښتیا، وضاحت او اعتماد رامنځته شي.

وړاندیز ۱.۱۲، ۲.۱۲: د روغتیايي موسساتو د تصدیق خپلواک کمیسیون ګمارنه د یوې څیړنې او تحلیل د ترسره کیدو په تړاو ترڅو د عامې روغتیا وزارت لپاره معتبر او واقعبینانه شاخصونه ترتیب شي.

متوقعه پایلی: د عامې روغتیا په وزارت او کورنیو او بهرنیو موسساتو کې به د روغتیا سکتور مدیران وه کولای شي د اجرائو نیمګړتیاوې په ګوته او هغو ته رسیدګي وکړي، د بودجه د پیشنهاد په ترڅ کې خپلې لاسته راوړنې توجیه او د اجرائو معتبر او واقعبینانه شاخصونه به د عامې روغتیا وزارت سره مرسته وکړي ترڅو د خپلو لاسته راوړنو او د عامه هوساینې په تړاو د منابعو د مصرف د څرنګوالي په اړه د ماليې وزارت، سیاسي تصمیم نیونکو او خلکو سره مالومات شریک کړي او د روغتیا په سکتور باندې د اعتماد کچه به لوړه کړي.

وړاندیز ۳.۱۲، ۴.۱۲، ۵.۱۲، ۶.۱۲: د عامې روغتیا وزارت د جرائاتو د کلیدي شاخصونو څخه د څارنې په تړاو د روغتیايي موسساتو د تصدیق خپلواک کمیسیون او د مدني ټولنو د استازو ښکیلول او د شاخصونو د نه ترلاسه کیدو په صورت کې د مجازاتو پلي کول.

متوقعه پایلی: د روغتیايي پاملرونو کیفیت کې د ښه والي راتګ او د روغتیا په سکتور باندې د اعتماد د کچې لوړیدل.

وړاندیز ۱۷: د روغتیا خصوصي سکتور د ناروغانو د راجع کولو په تړاو د گټو د تکرر پالیسيو د ترتیب او تطبیق په برخه کې د روغتیايي موسساتو د تصدیق کمیسیون ښکېلول او د گټو تکرر څخه د څارنې په تړاو د روغتیا سکتور د تفتیش او رپوټ ورکونې خپلواک کمیسیون او روغتیايي شوراگانو ښکېلول.
متوقعه پایلې: د عامې روغتیا په سکتور باندې د خلکو د اعتماد ښه والی.

وړاندیز ۱۹: د بډې اخیستنې په تړاو د مقرراتو پلي کول، او بډې اخیستنې د کړنو څخه د څارنې په تړاو د روغتیايي شوراگانو ښکېلول او ورته صلاحیت ورکول او د بډې اخیستنې د لویو قضیو څیړنې، عدلي تعقیب او سزا ورکونې پېښو خپرول د عامې روغتیا وزارت د کارکوونکو او د لومړنیو روغتیايي خدمتونو او روغتونو خدمتونو تطبیق کوونکو موسساتو کارکوونکو ترمنځ.

متوقعه پایلې: د عامې روغتیا په سیستم باندې د خلکو او تمویل کوونکو د اعتماد کچې لوړیدل.

د رپوټ متن

مخینه او وضعیت

په افغانستان کې له ۳۰ کلونو زیاتې جګړې په پراخه کچه اقتصادي او ټولنیزه وده زیانمنه کړې ده. په ۱۳۸۰ کال کې د طالبانو د رژیم له ړنګیدو راهیسې، نړیوالو پراختیايي مرستو او ملاتړونو د افغانانو روغتیا وضعیت ښه کړی دی. له دغو ملاتړونو او پانګونو سره سره افغانستان د نړۍ یو له بیوزلو هیوادونو په توګه پاتې دی، او خپلو خلکو ته د لومړنیو روغتیايي خدمتونو د وړاندې کولو لپاره، بهرنیو مرستو پورې تړلی دی. په روغتیا باندې خصوصي لګښتونه د روغتیايي لګښتو ۷۶ سلنه جوړوي چې ۹۹.۷ سلنه یې هغه لګښتونه دي چې کورنۍ یې ورکوي. تمویلونکي د روغتیا اړوند ټولو لګښتونو څخه ۷۵ سلنه چمتو کوي چې د دې څرګندونه کوي، چې د روغتیايي مراقبتونو لومړیتوبونه په پراخه کچه تمویلونکو پورې تړلي دي.⁴

په داسې حال کې چې په افغانستان کې د روغتیا په اړه کره احصائیه نشته، د ملګرو ملتونو د سندنو پر بنسټ⁵ د ژوند منځني کچه د نارینو لپاره ۴۷.۱ کلونه او د ښځو لپاره ۴۷.۴ کلونه اټکل شوي ده. د مېندو د مړینې د لوړې کچې له امله افغانستان په ۲۰۱۰ کال کې د نړۍ په کچه یوازینی هېواد وو چې په کې د نارینو په پرتله د ښځو د ژوند منځنۍ کچه ټیټه وه. د ۲۰۰۵-۲۰۱۰ کلونو ترمنځ د افغانستان په ډیرې بیوزولو ولایتونو کې د قابلګي خدمتونو په برخه کې د تمویلونکو له مرستو وروسته د افغان مېرمنو د ژوند منځنۍ کچه ښه شوې او د نارینو په پرتله ډېره لږه ښه شوې ده، له دې سره سره افغانستان د مېندو د مړینې له پلوه د نړیوال نوملړ په لاندینۍ سلنه کې دی. تر ۲۰۱۲ میلادي کال پورې، د روغتیا په سکتور کې د ستونزو د اوارې لپاره د څه دپاسه لسو کلونو پراخو پانګونو سره سره، د افغانستان د مېندو د مړینې کچه یواځې د شپږو هغو آفریقایي هیوادونو، چې له جدي بیوزلې سره مخ دي ښه شوې وو.

د جغرافیا او هوا له کبله د روغتیايي خدمتونو محدودیت، بی امنی، وړتیا درلودونکو کارکوونکو باندې ناسمباله روغتیايي مرکزونو، نابسا تجهیزات، او بی اعتباره درملو له امله د افغانستان په ډیریو سیمو کې روغتیايي اسانتیاوو ته لاسرسی یوه لویه ننگونه ده. د ۲۰ پېړۍ لمریو کلونو وروسته، افغانستان کې بی امنی په ډیریدو شوه، دولت او نړیوالو مرستندویه ځواکونو ونشوای کړی چې د طالبان ولکې لاندې سیمو پراخیدلو مخه وېښي، د دې ترڅنګ د داعش (اسلامی دولت) کنترول په هغو سیمو چې پخوا امن وي، یوه نوي ننگونه ده چې روغتیايي خدمتونو ته د افغانانو لاسرسی یې لانور هم زیانمن کړی.

له ۲۰۰۱ کال راهیسې د جغرافیوي لحاظه په ټول افغانستان کې د روغتیايي خدمتونو ویش په دوامداره ډول زیات شوی دی، خو تر دې دمه، د دغو روغتیايي خدمتونو له کیفیت څخه د خلکو د رضایت په اړه کومه بشپړه څېړنه شوي نده. د روغتیايي خدمتونو وړاندې کولو سیستماتیکه ارزونې د روغتیايي خدمتونو د کیفیت په پرتله خدمتونو ته د لاس رسي او خدمتونو پوښښ باندې تمرکز درلود، او د څارنیز رول په توګه د عامې روغتیا وزارت د څارنې او ارزونې دنده یوه له هغو برخو ده چې په هغې کې مرسته او تمویل لږ ترسره شوی دی. ډیری افغانان هغو روغتیايي خدمتونو او درملو باندې تکیه لري چې د خصوصي سکتور له خوا برابرېږي تر دې کچې چې دغه خدمتونه ډېر لږ له لویو ښارونو څخه دباندې تنظیمېږي، خو حتی په لږ پرمختللو ښارونو کې د خدمتونو لپاره یو ښه بډیل دی. په دواړو دولتي

4- د افغانستان د روغتیا د تمویل پالیسي ۲۰۱۲-۲۰۲۰، د عامې روغتیا وزارت

5- د نړۍ د خلکو نظرونه ۲۰۱۰-۲۰۱۵، ملګري ملتونه [د ملګرو ملتونو د اقتصادي او ټولنیزو چارو برخه]

او خصوصي روغتيايي سکتورونو باور څېړل شوی نه دی، که څه هم له هېواده بهر په لوړه کچه له روغتيايي خدمتونو څخه گټه اخيسته کيدای شي چې په هيواد کې شته خدمتونو باندې د افغان ولس باور کچې يو شاخص و بلل شي.⁶

روغتيا، حکومتولي او حساب ورکول

په ۲۰۱۴ کال کې، د ملي يوالي حکومت او نړيوالي ټولنې يوه ستره اندېښنه له پراخ اداري فساد سره مبارزه وه. د افغانستان په اړه د لندن په کنفرانس کې، چې د ياد کال په دسمبر مياشت کې جوړ شو، ولسمشر اشرف غني "د اداري فساد پر وړاندې د ملي يوالي حکومت جهاد" اعلان کړ. نوموړی زياته کړه چې فاسد چارواکي د منلو وړ نه دي او ژمنه يې وکړه چې په حکومت کې د بې مسووليتۍ او ځواب نه ورکولو ستونزې به اوارې کړي.

د ۲۰۱۵ کال په پسرلي کې د ولسمشر د لارښوونې وروسته، د عامې روغتيا نوي وزير ډاکټر فيروزالدين فيروز په ټولو روغتيايي ادارو او د ياد سکتور د کاري شريکانو ترمنځ د اداري فساد د کمولو او په پای کې د اداري فساد له منځه وړلو لپاره له عامې روغتيا وزارت څخه بل گام پورته کړ چې کړنې يې (د عامې روغتيا وزارت لپاره د اداري فساد د زيانمنو ارزونه، له اداري فساد سره د مبارزې ستراتيژۍ جوړل او کاري پلان جوړل) رانغاړي. ياد وزارت "د روغتيا په سکتور کې اداري فساد ستونزو اوارې"⁷ اړوند يوه اعلاميه خپره کړه ترڅو د روغتيا په سکتور کې له فساد سره د مبارزې په برخه کې د وزارت د ژمنو په اړه د ياد وزارت کارکونکي او پراختيايي همکارانو پوهاوي لوړه کړي. وروسته د عامې روغتيا وزير د "د روغتيا په سکتور کې بني حکومتولي"⁸ اړوند يوه اعلاميه خپره او د ۲۰۱۵ کال په جون مياشت کې يې د حساب ورکولو لنډ رپوټ⁹ د وزارت له لوري وړاندې شو چې دغه دواړه گامونه د اغېزمن، کتور او مسوول روغتيايي سکتور، چې د افغانستان ټول وگړي ترې گټه اخلي، په جوړولو او ډوډولو کې د عامې روغتيا وزير اراده څرگندوي.

په ۲۰۱۵ لمريز کال کې، له اداري فساد سره د مبارزې د څارنې او ارزونې خپلواکي گډې کمېټې اعلان وکړ چې ياده کمېټه په پام کې لري چې په عامې روغتيا وزارت کې د اداري فساد پر وړاندې د زيانمنو ارزونه پيل کړي. دغه ځانگړی رپوټ د څارنې او ارزونې کمېټې د لومړنۍ ارزونې بشپړونکې دی، د څارنې او ارزونې کمېټې لومړنۍ ارزونه د ۲۰۱۴ کال په اکتوبر مياشت کې د "درملو د توريد بهير"¹⁰ اړوند ترسره شوي وه. د څارنې او ارزونې کمېټه په ډاگه کړه چې ددغې ارزونې د ترسره کولو لپاره د روغتيا سکتور متخصصينو ته اړتيا ده. د ارزونې يو ټيم چې له څلورو افغان کارکوونکو څخه چې د روغتيا په برخه کې او يو نړيوال سلاکار څخه چې د اداري فساد او افغانستان د روغتيا سکتور په برخه کې يې تجربې درلودلې جوړ شوی وو، وگمارل شو.

د عامې روغتيا وزارت او د روغتيا سکتور

د عامې روغتيا وزارت د افغانانو د روغتيايي حالت د ښه والي لپاره بايد د ستونزو يوه مجموعه مديریت کړي چې د ملي بودجې څخه نابسا (بودجه) تمويل، وځايي وړ او ابتلايي ناروغيو او گډ مهاله شتون او اوږدېدل، د خلکو ترمنځ د روغتيايي او تغذیوي مالوماتو د کچې ټيټوالی، پراخه بيوژلي او بيسوادي، د روغتيايي بنسټونو کمښت او يا نشتوالی، د روغتيايي خدمتونو وړاندې کولو لپاره نابسا بشري سرچېنې او د دولت محدود امنيتي پوښښ چې شته روغتيايي مرکزونو ته د لاس رسي خنډ گرځي، رانغاړي. د دغو ستونزو پراخه برخه د اداري فساد زيانمنو رامنځته کيدو کې مرسته کوي.

له نيکه مرغه د طالبانو رژيم له ړنگېدو وروسته په افغانستان کې د روغتيا او عامې روغتيا پراختيا د وروستيو دولتونو له روښانه لومړيتوبونو څخه ده. چې دا په خپله د «روغتيا سکتور» او د «عامې روغتيا وزارت» د ودې په توگه وشميرل شي، خو اړينه ده چې د دې دواړو توپيرونه په کوته شي.

- د عامې روغتيا وزارت د حکومت يوه رسمي اداره ده چې دنده او مسووليت يې د روغتيا ساتنه او د خلکو لپاره د روغتيايي خدمتونو وړاندې کول دي. وزارت د دولت له يو شمير اړوندو برخو څخه ملاتړ کوي او خپله هم له هغوی

6- "ريښتولي ډېره ښه ده؟ په افغانستان کې د روغتيايي سيستم د پرمختگ ارزونه (۲۰۰۲-۲۰۱۰) د کونسلند پوهنتون/دانيال: مارکوس ميخايل، جولای ۲۰۱۱

7- د عامې روغتيا وزارت، د اداري فساد اړوند اعلاميه، اپريل ۲۰۱۵

8- د عامې روغتيا وزارت، د روغتيا په سکتور کې د ښه حکومتولي اړوند اعلاميه، اپريل ۲۰۱۵

9- د عامې روغتيا وزارت، د وزير د دفتر رياست، ۱ شميره مختصر رپوټ، جون ۲۰۱۵

10- د څارنې او ارزونې کمېټې اداري فساد په وړاندې د زيانمنو ارزونه، د درملو د توريد بهير، اکتوبر ۲۰۱۴

څخه ملاتړ ترلاسه کوي. او له خلکو سره چې په سیمه ایزو، ولایتي او ملي بستونو کې کار کوي، فعاله او پېچلې اړیکې جوړوي.

- له بله پلوه د روغتیا سکتور د اشخاصو او ادارو یوه ستره مجموعه ده چې روغتیا ته لیوالتیا لري او تر ټولو لوی لارښوونکي دي. د روغتیا سکتور په طبیعي توګه د عامې روغتیا وزارت رانغاړي، خو په یوه پراخ تعریف کې یاد سکتور هغه ټولې کړي رانغاړي چې چارې یې د شخصي ګټو، ګټې ترلاسه کولو، سوداګریزو ګټو، نوی تجارت جوړولو له مخه ناروغیو او روغتیا سره تړاو ولري او په همدې شان روغتیايي څیړنه ادارې، نړیوالې ادارې او غیر دولتي موسسې هم د روغتیا په دې سکتور کې شامل دي.

د هغوی ترمنځ توپیر مهم دی، د عامې روغتیا وزارت د ټولو افغانانو لپاره د یوه باثباته، غوره، با امنه او ښه راتلونکې په برخه کې د افغانستان دولت د لید لوري ملاتړ کوي. په پراخه کچه کې د روغتیا سکتور فعالان، کیدای شي د دې موخې لرونکي وي یا نه وي او له هغوی تمه نه شي کیدای چې په یوه ځانګړې طریقه د دغو هدفونو ترلاسه کولو لپاره ګام پورته کړي. د عامې روغتیا وزارت دنده لري چې هر هغه څه چې د روغتیا په سکتور کې ترسره کېږي و څاری، وڅیړي، تصدیق، تأیید، او یا تصویب کړي. د عامې روغتیا وزارت د شواهدو او عامې روغتیا ګټو پر بنسټ پریکړې کوي. د روغتیا سکتور کاري شریکان د عامې روغتیا وزارت د دغو دندو تابع دي او له همدې امله د عامې روغتیا وزارت باید د خلکو د ډاډ او باور ترلاسه کولو لپاره د روغتیا، حساب ورکولو او حکومتوالۍ لور معیارونه ولري، له دې پرته به په طبیعي توګه د وزارت اعتبار، اعتماد او صلاحیت ته زیان ورسېږي.

اداري فساد یا د اداري فساد د شتون ګمان، د ټولنې د ملاتړ او روغتیايي خدمتونو سیستم په برابرولو کې د وزارت صلاحیت او ماموریت لپاره، یو خطر بلل کېږي. دا په عامې روغتیا وزارت کې د اداري فساد زیانمنو ارزونې ترسره کولو لپاره او د عامې روغتیا وزیر له خوا په روغتیا سکتور کې د ارزونې ترسره کولو غوښتنې لپاره یو روښانه دلیل (سپیناوی) بلل کیدای شي. په یوه داسې هیواد کې چې له روښانه او دوامداره روغتیايي ستونزو سره مخ وي، د ټولو وګړو لپاره د با ثباته، غوره، با امنه او ښه راتلونکې لپاره، د روغتیايي سیستم په چوکاټ کې د یوه ځواکمن، پیاوړي، اغیزمن او د احترام او اعتبار وړ عامې روغتیا وزارت شتون ډېر اړین دی.

د روغتیايي سیستم "جوړونکي څانګي"

په ۲۰۰۷ میلادي کال کې د روغتیا نړیوال سازمان «د ټولو دنده – د پابلو ښه کیدو لپاره د روغتیا سیستم پیاوړي کول»¹¹ تر نوم لاندې او د «د روغتیا سیستم شپږ جوړونکي څانګي» تر نوم لاندې دوه نشریې خپرې کړې. وروسته بیا د ۱۳۸۹ په تله کې د روغتیا نړیوال سازمان د «د روغتیا سیستم جوړونکو څانګو څارنه: د شاخصونو او د هغوی ارزولو استراتیژیو لاسي کتاب» تر نوم لاندې یو کتاب (لاسي کتاب) خپور کړ.

په عامې روغتیا وزارت کې د اداري فساد پر وړاندې د زیانمنو ارزونې د چمتوالي پر مهال، یادې څانګې د عامې روغتیا وزارت - اداري فساد د زیانمنو ارزونې ټیم له خوا بدلې شوې او د «کیفیت تضمین/کیفیت کنټرول» څانګه هم ور اضافه شوه ترڅو په افغانستان کې د روغتیا سکتور وضعیت په اړه د یو پراخ شمیر افغانانو اندیښنې او ځانګړي لیوالتیا وي هم په پام کې ونیول شي.

د روغتیا نړیوال سازمان څخه اخیستل شوي څانګي	د عامې روغتیا وزارت لپاره د فساد پر وړاندې د زیانمنو ارزونې ټیم له لوري بدل شوي څانګي
د خدمتونو وړاندې کول	د روغتیايي خدمتونو وړاندې کول
روغتیايي کاري ځواک	د روغتیا لپاره بشري ځواک
مالومات	د روغتیايي مدیریت د مالوماتو سیستم
درمل (طبي توکي)، واکسين او تکنالوژي	درمل او طبي توکي
مالي بودجه	د روغتیايي بودجې سیستم
رهبري او حکومتولي (څارنه)	رهبري او حکومتولي
--	کیفیت تضمین/کیفیت کنټرول

11- د روغتیا نړیوال سازمان: "د هرکس دنده" ۲۰۰۷

په پورته يادو شويو هريوه برخه کې د ارزونې ټيم له لوري رامنځته شوي بدلون (سمون) کولای شي قسماً مفهومي او قسماً عملي په پام کې ونيول شي. د بېلګې په توګه "مالومات" په "د روغتيايي مالوماتو د مديريت په سيستم" بدل شوی تر څو دغه برخه د مالوماتو د راټولولو او ورڅخه د ګټې اخيستنې د څرنگوالي اړوند د فکر کولو له نوي طريقې سره همغږی ولري. د مالوماتو راټولو او ترې ګټه اخيستل مديريتې دندې دي او د شواهدو پر بنسټ د پريکړې کولو طريقو د تمرکز په برخه کې مرسته کوي چې په دې ډول د عامې روغتيا وزارت د څارونکي مسولي سرچينې په توګه رامنځته کيږي. د روغتيا نړيوال سازمان هره اصلي برخه د کيفيت د کيفيت تضمين/کيفيت کنترول سره يو ځای د ارزونې د مرکو په ترتيب کې د کليدي او مهمو برخو په توګه په پام کې نيول شوي دي.

دغه رپوټ په کليدي (مهمو) برخو ويشل شوی دی چې په کې د اداري فساد په وړاندې د زيانمننو د ارزونې ميتودلوژي، د خطرونو په ارزولو کې د ليوالتيا سره سم گروپونه او موضوع ګانې، موندنې، ترلاسه شوي تجربې او سپارښتنې شامل دي.

د اداري فساد پر وړاندې د زيانمننو ارزونه

ميتودلوژي

د د اداري فساد زيانمننو يوې ارزونې ترسره کولو وړانديز د روغتيا سکتور کې زيانمننو پېژندلو او شريکو غاړو نظرياتو پوهيدلو لپاره شوی وو. د عامې روغتيا د زيانمننې په اړه د هراړخيزه مالوماتو د ترلاسه کولو په موخه، ارزونه په سيستماتيک ډول ترسره شوه چې داسې بيلابيلو خلکو په کې ګډون درلود چې د لومړي ځل لپاره يې د تجربو د څرګندولو په بهير کې ګډون کړی وو. د اداري فساد په وړاندې د زيانمننې د پېژندلو برخو پېژندل يوه اکتشافې پروسه وه. د اداري فساد په وړاندې د زيانمننې ارزونه د څلور ډوله مالوماتو د راټولو له لارې ترسره شوه: کليدي مالومات/ کره او ژورې مرکې، گروپي بحثونه، مخامخ ليدنې او د سندونه څيړل.

مالومات/ کره او ژورې مرکې..... مرکې په مخامخ ډول د روزل شويو مرکه کوونکو له لوري د يوه نيمه بنسټيز لارښود څخه په ګټې اخيستنې، چې د هر يوه هدف شوی گروپ لپاره جوړ شوي وو، ترسره شوې. د مالوماتو راټولولو پيچلې پوښتنې پانې پر ځای، مرکې د يو شمير موضوع ګانو اوږد بحث او څيړنو لپاره د فرصتونو د جوړولو په شکل ترسره شوې. دغه نيمه بنسټيز لارښود، د څيړنو او بحثونو لپاره د ډېرو زياتو برخو په لرلو سره ځانګړی شوی وو تر څو په ډېر زيات اټکل سره د تجربو پايلې مرکه کوونکو ته وليږدول شي، مرکه کوونکو ته فرصت ورکوي چې په فعاله توګه د موضوع اړوند تفصيلات وڅيړي او ځواب ورکونکو وکړای شول د روغتيايي مراقبتونو بنسټونو او وضعيت اړوند د اداري فساد په وړاندې زيانمننې د ارزونې خطرونو اړوند خپلې موندنې څرګندي کړي.

د مرکه کوونکو له لوري د کليدي مالوماتو/ژورو او کره مرکو يادښتونه د مرکې د لارښود څخه په ګټې اخيستنې سره د ځوابونو د ثبت لپاره د تمپليت په توګه جوړ شوي دي.

گروپي بحثونه.... د طبيعي گروپونو، لکه هغه ګډونوال چې له پخوا څخه يې بلدتيا درلوده، ترمنځ بحثونه جوړ شول له اساس څخه يې له يو بل سره ورته والی درلود. دغې طريقې په بحث کې د نا اشنا کسانو د گروپونو په پرتله، په روغتيا سکتور کې د اداري فساد په وړاندې د زيانمننې خطرونو اړوند نظرونو او په گروپونو کې د هوکړو د څيړلو لپاره، پراخ فرصتونه برابر کړل. گروپي بحثونه د کليدي مالوماتو/کره او ژورو مرکو راټولو ورته موضوعګانو باندې مخ ته بوتلل شول.

د مرسته کوونکو له لوري د گروپي بحثونو يادښتونه د مرکې له لارښود څخه په ګټې اخيستنې د ګډونوالو د نظرونو د ثبت په موخه د تمپليت په توګه ترتيب شول او هغه برخې چې په کې هوکړه نه ده شوې يادښت شوي دي.

مخامخ ليدنې..... ليدنې له بيلابيلو چوکاټونو او وضعيتونو څخه په نا رسمي توګه ترسره شوې. د ارزونې ټيم ليدنې د معمول سره سم د کليدي مالوماتو/کره او ژورو مرکو، او گروپي بحثونو له ګډونوالو څخه د ليدنې پر مهال ترسره کړي دي.

د مخامخ ليدنو يادښتونه د ارزونې ټيم له خوا په يوه ساده او تشریحي فارمټ کې ترتيب شوي دي. دغه برخه ډيری دهغو کسانو نقل قول دی چې د ليدل شوي وضعيت په شاوخوا کې وو.

دسندونو څيړل..... سندونه د پاليسيو، طرزالعملونو اړوند د مرکه کوونکو د څرګندونو اړوند روښانتيا ترلاسه کولو، او همداراز د مرکو، گروپي بحثونو يا مخامخ ليدنو د وضعيت او شرايطو اړوند مالوماتو او وضاحت ترلاسه کولو په موخه د وسيلې په توګه، د ارزونې ټيم له خوا څيړل او تحليل شول.

د پام وړ ځانګړي مطالب هغه ګروپونه چې په دې ارزونه کې پر کلیدي مالوماتو/ کره او ژورو مرکو او ګروپي بحثونو تمرکز درلود د مالوماتو له راټولو وړاندې او د ارزونې ټیم د غړو ترمنځ له بحث وروسته، د څارنې او ارزونې ټیم همکارانو او د عامې روغتیا وزارت په پرانستونکو غونډو کې ځانګړي شول.

د عامې روغتیا وزارت رئیس، مدیران او د رهبري چارواکي

په عامې روغتیا وزارت کې ځواک او واک لرونکي او هغه کسان چې د روغتیا په سکتور کې کولای شي نفوذ ولري، په خپل چاپیر کې د اداري فساد په وړاندې د زیانمنو او خطرونو په برخه کې ځانګړی لید لري. دغه ډله له رییسانو، مدیرانو او ځینو نورو کسانو، چې د عامې روغتیا وزارت د رهبرۍ په کچه دي، جوړه شوې.

د عامې روغتیا وزارت ټیټه سطحې (غیرې مدیره) او د لومړۍ کړنې کارکوونکي

هغه کسان چې په عامې روغتیا وزارت کې واک او صلاحیت نلري – او هغه کسان چې په وزارت کې د نورو تر واک او کنټرول لاندې دي د مدیرانو، رییسانو او امرینو چې د سلسله مراتب له نظره په وزارت کې په لوړو پوستونو کې دي د مدیرانو د لید لوري په پرتله د اداري فساد پر وړاندې د زیانمنې او خطرونو په اړه یو ډول لید لوری لري. په دغه ډله کې ټیټه سطحې لرونکي اوسنې کارکوونکي او د عامې روغتیا وزارت د لومړۍ کړنې کارکوونکي شامل دي.

د روغتیا سکتور د فعالینو، مدني ټولنې، قومي مشرانو او سیاسیانو په ګډون نور کاري شریکان

د روغتیا په برخه هم کورنیو او هم بهرنیو، ادارو کسان چې په یوه ډول د روغتیا سکتور یا عامې روغتیا وزارت په فعالیتونو کې دخپل دي په عامې روغتیا وزارت کې د اداري فساد په وړاندې د زیانمنې او خطرونو په اړه لید لوری لري. په دغه ډله کې هغه کسان شامل دي چې د روغتیا سکتور اړوند کاري تجربه لري لکه مدیران یا غیر دولتي کسان، نړیوالې موسسې، خصوصي کلینیکونه او روغتونونه، د مدني ټولنې بنسټونه، قومي مشران، سیاسیان او هغه نور بهرنی کارکوونکي چې د افغانستان د روغتیا په سکتور کې ښکیل دي.

ناروغان او د هغوی کورنۍ

هغه کسان چې له خدمتونو څخه د ګټه اخیستونکو په توګه یا د ګټه اخیستونکي د کورنۍ غړي په توګه د روغتیا په سکتور کې په داسې حالت سره مخامخ شوي وي چې په هغې کې یې اداري فساد تجربه کړی یا لیدلی وي. په دې ډله کې هغه کسان شامل دي چې د مسلکي تجربې پر ځای لیوالتیا لري چې د روغتیا سکتور په اړه خپلې شخصي تجربې روښانه کړي.

د عامې روغتیا وزارت پخواني مدیران، امرین او لومړۍ کړنې کارکوونکي

هغه کسان چې پخوا یې په عامې روغتیا وزارت کې پیاوړی او باصلاحیته موقف درلود او یا یې په وزارت کې په ټیټه کچه یا د لومړي کړنې کارکوونکي په توګه دنده ترسره کوله، په عامې روغتیا وزارت کې د اداري فساد په وړاندې د زیانمنې یا خطرونو په اړه به ځانګړی لید لوري ولري. په دې ډله کې د عامې روغتیا وزارت پخواني مدیران، رئیس، امرین او کارکوونکي او هغه کارکوونکي چې په لومړۍ کړنه کې کار کوي شامل دي.

د ځانګړې لیوالتیا اړوند موضوع ګانې هغه موضوع ګانې چې د ارزونې په لړ کې پرې تمرکز شوی، د روغتیا په سکتور کې د اداري فساد اړوند د عامې روغتیا وزارت لومړنۍ اعلامیه، چې د اندیښنې وړ برخې یې وټاکلي، او همداراز وروسته یې د ارزونې ټیم د غړو، د څارنې او ارزونې کمیټې همکارانو ترمنځ بحثونه او په عامې روغتیا وزارت کې لومړنۍ جلسې وټاکلي. دغه ټولې موضوع ګانې یا ګروپي بحثونه د محدودو مالوماتو، د کارکوونکو د محدودو تجربو او په ځینو برخو کې د ځواب له ورکولو ډډه یا هم د وخت محدودیت له امله تر پوښښ لاندې نه دي راغلي.

هغه موضوع ګانې چې په لاندني لیست کې راغلي د ارزونې ټیم ترمنځ څیړل شوي چې په پایله کې یې د مرکو لارښودونه جوړ او بیا د روغتیا سکتور له همکارانو سره د اضافي بحثونو وروسته پراخ شوي. په ټولو برخو کې په پام کې نیول شوي وه چې دغه موضوع ګانې پر موضوع د بحث لپاره د پیل ټکی وي ترڅو د اداري فساد په وړاندې د زیانمنې موضوع تایید یا رد کړي:

A. پالیسی

د مرکو لارښودونه دغه برخه، د مبارزې په برخه کې د اغیزمنې مبارزې یا ناکامۍ اړوند د عامې روغتیا وزارت د پالیسیو رول، د اداري فساد زیانونه څیړلي دي. په دې برخه کې سوالونه تر ډېره د پالیسی په کچه دي او همدا راز په ځانګړي ډول تر ډېره په عامې روغتیا وزارت کې د پالیسیو د پلي کیدو اړوند کمزوریو او خطرونو برخو پر ځانګړي کولو تمرکز شوی دی.

B. تړونونه

د مرکي د لارښود دغه برخه بهیرونه او اړیکي څیړي، ترڅو روښانه شي چی د عامي روغتیا وزارت او د روغتیا سکتور پلي کوونکو، د عامي روغتیا وزارت او د هغوی تمویلونکو ترمنځ رسمي هوکړه لیکونه څه ډول تنظیم او مدیریت شوي دي.

C. اختلاس/ د شخصي موخو لپاره د عامه مالونو غلا کول

د مرکي د لارښود دغه برخه څیړل شوې ترڅو د روغتیا په سکتور کې د هغو عامه لګښتونو یا عامه مالونو کچه روښانه کړي چې د شخصي موخو لپاره ګټه ترې اخلي. د سرچینو منحرف کول هم د دې موضوع د یوې برخې په توګه په پام کې نیول شوي ده.

D. ارتقا / په مقرري او ارتقا کې له واک څخه ناوړه ګټه اخیستنه

د مرکي د لارښود دغه برخه په عامي روغتیا وزارت کې د ګمارني او ټاکلو بهیر فعالیتونه، همداراز ارتقا او بشري سرچینو فعالیتونه، چیرته چې په کې واک او نفوذ د پروسې په جوړیدو یا پایلو کې د یوه فکتور په توګه وي، څیړي. په ځانګړي توګه د بشري سرچینو په بهیرونو کې له واک څخه د ګټې اخیستني موضوع ډیری د روغتیا په سکتور کې، چیرته چې واک یا نفوذ پر پایلو اغیزه لري، د دینامیک موضوع اړوند د ځواب ورکوونکو ناغوسټلي ملاحظات او حکایتونه دي.

E. د کیفیت تضمین/ د کنترول تضمین

د مرکي د لارښود دغه برخه په عامي روغتیا وزارت او د روغتیا په سکتور کې د کیفیت په کنترول کې، د کیفیت او حساب ورکولو سیستمونو د څیړني رول ځانګړی کړي. دغه موضوع د درغلی/تزویر او جعل په څیر مسئلو سره نږدې اړیکي درلودې.

F. بشري حقونه او تبعیض

د مرکي د لارښود دغه برخه په عامي روغتیا وزارت او روغتیا سکتور کې د توپیریز چلند، تبعیض او بشري حقونو اړوند اندېښنې څیړلې دي.

G. شوکي

د مرکي د لارښود دغه برخه د فشارونو، ګواښونو او زور سره مخ کیدل یا تجربه کولو باندې تمرکز کړی، او د نقدو پیسو یا د پیسو معاملاتو اړوند مسئلو باندې محدود نه دی.

H. درغلی/تزویر/جعل

د مرکي د لارښود دغې برخې له درغلیو، جعلي سندونو او مالوماتو، او تزویر له فعالیتونو سره د مخ کیدو یا د هغوی د تجربو پراخوالی څیړلی. د کیفیت او حساب ورکولو څیړل په پرله پسې ډول د دغو موضوعاتو په اړوند بحثونو په لړ کې د ځواب ورکوونکو له خوا مطرح شوي دي.

I. د ګټو ټکر

د مرکي د لارښود دغه برخه، د هغو حالتونو په اړه چې په کې د ګټو ټکر لیدل شوی او په هغه وخت کې ورته رسیدنه شوي یا نه ده شوي، مالومات څیړي.

J. بډي

د مرکي د لارښود دغه برخه، بډي د یوې وسلې په توګه د ستونزو په اواړي، کمښت یا ځنډولو او یا هم پر ځنډونو د بریا د څرنگوالي په اړه څیړنه کوي.

K. د اداري فساد نور خطرونه

د مرکي د لارښود دغه برخه د اداري فساد د خطرونو د نورو ډولونو په اړه بې قیده مالوماتو غوښتنې لپاره ده چې ځواب ورکوونکو د روغتیا په سکتور کې د خپلو تجربو څخه یې څرګندي کړي.

د مالوماتو راټولو په موخه د ولایتونو ټاکل :

دغه ارزونه د وخت او مالي سرچینو د ستونزو له امله په ټول هیواد کې د یوه فعالیت په توګه نه ده پلان شوي، د دې پرځای د ولایتونه د هغو فکتورونو په بنسټ ټاکل شوي چې د اداري فساد تجربو باندې اغیزمن و ارزول شول. د ټاکلو فکتورونه پر هغو فرضیاتو متکي دي چې اداري فساد په بیلابیلو جوړښتونو کې متغیر بولي. دغه فرضیات لاندې ډول دي:

1) پلازمېنه، له پلازمېنې څخه د باندې برخو په پرتله

فرضیه: د کابل په ادارو کې د اداري فساد تجربه له کابل څخه د بهر ادارو په پرتله د روغتیايي خدمتونو، مالي سرچینو، سیاسي فشارونو، تمویلونکو شتون، تمویلونکو اداري، او په ښار کې د استوګنې لپاره د شته بشري سرچینو د نسبي توازن نشتوالی له امله کېدای شي توپیر ولري.

2) هغه ولایتونه چې لږ تر لږه یو ستر ښار لري د هغو ولایتونو په پرتله چې ستر ښار نه لري.

فرضیه: د روغتیا په سکتور کې د اداري فساد تجربه په هغو ښارونو کې چې اقتصادي او ټولنیزه پراختیا په کې نسبتاً ټیټه ده، د هغو ښارونو په پرتله چې اقتصادي او ټولنیزه پراختیا په کې په لوړه کچه ده، کولای شي د ښار میشتو سرچینو ټولو ډولونو ته د لاس رسي پلوه توپیر ولري.

3) هغه ولایتونه چې لږ تر لږه یوه نا امنه ولسوالۍ لري د هغو ولایتونو په پرتله چې نا امنه ولسوالۍ نه لري.

فرضیه: د روغتیا په سکتور کې د اداري فساد تجربه کېدای شي، په هغه ښارونو کې چې د شخصي امنیت او خوندیتوب له پلوه ټیټ شرایط ولري، د هغو ښارونو په پرتله چې د امنیت او خوندیتوب کچه یې لوړه ده، روغتیايي څار مرکزونو ته د لاس رسي د خنډونو، د خطر د مدیریت اړوند عملي تصمیمونو، او د هغو خنډونو شتون چې د وسله والو جنګونو له امله له منځه نشي تللای، توپیر ولري.

4) هغه ولایتونه چې په هغې کې روغتیايي خدمتونو د عامې روغتیا وزارت له خوا وړاندې کېږي د هغو ولایتونو په پرتله چې په کې روغتیايي خدمتونه د سیمه ایزو او نړیوالو موسسو له خوا وړاندې کېږي

فرضیه: د روغتیا په سکتور کې د اداري فساد تجربه د وضعیت یا شرایطو له پلوه په هغه ځای کې، چې روغتیايي خدمتونه په خپله د عامې روغتیا وزارت له خوا وړاندې کېږي، د هغه ځای د وضعیت او شرایطو په پرتله چې کورنۍ او بهرنۍ نا دولتي موسسې په کې روغتیايي خدمتونه وړاندې کوي، په تخنیکي وړتیاوو، د معاش جوړښت، ماموریت، موخو او له بهرنیو جوړښتونو سره د اړیکو درلودو له امله توپیر لري.

5) هغه ولایتونه چې د هیواد له مهمو جغرافیایي زونونو څخه شمېرل کېږي.

فرضیه: د مالوماتو راټولولو بهیر کې د هیواد په ټولو مهمو زونونو کې په شتون سره، د روغتیا په سکتور کې د اداري فساد تجربه په ښه توګه درک کېدلای شي.

د مالوماتو راټولولو په موخه د ولایتونو وروستي ټاکل او پیژندل د ارزونې ټیم غړو، د څارنې او ارزونې کمیټې د همکارانو ترمنځ له خبرو اترو او د نسبي امنیت درلودو او مالي سرچینو په پام کې نیولو سره ترسره شول. ټاکل شوي ولایتونه عبارت دي له بدخشان، بغلان، بلخ، بامیان، هرات، جوزجان، کابل، کنډز، کاپیسا، خوست، ننگرهار، پکتیکا او سمنګان.

پلازمېنه	هغه ولایتونه چې لږ تر لږه یو ستر ښار لري	هغه ولایتونه چې ستر ښارونه نه لري	هغه ولایتونه چې نا امنه ولسوالۍ لري	هغه ولایتونه چې روغتیايي خدمتونه په کې مستقیماً د عامې روغتیا وزارت له خوا وړاندې کېږي	هغه ولایتونه چې روغتیايي خدمتونه په کې د کورنیو/بهرنیو موسسو له خوا وړاندې کېږي	زون: شمال	زون: سهیل	زون: لویدیځ	زون: ختیځ	زون: شمال ختیځ	زون: مرکز
X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
				X	X						
X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X
X					X		X				
	X			X							
								X			
		X	X								
									X	X	
				X	X		X				

1. موندنې: د عامې روغتيا وزارت رئيسان، مديران او مشرتابه*

عمومي کتنه: د عامې روغتيا وزارت رئيسانو، مديرانو او د مشرتابه چارواکو د هيواد د ټولو برخو او د بيلابيلو ولايتي ادارو څخه د اداري فساد په تړاو ستونزې تر ډيره بريده په تفصيل سره توضيح کړي دي. د مشرتابه يادو چارواکو په روغتيايي سکتور کې د اداري فساد د مدیریت په برخه کې د پام وړ ستونزې، غلطې قدمې او د فرصتونو د لاسه تلل او همدارنګه پاتې راتلل او نا هليي « دهغو کسانو کم راوستل چې ښه پوهيږ » تائيدوي. په دې کتګورۍ کې د ۶۲ تنو ځواب ورکونکو په منځ کې هر يوه ځواب ويونکي په دې مرکه کې د يوې يا زياتو مطرح شويو موضوع په تړاو زيانمنې يا خطرات تائيد کړي دي.

ډيرې ځواب ويونکو ريښتيني او صادقانه ځوابونه ورکړي او د مطرح شويو موضوعاتو په تړاو يې ځانګړي زيانمنې او خطرات څرګند کړي. ژورې پلټنې لکه د بيلګو وړاندې کولو ته اړتيا نده ليدل شوی: ځواب ورکونکو د ارزونې په موخه باندې پوه او په آزاد ډول يې اول لاس معلومات يې د خپلو ځوابونه په وړاندې کولو سره وړاندې کړي. يوڅو لوړ پوړو چارواکو د هغوی په مسکلي برخه کې د اداري فساد په تړاو را ټول شويو معلومات او د عامه روغتيايي سکتور اعتماد باندې د هغو پايلې په وړاندې جدي احساساتي خبرګون څرګند کړي.

په دې کتګورۍ کې د شپږو مرکو په ترڅ کې، زموږ ټيم وه پټيله چې لومړنۍ ځواب کوم چې په آزادانه ډول وړاندې شوی وو په داسې حال کې چې د ځواب ويونکي همکاران په خونه کې حضور درلود وروسته د ځواب ويونکي د تللو څخه د څو دقيقو په ترڅ کې بيرته و ګرځول شو. په دغو څرګندونو کې: د بشري منابعو په مدیریت کې د عامې روغتيا وزارت د پاليسيو اغيزمنتيا، د اختلاس څخه انکار کول، د توکم پالني څخه انکار کول، د جعل او تزوير څخه انکار کول او د حق غوښتنې څخه انکار هم شامل دي.

د ځواب ويونکو په دې کتګورۍ کې مثبت ياد دابست شوي موضوعات: د نيماي څخه زياتو ځواب ورکونکو لږ تر لږه د عامې روغتيا په يوه برخه کې داسې بيلګې وړاندې کړي چې په هغو کې د اداري فساد پر وړاندې زيانمنې شتون نلري يا هغوی په دې آند وو چې په هغه برخه کې د مبارزې پياوړي او د باور وړ تدابير شتون لري ترڅو د اداري فساد څخه مخنيوی او يا د هغې کچه را ټيټه کړي. دغه موضوعات په لاندې ډول دي: د دښمنۍ د موجودۍ د نوم لږ کارول د شتمني د کنترول او څارنې د يوې وسيله په توګه، د بيلابيلو روغتيايي تشکيلاتو او سيمو په کچه د يوشانته او پرتلي وړ روغتيايي معلومات چمتو کولو کې د روغتيايي مدیریت معلوماتي سيستم رول او ونډه، د ناوړه چلند پايلې په پراخ ډول پيژندل او د استخدام په پروسه کې په عام محضر کې د خالي بستونو اعلانول ترڅو ليواله بلقوه نوماندان د عامې روغتيا په وزارت کې د دندې تر لاسه کولو لپاره وه هڅول شي. په داسې حال کې چې د اداري فساد پر وړاندې دغه تدابير تر ځينو منفي نظريات او رانديزونه لاندې هم راغلي، ولي مکرر ا د هيواد په ټولو برخو کې په اړه يې مثبت نظريات وړاندې شوي دي.

د اداري فساد د زيانمنې او خطرات په اړه مفصل نظريات او وړانديزونه لاندې برخو ته ارتباط لري:

1. **مشرتابه او حکومتداري:** د ګټو ټکر، د زورواکو کسانو نفوذ، او د کنترول او همغږۍ سيستمونو په تړاو د بيجلي پاليسي ننګونې

2. **مالي:** د روڼتيا کموالی، د قراردادونو ستونزې.

3. **بشري منابع:** د استخدام او د دندې څخه د ګوښه کولو په پروسه کې د روڼتيا نشتون.

4. **د روغتيايي معلوماتو د مدیریت سيستم:** د معلوماتو بشپړتيا او باورتيا او د کيفيت تضمين او کنترول لپاره د روغتيايي معلوماتو مدیریت سيستم کارونه.

د پام وړ، دغه نظريات او وړانديزونه په لويه کچه د ګټو په ټکر باندې تمرکز لري.

* کوم تفصيلات چې پر اساس يې ځواب ويونکي پيژندل کيږي، حذف کړل شوي دي.

«د عامي روغتيا وزارت پالیسی څرنگه د اداري فساد خطرات زیات یا کموي؟»

«آیا دغه زیانمنی د پالیسی تطبیق، سرچینو یا نورو مسایلو ته تړاو لري؟»

- ◀ ځواب ویونکو هغه د لاسه تللي فرصتونو څرگند کړي چېرته چې پالیسیو کولای شول د اداري فساد خطرات را کم کړي ولې د اداري فساد پر وړاندې زیانمنه په خپل ځای پاتې ده، ځکه چې په پالیسی باندې نډې پوه شوي، پالیسی په غلط ډول تعبیر شوی، سترګې پرې پټې شوي، بیمورده کارول شوی، یا ځینو کسانو د مشرتابه صلاحیت په رول کې په قصدي ډول د پالیسی د پلي کیدو څخه ډډه کړی.
- ◀ بیروني فکتورونو او کلتوري لومړیتوبو چې د اداري فساد پر وړاندې د زیانمنی د زیاتوالي لامل ګرځیدلي هم د توضحاتو په ډول د پالیسیو د نه پلي کیدو او رعایت په تړاو ذکر شوی دي.
- ◀ د پالیسیو د طرحې په پروسو کې زیانمنی څرګندی شوي، د نویو یا اصلاح شویو پالیسیو په تړاو په ضعیف ډول د معلوماتو شریکول، په لوړه کچه د همغږۍ نشتون، لږ سرچینې، د پالیسیو د پلي کیدو په څارنه یا اصلاح کې د نیمګړتیاوو شتون.
- ◀ ځواب ویونکو (په کابل او ځینو ولایتونو کې) د هغو پالیسیو په تړاو چې نورو هیوادونو څخه را اخیستل شوي او په ملي ژبو باندې ژباړل شوي او د تمویلونکو تر اخیزي لاندې د عامي روغتیا وزارت لخوا منل شوي نا هیلي څرګنده کړې – په داسې حال کې چې یادي پالیسی د افغانستان د شرایطو سره سمون نلري او پر واقعیتونو ولاړې ندي.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- «پالیسی سمې ندي. یا، که چېرې پالیسی سمې دي، د هغوي پلي کیدل په سم ډول ندي.»
- «د روغتونو د مالي واک په تړاو پالیسی... ستونزې ندي د لمنځه وړي کله چې پیسې په وخت سره نه لګول کیږي. ورپسې د اداري فساد شتون وي.»
- «د مالي واک درلودو پالیسی موږ ته چانس راکوي ترڅو په خپله خریداري وکړو، ولې په هر حال زموږ په لاس کې پیسې قرار نلري. موږ لیدلي چې ډاکټر (---) د (---) امر بودجه په څلورو بیلابیلو برخو ویشي، سره له دې چې پیسې زموږ روغتون ته تر مشخص نوم لاندې د (---) لخوا چمتو شوي.»
- «د عامي روغتیا وزارت لومړیتوبونه زموږ په روغتون کې نه رعایت کیږي – په حقیقت کې – په تولید ډول لومړیتوبونه شتون نلري.»
- «د تدارکاتو پالیسی ستونزمنې دي. موږ طرز العملونه لرو چې په پایله کې ناسمو سرچینو څخه تدارکات ترسره کیږي. دغه کار موږ د اداري فساد په لور روانه وي.»
- «د موجوده پالیسیو نیمګړتیاوې دا دي چې هغوی یواځې د بهرنیو هیوادونو څخه ژباړل شوي او د هیواد د شرایطو سره سمون نلري، د پالیسیو ډیرې برخې په واضح ډول ندي توضیح شوي د هغوی د پلي کیدو لپاره لازم ظرفیت ندي رامنځته شوی. ... د یوې پالیسی د ترتیبولو په اړه یوه مهمه ملاحظه د متخصص ټیم ټاکل دي. د متخصص ټیمونو د نشتون له امله کله چې دغه پالیسی د بهرنیانو لخوا چمتو کیږي نیمګړتیاوې لري.»
- «د اداري فساد د کنټرول لپاره پالیسی مهم بنسټ جوړوي... د فساد چانس کمیدو کې چې پالیسی مرحله په مرحله پلي شي. ولې دغه کار زموږ عادت ندی.»
- «زموږ ځینې پالیسی د هغو پالیسیو پر بنسټ جوړوي شوي چې د نورو ځاینو څخه را اخیستل شوي او پر موږ باندې تپل شوي. همدارنګه دغه پالیسی دلته د پلي کیدو وړ ندي. د بیلګې په توګه، د امریکې متحده ایالاتو بېراختیايي ادارې د امریکې هیواد څخه پالیسی را اخیستي او په پر موږ باندې یې په فشار سره تپلې دي. هیڅ څوک دا فکر نکوي چې آیا دغه پالیسی د پلي کیدو وړ دي یا نه، کله چې پالیسی ناکامې شي، تمویلونکي موږ ګرمه وي چې ګواکي موږ د پالیسیو د پلي کیدو په برخه کې کمزوري یو.»
- «... امنیتي ستونزې، د ودې په حال کې مهارتونه، قومي او طبقاتي اړیکې، او ځانګړو ډلو ته لومړیتوب ورکول همدارنګه پر عامي روغتیا وزارت باندې سیاسي فشارونه دا ټول هغه موضوعات دي چې د پالیسیو په پلي کیدو کې د کمزورتیا لامل ګرځیدلی.»

«د عامي روغتيا معلوماتو د مدیریت سیستم یوه ستندرده پالیسي څرنگه کولای شي پر مدارکو ولاړې پریکړې پیاوړې او په کلنی بودجه کې د مالي فساد کچه را ټیټه کړي؟»

- ◀ د روغتیايي معلوماتو د مدیریت سیستم د یوې با ارزښته وسیلې په توګه څرګند شوی، سره له دې چې لږ ترینه کار اخیستل کېږي او په ناکافي ډول منسجم دی.
- ◀ د راتلونکي پیاوړې او اعتبار وړې روغتیايي معلوماتو د مدیریت سیستم د بلقوه ګټو په اړه د کابل څخه بهر ځواب ویونکو لخوا د کابل په کچه ځواب ویونکو په پرتله بې سارې لیوالتیا موجوده وه، د کابل ښار په کچه ځواب ویونکو د موجوده سیستم د پراختیا نشتون او تر اوس مهاله عملیاتي نیمګړتیاوې څرګندې کړي.
- ◀ د هغو روغتیايي خدمتونو کچه چې په خصوصي سکتور کې ورته لاس رسی کېږي د هغوی نه سمون د عامي روغتیا معلوماتو د مدیریت سیستم د پالیسیو او د عامي روغتیا وزارت طرز العملونه سره، د یو خطر یا اندېښنې په توګه بیان شوي دي.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- «درمل او طبي مصرفي توکي چې د روغتونو په کچه را نیول کېږي د روغتیايي معلوماتو مدیریت سیستم رپوتونو او داوطلبې ارزونې پر بنسټ ترسره کېږي – ولې د پروسې په پای کې د تدارک شویو توکو په هکله مایوسه کېږم.»
- «د روغتیايي معلوماتو د مدیریت سیستم د اداري فساد د کچې په را ټیټولو کې اساسي رول لري: د نیمګړتیاوو څخه مخنیوی کېږي او پیاوړې برخې تقویت کېږي – که چېرې معلومات په سم او اقع بېلانه ډول را غونډ شي. په وخت سره د معلومات شتون د روغتیايي معلوماتو مدیریت په سیستم کې کولای شي چټکې تصمیم نیونې تقویت کړي.»
- «بلي، د روغتیايي معلوماتو د مدیریت سیستم د اداري فساد خطراتو په کموالي کې غیر مستقیم رول لري. ولې د روغتیايي معلوماتو د مدیریت سیستم د ډیرو لومړنیو شاخصونو په پام کې نیولو سره پلې کېږي... زموږ په اداره کې د بودجه د سنجش او ترتیب طرز العملونه د روغتیايي معلوماتو د مدیریت سیستم سره په سمون کې نه پلې کېږي. نو تر اوس مهال دغه یوه نیمګړتیا بلل کېږي.»
- «درمل په هغه کچه چې زموږ د وارد اړتیاوې پوره کړي نه چمتو کېږي؛ د بسترونو روی جايي ګانې او داسې نور توکي زموږ د روغتیايي معلومات مدیریت سیستم رپوتونو سره سمون نلري.»
- «.... د روغتیايي معلوماتو مدیریت سیستم د کلنۍ بودجه په تخصیص باندې رول نلري.»
- «بلي، مرسته کوي، ولې د عامي روغتیا وزارت په مرکز کې زموږ رپوت ورکونې باندې اغیزه نه کوي څرنگه چې هغوی زموږ سره مکاتبي ته لیوالتیا نلري. زموږ د اسنادو ساتل زموږ د خپلې کارونې لپاره ښه دي په دې توګه موږ کولای شو ناروغي ډیوې سیمې څخه تر بلې سیمې پورې وه ځیړو. [که چېرې هغوی د مرکز څخه زموږ سره اړیکه تامین نه کړي] دغه معلومات زموږ سره د یوې ناروغي شیع یا خپرېدنې په صورت کې کولای شي مرسته وکړي. سربیره پر دې، موږ د روغتیايي معلوماتو مدیریت سیستم د اسنادو څخه د روغتونونو لپاره د سرچینو په ویش کې مرسته کوي لکه خوراکی توکي، درمل او داسې نور.»

«د یوه ولایت ځوابونه چې لوی ښارونه نلري.»

«آیا ستاسې په باور روغتیايي خدمات د عامي روغتیا وزارت د پالیسیو او ستراتیژیو سره په سمون کې عرضه کېږي؟»

- ◀ د ځانګړیو تخصصي برخو مشرانو د خپل کنترول لاندې خدمتونو څخه راضي نه وو او اداره د عامي روغتیا وزارت پالیسی او ستراتیژۍ سره په سمون کې نه پرمخبیول کیدو – ولې په مرکو کې دغه ستونزه د محدودو سرچینو شتون او وړ ظرفیت نشتون او اکثراً لومړیتوبونو او اداري فساد شتون ته اړتیا ورکول کیده.
- ◀ د روغتیايي خدمتونو وړاندې کولو څخه د څارنې اړوندې پالیسی د پالیسیو د پلې کیدو د ارزونې څخه جلا په نظر راتلې – ځواب ویونکو، په ځانګړي ډول د عامي روغتیا په وزارت کې په ګوته کړه چې هغوی کولای شي د پالیسیو پلې کیدو څخه د ښې او داومداره ارزونې په صورت کې ډیرې لاسته راوړنې ولري د دې پر ځای چې هغوی یواځې د روغتیايي خدمتونو سایټونو وشمیري.
- ◀ ډیر ځلې د عامي روغتیا وزارت د تدارکاتو پالیسیو په تړاو شکایتونه مطرح شول.

له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- «د درملنې لارښودونه زموږ د وارد کارکوونکو لخوا ترتيب کيږي؛ چې دغه لارښودونه ممکن د عامې روغتيا د پاليسيو سره په سمون کې وي او يا نه وي».
- «درمل د ستندردو شرايطو سره په سمون کې قرار نلري: ناروغان درمل او طبي/د جراحي توکي د روغتون څخه بهر را نيسي. حتی د بېرني وضعيت درمل لکه ادرنالين او مصرفي توکي لکه د تنفسي لاري ټيوپ، کورني بايد دغه توکي د مارکيت څخه را وه نيسي».
- «په دې ورځو کې د روغتيايي خدمتونو د وړاندې کولو پاليسۍ د ښه والي په حال کې دي. همدارنگه منظمې څارنې او ارزونې ته اړتيا شته ترڅو وکتل شي چې دغه پاليسۍ ترکومه بريده پلي کيږي. آسانه کار ندی چې وه وايو پاليسي پلي شوی يا نده پلي شوی؟»
- «بلې، روغتيايي خدمتونه د عامې روغتيا وزارت پاليسيو سره په سمون کې وړاندې کيږي، ولې روغتيايي توکو په ترلاسه کيدو کې ځنډ شته چې په مستقيم ډول د تدارکاتو پاليسۍ ته اړه لري او روغتيايي خدمتونو چمتو کوونکو لپاره ستونزې رامنځته کوي. موږ د روغتيايي خدمتونو د وړاندې کولو په برخه کې د ټولنې د زيات فشار لاندې يوو. موږ مجبور يو ترڅو هغوی ته درمل د بازار څخه توصيه کړو څرنگه چې موږ د درمل په لاس کې نلرو. په ځواب کې ناروغان موږ ته وايي چې، که چيرې تاسې د بازار څخه موږ ته درمل توصيه کوئ، نو ولې بيا موږ په مستقيم ډول خصوصي روغتيايي سکتور ته مراجعه وه نکړو. او ډير ستونزمنه ده ترڅو دغه وضعيت د عامې روغتيا په وزارت کې خپلو همکارانو ته تشرېح کړو. هغوی وايي، تاسې بايد د تدارکاتو پاليسي رعايت کړئ، نو له دې کبله موږ په دې دوو برخو کې ستونزې لرو ترڅو مدیریت شي».
- «د تدارکاتو په قانون کې راغلي، "خپل د اړتيا وړ توکي په نازلترین قیمت را ونيسي"، نو په دې توگه په نازلترین قیمت باندې موږ بايد خراب توکي چې تيت کيفيت لري خريداري کړو..... چې دغه کار په هغو روغتيايي خدمتونو چې موږ يې وړاندې کوو ناوړه اغيزې لري. همدارنگه په ۱۳۹۵ کال کې به موږ لوړ کيفيت لرونکي درمل په خپل ډيپو کې ولرو، ځکه چې د روغتونو د مالي واک سيستم په مرسته به موږ د ستندردو کمپنيو سره قرارداد وه کړو. ولې په ۱۳۹۶ کال کې به د تدارکاتو پروسې صلاحيت به بېرته د عامې روغتيا وزارت وه لېږدول شي. نو کله چې دغه واک بېرته د عامې روغتيا وزارت ته ولېږدول شي، روغتونونه به د تدارکاتو په طرز العملونو باندې کنترول وه نلري».

«ستاسې په باور آيا د بشري منابعو د عامې روغتيا وزارت د پاليسۍ او ستراتيژۍ سره په سمون کې مدیریت کيږي؟»

- د بشري منابعو پاليسۍ او اجراءات په داومدار ډول تر فشار لاندې دي، په ځانگړي ډول د پارلمان وکیلانو لخوا چې د خپلو ځانگړيو غوښتنو سره مراجعه کوي (او په ندرت سره دغه موضوعات د غوښتنې په ښه مطرح کيږي)
- لوړ پوړي رئيسان او چارواکي په کابل کې کله چې د بشري منابعو په برخه کې واقعي ستونزو او فشارونو سره مخامخ کيږي بې وسعې دي - او هغوی جدي خطرات تائيدوي که چيرې مقاومت وکړي - کوم پيغام چې د عامې روغتيا وزير ډاکټر فيروز لخوا ورکړل شوی واضېح دی: د عامې روغتيا رئيسان او مديران او چارواکي نبايد د زور واکو کسانو د فشار يا گواښونو تر اغيزې لاندې راشي.

له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- «نه. ډيرې جدي ستونزې شتون لري، ډيرې جدي. د اعتماد کچه ټيټه ده ځکه داسې بستونه شتون لري چې د سياسي دلايلو له امله د ناوړه غير تخنيکي کسانو لخوا ډک شوي. دغه کار زموږ د هغې ستراتيژۍ برخلاف دی چې له مخې يې بايد باکيفيته او د باور وړ سيستم رامنځته شي. نو څرنگه دغه د باور وړ گرځيږي شي؟»
- «دغه زموږ لويه ستونزه ده. سياسي واک تصميم نيونکی دی، هغوی نفوذ لري».
- «په ډيرې برخو کې بشري منابع د پاليسۍ سره سم مدیریت کيږي - ولې سياسي فشارونه موجود دي».

• «تعيينات د وزير په حكم نه ترسره كيږي.... بلي، د پارلمان د غړيو لخوا په عامي روغتيا وزارت باندې فشار موجود دی، ولي په دې اړه موږ د وزير سره ناسته درلوده او يوه هوکړه ته ورسيدو. وروسته وزير يو پريکړه وکړه او په رسمي ډول يې ټولو رياستونو ته دغه پريکړه د مکتوب په ذريعه ابلاغ کړه او تاکيد يې وکړ چې موږ نا قانونه کړنې بايد ترسره نکړو. په مکتوب کې وزير ليکلي وو چې "د فشار له امله کله چې ما کوم ليک يا حکم د پارلمان غړيو لپاره لاسليک کړو او که چيرې تاسې وليدل چې هغه غير قانوني کار دی، تاسې هغه حکم مسترد کړئ. په مقابل کې تاسې ټول بايد د قانون او مقرراتو مطابق عمل وکړئ او د هغوی په ليک يا حکم کې وليکئ" د دغه قانون او مقرراتو له مخې دغه حکم يا کار د منلو وړ ندی" او که چيرې تاسې کوم نا قانونه حکم مسترد نکړئ، نو وروسته به تاسې د هغو په وړاندې مسئوليت وه لرئ»

• «په رسمي ډول د خالي بستونو اعلانولو پاليسي د قوم پالنې او پارت بازي د مخنيوي لپاره يوه ښه گام دی.»

• «د بشري منابعو مدير د خالي بستونو اعلان د طرز العمل سره سم د دوو اونيو لپاره اعلان ته سپاري. مخکې، د هر چا د استخدام لپاره داسې آزاد سيستم موجود نه وو ترڅو بست ته درخواست وکړي»

«ستاسې په باور د بشري منابعو پاليسيو په تړاو د اداري فساد کوم خطرات موجود دي؟»
 < دغو ځواب ويونکو په يوشانته ډول د هغو خطراتو په اړه چې د بشري منابعو فاسدو پاليسيو په پايله کې رامنځته شوي پوهاوی درلودو لکه د عامه خلکو لخوا لږ باور او اعتماد، د زور واکو لخوا بې پروا کړنې، په ناروغانو باندې ناوړه پايښت، د تمويلونکو منځ کې د اعتماد لمنځه تلل، د روحيې د لمنځه تلل د روغتيايي سکتور کارکوونکو ترمنځ په ټولو کچو کې چې له مخې يې هغوی مجبور دي د نامناسبو همکارانو منځ کې کاري شريعت تحمل کړي.

له مرکو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- «قوم پالنه يو بد مرغي ده. د زور واکو کسان لخوا دغه ډول استخدام يو نا قانونه کړنه ده.»
- «غير مسلکي استخدام، د ځينو بستونو په تړاو سياسي فشارونه، د ملي روحيې نشتون، د روغتيايي خدمتونو وړاندې کولو په اړه د ليوالتيا نشتون او د روغتيايي خدمتونو د وړاندې کولو واقعي مفهوم په هکله د لازمي پوهې نشتون. دغه ټولې ستونزې نهايي پايښت د ناکامې سره مخامخ کوي.»
- «څو ورځې مخکې، د تخصصي بستونو آزمويڼه وه، د آزمويڼې په ورځ د آزمويڼې په ترڅ کې دولتي چارواکو او د پارلمان غړيو ماته زنگونه وه هل، "زما نومامند ته چانس ورکړه،" ولي موږ د آزمويڼې پړاو په روغتيا سره بشپړ کړو او چا ته مو د اداري فساد د ترسره کيدو موقع ور نکړه. دې ټکي ته مې په دې خاطر اشاره وکړه ترڅو څرگنده کړم چې: اداري فساد په لوړو کچو کې دی نه په ټيټو کچو کې. او د دولت د لوړو کچو کارکوونکي اداري فساد په ټيټو کچو کې رواجوي، نو له دې کبله د ټيټې کچې کارکوونکي د اداري فساد روحيه او د هغې توجيه کولو ته لاس مومي.»

«د عامي روغتيا د مالي سرچينو په پاليسيو کې د اداري فساد کوم خطرات موجود دي؟»
 < د دغو ځواب ويونکو يو لړ شمير د خپلو دندو د يوې برخې په توگه د عامي روغتيا په وزارت کې پر مالي سرچينو باندې مستقيم کنترول درلودو
 < د کابل ښار څخه بهر ډيری رئيسانو، مديرانو او آمرينو چې په دې مرکو کې ونډه اخيستي وه د نظام د ادارو څخه مايوسه شوي وو په دې چې هغوی نشي کولای کنترول او يا اغيزه ولري: د عامي روغتيا په وزارت کې پراخه بيوکراسي، د دولت بيلابيلو څانگو ته د بودجې په ليرد کې د مالي وزارت څرگنده کمزورتيا، په عمومي ډول د بودجې کموالی او په اداراتو کې د واک نشتون دا نيمگړتياوې څرگندي شوي دي.

له مرکو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- «د بودجې خطوطو د واضيح تعريف نشتون، د ډرون تقني نشتون، او نا سمه څارنه، ياد وزارت يې د فساد پر وړاندې زيانمنونکی کړی.»
- «په ډيری مواردو کې رسمي بودجه د اړتياو سره سمون نلري؛ په ځينو اداراتو کې مديران په واضيح ډول د خپلو بودجو په هکله نه پوهيږي.»

- «د پروسو سوکه والی او نه اغیزمنتیا د اداري فساد لپاره زمینه مساعده کړی»
- «د عامي روغتیا وزارت د معاشونو لپاره په کافي ډول بودجه شتون نلري ترڅو د کورنیو یا بهرنیو غیر دولتي موسساتو سره پرتله شي»
- «تر کومه بریده د عامي روغتیا وزارت رسمي بودجه د یاد وزارت د هرې ادارې د اعلان شویو اړتیاوو سره سمون لري؟»

◀ په ټولو مرکو کې دغه ټول یوشانته منفي ځوابونه وو

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- «په دې اړه هیڅ ډول اړیکې نیول شتون نلري. هیڅ چا زما د ریاست د اړتیاوو په اړه ندې پوښتلي. زه دلته د شپږو کلنو راهیسې کار کوم او د دغو کلنو په ترڅ کې موږ وه نشول کولای چې په دې اندازه بودجه سره خپل اړتیاوې په ښه توګه پوره کړو، زموږ دفتر وه گوری. زموږ دفتر د لاندنیو دفترونو په شانته دی. هیڅ یو د دغه دفترونو کوم لومړیتوب نلري یا د دې صلاحیت نلري چې ووايي څه شي ته اړتیا لري»
- «د غه بودجه د روغتیايي مرکزونو د اړتیاوو او ضرورتونو لپاره هیڅ بسیا نه کوي، دبیلګې په ډول موږ په دوامدره ډول د بستري ناروغانو د خورو لپاره چې په وارد کې بستري دي هڅې او مبارزه کړی»

قراردادونه

«آیا د عامي روغتیا په لومړیتوبونو باندې د اداري فساد له امله سترګې پټیږي؟»

- ◀ د عامي روغتیا وزارت د لومړیتوبونو ترمنځ د تړاو شتون او د یادو لومړیتوبونو د په ترلاسه کولو باندې د پراخه اداري فساد د اغیزو په اړه ډیری نظریات او وړاندیزونه وړاندې شوي.
- ◀ ډیری نظریات او وړاندیزونه د مدیریت کنترول ځانګړیو برخو او ځواب ویونکو د صلاحیتونو په اړه وو د دې پرځای چې د وزارت د ماموریت او لومړیتوبونو په اړه وي.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- «بلې، په ځینو مسایلو کې، لکه د رادیولوژی فلمونو په اړه، دغه موضوع د دریو کلنو لپاره د قرارداد د ځنډ له امله ځنډول شوی. دغه کار په خدماتو باندې منفي اغیزې درلودلې. زموږ لومړیتوبونو د قرارداد ځنډ کې د فساد له امله قرباني شوي»
- «کارکوونکي د لومړیتوبو په اړه نه پوهیږي. د روغتونو په کچه ټول قراردادونه د لوړ پوړو تصمیم نیونکو سره د اړیکو پر بنسټ تنظیم کیږي. دریمه درجه خواره چمتو کیږي او په ورته توګه درمل هم، په داسې حال کې چې د پالیسۍ سره سم لومړۍ درجه توکي او ښه کیفیت لرونکي توکي باید چمتو شي. چې دغه کار یوه تیر وخته نه بلکې د مالي ګټو په موخه اداري فساد بلل کیږي.»
- «کله چې د نویو تجهیزاتو لپاره قرارداد ترسره کیږي د مالي محدودیتونو په دلیل اداره د نویو نصب شویو وسایلو په اړه د کارکوونکو د روزنې په اړه مسئولیت نه اخلي. دغه موضوع کمزورتیا څرګندوي. د نویو توکو د تدارک په ترڅ کې، کوم تخنیکي کس شتون نلري. که چیرې د تدارکاتو په ټیم کې تخنیکي کس موجود وي بیا هغوی دا پوهیږي چې څه شی باید تدارک کړي، د هغو د نصب او روزنې مناسب قیمت او د هغو د حفظ او مراقبت اړتیاوې تخمین شي. ځکه نو د تدارکاتو په ټیم کې د تخنیکي کس شتون له امله دغه لومړیتوبونه په پام کې نه نیول کیږي او دغه نوي تجهیزات او وسایل زموږ لپاره بې ګټې دي.»
- «دا یواځې زما نظر دی، ولې داسې معلومیږي چې موږ د هغو همکارانو له خوا کم وهل کیږي کوم چې باید په ښه توګه په نورو ته وه پېژندل شي.. کله چې چارواکي دا اختیار لري ترڅو د با کیفیت خدمتونو پراختیا ته د خپلې اجندا په لومړي سر کې ځای ورکړي، ولې هغوی په عوض کې خپلې شخصي غوښتنو ته لومړیتوب ورکوي، زه ډیر د نا امیدۍ احساس کوم. دغه کسان زموږ د عامه روغتیا سیستم پورې تړاو نلري. پاتې کسانو ته موقع نه ورکول کیږي ترڅو توضیح کړو چې ولې دغه کړنې ترسره کوی کومې کړنې چې د توجیه وړ ندې. موږ باید د دې پرځای چې د فاسدو کړنو څخه دفاع وکړو باید د عامي روغتیا سیستم د موخې په اړه په سم ډول بیا فکر وکړو..... زه د خپل

هيواد لپاره يو روښانه راتلونکی غواړم. زموږ ماشومانو د دې وړ دي. کله چې ځينې کسان يواځې د خپل ځان او د خپل جيب په اړه فکر کوي، نو زه تمه لرم چې هغوی دغه موقوفه پريږي دي او موږ ته اجازه راکړي ترڅو برياليتوب ته ورسېږو.»

«د کورنيو او نړيوالو موسساتو سره د روغتيايي خدمتونو قرارداد کولو پروسه په مالي برخه کې کوم خطرات شتون لري؟»

- ◀ د هيواد د ټولو برخو څخه ځواب ويونکو څرگنده کړی چې په قراردادونو کې د روغتيا نشتون يو خطر دی.
- ◀ ډيری ځواب ويونکو په ځانگړي ډول د هغو کورنيو او نړيوالو موسساتو په اړه د کمزوري څيړنې او ارزونې باندې انتقاد کوي کوم چې خدماتو قرارداد لپاره داوطلبې کې ونډه اخلي.
- ◀ د هيواد د ټولو برخو څخه ځواب ويونکو ناهيلي څرگنده کړي او ويلي دي چې کله چې کمزورو موسساتو ته د لومړنيو روغتيايي خدمتونو او د روغتونو روغتيايي خدمتونو قرارداد ضعیفو موسساتو ته ورکړل شي، نو پایلې يې د وړاندوینې وړ دي: د خدمتونو وړاندې کول په نا تکميل ډول، د ټولنې هغه شکايات او ستونزې چې کيدای شي ورڅه مخنيوی وه شي ډير پري.
- ◀ د مرستو او قراردادونو مدیریت څانگې په تړاو نظريات او وړانديزونه په يوشانته ډول منفي دي.

له مرکو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- «د قراردادونو د ترسره کيدو په وخت کې ټول شرايط او معيارات په پام کې نيول کېږي، ولي کله چې قرارداد ورکول کېږي نو د هغو پلي کيدل د موسسې د ژمنو سره سم پرمخ نه بېول کېږي. د بيلگې په توگه، په لري پرتو ولايتونو کې، ډيری روغتيايي مرکزونه د عامې روغتيا وزارت لخوا تصديق شوي او مهارت لرونکي کارکوونکي نلري. د قرارداد د ورکړې په وخت کې اړينې وړتياوې په پام کې نه نيول کېږي؛ کولای شو وه وایو، "خدمتونه عرضه کېږي" ولي کيفيت تر پوښتنې لاندې دی. د ناتوانه موسساتو سره په قرارداد کې تېر وتنه زموږ ستراتيژي فاسده وي.»
- موږ يوه لاری درمل د <XXX> څخه د بېرنيو حالاتو لپاره ترلاسه کړل. ما د درملو د قيمت او ځانگړتياوو په اړه معلومات ندرلودل ځکه چې قرارداد زموږ سره د څيړنې په موخه نه وو شريک کړل شوی. دغه معلومات <XXX> رئيس ته وړاندې شول او ما وه نشو کولای ترڅو د درملو سرچينه يا کيفيت تصديق کړم او ياه پوه شم چې په لاری کې کوم شی بايد وي.
- «د هغه چا لپاره چې قرارداد ترلاسه کوي هغو لپاره يو شمير معاملي ترسره کېږي: د <XXX> په دې باندې مطمئن وي او په دې کې د هغوی گټه وي ترڅو کرونۍ يا بهرنۍ موسسې د قرارداد په مسئله کې مدیریت کړي.»
- «که چيرې د مرستو او قراردادونو مدیریت څانگه د دغو موسساتو نیمگړتياوې په پام کې وه نه نیسي، موږ څه بايد ترسره کړو؟ نو هغوی څرنگه دغه قرارداد گټي په داسې حال کې چې هغوی نشي کولای خپل کار حتی په يوه ولسوالۍ کې ترسره کړي؟»
- «ډيری قراردادونه په مرکز کې د عامې روغتيا په وزارت کې ترتيب او لاسليک کېږي او په ځانگړي ډول د مرستو او قراردادونو د مدیریت څانگې لخوا مدیریت کېږي. هغوی خپل د څارنې او ارزونې موازي سيستم لري او په خپله معلومات را غونډوي. د ولايت روغتيايي ادارې ته قرارداد څرگند نه وي او موږ د قرارداد د محتوياتو او قيمت په اړه کوم معلومات نلرو، نو له دې کبله ډيره ستونزمنه ده ترڅو موږ د پلي کيدونکو موسسې څخه خپله تمه او توقعات ولرو.»

«د عامې روغتيا وزارت په وزارت کې د بشري منابعو قراردادونو په پروسه کې د اداري فساد کوم خطرات شتون لري؟»

- ◀ ډيری ځواب ويونکو د بشري منابعو د گمارنې پروسه په اړه خپلې اندېښنې څرگندې کړي چې د بيروني لاس وهنې له امله د فساد سره مخامخ شوي چې دغه کسانو کې د دولت واکمن کسان، د تمویل کوونکو اړوند کسان او د عامې روغتيا وزارت لوړ پوړي رئيسان، مديران او آمرين شاملېږي.
- ◀ د کابل څخه بهر، د ټولو نورو ولاياتو په اداراتو کې، د بشري منابعو پروسې د سيمه ييزو زور واکو او په ټولنه کې د مطرح خلکو تر د گواښ، لاس وهنې او فشار سره مخامخ دي.

◀ د عامي روغتيا وزارت د موجوده کارکوونکو د اجرائاتو ارزونې، پرمختګ، ښوونیزو فرصتونو، ترفیع و د یوه بست څخه بل بست ته د لیږد په تړاو لاس وېني په وار وار سره مطرح شوی.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- «بستونه اعلان ته سپارل کېږي په داسې حال کې شخص د مخکې څخه استخدام شوی وي. د XXX په روغتون کې د اړینو بیرنیو روغتیايي پاملرنو په برخه کې، چې په وروستیو کې د عامي روغتیا لخوا طرح او دیزاین شوي، ډیرې بستونه د مخکې څخه هغو کسانو ته ورکړل شوي چې په هغې برخه کې تحصیلي اسناد نلري؛ په حین حال کې حقیقي متخصص کسان بستونو ته د درخواست په پروسه کې ګډون کوي ولې هیڅکله دغو بستونو ته لاره نشي موندلې. دغه اداري فساد دی.»
 - «..... د عامي روغتیا وزارت لخوا په دې اړه د څارنې نشتون په دې معنی دي چې زموږ چار چاپېر فاسد دی.»
 - «د عامي روغتیا وزارت یوځای د تخنیکي مشاورینو سره قرارداد لري چې په هغو کې څرګندې ستونزې شتون لري. [نوموړې دغه ستونزې تشریح نکړی] "په ځینو ریاستونو کې، چېرته چې اړتیا نشته ده – هلته څو تنه مشاورین شتون لري، ولې د XXX په ریاست کې په جدي توګه تخنیکي مشاور ته اړتیا شته ولې هلته یو مشاور هم شتون نلري.»
 - «د اجرائاتو ارزونه څرنګه چې لازمه ده هسې نه ترسره کېږي. په دې کال کې زما د ریاست په موده کې، ما ولیدل چې هیڅ یو د کارکوونکو د ۲۰ نمره څخه ښکته نه وی اخیستی. دغه کار څرګندوي چې د اجرائاتو د ارزونې په رپوټ ورکونې او نمره ورکولو کې درغلي او فساد شتون لري. د اجرائاتو د ارزونې د طرز العمل له مخې د یوه کارکوونکي مستقیم مدیر باید کارکوونکي ته نمرې ورکړي، د ملکي خدمتونو استازي لپاره ونډه نشته ده. نو له دې امله اړتیا شته ترڅو دغه پروسه وه څارل شي. ټول ریاستونه باید وه څارل شي..... د عامي روغتیا وزارت کې زما د کار په موده کې، ما ونه لیدل چې کوم کارکوونکی د هغه د ضعیفو اجرائاتو له امله د ظرفیت لوړونې پروګرام ته معرفي شوی وي، ځکه چې ټولو کارکوونکو ښې نمرې اخیستې او هیڅ څوک په کې ضعیفه نه معلومیدو! په هر صورت دغه کار سم ندی.»
 - «د ښوونیزو پروګرامونو او بورسیو په اړه لویه ستونزه شتون لري. ښې بورسیې او د هیواد څخه بهر ښوونیز پروګرام د XXX په ریاست د خپلو خپلوانو لپاره ویشل کېږي. خرابې بورسیې بیا د XXX ریاست ته استول کېږي ترڅو کارکوونکي ورته ور وه پیژندل شي..... بله ستونزه داده چې د بورسیو په هکله مکتوب ناوخته ترلاسه کېږي او ځینې وختونه دوی ورځې مخکې د مهال ویش څخه. نو په دې دوو ورځو کې دا شونې نده ترڅو یو کس د ولایتونو څخه معرفي شي، ځکه چې په دوو ورځو کې بورسیې ته نوماند/نوماندې نشي کولای هغې ته ورسېږي....»
- «آیا ستاسې په فکر د عامي روغتیا چارواکي د دغو ستونزو په اړه معلومات لري؟»
- ◀ په دې کتګورۍ کې دغه مسئله پرته د یوه ځواب ویونکي څخه د ټولو لخوا تائید شوی.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- «د رپوټونو سره سم، بلې»
- «د نیمګړتیاوو او ستونزو په اړه معلومات را ټول شوي – او لازمه ده ترڅو د عامي روغتیا مشرتابه ته وړاندې شي. هر ریاست باید د عامي روغتیا وزارت ته رپوټ ورکړي، ولې د رپوټونو د رویتیا او صحت په اړه خطر موجود دی چې آیا واقعي او دقیق دي او که نه»
- «بلې، پرته د شک څخه هغوی د دغو ستونزو په اړه پوه دي.»

اختلاس

- «د عامي روغتیا په وزارت کې د غلا او اختلاس په تړاو د مشرتابه ناکامی کومې دي؟»
- ◀ د ځواب ویونکو شکایات د مشرتابه د ناکامی په اړه تر ډیره بریده تدارکاتو او د همغږو څارنیزو پروسو نشتون ته تړاو لري ترڅو د اختلاس مخنیوی وکړي.

- ◀ ځينې ځواب ويونکي د جوړجاړي په ترسره کېدو باندې مشکوک وو، او ويل شوي شکايت په پام کې نه نيول کېږي.
 - ◀ په بهرني فکتورونو کې د تطبيق کوونکو موسساتو کمزوري طرز العملونه او تل پاتې نا امنۍ د هېواد په ځينو برخو کې د خطراتو په توګه شاملېږي.
- له مرکو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- «تجهيزات او اجناس د اړينو اړتياوو او ضرورتونو سره سم نه را نيول کېږي.»
 - «تجهيزات د داسې يوه مرکز لپاره را نيول کېږي چې هلته هيڅ څوک د هغو د کارونې مهارتونه نلري. چې په پايله کې تجهيزات د تخريب سره مخامخ کېږي او روسته دغه وسايل د بېکاره تجهيزاتو په توګه د دوران څخه ايستل کېږي په داسې حال کې چې يو زيات اندازه پيسې په هغو باندې لګول شوي.»
 - «د تطبيق په کچه، د نا معلومو دلايلو له امله، هغوی نا قانونه چار چلند ته اجازه ورکوي ترڅو غلا شي..... چې دا د اداري فساد پر وړاندې زيانمنه ده.»
 - «د امنيت نشتون – او د دې له امله څارنه او ارزونه په ښه ډول نه ترسره کېږي او واقعيتونه نده. د عامې روغتيا وزارت ځينې کارکوونکي د دغې وضعيت څخه د خپل شخصي ګټو په خاطر استفاده کوي يا ۲۰ نسخې پرته له دې چې مريضان موجود وي ليکي او د روغتون د درملتون څخه درمل ترلاسه کوي. درمل د هغوی لخوا په بازار کې پلورل کېږي.»
- «د عامې روغتيا په وزارت کې مشرتابه په کومو برخو کې د اختلاس او غلا په مخنيوي کې بريالي وه؟»
- ◀ اکثریت ځواب ويونکو وه نشو کولای چې يوه بريالي بيلګه د غلا او اختلاس په مخنيوي کې وړاندې کړي.
 - ◀ ډېری ځواب ويونکي توانيدلي ترڅو د څارنې هغه ځانګړې پروسې څرګندې کړي چې هغوی ليدلي يا ورسره آشنایي لري او د خطرات په کموالي کې يې رول لوبولی.

له مرکو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- «د ولايتي فعاليتونو څخه د نږدې څارنه او ارزونه د عامې روغتيا وزارت لخوا: دلته په <XXX> د سيستم د ښه والي لپاره دغه يو ښه اقدام دی. همدارنګه، زه په بازار کې د کلينیکو او دکانو څخه شکايتونه اړم چې <XXX> د څارنې په وخت په اداري فساد کې لاس لري. هغوی کله چې د کابل څخه راځي د خصوصي سکتور څخه پيسې اخلي او غوښتنې لري.»
 - «د اجناسو او سايلو د موجودۍ لپاره موږ ستنډرډ چک لسټ لرو ترڅو د غلا مخنيوی وکړي.»
 - «په ولايتي روغتون کې کله چې يوې قابلې وروسته د ولادت د ترسره کېدو څخه پيسې غوښتي وي، وه نيول شوه، نومړې ته اخطار ورکړل شو او کله چې يې د دويم ځل لپاره دغه کار ترسره کړ نو منفکه شوه او دغه کار د نورو لپاره يو عبرت شو.»
- «ستاسې په باور د عامې روغتيا وزارت کارکوونکي د عامه شتمنۍ په غلا کې شامل دي؟»
- ◀ اختلاس او غلا په پراخه کچه تائيد شوی.
 - ◀ ويل شوي چې اختلاس د عامې روغتيا وزارت په هره کچه کې ترسره کېږي همدارنګه د کورنيو او نړيوالو موسساتو د کارکوونکو او مديرانو په منځ کې چې روغتيايي خدمتونه وړاندې کوي.
 - ◀ يو شمير ځواب ويونکو ويلي چې غلا شونې نده او/يا د هغوی په اداره يا کارې برخه کې نده ترسره شوی او سيستمونه په اغيزمن ډول د هغو مخنيوی کوي.

له مرکو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- «کاملاً غلا ترسره کېږي. حتی هغوی زموږ د جراحي وسايل د عاجل اطاق څخه غلا کوي. درمل غلا کېږي او په دې خاطر مريضان درمل د بيرون بازار څخه رانيسي.»
- «بلې. دا د منلو وړ ده. که نه څنګه کارکوونکي د عامه خدمتونو د معاش څخه ځان ته دومره زيات ماني او جايدادونه جوړولی شي.»
- «ډاکتران درمل د خپلو کورنيو غړيو ته ورکوي او څوک د هغوی مخنيوی نشي کولای.»

- «مالیدلي چي د عامي روغتيا وزارت امبولانس در رئيس ماشومان بنسټونځي ته رسولي؛ د هغه کورني عامه خدمات لکه د هغوی شخصي مالکیت کاروي او هر څوک کولای شي هغه وه ويني. هغه د دې کار د پايولو او يا مجازاتو څخه ويره نلري. څوک به دی مجازات کړي؟»
- «هر ورځ هميشه دغه وړوکی کارونه ترسره کيږي هر وخت: وريڅی، تیل، رنگ؛ څو څو ځلي ما دغه کارونه ليدلي. دغه کارکونکي لږ معاش لري او پرته د دغه کار څخه هغوی بله لاره نلري ترڅو خپلي ستونزې حل کړي. رئيس دغه کار ترسره کوي، پير، او حتی نوموړی روغنيات او تیل د خپل ملگرو منځ کې ویشي.»
- «زموږ په روغتون کې د عامه شتمني د غلا او اختلاس لپاره فرصت شتون نلري.»

«د عامي روغتيا وزارت د شتمنيو د غلا او اختلاس د مخنيوي لپاره د شتمنيو د موجودې څيړنيز منظم او د اعتبار وړ سيستم شته؟»

- ◀ د شتون او رعايت کيدو، همدارنگه د نشتون او په منظم ډول نه رعايت کيدو رپوټ ورکړل شوی.
- ◀ د څارنې نشتون او د څارنيزو پروسو ناکامي سبب گرځيدلی ترڅو سيستمونه بې باوره شي.

له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- «نه، د ديبو گانو په خونو کې د موجودې لست شتون نلري.»
- «موجودي د انوايس او وسايلو ځانگړتياوو پر بنسټ فهرست کيږي ترڅو د عامي روغتيا وزارت شتمنيو د اختلاس څخه مخنيوی وه شي.»
- «نرسان طبي وسايل ترلاسه کوي او هغوی د وسايلو پر وړاندې مسؤليت لري ځکه چې د هغوی د وسايلو پر وړاندې خپل لاسليک کوي؛ هغوی نشي کولای هغه ورک کړي. نرسان يواځې نوي وسايل هله ترلاسه کولای شي چې د هغوی شته وسايل تخریب شي.»
- «د عمليات په خونه کې ټول وسايل د جراح په نوم ثبت او قيد دي.»
- «موږ يواځې بستر او د هغو ضمايم لرو، د هغو غلا کول ستونزمنه ده.»
- «د عامي روغتيا په اداراتو کې، بلې [په منظم ډول او د باور وړ دي]، ولې د موسساتو په تړاو معلومه نده. بايد په سيستماتيک ډول موجودي ترسره شي... په ځينو شرايطو کې کله چې د موسساتو لخوا مرسته کيږي، نو نوم لرونه پير دقيق نه وي. کله چې وسايل د انوايس سره يوځای اهدا کيږي، وروسته هغه د موجودې سيستم ته د ننه کيږي. ولې کله چې هغه کارول شوي وي او انوايس وه نلري، بيا نو وسايل د موجودې په سيستم کې نه فهرست کيږي او کيدای شي چې غلا شي. دغه کار د فساد پر وړاندې زيانمنونکی دي.»
- «لې، هر څوک د هغو وسايل پر وړاندې مسؤليت لري چې د هغوی په نوم قيد او ثبت شوي دي. د موجودې دغه لستونه د هيئت لخوا چې د مديريت د دريو غړيو څخه جوړ دی او همدارنگه د ادارې لخوا څيړل کيږي. په دې برخه کې روغتيا شتون لري ځکه چې د هيئت غړي په دوره ئي ډول بدلون مومي.»

«کومې پيښې چې په ناروغانو باندې پيسې يا فیس حساب شوی وي، چيرته دغه پيښې رامنځته شوي؟ چا د دغه فیس يا پيسو په اړه پريکړه کړی؟»

- ◀ سره له دې چې دغه کار منع دی (او نا قانونه دی) غير رسمي او ترميز لاندې فیس په اړه رپوټ د ډيری ځواب ويونکو لخوا ورکړل شوی او دغه يوه معمولي گړنه څرگنده شوی.
- ◀ ځينو ځواب ويونکو ويلې چې ډاکترانو او مرستيال ډاکترانو د پيسو غوښتنې د کورنيو څخه کړي. چې دغه کار هغوی ته د اخطاري او مجازاتو لامل گرځيدلی او په ځينو مواردو کې د منفي سبب گرځيدلی.
- ◀ په مرکز کې د عامي روغتيا وزارت د ځينو ځواب ويونکو لخوا ويل شوي که چيرې ټول خدمات وړيا وي د عامي روغتيا سيستم دوام به تر پوښتنې لاندې وي.

له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- «يوه کمیټه پلان شوی ترڅو د خدماتو د گټه اخیستونکو فیس په مصوبې باندې د تعدیل شویو مقرراتو په رڼا کې کار وکړي. ولې اوس مهال، استفاده کوونکي د دې غیر رسمي (تر میز لاندې) فیس په اړه شکایت لري.»
- «د فیس سیستم په <XXX> په ځینو عملیاتونو باندې او د ناروغانو د ثبت کارت د هغوی د غیر بستري ناروغانو باندې شتون درلودو، ولې اوس دغه سیستم درول شوی دی.»
- «د جراحي بخش کارکوونکي د ناروغانو د کورنیو څخه غواړي چې هغوی ته کباب راوړي. موږ کونښن کو ترڅو ستاسې ناروغ وژغورو او موږ اړتیا لرو ترڅو یوڅه وخورو ترڅو یو بریالي عملیات ترسره کړو. دغه غوښتنه د هغو خلکو لخوا چې ناروغان یې په بد حالت کې قرار لري منل کیږي.»
- «جراحان د ناروغانو څخه پیسې د خپل کار په بدل کې د روغتون څخه بهر اخلي. دغه کار د قوانینو او مقرراتو خلاف دی، ولې هغوی دغه غوښتنه ترسره کوي. دغه پیسې د هغوی جیب ته ځي، البته چې، هغو د خپل کم معاش په اړه ناروغانو او د هغوی کورنیو ته شکایت کوي. دغه کار ډیر شرم اوره دی. هغوی د خپلو گټو لپاره کار کوي، نه د هغو خلکو د گټې لپاره چې دلته دي.»
- «په غیر رسمي ډول، ناروغان وروسته د بریالي ولادت څخه یو ډول ډالۍ یا تحفه قابلو ته وړاندې کوي، دغه ډالۍ لویه وي که چیرې ماشوم هلک وي او دغه دکلینیک اړوند کوم سیستم ندی. دا هغه کرښه ده چې قابلې یې همیشې ترسره کوي.»
- «موږ اجازه نلرو ترڅو په ناروغانو باندې کوم فیس تحمیل کړو. دغه کار د اساسي قانون خلاف دی. همدارنګه، د با دوامو عامه خدمتونو لپاره موږ باید دغه موضوع چې څرنگه د خپل سیستم لپاره تمویل پیدا کړو حل کړو ترڅو معاشونه په مناسبه کچه وي، درمل تدارک او مدیریت شي او د وسایلو او زیربناوو لپاره پیسې پیدا شي. که چیرې د ناروغ لپاره هر شی ورپا وي، څنګه کولای شو موږ خپل سیستم ته په راتلونکي کې دوام ورکړو؟ تمویلونکي د تل لپاره په ټولو برخو کې مرسته نه کوي. پرته د خدماتو استفاده کوونکو د فیس څخه زه د راتلونکي لپاره مطمئن نه یم.»
- «زه د داسې سیستم سره موافق نه یم چې په هغې کې د شتمنو کورنۍ د وړیا خدمتونو غوښتونکي وي. هغوی د قیمت د ورکړې توان لري نو ولې موږ د هغوی د توانمندی سره سم د تعرفې سیستم وه نلرو. که چیرې د تمویلونکو مرستې په راتلونکي کې کمې شي، موږ نشو کولای په راتلونکي کې د ټولو لپاره د خدماتو چمتو کولو ته په وړیا ډول دوام ورکړو. کورنۍ او نړیوالې موسسې د لومړنیو روغتیايي خدمتونو او ضروري روغتیايي خدمتونو بستر قرار دادونه نه اخلي، که چیرې تمویلونکي د هغوی لپاره د قرارداد د تطبیق په اړه پیسې په پام کې ونه نیسي. موږ باید خپل راتلونکي په پام کې ونیسو.»

" آیا کارکوونکي د عامې روغتیا وزارت معاش سربیره کومه مرسته یا امتیازات ترلاسه کوي؟ آیا دغه کار د فساد لپاره خطر بلل کیږي؟"

« د ځواب ویونکو لخوا د عامې روغتیا وزارت، نورو وزارتونو او ولایاتو په تړاو مثالونه وړاندې شول.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "بلې، د <XXX> پروژه د <XXX> روغتون رئیس ته سربیره د هغه د معاش څخه د <XXX> وزارت څخه معاش ورکوي"
- " زه باور لرم چې هغوی د خصوصي سکتور څخه هم پیسې ترلاسه کوي؛ دا معمول کار دی"
- " په رسمي ډول دغه کار منع ندی. زموږ ډیری رئیسان د روغتیا په سکتور کې د عوایدو او گټې نورې سرچینې لري د غیر دولتي کورنیو او بهرنیو موسسات سره کار کول، هېڅ څوک د دې کار مخنیوی نشي کولای، د تشکیل معاش کم دی"
- " دلته یو بل رئیس دی چې په <XXX> کې هم دنده لري. نومړی د هغوی څخه هم معاش اخلي په داسې حال کې چې په رسمي وخت کې د عامې روغتیا وزارت په تشکیل کې دی. <XXX>

موسسه د هغه څخه د خپل خاص ارتباطي کس په توګه او زموږ د <XXX> په ریاست کې د نفوذ درلود په خاطر د هغه څخه ګټه اخلي، نوموړی ځینې وختونه دلته د ناستو لپاره راځي، ځکه چې د نوموړي اصلي دنده د <XXX> سره ده. دغه کار د اداري فساد لپاره یو خطر بلل کېږي. البته چې د <XXX> د روغتیا په سکتور کې خپلې ګټې لري"

" ستاسې په باور آیا د عامې روغتیا چارواکي د دغو ستونزو په هکله خبر دي؟ "

په دې کتګورۍ کې اکثریت ځواب ویونکي تصدیق کړی چې د عامې روغتیا وزارت چارواکي په دې خبر دي – او کوبښ کوي چې د اختلاس په تړاو یو شمیر ستونزو ته رسیدنه وکړي.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- " بلې، ټول د هر څه نه خبر دي"
- " پرته د شک څخه "
- " یقیناً "
- " هر څوک په دې پوهیږي چې داکتر فیروز دې موضوع ته لومړیتوب ورکوي. څرنگه چې تاسې دغه ارزونه ترسره کوی، ځکه چې نوموړي د روغتیا په سکتور کې د دې موضوع د شتون په تړاو مدارک او شواهد غواړي"
- " په دې اړه مسئولیت منل شتون نلري ترڅو د وضعیت په اړه څیړنې او پلټنې وکړي "
- "زه په یقین سره نشم ویلي چې زموږ ټول مشران په دې اړه به خبر وي، خو زه باور لرم چې محترم وزیر صاحب داکتر فیروز به هغوی ته ښکاره کړي چې اختلاس د منلو وړ ندی او باید وه درول شي."
- " څوک د دې موضوع څخه انکار کولای شي؟ نو که هغوی د دې څخه انکار کوي، نو هغوی د دې وزارت په کومه برخه کې کار کوي؟ "
- " زه خپله مطمئن نه یم."

توکم/د خپلو شخصي ګټو لپاره له واک څخه ناوړه استفاده کول.

" د عامې روغتیا په وزارت کې قوم پالنه د ښې حکومتدارۍ لپاره څرنگه خطر دی؟ "

- ځواب ویونکو د ښې حکومتدارۍ لپاره د قوم پالنې د خطراتو په تړاو ډیرې مثالونه وړاندې کړل.
- مثالونو کې د اعتماد کمیدل، د مدیریټي سیستمونو کمزوري کیدل او د خدمات ناوړه کیفیت شامل وو.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- " په کلیدي بستون کې د غیر مسلکي خلکو ګمارل د اداري فساد پر وړاندې زیانمننه رامنځته کوي. بې تجربې کارکوونکي په سمه توګه د پالیسیو او ستراتیژیو په تطبیق کې پاتې راځي."
- " سیاستوال او د سیمه یزو مشرانو لخوا د فشار واردول او د واک څخه ناوړه کار اخیستنه د ځینو کلیدي بستونو په استخدام کې ترسره کیږي. نو کله چې دغه کار ترسره کیږي نو اعتماد د منځه ځي."
- " زموږ د استخدام پروسه په مستقیم ډول په عامې روغتیا وزارت کې د بشري منابعو ریاست څخه مدیریت کیږي او د بشري منابعو ریاست لخوا تعینات کیږي او زموږ روغتون په دې پروسه کې صلاحیت نلري."
- " زموږ په روغتون کې د ریاست په کچه قوم پالنه شتون نلري، د ډیپارتمنتونو په کچه د رئیس لخوا کنټرول کیږي، کومه ستونزه شتون نلري."

- " دا ډیره مهمه خبر ده که چیرې خپل او خپلوان په عین دپارتمنت کې دنده ولري نو هغوی به هغه نا قانونه کړنې چې په دفتر کې ترسره کوي پټې وه ساتي یا د عامې روغتیا د پالیسیو سره سم به کار نه کوي. "
- "په روغتیايي مرکزونو کې زموږ د خدمتونو کیفیت ډیر تیت دی او د قوم پالني کچه ډیر لوړه ده. دغه بې پایله ده. "
- "موږ کونښن کو ترڅو په خپل روغتون کې د دغه ناوړه کړنې څخه مخنیوی وکړو. زموږ ډیر کارکوونکي <XXX> دي او دا په دې خاطر چې دغې ډلې قومي تسلط ډیر دی او په دې اړه هیڅ نشو کولای. که چیرې موږ ورکسان وه وینو، نو موږ به یقیناً هغوی پرته د هغوی د قوم او یا سیمې په پام کې نیولو سره استخدام کړ. "

« د هغه ولایت ځوابونه چې لوي ښارونه نلري

" آیا ستاسې په باور د عامې روغتیا کارکوونکي د روغتیايي خدمتونو د وړاندې کولو په وخت کې خپلو خپلوانو/ملگرو/خپلې ډلې ته اولویت ورکوي؟ "

- ◀ د واک څخه ناوړه استفاده په براخه کچه د یو عادي عمل په توګه لیدل کیږي.
- ◀ په دې کتګورۍ کې ډیری ځواب ویونکي دغه ډول اداري فساد تائید وي او ځینو هغه په ټولو ټولنو کې د یو عامې ستونزې په توګه څرګند کړی دی.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- " سیاسي مشران په وار وار سره زنگ وه ښي، " زما خپلوانو ته هر څومره چې ژر وي خدمات ترسره کړه. "
- " دا موضوع د نړۍ په ټولو کلتورونو کې یوه ستونزه ده او افغانستان هم د نړۍ یوه برخه ده. "
- " دا موضوع د نړۍ په کچه په ټولو کلتورونو کې یوه ستونزه ده، ولې زموږ په هیواد کې روغتیايي خدمتونو په یوشانته ډول د ټولو لپاره وړاندې کیږي. "

" د عامې روغتیا وزارت کومې ځانګړې برخې د واک د ناوړه استفادې د خطر سره مخامخ دي؟ "

- ◀ په دې کتګورۍ کې ځواب ویونکو وټوانیدل ترڅو د خطر سره مخامخ ځانګړې برخې، د ناوړه استفادې سرچینې لست کړي او د خپلو تجربو په تړاو مشخص مثالونه وړاندې کړي.
- ◀ په دې کتګورۍ کې د لوړ پوړو سیاسي کسانو مداخله او په ځانګړي ډول د پارلمان د غړیو مکرراً د ځواب ویونکو لخوا ذکر شوی، د عامې روغتیا په وزارت کې د مداخلې کولو موخې متفاوتې دي زنگو د ګمارنې، ارتقا، ښونیزو فرصتونو، د روغتیايي خدمتونو د قراردادونو په تړاو پریکړو، جنایې پېښو، د خپلو ځانو یا مؤکلینو لپاره امتیاز لرونکي روغتیايي مراقبت او د نویو تسهیلاتو د رغولو د ځای او داسې نورو مسایلو په تړاو راځي .
- ◀ د واک څخه ناوړه استفاده د روغتیا په سکتور او د عامې روغتیا په وزارت کې د خپل نفوذ د اعمال کولو په موخه د هیواد په ټولو برخو کې د یوې جدي او روانې ستونزې په توګه یاد دښت شوي.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- " مالي، تدارکات، د ساختماني چارو تدارکات او په ځینو مواردو کې، مسلکي بستونه "
- "د واک څخه ناوړه استفاده کول په لوړو کچو کې شته: سیاستوال، د پارلمان غړي، د عامې روغتیا عمومي رئیسان ټول دغه کسان. موږ داسې پېښې لرو چې کله دغه کسان ناروغان وو د کارکوونکو په وړاندې ښخلي او د تاوتریخوالي څخه یې کار اخیستی – یوه حتی د نوکریوال وېلي دی – او د عامې روغتیا وزارت د هغه په وړاندې کوم عمل ندی ترسره کړی. برخلاف وزیرا کارکوونکي ته امر کړی ترڅو د دغه بد رفتار کس څخه معذرت وه غواړي! وروسته، زموږ په وزارت کې د رئیسانو څخه یوه رئیس ډاکترانو ته اخطار ورکړی ترڅو د هر ډول شکایت کولو څخه د سیمه

بیزو مشرانو او سیاستوالو په راندې ده وکړي. کارکوونکي په دې توګه د زور واکو کسان لخوا تر ناوړه استفادې لاندې قرار نیسي. "

• "زور واکي کسان زموږ ولایت هر برخه د روغتیا سکتور په ګډون په خپل کنټرول کې لري. که چیرې هغوی یواځینې فعال امبولانس وه غواړي، نو هغوی هغه اخلي. کله چې قومندان د <XXX> څخه خپل د کورنۍ غړي روغتون ته د درملنې لپاره راولي، د عامې روغتیا رئیس خپله راځي ترڅو د هغه لپاره روغتیايي کارکوونکي تر فشار لاندې وه نیسي. نوموړی د خپل قدرت په واسطه هرڅه چې وه غواړي هغه کولای شي. "

• " څوک کولای شي چې <XXX> تنبه کړي؟ د هغه دنده د پارلمان د غړي په توګه د هغه کورنۍ ته دا واک ورکوي ترڅو ټول کارکوونکي د عامې روغتیا په ولایتي ریاست کې کنټرول کړي. زموږ رئیس د هغه فرمایشات هر وخت چې هغه امر وکړي هغه پلي کوي. د هغه د کورنۍ درملنې په تړاو د هر ډول غلطۍ ترسره کېدو څخه موږ ډیره ویره لرو. دا یو طبیعي موضوع ده "

" د عامې روغتیا وزارت څرنگه ډاډ ترلاسه کوي چې کورنۍ/نړیوالې موسسې د قوم پالنې، سلیقه یي چلند یا د واک څخه ناوړه استفادې په تړاو د کړنو ترسره کېدو څخه منع شوي دي؟ "

◀ ځواب ویونکو خپل اعتماد د څارنې او رپوټ ورکونې په سیستمونو باندې څرګند کړی، سره له دې چې په لږ میشتو ولایتونو کې د یادو سیستمونو د سلامت او روغتیا په اړه اندیښنې په ګوته شوي.
◀ کورنۍ او نړیوالې موسسې د ستونزو او تورنو څخه پاکې نډې ګڼل شوي چې په مکرر ډول د عامې روغتیا په وزارت په شان په یادو موسسو کې د قوم پالنې او سلیقه یي چلند اشاره شوی.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

• " د عامې روغتیا د معلومات د مدیریت سیستم د خدمتونو د استفاده کوونکو د شکایتونو په تړاو رپوټ ورکونه او د هغو څخه مستقیمه څارنه کوي. "

• "زموږ د رپوټ ورکونې سیستمونه شفاف دي څرنگه چې د دې سیستمونو معلومات ریښتیني دي. "

• " موږ په کورنیو او نړیوالو موسساتو کې د قوم پالنې یا سلیقه یي چلند څخه مخنیوی نه کوو. دوی هماغه عمل او کردار چې په نورو کارونکي لري دلته یې هم لري "

• "زما ورور د <XXX> په ولایت کې د یوې کورنۍ موسسې رئیس دی او زه خبر یم چې هغوی دغه کړنې ترسره کوي، نوموړی هر هغه څه چې وه غواړي ترسره کوي یې. زموږ ترمنځ لوی توپیر دا دی چې: زه د خپلو کارکوونکو په اړه د پارلمان د غړیو لخوا تر فشار لاندې یم او نوموړی تر ګوم فشار لاندې ندی. همدارنګه نومړی لس چنډ زیاته تنخوا زما په پرتله ترلاسه کوي. "

• "د عامې روغتیا وزارت په هغوی باندې کنټرول نلري. دوی په هر برخه کې د خپلې تګلارې څخه استفاده کوي. که چیرې دوی کومه تګلاره ولري، دا څرګنده ده چې هغوی د ځینو قرار داونو د ترسره کېدو په تړاو خپل اقدامات ترسره کوي. موږ دغه وینو. "

" آیا ستاسو په باور د عامې روغتیا مدیران/کارکوونکي د نویو کارکوونکو د استخدام پر مهال خپلو خپلوانو/ملګرو/خپلې ډلې ته لومړیتوب ورکوي؟ "

◀ په دې کتګورۍ کې په پراخه توګه دغه مسئله د ځواب ویونکو لخوا تائید شوی ، سره له دې چې د دغه کړنې څخه په ځانګړي ډول په کابل کې د عامې روغتیا رئیسانو لخوا انکار شوی

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

• " بلې، د بیلابیلو لارو څخه. دوی د بست د اعلان څخه مخنیوی کوي. هغوی خپل د خوښې وړ کاندید په مستقیم ډول نوماندوي او په دې توګه هغه ټاکي. هغوی د آزموینې پروسه کنټرولوي او آزموینې نمرې کې لاس وهنه کوي. که چیرې دا د دوي پلان وي نو څوک د هغوی مخنیوی کولای شي؟ "

• " زموږ په دفتر کې نه ترسره کیږي، نه ، دغه کار نه ترسره کیږي، ولي ما دغه کار ډیر په <XXX> کې لیدلی دی کله چې زه هلته در څلورو کلنو لپاره وم. رئیس په هر ډیپارټمنټ کې خپل

ټولګيوال در لودل. څرنگه شونې ده چې ټول مديران د يوه صنف څخه وي او آيا دغه زموږ د عامه خدمتونو لپاره صداقانه کار بلل کېږي؟ "

• " ما ليدلي دي چې زموږ په رياست کې حتی يو عادي کارکوونکی د يوې کړونې ډلې څخه دی او هغوی د <XXX> څخه راغلي او رئيس هغه کنټرولوي. د هغه رايه يواځينې لاره ده. زه مخکې د هغه څخه دلته راغلی يم او چې د نوموړي لخوا فشار زغمم نو رنځ وړم، زه مجبور يم. څه بايد وکړم؟ نو کله چې زه د خپلې دندې څخه استعفا ورکړم نو د هغه وراره يا کاکا ته د دې دندې ژمنه او وعده شوې ده، دا څرګنده ده. "

• "نه، زه باور نلرم چې دغه ستونزه شتون ولري، دلته د بيلابيلو توکمو څخه کسان شته دي. زموږ دوه مديران د <XXX> څخه دي، دلته د يو توکم پر روغتون تسلط نلري، دلته د استخدام لپاره پلان جوړېږي او موږ دلته په ګډه سره کار کوو. "

• "زه مطمئن نه يم، زه د خپل موقف څخه دغه مسئله په بشپړ ډول ردوم. "

• "کله چې ما د دې بست لپاره آزموينه ورکوه، د عامې روغتيا ولايتي رئيس راغلو او په مستقيم ډول يې ماته وويل " ما بل کس ټاکلی نه ته " نو کله چې د هغه د خوښې وړ کانديد دنده رد کړه، نو بيا زه دې دندې ته وټاکل شوم. "

" آيا ستاسې په باور د عامې روغتيا وزارت چارواکي د دې ستونزو په تړاو خبر دي؟ "

◀ د دې کتګوري ډيری ځواب ويونکي تائيد کړی چې د عامې روغتيا وزارت چارواکي خبر دي – او هڅه کوي ترڅو دې د بشري منابعو په پروسو کې قوم پالنې او سليقوي تصميم نيونو ته رسیده ګي وه شي.

له مرکو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- " هغوی دغه مسئله حمايت کوي "
- " بلې، هغوی ټول زموږ د سکتور څخه دي او دغو ستونزو باندې ډير ښه پوهيږي "
- " د عامې روغتيا چارواکي په ځانګړي ډول د <XXX> رياست کاملاً د استخدام په تړاو اداري فساد کې ښکېل دي. "
- " د وزارت مشري په دقيق ډول په دې اړه خبر نلري. ځينې خبر لري ولې اعتراف نه کوي. "
- " داکټر فيروز کولای شي د هغې مخنيوی وکړي او موږ هيله لرو چې دغه کار وشي. نوموړي د دې ستونزې د پای ته رسيدو په تړاو اعلاميه ورکړی. "
- " موږ اوريدلي چې نور وزيرانو به هم د حساب ورکونې او روغتيا په اړه يې خبرې کولی. زه هيله مند يم چې زموږ نوی وزير په خپل قول عمل وکړي، که نه نو څنگه زه د راتلونکي په اړه هيله مند وه اوسم؟ "

د کيفيت تضمين/د کيفيت کنټرول

" تاسې د حساب ورکونې او روغتيا ميکانيزمونه د عامې روغتيا په وزارت کې د هغې د مشرتابه په اړه څرنگه ارزوي؟ "

- ◀ په دې اړه بيلابيل نظرياتو شتون درلودو او دغه نظريات د هيواد په ټولو برخو کې موجود وو. په دې کتګورۍ کې ځواب ويونکو د حساب ورکونې او روغتيا په اړه وړاندې شوي نظريات د بشپړ ردولو (يو لږ اقليت) څخه تر بشپړې تائيدولو (د ۵۰ سلنې زيات) پورې طبقه بندي شوي او د منځنۍ کچې ډيری مديرانو تاکيد پر دې وو چې سيستمونه شتون لري ترڅو روغتيا پياوړی شي.
- ◀ د اداري فساد، حساب ورکونې او ښې حکومتداري په تړاو د داکټر فيروز رسمي اعلاميه په ښه توګه د رئيسانو او مديرانو لخوا د هيواد په ټولو برخو کې منل شوی ده.
- ◀ د ځواب ويونکو لمنځ کې داسې باور هم شتون درلودو چې د عامې روغتيا وزارت د فاسدو برخو په وړاندې مبارزه کول د بې ثباتې وضعيت رامنځته کيدو لامل ګرځي – په فوري توګه ورته رسیده ګي نا شونې ده.

له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- "دایمي کارکوونکي غلط عمل نه ترسره کوي ولي هغه کارکوونکي چې د لنډې مودې لپاره کار کوي ستونزې رامنځته کوي او په اداري فساد کې ښکېل دي"
- "حساب ورکونه شتون نلري، ارزونه شتون نلري او د وضعیت د بدلون یا اصلاح لپاره کوم اقدام ندی ترسره شوی."
- "موږ په هر ربع کې داخلي تفتیش لرو او د عامې روغتیا وزارت لخوا د کابل څخه مفتشین راځي او موږ د هغو ستونزو څخه چې دلته په روغتون کې دي خبروي."
- "عامې روغتیا وزارت مشرتابه په حساب ورکونه کې بریالي دي: تصمیم نیونکي مشرتابه قاطع ده. د حساب ورکونې او روغتیا په هکله نیمګړتیاوې مدیرانو ته اړه نیسي: که چیرې مدیران داسې رپوټ ورکوي چې هرڅه شفاف یا رڼه دي او رهبري هغه وه مني، نو سیستم نشي کولای دغه راز مدیران حساب ورکونکي کړي."
- "اوسنی رهبري د قانون د تنفیذ په اړه جدي ده او زموږ مخکینی رهبري محافظه کاره وه."
- "هر رئیس او هر کارکوونکی د نور د غلطو کارونو څخه خبر لري. دا زموږ د ټولنې او کلتور واقعیت دی. یواځې د عامې روغتیا وزارت لوړ پوړي رئیسان تر فشار لاندې دي ترڅو د خپلو اجرالتو په تړاو حساب ورکونکي وي. موږ باید څرګندونې تعقیب کړو او د غلطو کارونو د ترسره کولو په تړاو فشارونه رد کړو"
- "زما څخه تاسې د عامې روغتیا وزارت د وضعیت په اړه ښه پوهیږئ او د نورو توضیحاتو لپاره اړتیا نشته. وزیر خپل نیمایي رئیسان مخکې د هغوی د خبرولو څخه اخراج کړل چې دې کار د وزارت مشري ته زیاتي ستونزې رامنځته کړي. نوي رئیسان د سیاسي فشارونو او نا معلومه لاملونو د وجې ندي توانېدلي ترڅو خپلې دندې مخته بوځي"

"د عامې روغتیا وزارت مشري کولای شي چې د کومو کنټرولي اقداماتو څخه کار واخلي کله چې وه مومي په عمدي توګه د روغتیا شتون نلري؟"

- ◀ ځواب ویونکو اوسني کنټرولونه او سیستمونه د هغوی د نوم او وظایفو په ګډون توضیح کړي او ویلي یې دي چې دغه سیستمونه د هغو وسایلو په توګه پیژندل کېږي کوم چې روغتیا د عامې روغتیا په وزارت کې پیاوړې کوي.
- ◀ د هیواد په کچه ځواب ویونکي په دې شکمن دي چې ګواکې د هغو کارکوونکو څخه چې ناوړه کړنې ترسره کوي د هغوی څخه به حساب وه پوښتل شي، د قانون د تنفیذ څخه سرغړوني اکثر د زورواکو لخوا ترسره کېږي.
- ◀ ډیری ځواب ویونکو د عامې روغتیا وزارت څخه د هغو کسانو لپاره د حساب ورکونې او صداقت درلود کې پاتې راغلي د مجازاتو غوښتنه وکړه او په عین وخت کې خپلې اندېښنې یې د هغو کسانو د شخصي مصنویت په اړه چې مجازات تطبیق کوي په اړه یې اندېښنې وړاندې کړې.

له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- "باید مجازات موجود وي او ټول خلک باید په دې باندې پوه شي. خو د دې کار ترسره کیدل ستونزمن دي ځکه چې واک لرونکي کسان د هر ډول مجازاتو د پلي کیدو په برخه کې لاس وهنه کوي."
- "موږ د څارنې او ارزونې په ریاست، د څیړنې او قوانینو ریاست او د اخلې تفتیش په ریاستونو باندې اتکا لرو. دا د هغوی دنده ده."
- "زه فکر نکوم چې کومه بله لاره وي. موږ د پارلمان لخوا کنټرول کېږو."
- "زه د خصوصي سکتور برخو باندې ښه پوهیږم: موږ درې ریاستونه لرو. یو یې د روغتیايي قوانینو د تطبیق څیړنې ریاست دی چې د دنده یې د ټول خصوصي سکتور څخه څارنه ده. دویم ریاست د څارنې او ارزونې ریاست دی چې د تطبیق کوونکي خصوصي سکتور ټول فعالیتونه

څاري او درېم رياست د داخلي كنترول رياست دى د داخلي تفتيش رياست دى. په ټوليز ډول دغه درې رياستونو د خصوصي سكتور ټول فعاليتونو څاري او د خصوصي سكتور په تړاو د راتلونكي تصميم نيونې لپاره لوړ پوړو چارواكو ته رپوټ وركوي. زه څه نشم ويلې چې هر رياست به د روڼتيا لپاره په ريښتينولي سره كار كوي. څرنگه موږ بايد مطمئن وه اوسو؟"

• "د څلورو برخو د يعنې رهبري، بشري منابع، د روغتيايي خدمتونو عرضي او مالي څارنې لپاره درې رياستونه موجود دي د خصوصي سكتور د ځينو برخو په تړاو انديښنې لرو: د روغتونونو، راديو لوژي كلينيكونو او تشخيصيه معايناتو مركزونو د رامنځته كيدو وروسته د هغوى د اسنادو طي مراحل كول يوه ستونزه ده، موږ حق نلرو ترڅو د هغوى د فعاليتونو څخه څارنه وكړو. دا د پورتنيو يادو شويو رياستونو دنده ده. زموږ دنده خصوصي سكتور د كار د اجازې سند وركول دى."

• "زه په دې مبارزه كې د خپلو همكارانو لپاره انديښنه لرم. موږ ټول د گواښونو سره مخامخ يو كه چيرې موږ د سرغړونكو په وړاندې خپل غږ پورته كړو. دا كار ترسره كيږي. څرنگه موږ داسې وه انگيږو چې موږ نگران نه يو هغوى به موږ د روغتيا سكتور كې د روڼتيا راوستو په تړاو د دې ځايه برطرف كړي."

• "زه په جلاتماب ډاكټر فيروز باندې باور لرم. موږ بايد خپلې كړنې سمې كړو او ښې كړنې بايد تشويق كړو. نوموړى موږ څخه ملاتړ كوي."

• "<XXX> په مستقيم ډول يې وويل چې زه درځم او تاسې په وه وژنم كه چيرې تاسې د هغه د قرار داد په اړه مخالفت وكړئ. نوموړى د امنيت په برخه كې قرارداد لري او هغه هرڅه چې وايي هغه كولاى شي ترسره كړي. نو څنگه به شي؟"

• "د هغو رئيسانو لپاره څه غونديتوب شته چې كوم چې وايي بس دي دغه ستونزې نور بس دي؟ آيا د دې كار په خاطر زه د خپلې ښځې او ماشومانو سره هره ورځ مخه ښه وكړم؟"

"تاسې د عامې روغتيا وزارت د تداركاتو په پروسه كې د حساب وركونې او روڼتيا ميكانيزمونه څرنگه ارزوئ؟"

◀ كله چې د يو شمير ځواب ويونكو لخوا په تداركاتو كې د حساب وركونې او روڼتيا سيستمونه ذكر كيدل، په عمومي ډول يو شمير نيمگړتياوو ته هم اشاره وه شوه.

له مركو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

• "د تخنكي اجناسو او تجهيزاتو تداركات بايد سيستميكه تگلاره ولري چې البته لري يې ترڅو د اداري فساد څخه مخنيوى وكړي. كله چې زه د <XXX> رياست رئيس وم، موږ دغه راز تگلاره درلوده او ډيره بريالۍ هم وه. اوس زه خبر شويم چې نوي رئيس ځينې نيمگړي تصميمونه د تداركاتو د هئيت د غړيو په تړاو ترسره كړي او دا سم كار ندی. كه چيرې هغه هرڅوك د خپلې غوښې سره سم ټاكي، نو بيا حساب وركونه به ټيټه وي - او هغوى په دې وړځو كې د تمويلوونكو ډيرى پيسې مصروف كوي."

• "د لومړنيو روغتيايي خدمتونو قراردادونه پياوړي كنترول ته اړتيا لري ترڅو هغه وړتيا نلرونكي موسسو څخه په رقابت كې مخنيوى وه شي. هغه موسسې چې په مخكينيو قراردادونو كې په برياليتوب سره قرارداد نه وو تطبيق كړى، نو ولې هغو ته اجازه وركول كيږي ترڅو په رقابت كې گډون وكړي؟ دغه يوه جدي نيمگړتيا ده."

• "د څارنې او ارزونې او د تطبيق ارزونې رياستونه او په ځانگړي ډول د داخلي تفتيش رياست ټول ځينې معاملي لري او فساد څخه بايد مخنيوى وه شي. كله چې يو تفتيش ولايتي روغتون ته ځي او د تفتيش او بررسۍ د ښو پايډ په خاطر پيسې غواړي نو دا واضح ده چې موږ نشو كولاى د تيټ كيفيت خدماتو په وړاندې په خپلو هڅو كې بريالي شو. زموږ همكاران په ولاياتو كې څرنگه اعتماد وكړي، كله چې د مركز څخه هلته فاسد خلك ور استول كيږي او د پيسو غوښتنه كوي."

• "په تدارکاتو کې ستونزې موجودې دي: قراردادونو په طبي مراحلو کې خنډ او په خپل وخت باندې د هغوی نه نهایي کیدل؛ د تدارکاتو ریاست ځینی ځانګړي قراردادونه مشخصو ډلو او کمپنیو ته ورکوي."

• "د تمویل کوونکو په تړاو، دا باید واضح وي چې هغوی د عامې روغتیا وزارت د ځینو ځانګړو برنامو مطابق تمویل چمتو کوي. د پیری پروژو لپاره د بودجې کرښې نه تعدیل کېږي، چې جدي پاملرنې ته اړتیا لري."

"د عامې روغتیا وزارت او تمویل کوونکو ترمنځ د مشرتابه په کچه حساب ورکونه څرنگه ارزوی؟"

◀ ځواب ویونکو خپلې ناهیلې او اندېښنې په دې اړه چې هغوی څرنگه د تمویل کوونکو لخوا ارزول کېږي او څرنگه د عامې روغتیا په وزارت کې پرمختګونه د هغوی لخوا قضاوت کېږي خپل نظریات وړاندې کړل او بله دا اندېښنه چې تمویلونکي موسسې حساب ورکونې ته د یک طرفه لارې په توګه ګوري. له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

• "تمویلونکي د دې پړخای چې د هیواد واقعي اړتیاوو ته پاملرنه وکړي په خپلو پروګرامونو باندې تاکید لري."

• "نه <XXX> او نه نور تمویلونکي د عامې روغتیا معالجوي برخې تمویل کوي، په داسې حال کې د خدماتو د استفاده کوونکو شکایتونه په دې برخه کې دي."

• "د عامې روغتیا وزارت رهبري د حساب ورکونې په برخه کې بریالۍ ده: د مشرتابه په کچه تصمیم نیونه قاطع ده: د روغتیا په هکله نیمګړتیاوې د مدیرانو حساب ورکونې او روغتیا پورې ارتباط لري: که چیرې مدیران هرڅه په روغتیا سره رپوټ ورکړي او رهبري هغه قبول کړي، نو سیستم نشي کولای هغوی حساب ورکونکي کړي. تمویلونکي د موضوع په اړه خبر دي."

• "د لویو تمویلونکو نظر ته د عامې روغتیا وزارت په تړاو باید درناوی وه شي، ولې په صادقانه ډول، هغوی زموږ په وړاندې د ګواښونو دا واقعیت په اړه – د مرګ ګواښ – چې د زور واکو پر فشار یا اجندا پر وړاندې د مخالفت په صورت کې موږ ته متوجه دي نه پوهیږي. آیا هغه تمویلونکي چې موږ سره ناستې ترسره کوي دا منلې شي چې ترڅو هر ورځ په داسې وضعیت کې ژوند وکړي چې د هغوی اولادونو ته ګواښونه متوجه وي."

• "زما یوټن کارکوونکی اوس په <XXX> دفترونو کې کار کوي او زه اورم چې زموږ په اړه هلته څه ویل کېږي او زموږ نیمګړتیاوې په داسې وضعیت کې. نوموړی نشي کولای هلته د خپل موقف په خاطر د هغوی سره استدلال وکړي. کله چې هغه ماته څرګنده کړه چې هغوی د هغو پرمختګونو په اړه چې موږ په <XXX> کې لاسته راوړي اندېښنې لري، ما کوښښ وکړو چې ځان آرامه وه نیسم، ولې زه پیر ناهیلې شوم. موږ پیر هڅې ترسره کړي ترڅو د روغتیا په برخه کې دلته ښه والی رامنځته کړو. د <XXX> څخه خلک په <XXX> کې به دا هیواد پریږدي او خپلو هیوادونو ته به لار شي ولې زه دا هیواد نشم پریږودلی. زما هیواد زما کور دی او زه ۱۰۰ فیصد خپل ټول کوښښ کوم چې په دې سکتور کې ښه والی رامنځته کړم. که چیرې <XXX> یواځې شاخصونه د هغوی د رپوټونو د چارچوب څخه د پرمختګ په تړاو حسابوي، نو څرنگه موږ کولای شو د بریالیتوب لپاره روابط ټینګ کړو؟ د هرې رپوټ ورکونې په موده کې په هر برخه کې موږ بریالي نه وو او دا په دې معنی نده چې موږ پاتې راغلي یو. زه پښه غواړم دا زما لپاره اوس پوره ستونزمنه ده."

• "کله به ماته دافرسټ راکړل شي ترڅو زه تمویلونکو ته د هغوی صداقت او ریښتینولۍ په اړه نمرې ورکړم؟ دا هغه څه دي چې ترسره کېږي او موږ اجازه نلرو ترڅو په دې اړه پوښتنه وکړو او زه نشم کولای خپلو ځوانو مسلکي کارکوونکو ته ووايم چې هغوی باید زده کړي ترڅو حساب ورکونې ته ژمنې اړیکې په یو ډینامیک سکتور لکه د عامې روغتیا سکتور کې ولري، کله چې ماته ورته اجازه نشته لکه هغو ته چې زما د راتلونکي پرمختګ کنټرول یې په لاس کې دی. زه د عامې روغتیا په وزارت کې د ۲۰ څخه زیاتو کلنو راهیسې کار کوم. زما دغه نظر د ننني ورځې د سهار چاپې راهیسې ندې را پیدا شوی."

" ستاسي په فکر د عامي روغتيا په وزارت باندې د روغتيايي خدمتونو د تطبيق په تړاو کوم سياسي فشار شته؟ "

دغه موضوع پرته د دوو ځواب ويونکو لخوا د نور ټولو لخوا په دې کتگورۍ کې تائيد شوي. له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- " زموږ همکاران په ولاياتو کې د سيمه ييزو قومندانانو او د ولايتي شورگانو غړيو او د پارلمان غړيو لخوا د کلينيکونو د رغولو د ځای، د خدمتونو د نوعيت او البته د کارکوونکو د گمارني په تړاو د فشار سره مخامخ دي. هغوی تر فشار لاندې دي، سياسي فشار، ولې همدارنگه د غو کسانو لخوا گواښونو او خطر هم متوجه دی. هغوی گواښ کوي چې دلته بايد نوی کلينيک وي يا که نه د عامي روغتيا لپاره په دې ټولنه کې کار کول به ممکن نه وي. هغوی دا کار کولای شي. "
- " بلې، البته چې سياسي فشار د عامي روغتيا په ولايتي رياست او د روغتيايي خدمتونو تطبيق کوونکو موسساتو باندې دی او همدارنگه د هغوی د استخدام د پروسو په تړاو. "
- " بلې، همدارنگه د مخالفينو لخوا هم شته، يعنې د طالبانو د قومندانو لخوا او زموږ په سيمه کې ټولي واک لرونکي بلې خپلې اجنداوې لري چې څه بايد وه شي، څرنگه وه شي، چيرته او داسې نور. "
- " سياسي فشارونه نشي کولای د خدماتو د عرضه کولو لړۍ د روغتون په کچه مختل کړي. "

"د عامي روغتيا په وزارت کې تر کومه بريده وړ کس د خپلې وړتيا سره سم دنده ترسره کوي په دې معنی چې د هغه مهارتونو د دندې د شرايطو سره برابر وي "

- په دې کتگورۍ کې د ځواب ويونکو ترمنځ د نظرونو توپير موجود وو؛ ډيری په دې باور وو چې په ټيټه کچې کې کار د مهارتونو پر بنسټ دی يعنې هر هغه څه چې د هغوی د دندې لپاره ضرورت وي.
- د روغتيا سکتور د هرې کچې د مسئوليتونو په تړاو د عامي روغتيا وزارت د لوړ پوړو رئيسانو نيولي بيا تر د لومړنيو روغتيايي مرکزونو د عادي کارکوونکو پورې د ځينو مواردو په اړه مثالونه وړاندې شوي.

له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- " په احتمالي ډول زموږ په ولايت کې د نيمايي څخه کم. د بيلگې په ډول، ما دغه وضعيت ليدلی: د وړتيا لپاره اسناد د يوه ځوان کس لخوا د پاکستان څخه د عامي روغتيا وزارت ته وړاندې شول. نوموړی لومړی موټر چلونکی وو، بيا د نوي سند سره هغه واکسيناتور شو او بيا يواړې د نرسۍ دندې ته ارتقا وکړه. دا ټول پرمختگونه د دوو مياشتو څخه کمې مودې کې وه شول. د عامي روغتيا وزارت د هغه سند وه منلو او زموږ څخه يې وه غوښتل ترڅو نوموړی استخدام کړو. اوس، داسې سم باور شتون نلري چې نوموړي د نرسۍ دندې لپاره وړ کس دی يا نه. "
- " په دې ولايت کې به شايد نيمايي. "
- " ډير تر لورې کچې تخنيکي ندي، ولې په دې ولايت کې د کارکوونکو لپاره د کار لياولتيا نشته. امنيت د باور وړ ندی او دا موضوع د پوره مسکلي کسانو لپاره د منلو وړ نده ترڅو دلته د کار لپاره راشي. "
- " زما په شخصي فکر اکثريت په خپلو دندو کې وړ کسان دي. ولې زه دا نشم ارزولی. "
- " د عامي روغتيا په وزارت کې دنده اخيستنه په جدي ډول د شرايطو او مهارتونو پر بنسټ ده. "

بشري حقونه او تبعيض

" د عامي روغتيا په وزارت کې تبعيض د لمنځه وړلو (رامنځته کولو) په تړاو د ټولني د مشرانو رول څرنگه ارزوي؟ "

- د ټولني مشرانو رول د ديناميکو اړيکو پر بنسټ مشخص شوی.

◀ د مشرانو په اړه ویل شوي چې هغوی د خپلو مؤکلینو په استازي توب د روغتیايي ادارو په پریکړو باندې اثر لري، د ټولنې د عنعنوي جوړښت څخه د تبعیض یا سیلیکوي چلند د لارې ملاتړ او په عمومي توګه خپل قدرت واسته ګرځوي. له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "د ټولنې سیمه ییز مشران او قومندانان د روغتیايي خدماتو د عرضې په تړاو تصمیمونو باندې د اثر درلودو په خاطر واک لري چې آیا دغه واک یا قدرت په مثبت لاره کاروي یا منفي لاره. متأسفانه، هر سیمه ییز مشر یا قومندان په سیمه کې د ولسمشر په توګه عمل کوي."
 - "ټولنیز مشران کولای شي پر عامې ورغتیا وزارت فشار راولي ترڅو د روغتیايي مرکزونو موقعیت بدل کړي او هغوی په دې کار کې بریالي دي او دغه کار د هغوی د خپلې ډلې په ګټه وي او د هغوی د مخالفینو په زیان."
 - "زه د قومي تبعیض د پېښې په اړه پوهیږم، کله چې یو کس د <XXX> ریاست ته د استخدام لپاره په <XXX> ولایت کې راجع شو. د ریاست رئیس نوموړي ته د هغه د مخ نما په اړه وویل، بېښه غواړم، موږ <XXX> خلک په خپل ریاست کې نه استخدام کوو. دا موضوع د ټولنې د مشرانو په کنټرول کې ده."
 - "دغه پوښتنه د عامې روغتیا وزارت ته په مرکز کې ارتباط نلري. ولې په کلیوالي سیمو کې د ټولنې مشران او قومندانان د تصمیم نیونې په پروسه کې مهم رول لري. دغه کار کولای شي د تبعیض څخه مخنیوی وکړي یا هغه لا نور هم غښتلی کړي."
- "آیا د عامې روغتیا په وزارت باندې د بشري منابعو پروسې په تړاو کوم سیاسي فشار شته دی؟ هغه واضح کړئ"
- ◀ د بشري منابعو تصمیمونه په دوامداره ډول تر فشار لاندې دي په ځانګړي ډول د پارلمان د غړیو له خوا. له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:
- "بلې، د استخدام یا منفي پروسې، حتی که د یوه عادي کارمند بست هم وي، وزیر یا د پارلمان غړی کولای شي په کې ښکیل وي. البته، تاسې باید د هغوی فشار د ټولو لوړو کلیدي بستونو په استخدام یا منفي کې په پام کې ونیسئ"
 - "نور څه نشته خو فشار شته دی، د ښه کار یا ښې لاسته راوړنې لپاره تشویق نشته. سیاسي فشارونه یا ګواښونه د عامې روغتیا په وزارت کې د یوې موضوع په تړاو دي: د بشري منابعو په تړاو. زه بېدل بېدل غوښتنلیکونه لرم د لوړ پوړو سیاستوالو لخوا په دې اړه چې فلان نفر په فلان ځای کې مقرر کړه یا فلان نفر فوراً منفي کړه. که چیرې دغه کار ونه کړی نو بیا درځم او درته ښکاره کوم چې زه څوک یم. په دغه راز کړنو سره زموږ سیاستوال واقعاً چې مجرمین دي."
 - "موږ تر فشار لاندې یو حتی مخکې له دې چې موږ بست اعلان کړو. کله چې روښانه شي فوراً موږ ته زنگ رځي دغه کس د <XXX> فاکولتې څخه دغه مسئولیتونه د <XXX> لپاره په <XXX> ځای کې ورکړه. هغوی خپل لست جوړوي چې څوک په کوم ځای کې کوم بست کې وګمارل شي. دا کار ممکن ندی"

شوکی

"د عامې روغتیا وزارت مشري څرنگه فشارونه یا بیخایه حق غوښتنې مدیریت کوي؟ د دې کار مدیریت یوه بریالی پروسه ده؟"

- ◀ ځواب ویونکو د فشار سره د مخامخ کیدو او ځینې وختونه د ناوړه چلند د ګواښونو سره د مخامخ کیدو په تړاو ډیرې بیلګې څرګندې کړي او د هغوی پر وړاندې تکتیکي غبرګون، د غوښتنې د ترسره کیدو، توافق ته د رسیدو بحثونه، د نور ادارو څخه د مرستې غوښتنه د امنیتي برخو څخه د مرستې غوښتنه او یا په ساده ډول د ناچارۍ له امله د وضعیت تحمل کول په اړه اشاره شوی.
- ◀ په مرکز کې د عامې روغتیا وزارت ځواب ویونکو څرګنده کړی چې له هغې ورځې څخه چې ډاکټر فیروز الدین د وزیر په توګه دنده اخیستې د وزارت مشرتابه په مستقیم او فعالانه ډول دغه وضعیت ته د رسیدګۍ په موخه لاس پکار شوی.

له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- " ځيني وختونه د قوانينو او مقرراتو پلي کيدل او د عامي روغتيا لومړيتوبونه په نظر کې نيول د ننگوني پک کار دی. په ځيني مواردو کې، د عامي روغتيا وزارت شاته تگ يې کړي ځکه چې هغوی سم انتخاب ندی درلودلی. د پارلمان د غړيو يوه ډله د عامي روغتيا پر وزارت فشار راولي ترڅو د هغوی د خوښې وړ کس د رياست رئيس په توگه وه گمارل شي، که نه نو هغوی به نور رئيسان تخریب کړي يا وزير به پارلمان ته احضار کړي. دغه د مسئوليت لپاره يو واقعي گواښ دی. "
- " د ټولنې د مشرانو سره د مستقيم بحث د لارې (هر نوع ستونزمنه موضوع چې وي) که چيرې د ټولنې د مشرانو سره د مستقيم بحث د لارې موضوع حل نشي، نو موږ د پوليسو څانگو ته مراجعه کو ترڅو ستونزه حل شي. په حقيقت کې دا ستونزه بېره پېښېږي. "
- " وزير نشي کولای د پارلمان غړيو يا زور واکو کسانو پر وړاندې وه درېږي. يوه اونۍ مخکې د پارلمان غړی راغلو او پر ما باندې په قهر شو او زه يې وه وهلم او هيڅ چا هغه منع نکړو. "
- "د نوي دولت او نوي وزير د راتلو سره، هغوی د کارکونکو ترڅنگ ولاری دي. نوموړی وايي که چيرې کوم څوک سياسي فشار يا د ټولنې د مشرانو د فشار سره مخامخ کېږي، ما دې خبر کړي او ما دې په جريان کې کېږدي. "

"د خدماتو د ترلاسه کولو په اړه د عامي روغتيا پر وزارت باندې د ټولنې د مشرانو لخوا کوم نوع فشار شته دی؟ هغه توضیح کړئ "

➤ په دې کتگورۍ کې دغه موضوع د ټولو ۶۲ ځواب ويونکو لخوا تصدیق شوی.

له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- "د ټولنې مشران موږ ته راځي او غوښتنه کوي چې کلينیکونه دې په ځانگړې سيمه کې ورغول شي. موږ د پلان جوړونې او پراختيا پروسه لرو او هغه دې پورې تړلې ده چې تمویل وکړو څه باندې توافق لري. مشران داسې لارې نه وړاندې کوي چې څرنگه موږ د کلينیک د ودانيزو او عملياتي چارو مصارف پوره کړو - هغوی يواځې خپلو خلکو ته د خپلو پیغامو په اړه فکر کوي، او وايي ما په چارواکوو باندې فشار راوستو ترڅو کلينیک په دې محل کې جوړ کړي او دغه کار زموږ د سیستم د مختل کيدو لامل گرځي. هيڅ څوک نشي کولای د کلينیک د کار دوام تر داسې گواښونو لاندې تامين کړي... موږ پوهیږو چې د دغو مشرانو راتلونکې غوښتنه د کلينیک په کارکونکو باندې کنترول لرل دي حتی که هغوی تحصيلي وړتياوې هم ونلري. "
- "زموږ والي ماته وايي. په <XXX> ولسوالۍ کې د جامع روغتيايي خدمتونو نوي کلينیک باندې موافقه وکړه يا به موږ به د <XXX> خلکو سره امنيتي ستونزې ولرو. څرنگه موږ داخلي يا نړيوالو موسساتو ته قناعت ورکړو ترڅو هلته د کارکولو هوکړه وکړي، که چيرې دغه د روغتيايي خدمتونو جامعه کلينیک د هغه وړوکي کلي اندازې سره مناسب نه وي، او هلته هر ساعت د تاوتریخوالي څرگند گواښ موجود دی که چيرې مشران په هغې سيمه کې خپلو غوښتنو ته ونه رسېږي. "
- "بلې، حتی که چيرې د روغتيايي مرکز شرایط د ټولنې د مشرانو د غوښتنو سره سمون ونلري، هغوی فشار راولي او د روغتيايي خدمتونو بودجه مصرفوي. دغه تاوتریخوالی لرونکی گواښونه او لاريونونه دي. "
- "بلې، هغوی اغیزه لري، ولي د هغوی رول منفي ندی. په دې برخه کې د عامي روغتيا وزارت د ناوره کړنو د کنترول په تړاو مثبتې اغیزې لري. خلک د خپلو ستونزو په تړاو د عامي روغتيا وزارت په ولايتي رياست کې شکایت کوي او د ټولنې مشران فشار راولي ترڅو ستونزې تر کنترول لاندې راشي. "

جعل/تزویر/دوکه

"ستاسې په باور د عامي روغتيا وزارت د داخلي رپوټ ورکونې په سیستمونو کې کوم نوع جعل يا تزویر شته؟ "

◀ پرته د دریو ځواب ویونکو څخه نور ټول په دې باور دي چې دغه کار ترسره کیږي، د ترسره کیدو په خطر کې دي.

◀ څو تنو ځواب ویونکو د قصدي تقلب او د کنټرول څخه د ټینښتي بیلګې وړاندې کړي. له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "زه انکار نکوم دا یوه ستونزه ده."
- "د بشري منابع یا اداري مدیر زموږ څو تنه کارکوونکي غیر حاضر کړل په داسې حال کې چې حاضر وو او خپل خپلوان یا هغه کسان چې د هغوی په فساد ډله کې وو هغوی حاضر کړل په داسې حال کې چې هغوی غیر حاضر وو."
- "بلې، کوم راپور چې موږ چمتو کوو کیدای شي په <XXX> تغیر شي؛ د رپوټ د تغیر لپاره په بیلابیلو کچو کې بیلابیل شمیر پیسې ورکول کیږي. پولیس، څارنوالان، ناروغ او د ناروغ کورنۍ په کې ښکیل دي،"
- "ځینې کارکوونکي د خپل تګ او راتګ په اړه دروغ راپوټ جوړوي."
- "د روغتونو په رپوټ ورکونه کې جعل کاري نشته ده، زه مطمئن یم چې د عامې روغتیا په وزارت کې هم په رپوټونو کې رویتیا موجوده ده."

"ستاسې په باور د عامې روغتیا وزارت په بیروني رپوټ ورکونه کې جعل او تزویر شتون لري"

"د مثال په ډول تمویلونکو یا د دولت چارواکو ته؟"

◀ د کورنۍ رپوټ ورکونې په پرتله د بیروني رپوټ ورکونې په اړه ځوابونه د پام وړ اومتفاوت وو: یواځې یو ځواب ویونکی په دې باور وو چې په بیروني رپوټ ورکونه کې جعل یا تزویر وي، نول کله چې موږ ترینه وه پوښتل وي نشو کولای ترڅو یو بیلګه وړاندې کړي. له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "د داسې پېښې په اړه کله څه ندي اوريدلي. ډیر داسې کلک سیستمونه شته چې د هغې څخه مخنیوی کوي."
- "هیڅکله نه. داسې څه ندي پېښ شوي"
- "زما تر صلاحیت لاندې ریاست ریښتیني او صحیح رپوټ ورکوي. حتی هغه تیروتنې چې د اداري فساد پر وړاندې زیانمنۍ په ګوته کوي هم زما په رپوټونو کې ذکر شوي. ښه خبر ده چې هر ریاست ته دغه موضوع وه ویل شي."
- "نه. د عامې روغتیا په وزارت کې ممکنه نده ترڅو په قصدي ډول د درواغو رپوټ ورکړي، یا اجازه درکړل شي چې ناسم معلومات ورکړي. د تمویل کوونکو لخوا ډیرې ناوره پایلې لري."

"ستاسې په باور د عامې روغتیا په وزارت کې د روغتیايي خدمتونو د عرضې په تړاو رپوټ ورکونه کې جعل او تزویر شتون ولري؟"

◀ د دې پوښتنې پایلې د داخلي رپوټ ورکونې ځوابونو ته ورته والی درلودو: ځینې ځواب ویونکو دغه موضوع تائید او ډیرې د هغې د ترسره کیدو په اړه خپل شک او گمان ښودلی دی. له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

"زه منم چې په ډیر ټیټه کچه کې دا موضوع موجوده ده. د روغتیايي مرکزونو په تړاو د استفاده کوونکو شکایتونو څخه موږ پوهیږو چې په عمومي توګه د روغتیايي خدمتونو په وړاندې کولو کې ځنډ شته چې د ناروغانو د شکایتونو لامل ګرځي. ځینې بیا خپل ناروغان د تشخیص لپاره خصوصي سکتور ته راجع کوي. دغه ټول د درواغو رپوټ ورکونې په وړاندې زیانمنۍ دي؛ په دولتي اداراتو کې زموږ د قوانینو تر سیوري لاندې اداري فساد په معمول ډول ترسره کیږي. د شکایاتو، په خدماتو کې د ځنډ او د ناروغانو راجع کولو په اړه په ریښتیني ډول رپوټ ورکونه به متفاوت انځور وړاندې کړي."

"نو کله چې زه هغه څه چې د <XXX> ځایه د رپوټ په ښه لیرل کیږي د هغه څه سره پرتله کړم چې زما معاون د ساحوي کتنې په ترڅ کې تیره میاشت په <XXX> مشاهده کړي وو، نو زه کولای شم چې ووايم بلې:

په اغلب گمان سره ترسره کېږي. " په طبیعي ډول موږ گامونه پورته کړي ترڅو دغه اصلاح کړو او اوس موږ پلان لرو ترڅو د <XXX> څخه جدي څارنه وکړو.

" شاید. د لومړنیو روغتيايي خدمتونو تطبیق کوونکو لپاره بعضی مشوقات شتون وه لري ترڅو د حقیقي وضعیت پرځای د ښه وضعیت په اړه رپوټ ورکړي. موږ ډیر تائیدی ترسره کوو. کله چې زه توپیر وینم، پرته د ثبوت څخه زه نشم کولای داسې تصور وکړم چې هغوی ګواکي د د دروغو معلومات رپوټ ورکوي کوبښ کړی. داسې ډیرې پېښې شته دي چې په هغو کې ارقامو ته تغیر ورکړل شوی. د <XXX> ولایت کې یوه موسسه همیشه ارقامو کې بدلون رامنځته کوي او دا دهغوی عادت ګرځیدلی."

" د عامي روغتیا وزارت د بشري منابعو د استخدام او ارتقا په برخه کې د جعل، تزویر او فریبکاری ستونزه څومره لویه ده؟"

◀ د ځواب ویونکو غوڅ اکثریت ویلي چې دغه کار یوه مسئله، یوه ستونزه یا یوه لویه ستونزه ده.
◀ ډیری ځواب ویونکو اشاره کړې چې د پروسو او اسنادو اعتبار نه یوازې د روغتیا په سکتور کې بلکې په ټولو سکتورونو کې یوه اندېښنه ده.
له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- " د جعلي اسنادو لپاره مارکیت موجود دی چېرته چې هرڅوک د پیسو په بدل کې د ډاکټرۍ یا نرسۍ او یا نورو مسلکونو لپاره سند ترلاسه کوي."
- " زما یو همکار پاکستان ته په دې موخه تللی وو ترڅو د ډاکټرۍ سند ترلاسه کړي او د عامي روغتیا وزارت دنده په <XXX> ولایت کې ترلاسه کړي. ما هغه ته د دې کار د نه کولو مشوره ورکړه، ولې نوموړی لاړو او په دې کار بریالی هم شو. د داسې کړنو ترسره کول موږ د سیستم لپار یو ډیر بد کار دی."
- " ډیری کسان په <XXX> کې د جعلي اسنادو پر بنسټ استخدام شوي. هغوی د کار سند ترلاسه کړو او په خصوصي سکتور کې کارکوي په داسې حال کې چې اسناد یې جعلي دي."
- " د ملکي خدمتونو کمپسیون خپله په اداري فساد باندې اخته دی، ځکه چې هغوی داسې کسان ګماري چې حتی نه پوهیږي چې کمپیوټر څرنگه کارول کېږي یا حتی په انګلیسي ژبه لیکل نشي کولای. دغه کسان په آزموینه کې د هغوی کسانو په پرتله چې کمپیوټر کارولی شي او په انګلیسي ژبه لیک او لوست کولای شي لوړی نمرې ترلاسه کوي."
- " بلې، البته، دغه د پوهنې په سکتور کې هم یوه ستونزه ده."

" ستاسې نظر د هغو درملو په اړه چې د کورنیو او بهرنیو موسساتو لخوا را نیول کېږي څه شی دی؟ "

◀ نږدې ټول ځواب ویونکي په دې باور دي چې کوم درمل چې د کورنیو او بهرنیو موسسات لخوا را نیول کېږي ټیټ کیفیت او کیفیت یې د اعتبار وړ ندی، سره له دې چې پوښ او قوطی یې سم دي.
◀ سربیره پردې منفي ځوابونو: د درملونو نړیوالې ټولنې (IDA) د لارې کومې کورنۍ او بهرنۍ موسسې چې تدارکات ترسره کوي د هغوی کیفیت او اعتبار لوړ ارزول شوی.
له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- " په لومړۍ مرحلې کې کیفیت د تدارکاتو قوانینو او مقرراتو لخوا زیانمن کېږي: یعنې اجناس د نازلترین قیمت پر اساس ټاکل کېږي. کیفیت په مستقیم ډول قیمت ته تړلی دی. په دویمه مرحله کې د کیفیت کنټرول او څیړنه باید د عامي روغتیا وزارت په کې زموږ په لابراتوارونو کې ترسره شي، ولې دغه لابراتوارونه د تخنیکي پلوه نډې تجهیزات شوي ترڅو د پیچیلو څیړنو او ارزونو په ترسره کېدو سره حقیقي کیفیت تعیین کړي. "
- "د پاکستان هیواد د درملو تقابلي کمپنیو زموږ د خلکو روغتیا ته پام نه کوي او دغه بې کیفیته درمل موږ ته رالېږي."
- "په عمومي ډول کیفیت ډیر ټیټ دی. چې په پایله کې، د ناروغ ښه کیدل د کلینیکي پلوه د نا کامي سره مخامخ کېږي او په ورته حال کې د اداري فساد لپاره زمینه هواره وي. "

- " موږ د هغو تداركاتو په اړه چې د درملتونونو د نړيوالې ټولنې لخوا ترسره كيږي كوم شكايات نلرو. د ۲۰۰۷ كال راهيسي <XXX> د درملتونو نړيوالې ټولنې د لارې تداركات ترسره كوي زموږ يواځينې انديښنه داده چې زموږ د رسمي درملو ټول ارقام په كې شامل ندي "
- " د پام وړ بي كيفيته درمل ما ندي ليدلي دلته او موږ كوښښ كو ترڅو د ښه كيفيت لرونكو درملو څخه كار واخلو، ولي د ښه كيفيت لرونكو درملو توان نلرو، د مثال په ډول د تركي او عربي كمپنيو درمل ډير قيمت دي. "
- " موږ د پاكستان څخه د بي كيفيته درملو د واړېدو څخه زيانمن يو. عادي خلك نشي كولاى د كيفيت توپير وكړي، ولي هغوى د قيمت پر بنسټ خپله پريكړه كوي. خرڅونكي په دې موضوع پوهيږي او د پاكستان د تقليبي درملو قيمت په پاكټ باندې د نړيوالو نومونو د لگولو د لارې د درملو بيه لوړوي او خلكو ته فريب وركوي. آيا د دې كار ترسره كول شرم اور ندى او زموږ د فارمسۍ ارتباطي كس نشي كولاى په يواځې توگه ټول ولايت كنترول كړي. د <XXX> په ولسوالي كې خرڅوونكي پوهيږي چې د فارمسۍ كس هغوى ته لاس رسى نلري ځكه هلته د لارې امنيت شتون نلري. هغوى تقليبي درمل خرڅوي نو څرنگه د هغه مخنيوي وه شي؟ "

د گټو ټكر

" آيا ستاسې په باور د عامې روغتيا چارواكو او خصوصي سكتور چارواكو ترمنځ د عامې روغتيا سكتور سيستم د خرابولو په اړه كوم ارتباط شته؟ "

- " ۵۱ تنو ځواب ويونكو څخه دريو تنو دغه موضوع رد كړي، عمومي نظر يا توافق په دې وو چې ځينې د عامې روغتيا كاركونكي د روغتيا په سكتور كې (ورباندې شك دى) د خصوصي سكتور سره اړيكي لري. "
- " د احتمالي اړيكي د ردولو ډير تمرکز د عامې روغتيا سكتور كې د پيسو په دليل د كاركونكو لخوا د ناروغانو د ليرېدو په پرتله په خصوصي سكتور كې د اضافي ظرفيت چمتو كولو په اړه وو. "

له مركو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- " بلې، داسې ډاكټران شته چې غواړي خصوصي سكتور پياوړى او د عامې روغتيا سكتور كمزورى كړي، د مثال په توگه، ما وليدل چې زموږ يونټن ډاكټر د التراسوند ماشين په روغتون كې خراب كړو، ترڅو وه شي كولاى ناروغان شخصي كلينيك ته راجع كړي. ما وغوښتل چې نوموړى څارنوالى ته معرفي كړم ولي نورو همكارانو مداخله وكړه او زما د دې كار مخنيوى يې وكړو. ډاكټر كولاى شول ما تهديد كړي يا ماسره ناوړه چلند وكړي، نو زه خاموشه پاتې شوم. "
- " بلې، د بيلابيلو دلايلو له امله، بشمول د دې چې هغوى ممكن خپلې دندې د لاسه وركړي، هغوى شايد كوښښ وكړي ترڅو په خپلو دندو كې سوکه وي. "
- " ځينو په خصوصي سكتور كې د خپل ځان لپاره يو اوږد مهاله كار پيداي كړى او ځكه هغوى ليواله دي ترڅو په خپل شخصي ژوند كې بريالي وي هغوى عامه خدمات د ناكامي سره مخامخ كوي. "
- " ډاكټران خپل شخصي كار تونه ناروغانو ته وركوي ترڅو د هغوى شخصي معاينه خانې ته وروسته د غرمې څخه ورشي. حتى زموږ د عامې روغتيا رياست كاركونكي هغوى ته د هغوى شخصي معاينه خانې ته ورځي او په دې اړه پوهيږي. "
- " ولي هرڅوك د دې څخه انكار كوي؟ څنگه كولاى شي كله چې ډاكټران په بازار كې په خپلو لوحو باندې ليكلي، ډاكټر <XXX> د ولايتي روغتون د مجهزو وسايلو او بشپړو خدماتو سره - دا څه معنى لري؟ "
- " د عامې روغتيا سكتور كاركونكو د نيټ معاش څخه څوك انكار نشي كولاى. هغوى خصوصي كار په دې دليل ترسره كوي او په دې توگه پرته د قصد او نيت څخه د عامه سكتور په اعتماد باندې ناوړه اغيزه كوي. دا زما شخصي نظر دى. "
- " زه دا خبره په بشپړه توگه ردوم، ځكه چې موږ د همغږۍ رياست تر عنوان لاندې يوه اداره لرو چې د خصوصي سكتور او عامې روغتيا سكتور ترمنځ رپوټ وركونه تنظيموي. كله چې په كابل

کې دولتي روغتونو یواځې د یوه ملیون نفوسو لپاره جوړ شوی وي او اوس موږ د ۵ ملیونو څخه زیات نفوس لرو. او د کابل په روغتونو کې هیڅ ډول پرمختګ ندی شوی او په خپل حالت پاتې دي – نو په دې دلیل – خصوصي سکتور خلکو ته د خدمتونو د وړاندې کولو لپاره په کابل کې پرمختګ کړی: د روغتیا خصوصي سکتور د عامې روغتیا کاري حجم یې کم کړی دی."

- "نه، نه په عموم ډول. زموږ په ولایت کې په خصوصي درملتونو باندې پیاوړی کنټرول شته. زموږ په ولایت کې یواځې <XXX> درملتونونه فعالیت کوي او په یوه کال کې موږ <XXX> (۶۷ سلنه) د مسلکي کارکوونکي د نه درلودو او خلکو ته د تاریخ تیر شویو درملو د خرڅلاو په خاطر جریمه کړي. موږ نشو کولای اجازه ورکړو چې د روغتیا سیستم د خصوصي سکتور د شخصي ګټې په خاطر ویجاړ شي. زموږ د عامې روغتیا په ریاست کې د فارمسي چارو مدیریت د دغه وضعیت او د دغه کار مخنیوی کوي... ولې موږ هغوی نه اړ یاسو ترڅو خپل کار وه تړي: که موږ هغوی ته د کار د دوام اجازه ور نکړو موږ په سلګونو زنګونه ترلاسه کوو او موږ باندې فشار را وستل کیږي ترڅو هغوی پریږدو چې خپل کار ته دوام ورکړي. لویه ستونزه په <XXX> کې د خلکو او د درملتونو او کلینیکونو ترمنځ د اړیکې خرابوالی دي."
- «د ډیرو ولایت ځوابونه چې لوی ښارونه نلري.

"کله چې چارواکي د ګټو ټکر ته پام نه کوي د عامې روغتیا وزارت اعتبار ته څخه خطرات متوجه کیږي؟"

◀ کله چې د ګټو ټکر قضیو ته رسیده ګي نه کیږي، ځواب ویونکو ډیر خطراتو څخه نوم اخیستی: د اطمینان کموالی، د انگیزې کموالی د اعتبار او اعتماد کموالی له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "د ملي باور دلاسه ورکول."
- "زموږ ریښتینولي تر سوال لاندې راځي. څوک پر موږ باندې اعتماد کولای شي؟"
- "د انگیزې نشتون د عامې روغتیا په وزارت کې فعال کسان مایوسه او نا هیلي کوي."
- "ناروغان او د هغوی کورنۍ نا بشپړه او ناوخته پایلو په تړاو بې حوصلې او خسته کیږي او په پایله کې خدمات د عامې روغتیا په سکتور کې بې اعتباره کیږي – او همدارنګه د مړینې د زیاتیدو لامل ګرځي."
- "د ګټو د ټکر پېښې نورې هم ډیرېږي: چون مجازات نشته، دغه کار نور هغو کسانو لپاره چې ورته عمل کوي نور هم زړه وړتیا ورکوي."

"کله چې د عامې روغتیا کارکوونکي ناروغان د تشخیص یا درملنې لپاره خصوصي سکتور ته راجع کوي، د اداري فساد کوم خطرات شتون لري؟"

◀ ځواب ویونکو د اداري فساد ځینې خطرات ذکر کړي او د عامې روغتیا په کارکوونکو باندې د هغو د ناوړه اغیزو باندې تاکید کړی: په عمدي یا غیر عمدي ډول د اعتماد، د اعتماد ټیټیدل، د شخصي ګټې په خاطر خصوصي سکتور ته د ناروغانو راجع کول، د ناروغانو او د هغوی د کورنیو دار چې کیدای تر ناوړه استفادې هدف وه ګرځي. له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "لومړنۍ خطر یې د ناروغانو او د هغوی کورنیو په خطر کې اچول څرنگه چې هغوی نشي کولای د اقتصادي پلوه د دې کار د عهدې ووځي، دویمه ضایعه یې د عامې روغتیا وزارت مالي منابعو لګول د خصوصي سکتور برخې کارکوونکو باندې پرتله له دې چې په ټولنې ښې اغیزې ولري. د دې لارې د دولت د بودجې لګول اختلاس ګڼل کیږي."
- "دغه کارکوونکي په دې رقم ګړنو سره خیانت کوي، دوی د عامې روغتیا وزارت سیستم د تباهي سره مخامخ کوي. ځینې عامې روغتیا سیستم د نوم بد والی لپاره کار کوي ترڅو شخصي ګټې ترلاسه کړي، دغه کار زموږ د ارزښتونو په وړاندې شرم آور کار دی"
- "د عامې روغتیا وزارت او د دولت اعتبار د لاسه تللی، زموږ بودجه د داسې کسانو په ګمارلو کې لګول کیږي چې د عامه خدماتو د تداوم او کیفیت پرځای خپلو شخصي ګټو باندې تمرکز کوي."

- " په عامه سیستم باور خراب شوی."
- « په عین ډول لکه چې کورنۍ د ښوونکو لخوا هڅول کیږي ترڅو خپل ماشومان خصوصي ښوونځیو ته بوزي: نو هغوی په دولتي ښوونځیو خپل باور دلاسه ورکوي.»
- «موږ په دولتي روغتونو کې د کیفیت لپاره انگیزه د لاس ورکړې کله چې کارکوونکي ناروغانو ته شخصي کلینیکونو آدرس ورکوي د هغوی د واقعي درملنې لپاره. عامه سیستم د شخصي عاید د ترلاسه کولو لپاره یو ځای دی ترڅو ناروغان شخصي کلینیکونو ته جذب شي.

بدې اخیستنه

" د عامې روغتیا رسمي پالیسي د هغو کارکوونکو په وړاندې چې د ناروغانو یا د هغوی د کورنیو څخه بدې اخلي څه ده؟ "

◀ په دې اړه ځواب ویونکو د پالیسي او اجرائیو په اړه واضح او څرگند توضیحات وړاندې کړي.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "د دې قضیې په تړاو رسمي مقررات او پالیسي، قضایي قوانین او د مجازاتو او مکافاتو اصول د ملکي کارکوونکو د قانون پر بنسټ تطبیق کیږي. ولې د واک څخه ناوره استفاده، سیاسي فشارونه او بې اساسه تورونه د قوانینو او مقرراتو د پلي کیدو څخه مخنیوی کوي. په پایله کې د خدماتو کیفیت د خرابې سره مخامخ کوي او د عامې روغتیا سیستم ملي اعتبار د لمنځه وړي."
- "دغه کار منع دی، ولې بیا هم ترسره کیږي. په ځانګړي ډول د جراحۍ په پېښو کې."
- "که چیرته لوړ پوړي چارواکي وي، نو یواځې یوه خطاریه ورته ورکول کیږي."
- "لومړۍ موږ شفاهي خطاریه ورکوو وروسته لیکلې خطاریه او که چیرې اړتیا وي نو عدلي تعقیب لپاره یې راجع کوو."

" د عامې روغتیا په سکتور کې د بدې یا بېځایه حق غوښتنې ستونزه څومره لویه ده؟ "

◀ د نیمایي څخه زیاتو ځواب ویونکو ذکر کړی چې شریني یا تحفه روغتیايي کارکوونکو لپاره یوه عامه موضوع ده.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- «هر افغان د دې په ځواب ښه پوهیږي»
- " د عامې روغتیا وزارت هغه برخې چې د بدې په ډول د اداري فساد خطر په کې ډیر دی هغه تدارکات، استخدام د اداري اصلاحاتو او ملکي خدمتونو کمیسیون په ګډون، د خوراکي توکو د کنټرول او بررسۍ برخې دي... همدارنګه د خدماتو د استفاده کوونکو په لوري کې، د ناروغانو او د هغوی د کورنیو لخوا روغتیايي کارکوونکو ته د اضافي پیسو ورکړه د ښې او چټکې پاملرنې په موخه."
- " زه فکر کوم هغه ادارې چې د خصوصي سکتور د همغږۍ په تړاو کار کوي په بدې اخیستنې کې ښکېلې دي."
- " د عامې روغتیا په وزارت کې بیوکراتیک سیستم د بدې خطر د زیانمننې په تړاو مهم رول لري. دغه موضوع نه یواځې د روغتیا په سکتور کې د عامه خدمتونو په ټولو برخو کې شتون لري."
- " زموږ ناروغان تر فشار لاندې راوستل کیږي ترڅو شریني یا تحفې ډاکترانو یا قابلې ګانو ته ورکړي."
- " شریني بې زیاته ده او هر وخت هر چیرې ورکول کیږي. په معمول ډول یو لږ مبلغ د ښو اجراتو یا ښه کار څخه د تقدیر په موخه ترسره کیږي."
- " بدې اخیستنې شتون نلري: د مجازاتو قوانین تطبیق کیږي. که چیرې کومه پېښه تر سترگو کیږي موږ د مجازاتو قدمې را لاندې کړي اول خطاریه وروسته منفي."

- " د بډې اخيستنی خطر په جدي ډول کنترول کيږي."

د اداري فساد نور خطرات

" د عامي روغتيا په سيستم کي د اداري فساد د خطراتو په اړه نور څه ويلى شى؟ "

« ځواب ويونکو نور خطراتو او زيانمننې هم څرگندې کړي چې په هغو کي دا راغلي کي چيږي اداري فساد ته پاملرنه پرته د هغوى سره د مبارزې اصلاحي اقداماتو څخه ترسره شي په غير قصدي ډول کارکوونکي دې کار ته هڅول کيږي او د سلسلې مراتبو په چوکاټ کي د عناوينو نه ستندرد والى او په تړاو يې د وضاحت نشتون د اداري فساد د خطراتو لامل گرځي.

له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- " موږ تجربه کړي چې د څارنې او ارزونې کميټي او د قوانينو پر تطبيق څارونکو ادارو او نورو بيلابيلو کميټو ځيرنې او مصاحبې ترسره کړي او ډير اسناد او مدارک يې را غونډ کړي او وړانديزونه يې وړاندې کړي. ولي د اصلاحي اقداماتو عملي کول او د مکافاتو او مجازاتو پروسې هيڅکله ندي ترسره شوي او حتی يو عادي فاسد يا تورن کس ته يې مجازات ندي ورکړي. د هغو مخکينيو ارزونو لويه پايله لوړو څوکيو ته د فاسد خلکو ارتقا کړل دي. د دولت دغې کړنې ته په پام سره، حتی صادق خلک هڅول کيږي ترڅو اداري فساد ترسره کړي. دا يوه گناه ده: خيانت خپل افغان ملت ته چې د ۴۰ کلنو راهيسې ناخوالي تجربه کوي. زه هيله مند یم چې ستاسې محترمه اداره نه يواځې د اداري فساد په تړاو د معلوماتو راغونډولو باندې تمرکز وکړي، بلکې د عملي بدلون لپاره په خپل نهايي رپورټ کي ځيني اقدامات په نظر کي ونيسي.... ژوندی د وي افغانستان. "

- " د عناوينو او سلسلې مراتبو په اړه سرد درگمې موجوده ده: په ځينو روغتونونو کي د روغتون آمر د روغتيا رياست رئيس دی او په ځيني کي داسې نده. د مثال په ډول د <XXX> روغتون آمر د رياست رئيس دی، ولي د <XXX> په روغتون کي هغه مدير دی.... دغه موضوع د روغتون د رئيس او د عامي روغتيا رياست رئيس ترمنځ د ستونزو لامل گرځيدلې. دې موضوع ته بايد په ستراتيژي کي لومړيتوب ورکړل شي. په ځينو ولاياتو کي د روغتون رئيس او د عامي روغتيا رياست رئيس داوړه غوښتنه لري ترڅو د ولايت په اداري غونډو کي گډون وکړي. دغه موضوع د مشر تابه ترمنځ د کشمکش او اداري فساد لامل گرځي. "

- " ډيری وخت دغه کار ترسره شوی چې د سياسيون د خپلې ډلې د غړيو يا کورنۍ غړيو لپاره د ځيني بستونو د ترلاسه کيدو کوښښ کوي ولي داسې صادق کسان هم شته چې د هغوی پر وړاندې مجادله کوي. زه مطمئن یم چې د صادقو او پاکو همکارانو ترڅنگ په دريدلو سره په موږ د هيواد لپاره يوه ښه راتلونکي ولرو. "

« د پام وړه ده چې دغه ځواب ويونکي د عامي روغتيا په وزارت کي د اداري فساد د خطراتو د شتون څخه د مرکي په ترڅ کي انکار کړی. په وروستيو شيبو کي دغه کس چې په کابل کي د مشر تابه په لور بست کي کار کوي د فرصت څخه په استفادې د عامي روغتيا په وزارت کي د بشري منابعو په برخه کي د قوم پالني ځيني خاص موارد تائيد کړي چې په دې کتگوري کي د ټولو ۶۱ تنو ځواب ويونکو لخوا ورته اشاره شوی.

2. موندنې: د عامې روغتيا وزارت غیر اداري او د لومړۍ کړبڼې کارکوونکي*

عمومي کتنه: د عامې روغتيا وزارت غیر اداري کارکوونکو او د لومړۍ کړبڼې روغتيايي کارکوونکو د اداري فساد څخه را ولاړې پراخه ستونزې څرگندې کړي. یادو کارکوونکو د عامې روغتيا په سکتور کې ډیرې ستونزې چې د اداري فساد پر وړاندې د زیانمنۍ او خطراتو له امله رامنځته شوی تائید کړي چې مالي لاسته راوړنې د اداري فساد د هڅوونکي فکتور په توګه په کراتو ذکر شوی.

په دې کتګورۍ کې د ۵۱ تنو ځواب ویونکو ترمنځ چې د هیواد ټولو برخو څخه ټاکل شوي، هر یوه پرته د خپل موقف او د خپلې دندې په پام کې نیولو سره په خپله مرکه کې د اداري فساد پر وړاندې زیانمنۍ او خطرات مشخص کړي. ځواب ویونکو په دې اړه چې د زور واکولخوا د ناوړه چلند یا فشار لاندې راتللو په اړه لکه اجباري پریکړې، دارول، تهدید کیدل او وهنې ټکونې هم خپل نظریات وړاندې کړي. دغو ستونزو پیچلي کاري محیط لا نور هم د پیچلتیا سره مخامخ کړی.

د اداري فساد د خطراتو په اړه مفصل نظریات او وړاندیزونه لاندې برخو ته اړه نیسي:

1. **مشارتبه او حکومتداری:** په ټولو اداري کچو کې د روغتيايي خدمتونو د عرضي ټولو قراردادونو په برخه کې د زور واکو کسان نفوذ، د خدمتونو ناسمه او کمزورۍ همغږي و غیر باوري کنټرولي سیستمونه.
2. **درمل:** د درملو سپلاۍ (چمتو کولو) سلامت یوه جدي ستونزه چې په دې برخه کې د ګټو تکرر په هکله شکونه وجود دي.
3. **بشري منابع:** د زور واکو کسانو لخوا فشار او لاس وهنې بنسټیزو فرصتونو ته د مساوي او مناسبې لاس رسۍ په برخه کې سبب ګرځیدلی ترڅو په پراخ ډول قوم پالنه، سلیقه یي چلند او نا هیلې رامنځته شي.
4. **د روغتيايي خدمتونو عرضه کول:** د خصوصي سکتور لخوا د روغتيايي خدمتونو وړاندې کولو په تړاو د ګټو تکرر.
5. **د کیفیت تضمین/د کیفیت کنټرول:** د بڼې حکومتداری د ترسره کیدو په برخه کې د کنټرولي سیستمونو او حساب ورکونې د نیمګړتیاوو په تړاو نا هیلې.

د پام وړ ده چې نظریاتو او وړاندیزونو تر ډیره بریده پر مشارتابه او اداري باندې د اعتماد نشتون، د اداري تصمیم نیونو په پروسه کې د روغتيا نشتون، د بشري منابعو د پروسو د زیانمنیدو څرنگوالي، او د روغتيا سکتور په ټولو برخو کې د ګټو د تکرر باندې تمرکز درلودو.

د لومړۍ کړبڼې روغتيايي کارکوونکي د هیواد په ټولو برخو کې د عامې روغتيا سیستم د سلامت په تړاو دخلکو د اعتماد راجلیدو، د امبولانسونو او نورو دولتي وسایطو د څخه د ناوړه استفادې په برخه کې د عامې روغتيا مدیریت یا اداري لخوا نه پاملرنې په وړاندې نا هیلې وو او په دې تړاو یې د اداري د ځان ستاینې او بې میلی بیلګې په تکرار سره وړاندې کړي.

* هغه تفصیلات چې د یو شخص د پیژندنې سبب ګرځي حذف شوي.

پالیسی

"د عامې روغتيا وزارت پالیسی څرنګه د اداري فساد خطرات زیاتوي یا یې کموي؟ آیا دغه خطرات تطبیق، منابعو او یا نورو موضوعاتو ته اړه نیسي؟"

په دې کتګورۍ کې غوڅ اکثریت ځواب ویونکو ويلي چې د عامې روغتيا وزارت د دننه په قصدي ډول مخالفت، د عامې روغتيا وزارت څخه بهر زور واکو کسانو مخالفت او خنډ ګرځیدنې، د قانون په تنفیذ کې سیستمیکي نیمګړتیاوې او کافي امکاناتو نشتون سربیره د پالیسیو په تطبیق کې د پاتې راتلل هغه عمده فکتور دی چې ولې دغه پالیسی په اغیزمن ډول د اداري فساد کچه نشي را کمولی.

دويمه ذکر شوی مهمه موضوع په تطبيق کې ستونزې دي چې په هغوی کې د منابع په وخت سره انسجام، کمزورې همغږي، د تخنیکي معلوماتو کموالی او نا متداومه څارنه او فیډبک ورکول شاملېږي.

د هیواد په ټولو برخو کې ځواب ویونکو ویلي چې د پالیسیو په تطبيق کې پاتې راټولولو لپاره د مجازاتو په پام کې نیول به ښې اغیزې ولري. د پام وړ ده چې د مجازاتو غوښتنه د پالیسی د نه رعایت په صورت کې د عامې روغتیا په ټولو کچو کې د لوړ پوړو چارواکو را نیولې بیا تر عادي روغتیايي او اداري کارکوونکو پورې شوی.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- " البته چې د اداري فساد څخه به مخنیوی وه شي که چیرې موږ پالیسی د عامې روغتیا وزارت د معیارونو سره سم تطبيق کړو. "
- "پالیسی د اداري فساد د کمولو په برخه کې مهم او حیاتي رول لري، ولې ستونزه د موسساتو لخوا د هغو د ناسم تطبيق په برخه کې ده. د قرارداد په برخه کې، د عامې روغتیا وزارت هر څه ذکر کړي ولې کله چې د تطبيق وخت را رسیږي، موسسات وايي: موږ کافي بودجه نلرو ترڅو هرڅه ترسره کړو. دوی دغه قراردادونه په عامې روغتیا وزارت کې د ځینو خلکو سره د شناخت په ذریعه ترلاسه کړي او وروسته د قرارداد د اخیستلو څخه هغو کسانو ته پیسې ورکوي نو هغه کسان بیا غلي وي او په دې اړه چې پروژې د پالیسی سره په سمون کې تطبيق کیږي یا نه هیڅ هم نه وایي. ولې داسې کیږي؟ "
- "پالیسی کمزوري دي او زموږ سیستمونه یې د اداري فساد پر وړاندې د زیانمنۍ سره مخامخ کړي. "
- " موږ باید مجازات په پام کې ونیسو که نه نو اداري فساد به همداسې دوام ولري. "

" ستاسې په نظر آیا خدمات د عامې روغتیا وزارت د پالیسیو او ستراتیژیو سره سم وړاندې کیږي یا عرضه کیږي؟ "

ځواب ویونکو د پالیسیو او ستراتیژیو سره د خدماتو د عرضې سمون په تړاو بیلابیلې موانع څرگندې کړي د مشرتابه او اداري نیمګړتیاوو څخه په کراتو یادونه شوی.

د منابعو او د همغږۍ په تړاو ستونزې هم په عمومي ډول ذکر شوي.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- " سل په سلو کې د عامې روغتیا وزارت د پالیسیو او ستراتیژیو سره په سمون کې نه ځکه چې بی کیفیت درمل را نیول کیږي او د بشري منابعو په استخدام کې لومړیتوب خپلوانو او ملګرو ته ورکول کیږي. "
- "د بستونو کموالی ډیره لویه ستونزه ده. د مثال په ډول موږ د هر دریو بسترونو لپاره یو نرس ولرو ولې زموږ د کارکوونکو شمیر د دې معیار سره سمون نه لري. "
- "... د تطبيق په اړه، زه کولای شم ووايم چې کورنۍ او بهرنۍ موسسې د دولت څخه هم جدي دي. د هغوی خدمتونه درې چنده دولتي خدمتونه څخه ښه دي. هغوی همغږي لري. "
- " کلینیکونه او روغتونونه یو بل سره او د عامې روغتیا ریاست سره همغږي نلري. د خدمتونو عرضه کول به غیر منظم ډول دي.... زه نه پوهیږم چې دا د عامې روغتیا وزارت د پالیسیو نیمګړتیا ده یا د زموږ د ولایت سره د مرستې ستونزه. د ستراتیژي تطبيق نا ممکنه ده. "
- "کله چې بشري منابع په کافي ډول چمتو نشي، دا نا شونې ده. کله چې موږ استخدام په سم ډول ترسره نکړو څرنګه موږ کولای شو موږ خدمتونو د پالیسی سره سم چمتو کړو. "
- " موږ په دولتي سکتور کې تشخیصیه تسهیلات نلرو. که موږ یو لږ مقدار فیس د تجهیزاتو د مصارفو لپاره واخلو نو موږ کولای شو چې ښه تسهیلات ولرو "
- "نه: ټولې نرساني بي دندې دي او په خپلو کورونو کې دي. دلته د نرسانو په ځای هغوی قابلګاني استخدام کړي. "

"آيا ستاسي په نظر د بشري منابعو د عامي روغتيا وزارت د پاليسيو او ستراتيژيو په مطابقت كې مديريت كيږي؟ د بشري منابعو په پاليسيو كې د فساد پر وړاندې خطرات كوم دي؟"

- ◀ په دې كنگوري كې حتى يو كس هم په دې بارو نه وو چې گواكي د عامي روغتيا په سكتور كې بشري منابع د عامي روغتيا وزارت د پاليسۍ يا ستراتيژۍ سره په سمون كې مديريت كيږي.
- ◀ ځواب ويونكو څرگنده كړي چې د عامي روغتيا په سكتور كې بشري منابع هميشه د زورواكو او فاسدو لاس وهنو تر فشار لاند دي په ځانگړي ډول پارلمان د غړيو او نورو لوړپوړو چارواكو لخوا.
- ◀ ځواب ويونكو په بشري منابعو كې پراخه قوم پالنه، گوند بازي او سلبوي چلند څرگند كړي او ويلي دي چې بشري منابع د وړتيا او شايستگي په پرتله تر ډير بريده روابطو او ارتباطاتو پر بنسټ مديريت كيږي.
- ◀ په دې كنگوري كې ډيري ځواب ويونكو د عامي روغتيا د مشرتابه چارواكو ترمنځ د ناهيلي او بي اعتمادې بيلابيلو كچو ته اشاره كړي ده.

له مركو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- "خپلوانو او ملگرو يا د سياسي څيرو خپلو خپلوانو ته لومړيتوب ورکول كيږي."
- "د وړتيا لرونكو خلکو د استخدام چانس مو د لاسه ورکړي او پرځای موږ لومړيتوب خپلو خپلوانو ته ورکړی. دغه د اداري فساد پر وړاندې لوی خطر دی."
- "خاص سياسي او گروپي اړيکې او بدې اخيستنه د استخدام عمده شاخصونه دي. د فراغت سندونه او رتبې يواځې د استخدام لپاره په آزمويو كې د گډون لپاره کارول كيږي."
- "ډيري دغه همکاران د رئيس خپلوان دي. کله چې هغوی غير حاضر وي، هغوی حاضر شميرل كيږي ولي پاتې کسان کله چې موږ غير حاضر وو نو غير حاضر شمير كيږو، خپل او خپلوان ځانگړي امتيازات لري."
- "زموږ رئيسان د استخدام څخه ډه ډه کوي او پر ځای يې پيسې غلا کوي. د ولسواليو په کچه معاش په نقدي او مستقيم ډول ویشل كيږي. نو څوک پوهيږي چې د ولايت په کچه بستونه د کاغذ پر مخ ډکيږي او معاشونه اخيستل كيږي"
- "موږ د عامي روغتيا ولايت ولايتي رياست بست ته د تير کال راهيسې ځان نوماند کړی، ولي تر اوسه هېڅ څوک ندي استخدام شوي. د ولايت په کچه د <XXX> څخه زيات بستونه خالي دي ولي تر اوسه استخدام ندي شوي، چې آيا د کارکوونکو په گمارنه کې رياست خپلې شخصي گټې دي يا دا چې په خيالي ډول دغه بستونه ډک شوي دي که نه نو په هيواد کې چې په زرگونه د طب محصلين فارغان او متخصصين بيکاره دي. څرنگه يو بست د <XXX> کلنو لپاره خالي پاتې كيږي؟ دا خبر د عامي روغتيا ولايتي رياست کې کمزوري او بي نظمۍ څرگندوي او د بشري منابعو په برخه کې اداري فساد ترسره كيږي."

"آيا ستاسي په باور مالي منابع د عامي روغتيا وزارت د پاليسيو او ستراتيژيو سره په سمون كې مديريت كيږي؟ د عامي روغتيا وزارت د مالي منابعو په پاليسيو كې د اداري فساد پر وړاندې خطرات كوم دي؟"

- ◀ ځواب ويونكو د مالي پاليسيو په تړاو د اداري فساد بيلابيل ډولونه چې هغوی تجربه کړي، ليدلي يا ورباندې شکمن شوي څرگند کړي چې په هغو کې په غير منظم ډول د معاشونو ورکړه، د تدارکاتو او د قراردادونو اړوندو برخو کې فساد، غلا او ختلاص شامل دي.
 - ◀ ټولو ځواب ويونکو د عامي روغتيا پر سيستم باندې دغو خطراتو د اغيزو په تړاو خپلې انديښنې څرگندي کړي او ډيري همدارنگه پوښتل شوي چې څرنگه دغه زيانمنۍ او بي اعتمادي د عامي په روغتيا کې د خدمتونو وړاندې کولو په کمزوري باندې اغيزه درلودلې شي.
 - ◀ ډيري ځواب ويونکو دا واضح کړي چې هغوی باور لري که چيرې په سسيستمیک ډول څارنه او کنترول ترسره شي نو د عامي روغتيا سيستم به پياوړی شي.
- له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- "کورنی موسسې د کارکوونکو لپاره قرارداد شوي معاشونه لري، ولې دغه موسسې په هره میاشت کې د قرارداد شوي مقدار څخه کم معاش کارکوونکو ته ورکوي. دا موضوع نه ځیرل کېږي: څومره چې کارکوونکي ترلاسه کوي آیا هغه د توافق شوي مبلغ سره سمون لري؟ نه او څارنه نه ترسره کېږي."
- "هغوی زموږ میاشتنۍ معاش په ربعوار ډول راکوي.... د معاشاتو ځنډ خدمات د اداري فساد د خطر سره مخامخ کوي."
- "بڼه نو، کله چې مشخصات او قیمت د تدارکاتو د پالیسۍ سره سمون و نه لري دا په دې معنی چې پروسه په فاسد ډول پرمخ بیول کېږي. د مثال په توګه، په دې کال کې مالي څانګې د ریاست د ګرمولو لپاره ګاز په ۵۵/کیلو تدارک کړي وو، په داسې حال کې چې ورته ګاز چې په کوټیشن کې ذکر شوي وو په هماغه اونۍ او نیټه کې په ۴۵/کیلو افغانۍ وو. دا په دې معنی چې د ولایت په کچه مالي منابع د اداري فساد پر وړاندې د زیانمنۍ د لوی ګواښ سره مخامخ دي. دا یواځې یو بیلګه وه. ټولو مالي راکړې ورکړې ته په کتو سره تاسې د ټول روغتیايي سیستم د مالي برخې کمزورتیا خطرات لیدلې شۍ."
- "جدي خطر دا دی چې کارکوونکي بیخي پیسې نلري: کله چې هغوی ته د څلور میاشتو راهیسې معاش ور نه کړل شي، که چیرې تجهیزات تدارک نشي، که چیرې مصرفي توکي چمتو نشي، نو بیا بلې یقیناً د اداري فساد خطر ډیر دی. ما لیدلي: چې کارکوونکي د پیسو غوښتنې کوي، ناروغان نورو مرکزونو ته راجع کوي، بله مهمه موضوع کله چې پیسې د عامې روغتیا وزارت د حساب څخه ویشل کېږي هغه دلته په <XXX> کې کارکوونکو ته نه رسېږي."
- "څارنه او تفتیش کولای شي زموږ د عامې روغتیا سیستم وژغوري که چیرې هغو ته لومړیتوب ورکړل شي او حمایت شي. د دغو کنټرولي دندو څخه فاسد کسان باید وېستل شي."

قراردادونه

"آیا د اداري فساد له امله د عامې روغتیا وزارت پر لومړیتوبونه له پامه غورځول کېږي؟"

- ◀ دغه موضوع د هیواد د ټولو برخو څخه په ټولو روغتیايي څانګو کې څرګنده شوی.
 - ◀ ځواب ویونکو په دې تړاو چې ولې د عامې روغتیا وزارت ویل شوي لومړیتوبونه څخه سترګې پټېږي دو موضوع ته اشاره کړی: د منابعو نشتون (د مناسبو منابعو نشتون) او د هغو کسانو لخوا فشار چې غواړي پر منابعو او پروسو باندې کنټرول ولري.
 - ◀ تقریباً نیمایي ځواب ویونکو ویلي چې لومړیتوبونه د څوګونو فکتورونو له امله د پامه غورځول کېږي چې یادو فکتورونو د موانعو د رامنځته کېدو لامل ګرځېدلي: مدیریت، نا امنی، دمنابعو کموالی، د ژمنتیا نشتون، بیروني فشارونه او کمزوري همغږي.
- له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "هر هغه طبي تجهیزات او توکي چې په روغتون کې ورته اړتیا شته د تطبیق کوونکو موسساتو لخوا چمتو کېږي. ولې د څلورو میاشتو را په دې خوا، د هغوی لخوا درمل نه چمتو کېږي، نو روغتیايي کارکوونکي ناروغانو ته درمل د بازار څخه توصیه کوي. چې دغه کار د هغوی د موسسې د قرارداد پر خلاف کار دی. چې دغه موضوع د عامې روغتیا وزارت د لومړیتوبونو سره په ټکر کې ده چې د هغې له مخې د قراردادي باید هر هغه څه چې د ناروغانو د لومړنیو روغتیايي مراقبتونو لپاره ضروري دي هغه باید چمتو کړي. زه مطمئن نه یم چې دا د عامې روغتیا وزارت لخوا د لومړیتوبونو نه په پام کې نیول دي یا د تدارکاتو په مدیریت کې د دغو موسساتو نا وړتیا"
- "بلې، ځینې وختونه سیاسي فشارونه د عامې روغتیا کارکوونکو ته دا فرصت نه ورکوي ترڅو خپل پلان شوي فعالیتونه ترسره کړي او هغوی باید د سیاسي مشرانو فرمایشات او حکمونه پرمخ کېږي."
- "بلې، سیستم داسې خلکو لخوا مدیریت کېږي چې هر یو خپل شخصي لومړیتوبونه لري، چې اکثراً پر پیسو باندې تمرکز کوي او زموږ خدمات په دې توګه د اداري فساد سره مخامخ کېږي."

"د کورنیو او نړیوالو موسساتو سره د روغتیايي پاملرنو خدماتو د قرارداد کولو پروسې کې د اداري فساد کوم خطرات موجود دي؟"

- ◀ ډیری ځواب ویونکو خپل باور او یقین داسې څرگند کړو چې د عامې روغتیا په وزارت کې د قراردادونو پروسه د داوطلبۍ د کمزوري څارنې یا د مالي گټو په خاطر د روابطو څخه د کار اخیستنې له امله زیانمنه شوی - سره له دې چې هیڅ یو د دغو روغتیايي کارکوونکو څخه د دغو تورو د اثبات لپاره کوم مدارک وړاندې نشوی کړای.
- ◀ یو شمیر ځواب ویونکو په خپلو سیمو کې په مکمل ډول د قراردادونو نه پلي کیدو بیلګې وړاندې کړې، حتی په ځانګړو تفصیلاتو سره او ځینو څرګنده کړه چې د لومړنیو روغتیايي خدمتونو او د روغتونو روغتیايي خدمتونو قراردادونه سره له دې چې کورنۍ او بهرنۍ موسسات یې په پلي کیدو کې پاتې راغلي بیا هم تمديد شوي.
- ◀ همدارنګه د کورنیو او بهرنیو موسساتو په تړاو چې د قراردادونو د پروسې راتلونکي برخې جوړوي څرګنده شوی چې د مالي گټو په خاطر د درملو د تدارکاتو، زیربناوو او د کارکوونکو لپاره د ښوونیزو پروژو په برخو کې فاسدی دي.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "که چیرې موسسات د قرارداد شرایط پوره نکړي آیا ورته کوم مجازات شته؟ د لسو کلنو را په دې خوا د <XXX> د بیاروغونې کار د لومړنیو روغتیايي خدمتونو د څلورو قراردادونو په یوه قرارداد کې د تطبیق کوونکي موسسې لخوا ندی ترسره شوی، ولې د عامې روغتیا وزارت سره د هغوی په قرارداد کې راغلي چې: موږ به د روغتیايي مرکزونو د بیاروغونې کارونه ترسره کړو. څرنگه دوی تر اوسه دغه قرارداد د ځانه سره لري؟"
- "زموږ د قرارداد څخه وروسته، د عامې روغتیا وزارت یو مکتوب را لیږلی چې موږ نشو کولای اضافه کاري ورکړو، چې په دې مکتوب سره وضعیت خراب کړی او موږ یې د اضافي کاري څخه منع کړی یو. په حقیقت کې د اضافه کاري د امتیاز څخه زموږ محروم کول یو ډول اداري فساد دی."
- "د لومړنیو روغتیايي خدماتو د قرارداد رقابتي پروسه په کابل کې څوک کنټرول وي؟ څرنگه داسې یوه موسسه چې په افغانستان کې د روغتیا په سکتور کې تجربه نلري ټاکل کېږي؟ کله چې هغوی د داسې موسسې سره چې نرخ یې ټیټ وي قرارداد کوي، څرنگه ممکنه ده چې دغه موسسه د قرارداد د خدماتو شرایط او محدوده پوره کړي؟"
- "زموږ د روغتون رئیس او د فارمسی څانګې آمر به لوی اداري فساد کې ښکېل دي. د درملو د چمتو کولو بریالي کمپنۍ مشر زموږ د روغتون د رئیس زوی دی. هغه موږ ته غلط درمل راوړي. ما ورته ویلي دي چې کوم درمل چې د تهيې په لست کې د دغو درملو سره چې کمپنۍ موږ ته راوړي توپیر لري او ما هغه درمل مسترد کړل، چې د ډیرو ستونزو لامل شو. زما وضعیت وروسته له هغې ډیر ستونزمن شو. دغه اداري فساد زما په دنده باندې منفي اغیزه بریږي ده."
- "<XXX> د کارکوونکو د مهارتونو د پیاوړتیا او مسلکي زده کړې د ارتقا لپاره د لابراتوار په ټولو برخو کې په ټولو ساینټونو کې قرارداد کړی. دغه سمه لار نده. موسسه د تمویلونکي په پیسو سره د قرارداد پیسې ورکوي او وروسته موږ واوریدل چې کوم تعداد کسان چې په ښوونیزو ناستو کې ګډون کوي د هغه شمیر نیمایي برخه جوړوي کوم چې هغوی یې تمویلونکي ته رپوټ ورکوي. دلته د ښوونې وړاندې کوونکي موسسې او د کلینیک د کارکوونکو ترمنځ معامله راونه ده. هیڅ څوک داسې یو انځور نلري چې وښايې ټول صنف د زده کوونکو څخه پکې کوي. نو څرنگه دا کار ممکن دی؟"

"آیا ستاسې په باور د عامې روغتیا مشرتابه د دې ستونزو په هکله خبر دي؟"

- ◀ ځواب ویونکو په دې اړه شک درلود چې د عامې روغتیا وزارت به په دې اړه خبر وي - د ۵۱ کسانو څخه یواځې دریو ځواب ویونکو انکار وکړو چې ګواکي د عامې روغتیا وزارت مشرتابه به په دې اړه خبر وي او دریو نور ځواب ویونکو مطمئن نه وو.
- له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- " بلې، هغوی د هرڅه بڼه خبر دي. په دې ولایت کې موږ شکایات ډیر اوریدلي."
- " هغوی بڼه خبر دي اود دې ستونزو یوه برخه دي."
- " بلې، د عامې روغتیا وزارت مشرتابه د ټولو موضوعاتو څخه د ولایت په کچه بڼه خبر دي."

" آیا اړوند مدیران د دندو د لواړحو د دغه بند څخه ناوړه استفاده کوي: کارکوونکي باید هر هغه څه چې د هغوی مدیر ورته وایي ترسره کړي؟ "

- ◀ ځواب ویونکو په بې طرفي سره د دې موضوع د پېښېدو په اړه د یقین لرلو او یقین نلرو ترمنځ توپیر کړی دی او یو کم شمیر یقیني نه وو چې دا کار به ترسره کړي.
- ◀ په یوه مرکز کې د څو تنو لخوا د دغه کار ترسره کیدل رپوټ شوی دي په ځینو کې ځیني ځیني موارد په ټولیز ډول ندي ذکر شوي.
- ◀ د دې بند څخه ناوړه استفاده په ځینو مرکزونو کې په کیفیت باندې ځانګړې اغیزې درلودلې چې هلته ټیټ پوري کارکوونکي د ناسم وضعیت سره مخامخ شوي حتی تهدید او د دندو څخه ګوښه والی او هڅول شوي ترڅو لوی خطر لرونکي دندې پرته د مسئولیتي او محافظوي شرایطو ترسره کړي.

له مرکو څخه ځیني غوره شوي نقل قولونه:

- " په مطلق ډول نه. زموږ په روغتون کې دا کار ناشونی دی. موږ د عامې روغتیا سیستم کارکوونکي یو نه د اداري شخصي اجناس یا توکي."
- "تول کارکوونکو هغه د دندو لواړح چې په قرارداد کې ذکر شوي هغه رعایت کوي. مدیران په دې فکر درلودو سره نشي کولای بریالي اوسي."
- " هیڅ کله نه. موږ په د مدیر پر وړاندې وه درېیو که چیرې هغه د دې کار کوښښ وکړي، هغه هیڅکله دغه کوښښ نه کوي."
- "په <XXX> کې مدیر د خپل واک څخه ناوړه استفاده کوي او ترڅو په کارکوونکو باندې اضافي کارونه ترسره کړي، کوم کارونه چې مطلقاً د هغوی د دندو د لواړح څخه بیرون دي. څرنگه هغه خپلې ناوړه کړنې توجیه کوي؟ هیڅ څوک د هغه څخه پوښتنه نه کوي."
- "موږ د هغو دندو په تړاو چې زموږ د دندو په لواړح کې ندي ذکر یو ډیر تر فشار لاندې یو. څرنگه کولای شو موږ د دې څخه مخنیوی وکړو؟"
- " زموږ رئیس <XXX> هڅولی ترڅو <XXX> پرته د شخصي مسئولیتي وسایلو څخه ترسره کړي. که چیرې کومه پېښه رامنځته شي نو ډیرې ناوړه پایلې به ولري، ولي هغه ګواښول کيږي که چیرې نوموړی دغه کار ترسره نکړي نو د هغه پرځای به بل څوک وګمارل شي. دغه کار ډیر غلط دی."
- " ما ته ندي ویل شوی ترڅو زه ماسک او دست کش په لاس کړم. نوموړي ماته وایي د <XXX> د کار دغه برخه ترسره کړه او وروسته بیا ډاکترانو ماته ویلي: دغه ستا دنده نده او ډیر خطرناکه ده چې پرته د مسئولیتي وسایلو دغه کار ترسره کوی. ولي زما سوپروایزر پر ما باندې فشار راولي... زه نشم کولای دنده پرېږدم."

اختلاس

" آیا د عامې روغتیا په وزارت د اموالو لپاره معمول او د باور وړ د موجودی سیستم شته ترڅو د اختلاس مخنیوی وکړي؟ "

- ◀ د اموالو د موجودي په تړاو د هیواد په ټولو برخو کې وشانته مثبت نظر موجود وو: پروسې د معمولي پروسې، سیستمیکي پروسې او اغیزمنې پروسې په توګه څرګندې شوي.
- ◀ د موجودي د لستونو مسئولیت په عمومي ډول په ځینو دندو کې ورته توجه شوی (په ځانګړي ډول اداري/عملیاتي/تسهیلاتي، فارمسي، طبي انجنیري)، یا په غټو ټیمونو کې د ارتباطي کس لخوا

مدیریت کیري (نرسنگ، د جراحي په ډیپارتمنو، تعقیم، صفا کاري/خانه سامان، قرطاسیه/خدمه) - په دې کې چک لستونه او مهال ویشونه هم شامل دي.

څرنگه چې د بیروني تفتیش او کنترول دندې ځینې وختونه نا همغږي، نا سازگار یا د بیاځلي تائید نشتون په کې څرگند شوي د موجودې اعتباري فکتور لږ پیاوړی بلل کیري: کله چې د موجودې لست ترتیب او چک شوی، ډیری ځواب ویونکو په هغوی کې نیمګړتیاوې او د لوړ پوړو چارواکو په دندو کې د اختلاس د کنترول په تړاو د اعتبار نشتون په ګوته کړی دی.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "بلې، د عامې روغتیا د اجناسو د موجودې سیستم شتون لري او د هر اطاق په دروازه باندې لګول شوی دی. په ځیرنیزو کتنو کې په تصادفي ډول چک کیري او په هر اطاق کې شتون لري."

- "بلې، موږ لرو، زموږ سیستم کنترول او څارل کیري ولې رپوټ ورکونه لږ پیاوړی ده."

- "بلې، موږ د موجودې لست د ځان سره ساتو، همدارنګه ټول روغتون، زموږ ستونزه د وسایلو عملي کارونې په اړه برخه کې ده: موږ د <XXX> اکسیري ماشینونه لرو هرو لست شوي، ولې تخنیکي ترمیم ته اړتیا شته ولې روغتون نشي کولای دغه کار ترسره کړي. نو موږ مجبور یو ترڅو ناروغان د اکسیري لپاره بیرون ته واستوو..."

- "سیستم د باور وړ دی او هلته په کې درې د لاسلیک ځایونه شته ترڅو د تفتیش کمیټه راپور تائید کړي. ډیر وخت نیسي ترڅو هر یو جنس موجودي شي، ولې"

- "موږ د موجودې ټول چک لستونه په دوسیو کې لرو او د اختلاس د مخنیوي لپاره کنترول کیري، ولې کله د مفتشینو لخوا ندي څیرل شوي ځکه چې هغوی زموږ سایت ته د کتنې لپاره ندي راغلي." د هغه ولایت ځوابونه چې لوی ښارونه نلري.

"کله چې د عامې روغتیا مشارتابه چارواکي وه مومي چې د موجودې پروسې په سم ډول ندي ترسره شوي، د کومو کنترولي اقداماتو څخه استفاده کولای شي؟"

د ډیرو ځواب ویونکو لخوا مجازات په ګوته شوي او ویل شوي چې د اداري فساد خطر د کمزوري مدیریت یا پروسو ته د لوړ پوړو چارواکو نه ژمنتیا له امله رامنځته کیري.

له مرکو څخه ځینې انتخاب شوي خبرې:

- "د پروسې څخه هر ډول سرغړونه په صورت کې د نور اداري برخو په توګه لومړی باید اخطار ورکړل شي. ما زموږ د موجودې پروسې په اړه کومه ستونزه نده لیدلې. د دې لارې هیڅ څوک نشي کولای غلا وکړي."

- "موجودي باید په منظم ډول تفتیش شي، که چیرې د غلا کومه پېښه لیدل کیري د اړوند ډیپارتمنت څخه ځیرنه پیل کیري. کلکه څارنه ښه لاره ده."

- "طبي تجهیزات په سم ډول نه ساتل کیري: خراب شوي ماشینونه د بیکاره توکو په توګه ګڼل کیري او وروسته بیا غلا کیري او په بازار کې د ترمیم وروسته د شخصي ګټې لپاره کارول کیري. مدیر په دې اړه پوهیږي خو هیڅ کار نکوي."

- "دلته د اجناسو موجودې کنترول په ښه توګه ترسره کیري. ولې د عامې روغتیا وزارت په دې اړه په جریان کې ندي."

- "زموږ د موجودې څخه د څارنې پروسه ډیره پیاوړې ده. د موجودې په برخه کې د اداري فساد له اړخه کومه ستونزه نشته ده. اداري فساد د دې مرحلې څخه مخکې د تدارکاتو په مرحله کې ترسره کیري..."

- "هغوی باید موږ د مرکز څخه د نږدې څخه کتنه وه کړي."

"آیا ستاسې په باور د عامې روغتیا مدیران/کارکوونکي د عامه اجناسو په ختلاس کې ښکیل دي؟"

- ◀ د روغتيا سكتور غير اداري کارکوونکي او د لومړۍ کړنې روغتيايي کارکوونکي د هيواد د ټولو برخو کو د مرکزونو څخه په دې باور دي چې د عامې روغتيا وزارت مديران او کارکوونکي د اجناسو په اختلاس کې ښکېل دي.
- ◀ ځواب ويونکو د اختلاس بيلابيلو ډولونه په اړه لکه د عامه پيسو، تجهيزاتو او وسايل و د مصرفي توکو غلا او د عامه پيسو غير صادقانه مديريت د خپلو شخصي گټو لپاره رپوټ ورکړی دی.
- ◀ د هغو کسانو منځ کې چې د اختلاس ترسره کيدو باندې يې باور نه درلودو، د هغوی لخوا د عامې روغتيا په سکتور کې د ټولو اداري فساد ډولونو د خطراتو د تائيد ټيټه کچه ليدل کيده.

له مرکو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- "د دولتي روغتونو څخه نه، ولې هغوی وسايل، تجهيزات او درمل د خصوصي روغتونو او د درملو د کمپنيو څخه اخلي. په عمومي ډول دغه کار څخه سترگې نه پټوي."
- "بلې، په لوړه کچه کې، هغوی د عامه اجناسو په اختلاس کې ښکېل دي: د وسايلو څخه د خپلو ماشومانو لپاره کار اخيستل کيږي، ځينې وخت شخصي توکي په دولتي وسايلو کې ليرېږي."
- "د عامې روغتيا په ولايتي رياست کې زه فکر کوم چې هلته ځينې اداري فساد شتون لري ځکه هغوی اضافه کاري اخلي ولې وروسته د ۲ بجو څخه هغو په دنده کې حاضر نه وي."
- "د ولس مشر د فرمان او د معاشونو د تنظيم پاليسيو سره سم اداري کارکوونکي نشي کولای اضافه کاري واخلي. ولې دلته په <XXX> ولايت کې اداري کارکوونکي هم اضافه کاري اخلي حتی د جمعې په ورځو، په داسې حال کې چې هغوی موجود نه وي او نه اړتيا شته چې موجود وي ځکه چې د هغوی کار دومره زيات ندی ترڅو اضافه کاري وکړي. دا هم د عامه پيسو اختلاس شميرل کيږي."
- "عامې روغتيا ولايتي رئيس خپله د <XXX> پروگرام په اړه شکايت کولو، وروسته هغه وه نشو کولای چې هغه وه دروي. دا په دې معنی چې اختلاس د عامې روغتيا وزارت د مشرۍ په کچه کې تنظيم کيږي."
- "بلې هغوی په کې ښکېل دي، ولې زه نشم کولای په گوته کړم ځکه چې زه ويريږم."
- "زموږ خپل رئيس په کې ښکېل دی: د روغتون خوراكي توکي او تيل هميشه غلا کيږي."

"آيا اضافه کاري د کار د حجم/کيفيت او کميت پر بنسټ ویشل کيږي؟"

- ◀ په داسې حال کې چې ډيری ځواب ويونکو په دې اړه معلومات او نظريات ندرلودل، يو کم شمير (درېمه برخې ځواب ويونکو د هيواد د ټولو برخو څخه) د اضافه کاري په اړه ځينې ځانگړي بيلگې وړاندې کړي.

له مرکو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- "اداري کارکوونکي اضافه کاري لري، ولې هغوی حتی وروسته د ۱۲ بجو څخه په دنده کې موجود نوي. نو څرنگه موږ ويلې شو چې د اضافه کاري ویش د کار د کميت او کيفيت پر بنسټ ترسره کيږي."
- "نه. سيستم مناسب ندی. ټول متخصصين د اضافه کاري په لست کې نيول شوي دي. ولې زموږ حمايو کارکوونکي هيڅ د دې امتياز څخه برخمن ندی. د رئيس سره د اړيکو په درلودو سره دغه کار ترسره کيږي."
- "زموږ کارکوونکي حيران دي ځکه چې لست د واقعي وضعيت سره سمون نلري. ځينې ۱۰۰ سلنه اضافي کاري اخلي او ولې هغوی په حقيقت کې اضافه کاري نکوي او د وارد عادي کارکوونکي د اضافه کاري هيڅ حق نلري ولې هغوی اضافي ساعتونه او هر اونی نوکريوالي ترسره کوي."

"د اضافه کاري د ورکړې په څرنگوالي کې د اداري فساد پر وړاندې خطرات شته؟"

- ◀ په نقدي ډول د اضافه کاري وکړه د منظم معاش په پرتله چې د روڼ چينل د لارې ترسره کيږي د اداري فساد پر وړاندې لوی خطر نومول شوی.
- ◀ ځواب ويونکو همدارنگه څرگنده کړی چې د اضافه کاري په وکړې کې بې دليله ځنډ، ناوړه مدیریت او تبعيض ترسره کيږي.

له مرکو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- "کله چې د اضافه کاري د پالیسيو پر خلاف وي نو ورکړه يې يقيناً چې اداري فساد دی. د مثال په توګه، هغوی د امبولانس چلونکي ته د رئيس د موټر چلونکي په پرتله هيڅ کله هم نوکريوالي نلري نيمايي برخه اضافه کاري ورکوي. د امبولانس چلونکي په اونۍ کې څو شپې نوکريوالي کوي ترڅو اړتياوې رفع شي."
- "موږ ته اضافي کاري په وخت سره نه راکول کيږي او دغه اداري فساد دی."
- "په نقدي ډول ورکول کيږي، نو هغوی د هر کارکوونکي څخه لږ پیسې د ځان لپاره ګرځوي. هغه څوک چې اضافه کاري يې بېرته ده د هغو څخه بېرې پیسې ګرځول کيږي."
- "بلې، ولې رپوټ او طرز العمل يو بل سره سمون نلري. د شپې د نوکريوالۍ پیسې ټولو هغو کسانو ته چې په لست کې موجود دي ورکول کيږي حتی که په نوکړۍ کې نوي."
- "د مقرراتو سره سم، اداري مامورين نه بايد اضافه کاري واخلې ولې په روغتون کې اداري کارکوونکي اضافه کاري اخلي په داسې حال کې چې هغوی نوکريوالي نکوي."
- "... د تفتيش مرکزي مامورين يواځې رپوټونه څيړي او لاسليک شوي رپوټونه هميشه د هغوی لخوا شفاف او سم ګڼل کيږي حتی که چيرې په څرګند ډول هغه سم هم نوي."
- "نه، د اضافه کاري د ورکړې په سيستم کې اداري فساد شتون نلري، ولې که چيرې د روغتون کارکوونکي غواړي چې پرته د ستونزې څخه خپله اضافه کاري ترلاسه کړي هغوی د ۲۰-۱۰۰۰ افغانیو پورې معتمد ته ورکوي."

"آيا تاسې فکر کوئ چې د عامې روغتيا لوړ پوړي چارواکي د ستونزو په اړه خبر دي؟"

- ◀ ټولو هغو ځواب ويونکو چې د اضافه کاري ستونزو په تړاو يې مثالونه وړاندې کړي مطمئن وو چې د عامې روغتيا وزارت لوړ پوړي چارواکي په دې اړه خبر دي.

له مرکو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- "بلې، د عامې روغتيا وزارت لوړ پوړي چارواکي د دغو ستونزو په اړه خبر دي. هغوی کارکوونکو ته وايي چې معتمدانو ته پیسې يا تحفه مه ورکوي ځکه چې دا د هغوی دنده ده ترڅو د اضافه کاري پیسې د روغتون کارکوونکو ته وه وېشي. هغوی خپل معاش لري. ولې هغوی دغه وضعیت نه کنټرول وي."
- "بلې، هغوی د عامې روغتيا ولايتي رياست کې په دې اړه بحثونه کوي."
- "البته، ټول په دې وضعیت باندې پوهيږي."
- "بلې، ځکه چې هغوی دغه کارونه کوي."

توکم پالنه

"ستاسې په باور د عامې روغتيا وزارت مديران/کارکوونکي د کارکوونکو د ګمارنې په وخت کې خپلو خپلوانو/ملګرو/خپل ډلو ته لومړيتوب ورکوي؟"

- نږدې ټول ځواب ويونکو تائيد کړی چې داسې بيلګې شته دي چې په ترڅ کې يې د کارکوونکو په استخدام کې خپلوانو يا په ګروپ پورې تړلو کسانو ته لومړيتوب ورکړل شوی او بېرېو دا ذکر کړی چې دغه کار د هغوی د استخدام د پروسې د يوې ځانګړتيا باندې تبديله شوی.

- ډيرو ويلي چي دغه كرنه د بشري منابعو د مديريت په برخه كې يو عام عمل دی او هر چيري چي هغوی دنده ترسره كوی هلته په پام كې نيول كيږي.
- د هيواد په ټولو برخو كې او په ټولو روغتيايي ادارو كې د لومړيتوب وركونې ستونزه د ځواب ويونكو لخوا څرگنده شوی او ځيني وخت د اعتماد لرلو، د پرمختگ باور تيا او همكاري او د گروپ د مسئوليتونو او مكلفيتونو د پوره كيدو د اړتيا په توگه توضيح شوی.
- هغو ځواب ويونكو چي مخكې د استخدام په پروسه كې خپله د رد كيدو سره مخامخ شوي وو په وار وار سره يې د رد كيدو فكتورنو ته اشاره كړی: د ځانگړو روابطو نه درلودل، چاپوري د منسوب كيدو شريكول يا د تصميم نيونكو پرته بل قوم، گوند يا نورو گروپونو سره تړوالی.

له مركو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- "دا يو عادي او معمول كار دی."
- "هر څوك د داسي يو ضعيت سره مخامخ شوی دی. په ټولو كچو كې كاركونكي بايد اړيكي ولري كه نو د دندې تمه دې هيڅكله نكوي. دا يو واقعيت دی."
- "بلي، ځيني وختونه هغوی خپلو خپلوانو او او ملگرو ته په استخدام كې لومړيتوب وركوي."
- "بلي دوی دغه كار كوي او كله چي بستونه خالي وي هغوی هلته خپل خپلوان او ملگري ځای پرځای كوي. حتی زما بست بل چاته وركړل شوی وو زه د اتو كلنو زياته تجربه په دې بست كې لرم. <XXX> غوښتل چي يو خپل كس دلته استخدام كړي، وروسته ما يو سياسي مشر ته زنگ وه و هو او هغو ورباندې فشار راوستو او زه بريالی شوم ترڅو دغه دنده ترلاسه كړم."
- "البته، څرنگه كيدای شي چي د ولايتي رئيس تر لاس لاندې ټول مديران د هغه خپلوان وي؟"
- "په روغتون كې كار بايد د ټيم په توگه وي. ولې په لوړو اداري كچه كې، ټيمونه د ځانگړو گروپونو، او سياسي گټو پر بنسټ ټاكل كيږي او په يوه گروپ كې سره راغونډيږي. يعنې ټيم د كار پر بنسټ نه وي، ولې د گروپونو پر بنسټ كار كوي."
- "دغه كار ناشوني دی. حتی زه <XXX> يم، زه د نوموړي د گوند څخه نه يم، نو زما لپاره چانس نه وو. ما نشو كولاى چي د آزمويې د نتيجې او وړتيا سربيره بريالی شم."
- "ستاسي په باور د عامي روغتيا وزارت مديران/ كاركونكي د روغتيايي خدماتو په وړاندې كولو كې خپلو خپلوانو/ملگرو/ډلو ته لومړيتوب وركوي؟"
- د استخدام په پرتله د روغتيايي خدمتونو د وړاندې كولو په برخه كې چي گواكي هغوی خپلو خپلوانو/ملگرو او ډلو ته لومړيتوب وركوي او كه نه، بيلابيل نظرونه او باورونه موجود وو.
- د ځواب ويونكو اكثریت دغه موضوع د يوې عادي ورځنۍ موضوع په توگه چي هر چيري ترسره كيږي څرگنده كړی.
- د ځواب ويونكو يو لړ شمير انكار كړی چي خپل خپلوان، ملگري د ډلې غړي په امتيازي ډول روغتيايي خدمات ترلاسه كوي، د پام وړ ده چي دغه كاركونكي د خدمتونو د وړاندې كولو برخي څخه د باندې دندې درلودې.
- يو څو تنو ځواب ويونكو مطمئن نه وو يا يې معلومات ندرلودل.

له مركو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- "بلي، ځيني كسان خپلو خپلوانو ته لومړيتوب وركوي."
- "ما ليدلي چي ځيني كسان د خپلو خپلوانو لپاره چټك خدمتونه وړاندې كوي ولې د نور لپاره د روغتيايي خدمتونو وړاندې كول هماغه سي په عادي ډول ترسره كيږي. زما په فكر د هغوی خپل او خپلوان هم بايد په نوبت وه دريږي."
- "په افغانستان كې دا معمول كار دی."
- "هره ورځ په ټولو برخو كې."

- "زموږ په کلینیک کې دغه کار نه ترسره کېږي موږ نمبر ویشو او د نمبر پر اساس ناروغان معاینه کوو."
- "د کورنۍ غړیو او خپلوانو ته لومړیتوب ورکول اوس د کلتور یوه برخه ګرځیدلې، ولې خدمات په یوشانته ډول وړاندې کېږي. که چېرې زموږ په مرکز ته یوه عاجله پېښه راشي نو بیا خپلوانو ته لومړیتوب نه ورکول کېږي."
- "سیستم د عامې روغتیا وزارت د رؤسانو لخوا مختل کېږي چې د ملګرو یا خپلوانو سره راځي: زما نږدې خپل ځانګړې پاملرنه وه ساتئ، او نور خلک انتظار باسي. موږ نشو کولای استدلال وکړو یا هغوی یا هغوی نښته کوي یا قهر کېږي."

"که چېرې وه لیدل شي چې بشري منابعو پالیسي څخه سرغړونه شوی د عامې روغتیا کارکوونکي د کومو کنټرولي اقداماتو څخه کار اخلي؟"

- ◀ د دې کتګورۍ ځواب ویونکي چې د بشري ځواک غیر اداري کارکوونکي جوړوي د بشري منابعو د پالیسي د سرغړونې ته د رسیدګۍ په اړه محدودې لارې چارې رپوټ کړي یا یې د لارو چارو نشتون رپوټ کړي.
- ◀ څو تنو ځواب ویونکو د پالیسيو څخه سرغړونو ته د پام را اړولو په صورت کې د هغو د پایلو څخه خپل ډار او اندېښنې ښودلي.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "د رئیس او مدیرانو له طرفه: د تطبیق کوونکو موسساتو، د عامې روغتیا ولایتي ریاست کارکوونکو او د عامې روغتیا وزارت د څارنې او ارزونې برخې کارکوونکو لخوا په مکرر ډول څارنه او ارزونه او د کارکوونکو لخوا لکه زه: صفر، هیڅ نه. څرنگه زه باید دلته واک ولرم؟"
- "هیڅ څوک په کوم کار ترسره نکړي."
- "هیڅ څه. موږ باید خاموشه وه اوسو که دنده د لاسه ورکوو."
- "واضح ندي. همیشه د مدیرانو لخوا تاکید کېږي: موږ پالیسي تطبیق کوو، ولې د انحراف سلنه د حقیقي پالیسي تطبیق څخه زیاته ده."
- "څرنگه موږ کولای شو خپله دنده وه ساتو، که چېرې موږ خلکو ته د خپل مدیر رفتار او رویې په اړه څه ووايو؟"
- "مخکې موږ د شکایاتو بکس اداري دفتر څیرمه په دیوال باندې درلودو. ځینې شکایات به د ناروغانو لخوا کیدل ولې د کارکوونکو لخوا د یو بل او مدیرانو په وړاندې ډیر زیات شکایتونو وو. د شکایاتو بکس وروسته د یوې میاشتې څخه لرې کړای شو."

"آیا درخواست کوونکو د خالي بستونو په اړه په کافي ډول اطلاعیه ورکول کېږي ترڅو درخواست وکړي؟ آیا په دې کې د اداري فساد خطر شته؟ څرنگه؟"

- ◀ د ځواب ویونکو نظریات په عمومي ډول منفي وو او د خالي بستونو د اطلاعي ورکونې پروسې په تړاو د روڼتیا د شتون په اړه یې شک او گمان منعکس کوو.
- ◀ د کابل څخه بهر ځواب ویونکي په ځانګړي ډول د خالي بستونو په تړاو د معلوماتو نشتون باندې نقد درلودو او درخواست کولو لپاره د لنډ مهال ویش ټاکلو باندې انتقاد درلودو.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- ◀ "دغه پروسه رڼه نده. هرڅه چې هغوی وغواړي د هغوی په خوښه ترسره کېږي، دا یواځې یو رقم لوبه ده... یا د نور سترگو ته د خاور شنل دي چې ګواکي موږ آزموینه اخلو او د وړتیا پر بنسټ موږ کارکوونکي ګمارو... دا ټول د عامې روغتیا وزارت سره خیانت دی."

◀ "زما بست يواځې د دوو ورځو لپاره اعلان ته سپارل شوی وو او زما يو همکار د عامې روغتيا په وزارت کې ماته زنگ وه وهو او ماته يې په دې اړه خبر راکړو او ما چانس درلود ترڅو درخواست وکړم. پرته د ملګري درلودو څخه چې تاته اطلاعیه درکړي، څرنگه هرکس کولای شي د هغوی د دفتر څخه هره ورځ کتنه وکړي د داسې پروسې په تړاو؟ دا پروسه د مناسب رقابت څخه د مخنيوي لپاره طرحه شوې. هغوی بستونه د خپلو نږدې ملګرو لپاره ساتي."

◀ "د بشري منابعو رياست د خالي بستونو د اطلاعاتي د وخت په کنټرول کې ډير تنګ نظره دی. نو کله چې اطلاعیه د يوې ورځې څخه کمې مودې لپاره اعلان ته سپارل کېږي، نو څرنگه موږ باور وکړو چې پروسه رڼه ده؟"

◀ "زه فکر کوم چې دغه کافي وخت دی کله چې هغوی خالي بست اعلان ته سپاري. تر اوسه ځينې شکايت کوي."

"آيا ستا په باور د تحريري آزموينې د پاني څخه نومونو حذف کول د اداري فساد څخه مخنيوی کوي؟"

◀ د استخدام د برخې په توګه د آزموينې پروسه او لومړنۍ مرکه د اداري فساد او تبعيض په وړاندې زيانمنونکې څرګندې شوې. د آزموينې د پارچو څخه د نومونو حذف کول د اداري فساد د خطراتو د کمېدو لپاره يو ښه تګلاره بلل شوی، سره له دې چې د زيانمنۍ د حل لپاره دغه شيوه عموماً په پام کې نه نيول کېږي.

له مرکو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- " بلې، دغه تګلاره د اداري فساد او تبعيض څخه مخنيوی کوي."
- " نه، د ولايت په کچه د کتنګ سیستم شتون نلري، د حتی د کتنګ په سیستم کې د اداري فساد خطر شتون لري."
- " بايد مرسته وکړي."
- " د آزموينې په پروسه کې کولای شي د اداري فساد څخه مخنيوی وکړي."
- " زه هيله مند یم چې د ناوړه کړنو څخه مخنيوی وکړي ولې کوم کسان چې شوم اهداف لري نورې لارې پيدا کوي."
- " نه: دنده د مخکې څخه نور کسانو ته د ځينو دلایلو له امله ورکول کېږي، نه د آزموينې دلارې."

" ستاسې په باور د عامې روغتيا وزارت مشر تابه د دغو ستونزو څخه خبر لري؟ "

◀ د ځواب ويونکو په دې کتګورۍ کې يواځې څو تنه په دې باور وو چې د عامې روغتيا چارواکي به د دغو ستونزو په اړه لکه قوم پالنه د بشري منابعو په مدیریت کې د واک څخه ناوړه استفادې په تړاو خبر نه وي (شايد خبر نه وي).

له مرکو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- " بلې، په ټولو پېښو ښه خبر دي."
- " يقيناً"
- " که چېرې هغوی انکار کوي هغوی درواغجن دي."
- " شايد هغوی خبر وي. زه مطمئن نه یم. مسئله ده چې وه وايي هغوی خبر ندي."

" د کارکوونکو امتيازات او حقوق شتون او مناسب والی څرنگه ارزوی؟ ښوونیز فرصتونه او مشوقات؟ "

- ◀ ځواب ويونکو په دې کتگوري کې په يوشانته ډول بنسټيزو فرصتونو ته د لاس رسې په اړه ناهيلي او مايوسه وو.
- ◀ يو شمير ځواب ويونکو د خپل کار د محل څخه خپل ملاحظات وړاندې کړل چې د سليفه يي چلند او د روابطو او اړيکو څرگندونه يې کوله.

له مرکو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- " بنسټيز فرصتونه يواځې د رئيس د خپلوانو لپاره دي. نوموړی پاداش خپلې کورنۍ او ملگرو ته ورکوي. سيستم تر کنترول لاندې دی. "
- " موږ بنسټيز فرصتونه ندي تر لاسه کړي، ولې زه فکر کوم چې دغه فرصتونه د ملگرو او خپلوانو لپاره دي چې د هغوی په دفتر کې کار کوي. څرنگه هېڅ څوک د <XXX> په <XXX> کې د څلورو کلنو راهيسې ندي ټاکل شوي، په داسې حال کې چې په مرکز د <XXX> کارکوونکي هريو د يوه ځل څخه زيات ځي؟ "
- " بنسټيز فرصتونه يو امتياز دی او اکثراً په مرکز کې د عمومي رئيسانو او او مديرانو لپاره په پام کې نيول کېږي. په بهر کې د بنسټيز لپاره حتي روغتونونه ندي خبر يا د روغتون رئيس سره په مستقيم ډول اړيکه نيول کېږي او ټاکل کېږي. په هغو بنسټيزو ورکشاپونو کې د دننه په لاره اچول کېږي اکثراً د روغتون کارکوونکي او د روغتيا ولايتي رياستونو کارکوونکي خبرېږي. د روغتون په کچه د رئيس سره د بنسټيزو درلودل په تصميمونو باندې کنترول لري. "
- " د ظرفيت ارتقا يو افتخار دی چې يواځې عمومي مديرانو او رئيسانو لپاره ورکول کېږي او د عادي مديرانو او مامورينو لپاره په تصادفي ډول مهيا کېږي. "

د کيفيت کنترول/ د کيفيت تضمين

- " د عامي روغتيا په وزارت کې د مشرتابه، د روغتيايي خدمتونو وړاندې کولو، د بشري منابعو مدیریت يا مالي مدیریت په برخو کې د حساب ورکونې او روڼتيا ميکانيزمونه څرنگه ارزوي؟ "
- ◀ په دې کتگوري ځواب ويونکي د حساب ورکونې او روڼتيا تامين ميکانيزمونو سره په ښه توگه آشنايي درلوده: ډيری په دې وتوانيدل ترڅو پروسو د مدیریت او د منابعو د کنترول سيستمونو بېلا بېل ډولونه تشرېح کړي.
- ◀ اکثریت ځواب ورکوونکو د يادو سيستمو اعتبار او همغږۍ باندې انتقاد درلودو.

له مرکو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- "دغه روغتيايي مرکز په منظم ډول د عامي روغتيا ولايتي رياست مامورينو لخوا، د څارنې او ارزونې مرکزي کارکوونکو او د تطبيق کوونکو موسسې او حتی د ولايتي شورا غړيو په واسطه څارل کېږي. "
- "په ټولو برخو کې سل به سلو روڼتيا او حساب ورکونه شتون نلري، ځکه د مشرتابه ستونزې موجودې دي. هغوی د وزارت په سطح خپل اړوند کسان گماري لکه د بشري منابعو مدير په دې ولايت کې د <XXX> د نږدې خپلوانو څخه دی. په داسې وضعيت کې، څرنگه څوک کولای شي د قوم پالني مخه د ولايت په کچه وه نيسي، که دا قوم پالنه نه وي څرنگه هغه په هر برخه کې د کارکوونکي د گمارې مسئوليت لري؟ موږ د دغه راز ستونزو سره مخامخ يو او په سختي سره کولای شئ روڼتيا د مالي مدیریت، د بشري منابعو مدیریت يا روغتيايي خدمتونو د وړاندې کولو په برخو کې وه وینی. "
- "هېڅ څوک په لرې پرتو سيمو کې د روغتيايي مرکزونو څخه څارنه نه کوي - يواځې دغه نږدې روغتيايي مرکزونه څارل کېږي. "
- "دا څرگنده نده: آيا موږ گونگي يو او يا کې د عامي روغتيا وزارت کونډی. "
- "زه يواځې کولای شم ووايم چې اداري فساد سيستم اداره کوي. په مجموع کې روڼتيا شتون نلري. په رپوتونو کې لاس وهنه کېږي او حساب ورکونه په هر دليل سره نه تطبيق کېږي. سياسي اړيکې، د رئيسانو سره نږدې انډيوالي او داسې نور ته د حقيقت څخه لومړيتوب ورکول کېږي. "

" که چیرې کارکوونکي وه گوري چې د عامې روغتیا وزارت د مدیرانو یا نورو کارکوونکو لخوا حساب ورکونه یا روڼتیا شتو ونلري، هغوی کولای شي. "

◀ ډیری ځواب ویونکو خپله نا هیلي او مایوسي څرگنده کړه او وی ویل که چیرې د روڼتیا او حساب ورکونې د نشتون سره مخامخ شي د هغوی لپاره محدودې لارې چې شتون لري ترڅو په وړاندې یې اقدامات وکړو.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- " که چیرې موږ په اداره کې د حساب ورکونې او روڼتیا نشتون وه وینو نو موږ په مستقیم ډول نورو مدیرانو ته رپوټ ورکوو او کې چیرې ستونزه حل نشوه وروسته د عامې روغتیا چارواکو ته خبر ورکو چې د روغتون په مدیریت کې دغه ستونزه موجوده ده. "
- " هیڅ "
- "تیت پورې کارکوونکي د حساب ورکونې او روڼتیا د سیستم د نشنو په تړاو هیڅ نشي کولای. موږ وینو چې هر رئیس د پارلمان د ځینو غړیو لخوا یا د عامې روغتیا لوړ پوړو چارواکو لخوا حمایت کیږي. د خپلې دندې د ساتلو لپاره خاموشي بهنره ده. "
- "موږ د خپل مدیر سره خبره مطرح کوو، ولې هغوی دې خبرو ته غوښ نه اېږدي. "
- "هره اونۍ موږ د ولایتي ریاست جلسه لرو او هلته هر ډول ستونزه چې د ولایت په کچه موجوده وي مطرح کوو. "

" آیا خالي بستونو د وړتیا پرځای د عامې روغتیا مشرتابه د حکم پر بنسټ ډکيږي؟ "

- ◀ د دې کتگورۍ ځواب ویونکو نظریات د استخدام د تصمیم د څرنگوالي په تړاو تقریباً په مساوي ډول په دریو برخو ویشل شوي: د مشرتابه تصمیم رول لري، وړتیا اساسي فکتور دی یا دواړه رول لري.
- ◀ یواځې د گوتو په شمیر ځواب ویونکو په دې نظر وو چې د استخدام په پروسه کې د وړتیا پر بنسټ آزموینه یواځیني فکتور دی.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- " ولایتي بستونه د ولایتي رئیس په ډکيږي. "
- "په دې ولایت کې د دواړو فکتور ترکیب رول لري. "
- "آزموینه یو رڼه پروسه. ما خپل بست د دې لارې ترلاسه کړی. "
- "دغه پوښتنه باید د وزیر لخوا ځواب شي یا د بشري منابعو رئیس لخوا. "

" آیا ضعیف کارکوونکي د ظرفیت د لوړولو پروگرامونو ته راجع کیږي "

- ◀ د کاري ضعیف په صورت کې تقریباً د ټولو غیر اداري او د لومړۍ کړنې روغتیايي کارکوونکي د ظرفیت د لوړولو پروگرامو پروگرامونو لپاره نه راجع کیږي.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "په خواشینۍ سره، د اداري برخې لپاره ظرفیت سازي په جدي توګه په پام کې نه نیول کیږي؟ "
- "هیڅ کله نه. "
- " هغوی ته ویل کیږي چې په کارونو کې موښه والی راولی او بس. "
- "زما د تجربې پر اساس دا کار نه ترسره کیږي. "

"ترکومه بریده وړ سړی په وړ دنده کې کار کوي، په دې معنی چې د هغوی مهارتونو د دندې د شرایطو سره سمون ولري؟"

﴿ پرته د دوو ځواب ویونکو څخه نور غوڅ اکثریت ځواب ویونکو د دندې د اړتیاوو او د بست د کارکوونکو د مهارتونو د ورته والي په اړه منفي نظریات درلودل.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "شاید ۵۰ سلنه."
- "د نیمایي څخه کم."
- "نه ټول، حد اقل په اداري کچه. تاسې دلته یې او تاسې شاهد یې چې زموږ مدیران او مامورین نه پوهیږي چې کارکوونکو معاش او اضافي کاري څرنګه حساب کړي"
- "هر څوک گوري چې دغه ډیر لږ شمیر دی، که چیرې د هغوی سترګې پرانیستي وي."
- "په دې اړه چې څرنګه مهارتونه د دندې سره ورته والی لري اندیینه نشته او معیار روابط دي."
- "نه ډیر زیات، متاسفانه"
- "کیدای شي ۶۰ سلنه وي، ولی بیا هم دغه کافی ندي."
- "زه مطمئن یم چې سل په سلو ولی بعضي لاهم شکایت کوي."

بشر حقونه او تبعیض

"د ټولنې د مشرانو رول د عامې روغتیا وزارت مدیرانو باندې د اغیزې درلودو په برخه کې څرنګه توضیح کوی: مثبت یا منفي؟"

﴿ د عامې روغتیا وزارت پر مدیرانو باندې د ټولنې د مشرانو د اغیزې درلودو رول په هکله نظریات مختلط دي او ډیری ځواب ویونکو د هغو بلقوه مثبتو او منفي اغیزو ته اشاره کړې ده: مثبتې اغیزې د کیفیت د ښه والي لپاره حق غوښتنه او د خدمتو د کچې لوړول د هغوی په ټولنه کې او منفي اغیزې تاوتریخوالي، تبعیض او تهدید کولو ته اړه نیسي ترڅو خپلې ځانګړې موخې ترلاسه کړي (د خدماتو وړاندې کول، د مرکزونو میشتوالی، د کارکوونکو ګمارل او منفک کول)

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "هغوی دواړه مثبت او منفي رول د روغتیايي خدمتونو په وړاندې کولو کې لري ځکه هغوی خپل حقوق غواړي ولی ځینې وختونه د روغتیايي خدمتونو چمتو کونکو لپاره ستونزې رامنځته کوي او دوی هغه څه غواړي چې موجود ندي او یا د عامې روغتیا په پالیسي کې ندي ذکر شوي."
- "منفي رول یې یا اغیزې یې. په روغتیايي کارکوونکو باندې فشار راولي او هغوی ګواښوي."
- "هغوی کولای شي چې ډیر مثبت رول ولري ولی متاسفانه هغوی همیشې د خپل ځان په هکله فکر کوي نه د ملت لپاره."
- "هغوی منفي رول لوبوي. هغوی د شپې په ترڅ کې راځي او ټول ډاکتران ګواښوي. هغوی موږ عصباني کوي. هغوی موږ سره بده رفتار کوي."

"آیا کله د عامې روغتیا وزارت په بریالیتوب سره د ټولنې مشرانو فشار/نفوذ پر وړاندې دریدلي دي؟"

﴿ دې مسئلې د رئیسانو، مدیرانو او آمرینو د ځوابونو په پرتله، دغو ځواب ویونکو د ټولنې مشرانو د نفوذ یا فشار پر وړاندې دریدل یو خطرناک، منفي او د ناوړه پایلو ډک عمل بللی دی.

﴿ ځینې د لومړۍ کرښې روغتیايي کارکوونکو کله به چې ټولنې د فشار یا نفوذ سره مخامخ کیدل په تاوتریخوالي او غبرګون د تهدید کیدو تجربې درلودې.

له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- " هیڅوک نشي کولای د ټولنې مشرانو پر وړاندې وه درېږي، ځکه هغوی قدرت لري او همدارنگه د عامې روغتیا د مشرتابه لخوا حمایت کېږي. "
- " په قدرت سره. زموږ د عامې روغتیا وزارت مدیران د ټولنې د مشرانو د شرایطو سره یې ځان عیار کړی. "
- "دې ته ځواب نشته. د روغتونونو رئیسان او د عامې روغتیا وزارت عمومي رئیسان د ټولنې د مشرانو او د پارلمان د غړیو لخوا حمایت کېږي. وزیر یواځې غواړي چې سیاسي فشار د ځانه چپ کړي ځکه چې د <XXX> روغتون رئیس د پارلمان د یوه وکیل وروړ دی، د <XXX> روغتون رئیس د پارلمان د بل غړي زوم دی، زموږ د <XXX> ولایت د عامې روغتیا رئیس د والي زوم دی او همداسې نور او نور. "
- " هغوی نشي کولای پر وړاندې یې ودرېږي. "

"د روغتیايي خدمتونو باندې د اغیزې په تړاو د ټولنې د مشرانو رول څرنگه ارزوی یا توضیح کوی؟ "

- ◀ لکه مخکې، ځواب ویونکو په عمومي ډول د روغتیايي خدمتونو په وړاندې کولو باندې د ټولنې د مشرانو نفوذ یا اغیزې په تړاو منفي نظر درلودو.
- ◀ د ډیرو ځواب ویونکو نظریاتو پر ګواښونو، تاوتریخوالي او او فشار باندې تمرکز درلودو او یو څو تنو د کیفیت په ښه والي د هغوی د اغیزې په اړه اشارې درلودې.
- ◀ د هغه ولایت څخه چې لوی ښارونه یې ندرلودل د ځواب ویونکو نظریاتو مختلطه ښه درلودو او د پام وړ ده چې او د روغتیايي کارکوونکو پر وړاندې فزیکي برخورد لوی شمیر د دغو روغتیايي مرکزونو څخه رپوټ شوی ده.

له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- " هر هغه څه چې دوی و غواړي هغه ترلاسه کوي. "
- " ... د روغتیايي مرکزونو په کارکوونکو باندې د ټولنې د مشرانو لخوا فشار دی - او او سوپر وایزران د ټولنې مشرانو ته غوږ اېږدي نه کارکوونکو ته. "
- " هغوی کولای شي د عامې روغتیا وزارت پریکړو ته د روغتیايي مرکز د ځای په اړه د یوې سیمې څخه بلې سیمه ته بدلون ورکړي. هغوی کولای شي د بودجه تصنیف په اړه وه درېږي او حتی کولای شي د روغتون په کچه د روغتیايي خدمتونو وړاندې کول بند کړي. هغوی قدرت لري او که چیرې په مثبت ډول د هغوی څخه کار واخلي کولای شي چې بریالیتوب سره د پروګرامونو د پراختیا او د عامې روغتیا وزارت لخوا تعیین شویو دندو په ترسره کیدو کې مرسته وکړي. همدارنگه دوی کولای شي د عامې روغتیا وزارت لخوا د روغتیايي خدمتونو وړاندې کولو بې پرې والي او سلامت ته بشپړ زیان وه رسوي. "
- " د روغتیايي خدمتونو پر وړاندې کولو باندې د زور واکو لخوا ډیر فشار موجود دی. که چیرې یو ناروغ مړ کېږي، موږ همه روزه د تاوتریخوالي قرباني یو. "

"د روغتیايي خدمتونو د وړاندې کولو پر مدیریت باندې سیاسي فشار شتون لري؟ آیا دغه فشار اغیزمن دی یا ناوړه اغیز لري؟"

- ◀ د هیواد په هر برخه کې او په هر ډول روغتیايي مرکز کې، ځواب ویونکو تائید کړی چې د روغتیايي خدمتونو وړاندې کولو پر مدیریت باندې سیاسي فشار شتون لري.
- ◀ د سیاسي فشار په اړه توضیحات متفاوت دي اکثریت نظریات منفي دي (د منابعو بیځایه لګول او منحرف کول، د خدماتو د ښې او د خدماتو د وړاندې کولو په تړاو د بشري منابعو د پریکړو بدلون)، سره له دې چې مثبتې اغیزې هم څرګندې شوی (د امنیتي ستونزو حلول او په لرې پرتو سیمو کې د کارکوونکو ترمنځ د جند د انډول برابرول).

له مرکو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- "سياسي مشران د استخدام په پروسو او د روغتيايي خدمتونو د وړاندې کولو په اړه هم مرستندويه او هم زيان اړونکي رول لري"
- "بلې، زيان اړونکي دي ځکه چې ځينې وختونه موږ خپل لومړيتوبونه پريږدو او د دې ته وخت ورکو چې سياسي مشران کنترول کړو."
- "د پوليسو لخوا زموږ باندې ځينې منفي فشارونه وو ولي موږ دغه موضوع د موسسې د مرکزي دفتر، ولسوال، د عامې روغتيا ولايتي رياست او د ټولنې مشرانو سره شريکه کړه او دغه ستونزه حل شوه."

"ستاسې په باور دغه فشارونه او لاس وهنې د تبعيض د کميدو يا زياتوالي لامل ګرځي؟"

- ◀ په دې کتګوري کې تقريباً هر يوه ځواب ويونکي د زور واکو کسانو فشار او لاس وهنه داسې څرګنده کړې چې تبعيض د ډيريډو او زياتوالي سبب ګرځي.
- ◀ د پام وړه ده چې، ډير دغه غير اداري او د لومړۍ کړبڼې روغتيايي کارکوونکو زور واکو کسان لخوا د منفي فشار او لاس وهنې تجربې د فزيکي نښتې په ګډون درلودې ولي يو څو تنو د لاس وهنو مثبتې پايلې هم ذکر کړي.

له مرکو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- "دغه کار تبعيض ډيروي ځکه هغوی لومړيتوب يوه قوم ته ورکوي او بل قوم د پامه غورځوي"
- "بلې، دغه کار تبعيض زياتوي ځکه يوه مشر ته او د هغه خپلوانو ته لومړيتوب ورکول او ټوله ټولنه د پام غورځول."
- "هغوی د خپلې ډلې د ګټو په اړه فکر کوي نه د بل چا. يقيناً چې تبعيض پراخې مومي."

"د ټولنې د مشرانو رول د عامې روغتيا وزارت د بشري منابعو په مديريت کې څه شى دى؟"

- ◀ د مخکې په شان، د بشري منابعو په تړاو د ټولنې د مشرانو د رول په اړه د ځواب ويونکو نظريات په عمومي ډول منفي وو.

له مرکو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- "د ټولنې مشران د بشري منابعو په مديريت کې رول لري په ځانګړي ډول په روغتيايي مرکز کې د ټولنې د روغتيايي کارکوونکو او واکسيناتورانو په ټاکلو کې."
- "هغوی کولای شى چې دومره فشار راولي ترڅو د عامې روغتيا وزارت د هغوی نظر پرته د استدلال څخه وه مني."
- "دلته د ټولنې مشران (قومندانان) ډير قدرت لري. که چيرې هغوی ووايي چې يو نفر اخراج کړى په هماغه ورځ به هغه کس ځي."
- "هغوی زموږ په رئيس ډير فشار راولي. زموږ مخکينې رئيس د ډيرو فشارونو او د ټولنې د مشرانو لخوا د ستونزو له کبله استعفا ورکړه. هغه وه نشو کولای ترڅو د هغوی نظريات کنترول کيږي او اوس موږ د هغوی څخه يواځې د لاس وهنې فشار تمه لرو، نو په دې ولسوالي کې د هغوی واک کاملاً څرګندى دى."

"آيا د عامې روغتيا وزارت د بشري منابعو پر مديريت سياسي فشار شتون لري؟"

- ◀ د ډيرې ځواب ويونکو نظريات پر استخدام او منفکي په تړاو فشار او لاس وهنو ته راجع کيدل.

له مرکو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- "بلې، کاملاً سل په سلو سياسي فشار د عامې روغتيا وزارت د بشري منابعو پر مدیریت لري."
- "په دې اړه هېڅ د پوښتنې ځای نشته: که چیرې تاسې غواړئ په دې اړه زه تفصیلات ورکړم. زه به د حقیقت ویلو په خاطر وه وژل شم. <XXX> ډیر خطرناکه او ناوړه کس دی."
- "البته، هغوی ټولې پریکړې د ادارې په کچه د روابطو پر بنسټ کوي."
- "د پارلمان غړی چې نږدې <XXX> ته اوسي د رئیس د کنټرول لپاره ښه چانس لري. هره هغه څه چې د هغه نظر وي هغه ترسره کیږي، هغه په ټولنه کې چرچانه وایي. برته زما د خوښې څخه تاسې نشی کولای کومه پریکړه وکړئ، او دا حقیقت دی."

"آیا ځینې کارکوونکي پرته له دې چې په ورکشاپ/بڼونیزه ناسته کې ګډون وکړي سند ترلاسه کوي؟"

◀ ځواب ویونکو دې پوښتنې ته په ځواب کې بیلابیل خبرګونونه څرګند کړي چې د مطلق انکار څخه رانیولې آن در دې چې هغوی خپله شخصي تجربه په دې اړه درلوده.

له مرکو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- "بلې، ما یواځې د دوو ورځو لپاره په ورکشاپ کې ګډون وکړو لومړی ورځ او آخري ورځ په داسې حال کې چې د یوې اونۍ لپاره وو او ما خپل سند ترلاسه کړو."
- "زه فکر نکوم؟"
- "معمولاً دا رامنځته کیږي. هغوی حاضري نه کنټرولوي."
- "هغوی حاضري په یوه لاس د ټولو لپاره لاسلیک کوي او هغوی په ناسته کې ګډون نلري. کله چې ما وه پوښتل: چیرې دي د پرون ورځې ګډونوال؟ زما همکار پر ما وه خنډل. هغوی ټول خریداری ته او د دوستانو لیدو ته تللي. په کابل کې ښونیزه ورکشاپ هغوی لپاره یو امتیاز او رخصتي ده. هغه تخنیکي زده کړه وه، نو زه ډیر ناهیلې شوم."

شوکی

"د عامې روغتیا وزارت کارکوونکي فشارونه، ګواښونه یا حق غوښتنې څنګه مدیریت کوي؟"

- ◀ تقریباً ټولو ځواب ویونکو د هغو فشارونو، ګواښونو او حق غوښتنو په اړه چې هغوی هر ورځ د روغتیا په سکتور کې په خپلو دندو کې ورسره مخامخ دي خپلې اندیښنې او تشویش څرګند کړي. دغه نظریات د هیواد ټولو برخو او هر ډول روغتیايي مرکزونو څخه را غونډ شوي.
- ◀ غیر اداري کارکوونکي او د لومړۍ کړنې روغتیايي کارکوونکي د دندو څخه استعفا ورکونې او د دندې پرېږد پرته د اطلاعاتو څخه، د هغو دندو څخه به ده کول چې لوړ خطر لري، دار، روحي فشار لري په اړه یې رپوټ ورکړی.
- ◀ ډیری ځواب ویونکو هغه اخطارې چې سوپروایز یا مدیرانو لخوا چې ګواځي کارکوونکي دې د فشارونو، ګواښونو او نورو ناوړو کړنو په تړاو شکایت نکوي هم څرګندونې درلودلې دي.

له مرکو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- "ډیره ستونزمنه ده چې د سیاسي مشرانو لخوا فشارونه او ګواښونه مدیریت شي او ځینې وختونه کارکوونکي د سیاسي مشرانو لخوا د زیات فشار له امله خپله دنده پرېږدي."
- "زه په دې اړه چې څه په پېښ شي ډیر دارېږم. زه باید هغه څخه چې په داسې مواردو کې د ځان د مصئونیت لپاره ضرور دي ترسره کړم. د وسله والو لپاره اجازه شته ترڅو عاجل خونې ته راشي، کله چې زور واکي کسان او هغو پلویان دلته حضور ولري هغوی موږ ګواښوي او په قهر کیږي."
- "که چیرې د دولت زور واکي کس دلته راشي هغوی موږ د عامې روغتیا وزارت ته د شکایت لیکنو په وړاندې ګواښوي. دا کار ترسره شوی. ډاکټر <XXX> وروسته له هغې چې هغه د <XXX> قومندان تډاوي کړو د دندې اخراج شو او دا ډیر ستونزمنه ده. ډاکټر <XXX> کوم

غلط کار نه وو ترسره کړی. ولې قومندان د درد احساس کوو او د خپلو اړیکو څخه په استفاده دې سره یې خپل غچ واخیستو. موږ په دې پېښې ډیر خواشینی شوو.

- " ما د خپل مدیر د ملاتړ لپاره غوښتنه کړی، ولې هغه ماته ویلي: دا کار مه کوه ما لپاره د ډاکټر <XXX> سره د عامې روغتیا په ریاست کې ستونزه مه جوړوه. هر هغه څه چې هغه وایی هغه ترسره کړه. د هغه د دې رویې او رفتار په اړه شکایت مه کوه. داچې ولې موږ اړ کیږو چې د زور واکو بدې کړنې او گواښونه وه منو دا ځکه چې هغوی درد لري؟ نور ناروغان په بستر کې ډارېږي او هبله کوي چې ژر یې رخصت کړو. هیڅ چا نه غوښتل چې دلته نوکریوالی ترسره کړي کله چې ډاکټر <XXX> دلته وو "

" د ناوړه حق غوښتنې په وړاندې د دریدو خطرات څه دی. "

◀ ځواب ویونکو څرگنده کړی چې د ناوړه حق غوښتنو په وړاندې دریدل په هر حال یې خطر د ځانه سره لري د وهلو او ډېولو په ګډون.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- " که چیرې ودریږو او بریالي نشو ممکن دنده د لاسه ورکړو. ځینې وخت کیدای شي تاوترخوالی وي. څوک اندېښمن ندی؟ "
- " د ناوړه حق غوښتنو په وړاندې دریدل هم خطر او هم ګټې لري. که چیرې کارکوونکي مخالفت وکړي نو پر هغوی باندې فشا راوستل کیږي او ممکن دنده د لاسه ورکړي. ولې که چیرې بیا په مخالفت کې بریالي شي نو بیا به هغوی په راتلونکي کې هیڅ کله د داسې ستونزو سره مخامخ نشي او د تل لپاره په خوښ وي. "
- " یا باید دنده پریږدي او یا باید د هغوی شرایط ومنی. "
- " که چیرې مخالفت وکړي نو وضعیت خرابې خواته ځي. دغه ټول خشن خلک دي څوک د هغوی څخه تمه کیږي. "
- " که چیرې وزیر خپل د خپل زوی یا خپلوانو لپاره دا ومني او زور واکي کسانو ته گواښ وکړي، نو شاید په ما کې هم بدلون راشي. ولې موږ پوهیږو چې چې دلته مشران په موږ په مخه کې پریږدي کله چې په مرګ باندې گواښل کیږو. زموږ دوه صفا کاران څو ځلې وهل شوي و ورباندې د ناروغانو لخوا حمله شوې. څرنگه صفا کار د یو کس د درد ستونزه حل کولی شي کله چې ډاکټر ډارېږي او وارد ته نه راځي؟ د یو قومندان زوی دلته ماته وویل: لاړ شه او زما د پلار لپاره قوي درمل راوړه که نه ټول دلته وژنم. دغه ځای خوندي ندی. "

جعل/درغلی/دوکه

"د هغو درملو په اړه چې د کورنیو او بهرنیو موسساتو لخوا تدارک کیږي ستاسې نظر څه دی؟"

- ◀ د غیر اداري کارکوونکو او د لومړۍ کړنې روغتیايي کارکوونکو لخوا په عمومي ډول د درملو د کیفیت په اړه انتقادونه وو.
- ◀ بې طرفه او مثبت نظریات د هغو روغتیايي مرکزونو د ځواب ویونکو لخوا وړاندې شوي چې درمل یې د درملتونو د نړیوالې ټولنې (IDA) د لارې تدارک کیږي، همدارنګه هیڅ یوه د درملو د حقیقي کیفیت په اړه نظر ندرلود ځکه چې هغوی د درملو په لابراتوري څېړنه کې ښکیل نه وو او د لومړۍ کړنې روغتیايي کارکوونکو هیڅ یوه هم د درملو د کیفیت کنټرول په اړه کوم رپوټ لیدلی وو.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "درمل د درملو د کمیتي لخوا تدارک کیږي چې درې کارکوونکي په کې ګډون لري. بېلابېلې کمپنۍ درمل واردوي او د کیفیت د کنټرول لپاره یې مناسب سیستم شتون لري، ولې تر یو بریده زه مطمئن نه یم، د درملو کیفیت ته زیان اړول کیږي. زموږ د درملو د خریدارۍ کمېټه کم کیفیت درمل رانیسي ترڅو د کمیتي شرایط پوره کړي. چې دغه کار اغېزمن ندی. "

- "زموږ دا انديښنه ده، ځکه چې ناروغان په موجود درملو سم نه تداوي کيږي او هغوی گاونډي هیوادونو ته درملنې په خاطر ځي."
- "د هیواد په کچه د درملو کیفیت ټیټ دی. ښه به وي ترڅو دغه ستونزه په په کابل کې د عامې روغتیا د رئیسانو لخوا په جدي ډول حل شي."
- "ډیر بد ندی. ولې بیا هم ځینې وخت زه په دې اړه اندېښنه لرم."
- "موږ خپل درمل د IDA سیستم څخه اخلو، زه فکر کوم چې دا به ښه وي ولې زه کیمیا دان نه یم"

"د عامې روغتیا وزارت د مالي منابعو د مالي تفتیش پروسې څومره پیاوړې یا کمزورې دي؟ آیا د اداري فساد خطر په کې شته؟"

◀ د غیر اداري او روغتیايي کارکوونکو په توګه، په دې کتګورۍ کې ځواب ویونکو په مکرر ډول ویلي چې: زه نه پوهیږم یا زه مطمئن نه یم. سره له دې ډیرې توانیدلې ترڅو د بیلابیلو کنټرولي سیستمونو او پروتوکولونو په شتون سره ځانګړي خطرات او زیانمننې د اداري فساد پر وړاندې څرګندې کړي.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "د تطبیق کوونکو موسساتو مالي پروسې ډیرې پیاوړې دي ځکه هغوی د هر افغانې پوښتنه کوي."
- "له هغې ځایه چې امنیت خراب دی، نو متفتیشین نشي کولای د لرو پرتو سیمو د کلینیکونو څخه کتنه وکړي. هغوی تر اوسه هم زموږ د رپوټ پر بنسټ او تائید د عامې روغتیا وزارت ته رپوټ ورکوي"
- "موږ د دریو میاشتو معاش ندی تر لاسه کړی، ولې بیا هم د مالي رئیس د ځینو ځانګړو منافعو په خاطر د رئیس لخوا حمایت کیږي، نوموړی په مرکز کې د تفتیش سره اړیکې لري ولې نه پوهیږم چې هغه څه دي. موږ اصلي وضعیت نشو لیدلی."

"ستاسې په باور د روغتیايي خدمتونو د وړاندې کولو په اړه په رپوټ ورکونه کې جعل او تزویر شتون لري؟"

- ◀ دې پوښتنې ته ځوابونو په پراخه کچه بیلابیل وو چې د مطلق انکار څخه تر ځانګړو بیلګو وړاندې کولو پورې د ځواب ویونکي د کار په محل کې چیرته چې جعل او تزویر عادي او معمول ورځینۍ کار ګڼل کیدو.
- ◀ د سیستم د باورنیا او سلامتیا په اړه نظریات بیلابیل وو، ځینو ځواب ویونکو د چک او څیړنې څو طبقې او دسره چک په اړه څرګندونې درلودې چې د رپوټ ورکونې صحت او تداوم تامينوي او نور د غلطو رپوټ ورکونې لویې پیماني او د غلطو ارقامو رپوټ کولو ته په خپل ریاست، څانګه، یا مرکز کې اشاره کړی.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "زه فکر کوم چې په رپوټ ورکونه کې غلطې به شونې نه وي. د عامې روغتیا وزارت څیړونکي راځي او جزئیات څیړي."
- "د روغتیايي معلوماتو د مدیریت سیستم تطبیق کیږي او موږ د هغو سره په سمون کې د خپلو خدمتونو په اړه رپوټ ورکوو. دا چې د لوړ پوړو کسان لخوا څرنگه کارول کیږي معلومه نده."
- "نه هیڅ کله نه. دا کار نه ترسره کیږي. ټول رپوټونه چک کیږي او د سره چک کیږي."
- "بلې، د میرنې د لاملو په اړه تزویر، جعلي رپوټونه د خدمتونو د وړاندې کولو لور کچه څرګندوي او د بودجه په مصرف کې تقلب."

- "هر ورځ دروغچنې پايښت، وضعیت ډیر ستونزمن دی. زور واکي کسان کولای شي چې دغه پروسې په ګواښ سره کنترول کړي. پېسې وضعیت لا خرابوي. زه ویره لرم."
- "یقیناً، بلې، واکسیناتور نشي کولای ۲۰ تنو ته رسېدنه وکړي خو بیا هم هغه په خپل لست کې ۲۰ لیکي ترڅو معاش یې کم نشي. ما د هغه څخه د واقعي شمیر په اړه وه پوښتل نوموړي وویل حتی ۱۰ هم نه. څنگه موږ اعتماد وکړو که چیرې په خپل رپوټ کې ۲۰ لیکي او هیڅ څوک هم خبر نه وي."

"د عامې روغتیا وزارت د بشري منابعو د استخدام او ارتقا په پروسو کې د جعل/تزویر/فریبکاری ستونزه څومره لویه ده؟"

- ◀ غوڅ اکثریت ځواب ویونکو په دې کتګورۍ کې ستونزې جدي یا پراخه بللي او یو څو تنو د هغو څخه انکار کړی.
- ◀ ډیری ځواب ویونکي په دې باور دي چې د جعل، تزویر او فریبکاری پراخې کچې د عامې روغتیا په سکتور کې د ناروغانو د درملنې کیفیت ته زیان اړولی دی.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "د جعل او تزویر غیر معمول ډول شتون لري. د عامې روغتیا په وزارت کې ډیری دوسې د دغو جعلي اسنادو او جعلي ډیپلومونو څخه ډکې دي."
- "زموږ ډیرو ډاکترانو په جعلي اسنادو سره د تخصص پروګرام ته راغلي، دا عادي خبره ده."
- "څوک فکر کوي چې دا به سم او حقیقي وي؟ د تحصیلي اسنادو رانیوې ساده پروسه ده."
- "ډیره لویه ستونزه ده، زه فکر کوم. کله چې هغوی د <XXX> څخه راځي ترڅو دوسې چک کړیو د هغوی د تیم مشر وایي زه حیران یم هر دوسیه کې جعلي اسناد شتون لري."
- "په دې روغتون کې د استخدام په برخه کې د اداري فساد خطر شتون نلري."
- "زه فکر نکوم چې دغه موضوع یوه ستونزه وي. زه فکر نکوم، نه."

د ګټو ټکر

"کله چې د عامې روغتیا کارکوونکي خپل ناروغان د معایناتو یا درملنې لپاره خصوصي سکتور ته راجع کوي څه خطرات لري؟"

- ◀ اکثریت ځواب ویونکو تائید کړی چې د عامې روغتیا کلینیکونو څخه خصوصي روغتیا سکتور ته ناروغان لیرل کېږي او همدارنګه روغتیايي کارکوونکو په لرې پرتو ولایتونو کې ویلي چې دلته یو لږ شمیر خصوصي روغتیايي خدمات شته، نو دغه راجع کونه ځینې ځینې وختونه ترسره کېږي.
- ◀ ځواب ویونکي په دې باور دي چې بیلابیل خطرت د ناروغانو د راجع کولو په تړاو موجود دي: د ټولنې د اعتماد کمزوري کیدل، د عامې روغتیا سکتور د خدمتونو زیانمنیدل، او دا باور چې د ناروغانو راجع کول د مالي منفعت تر لاسه کیدو په خاطر ترسره کېږي.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "دلته ډاکتران ناروغان نه راجع کوي، ځکه دلته لږ خصوصي کلینیکونه موجود دي."
- "په عامه روغتونونو کې د تشخیصه وسایل په نشتون سره د اداري فساد خطر تسهیل کېږي"
- "د روغتون د کارکوونکو معاش لږ دی، نو هغوی ناروغان خپلو شخصي معاینه خانو یا روغتونونو ته راجع کوي ترڅو پېسې تر لاسه کړي. که چیرې د عامې روغتیا وزارت کافي معاش ورکړي، ولې کارکوونکي ناروغان خپل شخصي معاینه خانو ته راجع کړي؟"
- "په خصوصي کلینیکونو کې زیاتې پېسې د معایناتو لپاره د ناروغ د جیب څخه لګول کېږي او عامه سکتور ډاکتران او نرسان خپل کمیشن د خصوصي سکتور څخه د ناروغانو د راجع کولو به تړاو اخلي."
- "عامه منابعو ته زیان اړول کېږي او د عامه خدمتونو کیفیت اغیزمنتیا ټیټه ده."

- " خلک د دې ستونزې په وړاندې جدي ګامونه نه اخلې او په پایله کې د عامې روغتیا مشر تابه د هر ډول اقدام څخه ډډه کوي. حتی هغوی د دې مسئلې په اړه په دې توضیحاتو سره چې عامې روغتیا په سکتور کې معاشونه ټیټ دي معذرت غواړي. د ستونزې پایلې په لومړي سر کې خلک اغیزمنوي او بیا د نړیوالو د بې باوري لامل ګرځي. "

بدې اخیستنه

"د عامې روغتیا په سکتور کې بدې اخیستنه څومره لویه ستونزه ده؟"

- ◀ ډیری ځواب ویونکو د اضافي پیسو د غوښتنې مثالونه وړاندې کړي؛ ولې یواځې یو څو تنو په دې اړه چې آیا دا یوه ستونزه ده یا څومره مهمه ده خپل نظریات وړاندې کړي؟

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "په ځینو ډیپارتمنتونو کې دا لویه ستونزه ده."
- "په ځانګړي ډول د نسایي او ولادي په څانګه کې: حمایتي کارکوونکي پیسې غواړي."
- "کله چې ځینې کورنۍ دلته د جراحۍ پېښې لري نو هغوی لږ پیسې جراح یا دهغه ټیم ته ورکوي. که چیرې هغوی پیسې رد کړي دا نو یو بد وضعیت دی."
- "جراح، ډاکټر <XXX> همیشه شکایت کوي چې: خلک ډیر غریب دي او ماته سمې پیسې نه راکوي. ولې هغه د روغتون څخه معاش او اضافه کاري او همدارنګه د <XXX> د تمویلونکو لخوا تخصص پروګرام څخه امتیاز اخلي. نوموړی ډیر زیات پیسې ترلاسه کوي او غریبو خلکو په اړه خراب نظر لري. زه شرمیږم د دې کار څخه."
- "د نسایي او ولادي ډاکټره او د هغه خاوند چې جراح دی دواړه ډیر په غوسه کیږي که چیرې څو هغوی د چټکو خدماتو په وړاندې د پیسو د ورکړې څخه ډډه وکړي. دوی ډیر تنبل دي او یواځې ډیرې پیسې غواړي حتی کله چې دوی معاش او نور امتیازات د عامې روغتیا رئیس څخه ترلاسه کړي."

"د بدې یا اضافي پیسو اخیستې خطرات د عامې روغتیا سکتور ته څه دي."

- ◀ غیر اداري او روغتیايي کارکوونکي د خپلو همکارانو او ناروغانو یا د هغوی د کورنیو ترمنځ د پیسو راکړه ورکړه توضیح کړی چې وروسته د یوه عملیات یا ولادت څخه ډیر وخت کمې پیسې یا تحفه ورکول کیږي. دغه راکړې ورکړې د یو عادي، عام او معمولي کار په توګه توضیح شوی او اکثریت ځواب ویونکو ویلي چې دا کوم خطر نه پېښوي او ځینو ویلي چې دغه کار اداري فساد ندی.
- ◀ همدارنګه داسې بیلګې هم شتون درلود کله چې ځواب ویونکو په دې کټګوري کې پېښې بیانولې چې یو زیاته اندازه پیسې د کلینیک د لوړ پوړو چارواکو او متخصصینو لخوا غوښتل شوي او ډیری داسې بیلګې څرګندې شوي چې په هغو کې اداري مجازات وضع شوی دي.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "په روغتیايي مرکز کې، کارکوونکي کارکوونکي د ناروغانو څخه پیسې نه اخلې، ولې شریني یا تحفه وروسته د ماشوم د زیږون څخه اخلې."
- "موږ په هر برخه کې داسې خطر لرو چې د یو ډول فساد په لور ځي"
- "د ښه کیفیت لرونکو درملو بدلول د بې کیفیته درملو سره د پیسو د اخیستو په وړاندې د کمپنیو څخه یو ډیر شرم آور کار دی. دغه کار د ټولو ناروغانو د سلامتیا لپاره خطر متوجه کوي. هېڅوک په درملو اعتماد نه کوي، هغه یو تجار دی او کوم تخنیکي تجربه نلري."
- "زموږ قابله ګانې وروسته د زیږون څخه د شریني یا تحفې غوښتنه کوي. دا کار د هغوی د در آمد یوه برخه ده او هره ورځ دوی اضافي پیسې ترلاسه کوي. زموږ مدیر په دې پوهیږي او یو منل شوی کار دی. دا کار ثابتوي چې د زموږ د عامې روغتیا سکتور مشرتابه چارواکي نه غواړي ترڅو د اداري فساد مخنیوی وکړي."

• "شرینې او تحفه شته، ولې دغه کار اداري فساد ندی، یواځې د ښه کار د ترسره کیدو لپاره یوه تحفه ده."

• "زموږ پوښتن داکتر <XXX> د خپل ناروغ څخه د هغې د درملنې په خاطر د ۳۰۰۰۰ افغانیو د غوښتنو په تور څارنوالۍ ته معرفی شو."

• "دا معمولاً ډیر لږ پیسې وي او کورنۍ یې په خپله غوښ د شرینې په توګه وړاندې کوي.... یو جراح د ۲۰۰۰۰ افغانیو غوښتنه کړې وه او مدیر هغه د دې کار په خاطر څارنوالۍ ته معرفی کړو."

"د عامې روغتیا وزارت د هغو کارکوونکو په وړاندې چې د ناروغ یا د هغوی د کورنیو څخه (غوښتنې) د بدو غوښتنه کوي، رسمي پالیسي څه ده؟"

◀ د دې پوښتنې ټولو ځواب ویونکي ویلي چې د بدې غوښتنې د قوانینو، رسمي پالیسي او مقرراتو پر بنسټ د مجازاتو وړ عمل دی هیڅ یوه ځواب ویونکي نده څرګنده کړې چې دغه راز کړنې جواز لري یا د منلو وړ دي.

◀ په عمل کې پالیسي، قوانین او مقررات په سلیقوي توګه تطبیق کیږي؛ په ځانګړي ډول شرینې یا تحفې پورې اړوند عنعنات ډیر کم د خطر یا زیان په توګه څرګند شوي.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

• "پالیسي د عامې روغتیا په سکتور کې بدې اخیستنې لپاره مجازات په نظر کې نیولي ولې تطبیق کیږي نه."

• "پالیسي روښانه ده او څوک چې مجرم وي باید عدلي او قضايي ادارو ته معرفي شي. ولې هیڅوک دغه کار نکوي."

• "جواز نلري. ولې بیا هم هرو ورځ ترسره کیږي؟"

• "هر څوک پوهیږي چې د قانون خلاف دي. زموږ مخکیني مدیر د روغتونو د بیلابیلو برخو کارکوونکو سره د دې موضوع په اړه مجادله کوه، ځکه چې ټولنې همیشه د شرینې، تحفې او بدې په اړه شکایت کولو. نوموړی د عامې روغتیا وزارت لخوا د نسایي او ولادې په برخه کې د شرینې د مخنیوي په تړاو وه ګواښول شو."

"آیا د بشري منابعو کارکوونکي د استخدام په پروسه کې د خنډ د کمولو لپارې بدې اخلي؟"

◀ د ځواب ویونکو ځوابونه په دوو ډوله وو: اکثریت دغه کړنه تائیدوه حتی هغوی ورسره مواجهه شوی هم وو او یو لږ کم شمیر ویل چې هغوی په دې اړه چې دغه کړنه ترسره کیږي یا نه خبر ندي.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

• "د وزارت په کچه دغه کار ترسره کیږي. زه مجبور وم ترڅو دغه کار ترسره کړم که نه هیڅکله مې خپله دنده نشوی ترلاسه کولای."

• "په وزارت کې هغوی د استخدام پروسه کې د ستونزو په وړاندې پیسې اخلي. هغوی د ۳۰۰۰ – ۵۰۰۰ افغانیو اخلي ترڅو پروسه ګړندې کړي."

• "کله چې ما کوښښ کوو ترڅو خپل بست دلته ترلاسه کړم، د عامې روغتیا په وزارت کې د بشري منابعو کارکوونکي ماته وویل چې زه ډیر مصروفه یم. هغه زما څخه غوښتل چې یو مقدار پیسې ورته ومنم، نو ما تشوی کولای دغه دنده ترلاسه کړم او مه هغه ته پیسې ورکړي. که ما دغه کار نوو کړی نو هیڅکله به هغه زما اسناد لاسلیک لپاره نه وړاندې کول. دا یوه عادي لاره ده."

• "البته."

• "چیرې دغه کار نه ترسره کیږي؟ تاسې هغه پوښتنه پوښتي چې تاسې د خپله پوهیږی چې بله لار نشته"

د اداري فساد نور خطرات

"د عامې روغتيا په سيستم كې د اداري فساد د نورو خطراتو په اړه موږ ته څه ويلی شى؟"

◀ د اداري فساد داسې نور ځانگړي خطرات د ځواب ويونكو لخوا په گوته نشول.

3. د روغتيايي سکتور تطبيق کونکو، مدني ټولنې، ټولنې مشرانو او سياستوال په ګډون نوري شريکي غاړي*

عمومي کتنه: نورو سهامدارانو د روغتيايي سکتور تطبيق کونکو، د مدني ټولنې نمايندگانو، سيمه ايزو او نړيوالو غير دولتي مؤسسو، د ټولنې مشران، او سيمه ايزو، ولايتي او ملي سياستوالو په روغتيايي سکتور کې د فساد زيانونو مثال تشرېح کولو لپاره مختلفې تجربې او نظريات تشرېح کړل. د هيواد له ټولو سيمو څخه ۴۹ ځواب وپوښتو د مرکې پواسطه پوښښ ورکړل شوو ټولو موضوعاتو کې د روغتيايي سکتور فساد په اړه معلومات وړاندې کړل.

د فساد د خطر په اړه تر ټولو تفصيلي تبصرې د لاندې موضوعاتو اړوند وې:

1. **مشرتابه او حکومتداري:** د ګټو ټکر، د زورواکو نفوذ، د قرارداد په پلي کولو کې کمزورتيا، د مختلفو فعاليت کونکو او سهامدارانو تر منځ د همکارۍ تحميلولو لپاره د ارادې نشتوالی، د روغتيايي سکتور تطبيق کونکو تر منځ د ټيټې درجې همکارۍ په مخاطب کولو کې ناکامي.
 2. **مالیه:** د غير دولتي او نړيوالو غير دولتي مؤسسو ترمنځ د قرارداد په پرېکړه کې د شفافيت نشتوالی.
 3. **بشري منابع:** د استخدام او ګومارنې په برخه کې د واسطې پراخوالی، شفافيت نشتوالی او د ګټو ټکر، زورواکو لخوا نفوذ.
 4. **روغتيايي خدمتونو وړاندې کول:** د نظارت بشپړتيا او اعتبار، د قراردادونو په بشپړولو کې ماتې خوړلو لپاره د پايلې تطبيق، او د ټولنې مشرانو په منفي او پوتانسوالي مثبت رول ګډ نظر.
- د يادونې وړ ده، ځواب وپوښتو په زيات شمير د ګټو ټکر او د روغتيايي سکتور ادارې کې د شفافيت نشتون په ادراک متمرکز ول. د دغو ځواب وپوښتو له نيمايي څخه زيات رئيسان، مديران، يا د غير دولتي او نړيوالو غير دولتي مؤسسو له مخکينو کارکوونکو څخه ول او هغوي د هغه کسانو له جملې څخه ول چې د روغتيايي خدمتونو وړاندې کولو په قراردادونو کې د شفافيت نشتوالی په اړه يې انتقادي تبصرې کولې، ډير ځلي د خپلو ادارو او د عامې روغتيا وزارت له رئيسانو، مديرانو او مشرانو او بسپنه ورکوونکو تر منځ د اړيکو په اړه څرګندونې کولې.
- * هغه تفصيلات چې هر ځواب وپوښتو کې په ګوته کوي حذف شوي.

پاليسي

«د عامې روغتيا وزارت پاليسي د فساد خطر څنګه لږ يا زياتوي؟ ايا دا د تطبيقولو، منابعو، يا کوم بل څيز اړوند دی؟»

- ◀ د دغې برخې زيات ځواب وپوښتو کې د تطبيق ناکامي ته د يو عام فکتور په توګه چې ولې پاليسي د عامې روغتيا وزارت له دننه څخه د قصدي مقاومت، له عامې روغتيا وزارت څخه بهر د زورواکو لخوا مخالفت او خنډ جوړونه، د قانون حاکميت او/يا ناکافي منابعو اړوند سيستماتيک کمزورتيا په ګډون بيا هم په اغيزمنه توګه فساد کم نکر يادونه وکړه.
 - ◀ اضافي يادې شوې ستونزې د تطبيق ستونزې، د پاليسي نه بشپړوالی په ګډون، پر وخت د منابعو د انتقال خنډونه، کمزورې همکارۍ، د مديرانو ترمنځ د تخنيکي معلوماتو نشتون، د ټولنې ترمنځ د معلوماتو نشتون، او مغاير نظارت او فيډبک وې.
 - ◀ ځينې ځواب وپوښتو کې په ځانګړی ډول د خپلو ليدنو او نظرونو تشرېح کولو فرصت ته احساساتي عکس العمل درلود.
- له مرکو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- « که چیرې تطبیق کول په سمه توګه ترسره شي نو هغوي د فساد په کمولو کې مثبت اغیز لري.»
- « د بشري منابعو پالیسي، د مثال په ډول ګله چې یو کس استعفا کوي، بل کس د نوموړي پر ځای ټاکلو فاصله پوره اوږده ده او خطر پیدا کوي؛ په ملي کچه ټاکل شوي معیارونه د هر ولایت هر رول لپاره مناسب ندی، خو له بده مرغه هغه څه چې دلته استخدام شوي د سټنډرډ مختلفې درجې ته اړتیا لري؛ تنخوا په ولایت کې بدلیدونکې نه دی خو که چیرې هیڅ استثنای شتون ونه لري نو دا به استخدام ناشونی کړي. د عامې روغتیا وزارت سیمه ایزې ادارې له انعطاف منونکو سټنډرډونو او په قوانینو کې بدلون سره موافقه نه کوي. د عامې روغتیا وزارت سیمه ایزې ډلې په کابل کې د عامې روغتیا وزارت مرکزي دفتر ننګولو سره موافقه نه کوي او دا د ولایتي کمزورتیا لامل ګرځي.»
- « د عامې روغتیا وزارت پالیسي زموږ لپاره د تطبیق وړ نه دی، ځکه چې هغوي ډیر انعطاف نه منونکي او سختگیر دي. د عامې روغتیا وزارت پالیسي د خصوصي سکتور پانګونې څخه مخنیوی کوي... که چیرې موږ وغواړو د عامې روغتیا وزارت مقررات تعقیب کړو، زموږ تجارت به هیڅ ګټور نه وي او موږ باید خپل ټول منابع د مقرراتو پوره کولو لپاره مصرف کړو... روغتیايي سیاحت د هندوستان لپاره د ګټې یو ستر منبع باندې بدل شوی؛ افغانستان د کورني شخصي روغتیايي سکتور څخه ملاتړ کولو سره هندوستان ته د ناروغانو د تلو دغه ستر جریان مخه نیولی شي، چې له بده مرغه موږ یې یوازې برعکس وینو.»
- « د عامې روغتیا وزارت، د اساسي روغتیايي خدمتونو کڅوړه او ضروري روغتیايي خدمتونو کڅوړې تطبیق کوونکو، خصوصي سکتور، او نورو سهامدارانو تر منځ د همکارۍ نشتوالی د روغتیايي خدمتونو په وړاندې کولو کې د فساد خطر زیاتوي.»
- « پالیسي موجود دی خو باید د فساد د خطر مخنیوی لپاره په سختۍ سره تعقیب او وارزول شي. پرسونل باید د عامې روغتیا وزارت شته پالیسيو ته د پیروي لپاره تمایل ولري.»
- « اصلي ستونزه “په وړیا ډول د روغتیايي خدمتونو وړاندې کول” عمل دی، ځکه چې وړیا په دې معنی دی چې نه ناروغ په خدمتونو باور کوي او نه هم وړاندې کوونکي د خپل کار اهمیت احساسوي او دا له دې امله چې هغوي نه غواړي په لیوالتیا سره خدمتونه وړاندې کړي د کیفیت د ټیټوالي لامل ګرځي.»
- پالیسي بشپړ نه دی، هغوي ته باید بیا کتنه وشي، نوې او پرمختګ ورکړل شي تر څو د ټولنې له غوښتنې سره سمون وڅوري...»

« ایا پاور لری چې خدمتونه د عامې روغتیا وزارت د پالیسیو او ستراتیژیو له مخې وړاندې شوي؟ »

◀ ځواب ویوونکو د پالیسیو او ستراتیژیو سره د خدمتونو وړاندې کولو پر لیکه کولو په برخه کې څو ځنډونه تشریح کړ، د مشرتابه نیمګړتیاوې او د همکارۍ او همغږۍ نشتوالی په اړه په وار وار یادونه وشوه.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- «نه، قطعاً نه. ما وخت ونیو چې د لومړنۍ پاملرنې لپاره د عامې روغتیا وزارت ستراتیژي په اړه معلومات ترلاسه کړم خو په <XXX> نېټه کې اصلي سپارنه په هیڅ ډول او په هیڅ طریقې سره له هغې سره ورته والی نه لري. د عامې روغتیا سیمه ایزه مشرتابه کمزوري دي او د دې وړ نه دي چې تطبیق کوونکي په ولایتونو کې په هغه څه چې کابل کې پرې موافقه شوي عملي کولو ته مجبور کړي. غیر دولتي مؤسسې د اساسي روغتیايي خدمتونو کڅوړې په قرارداد نه وړاندې کولو لپاره بهانه جوړوي او په پایله کې ستراتیژي په الماری کې پاتې کیږي.»
- « د دې لپاره چې که چیرې غیر دولتي مؤسسې په اغیزمنه توګه همکاري کولو څخه انکار وکړي هیڅ ډول عکس العمل شتون نه لري.»
- « موږ داسې ولسوالۍ لرو چیرې چې د کلنیکونو په کارکوونکو کې ښځینه ډاکټرانې نشته. ولې غیر دولتي مؤسسو ته د خپلو قراردادونو ساتلو اجازه ورکول کیږي؟ د حیرانتیا خبره نه ده چې

مونږ د لومړنيو پاملرنو په برخه کې داسې نهيلې ټولنې لرو: کورنۍ د ښځينه ډاکټرانې او د خپلو کورنيو ښځينه غړو لپاره د ښځينه نرساني شتون د اړتيا په برخه کې روغه نه کوي، خو غير دولتي مؤسسي دغو ټولنو ته د کارکوونکو د وړاندې کولو په برخه کې د روغې جوړې کولو اجازه لري»

- «نه، د پلټونکو لخوا هيڅ ډول تعقيب نشته، او ولسواليو ته د عامه پوهاوی ملاتړ کمزوری دی. همداراز، د امبولانس خدمتونه هيڅ په منظم ډول نه وړاندې کيږي»

«ايا په دې باور ياست چې بشري منابع د عامې روغتيا وزارت د پاليسيو او ستراتيژيو له مخې مدیریت شوي؟ د بشري منابعو پاليسيو کې د فساد خطرونه کومې دي؟»

- ◀ د دغې برخې هيڅ ځواب ويونکي په دې باور نه دی چې د روغتيايي سکتور بشري منابع د عامې روغتيا وزارت د پاليسيو او ستراتيژيو له مخې مدیریت شوي وي.
- ◀ د هيواد له ټولو برخو څخه ځواب ويونکي تشرېح کړ چې په روغتيايي سکتور کې بشري منابع د زورواکو او فاسدو پرلپسې فشار، په ځانگړی ډول د پارلمان غړي او نورو لوړ پوړو چارواکو تر اغيز لاندې وي.
- ◀ ځواب ويونکو د رقابت او استعداد پر ځای په اړيکو او خپلوي ولاړې پراخې واسطې، تمايلاتو، او د بشري منابعو امتيازي مدیریت تشرېح کړ.

له مرکو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- «د مسلکي کسانو له يو ځای څخه بل ځای ته انتقال، واسطه، تبعيض»
- «زه کله چې قرارداد لروونکي د روغتيايي خدمتونو په وړاندې کولو کې پاتې راشي لپاره د عامې روغتيا وزارت د عکس العمل پلي کولو کوم ثبوت نشم موندلی. که چيرې هغوي بايد د خدمتونو ځانگړې ټولگه وړاندې کړي، د گډ کارکوونکو ځانگړی ډول استعمالولو سره، خو که ونکړي، هيڅ هم نه واقع کيږي»
- قطعاً نه. کله چې زه د خپلې پروژې له کارکوونکو او گټه پورته کوونکو سره د خپلې ولسوالۍ کلينیک ته ځم، هلته هيڅ کارکوونکي حاضر نه وي، يا په بشپړه توگه ورنه وي. ولې بايد د سيمه اييزې ټولنې غړي دا ومني؟» د قرارداد د اړتياو پوره کولو کې پاتې راتلل په يقيني ډول خطر دی. که عامې روغتيا وزارت د خدمتونو وړاندې کولو څخه نظارت کوي، نو هغوي بيا څنگه پاليسي تعقيبولی شي؟
- «د استخدام په پروسې کې تطبيق کوونکي غير دولتي مؤسسي خپلو کورنيو او د خوښې کسانو ته لومړيتوب ورکوي»
- «لږ تر لږه ۵۰٪ د پاليسۍ پر اساس خود ولاياتو په کچه د بشري منابعو استخدام په پروسې کې هر هغه څه چې ولايتي رئيسان او سياسي مشران وغواړي همغه به کيږي»
- «د درغلۍ او تقلب کوونکو لپاره د لوړو زده کړو وزارت لخوا ورکړل شوی تصديق پانې بايد تاييد نه شي.»
- «د عامې روغتيا وزارت يوازینی زيانمونکي برخه په <XXX> کې واسطه ده: هلته <XXX> کسان له يوې کورنۍ څخه شتون لري... د عادي پروسې له مخې، څو کسه کيدی شي، خو له يوې کورنۍ څخه <XXX> نه.»

«ايا په دې باور ياست چې مالي منابع د عامې روغتيا وزارت د پاليسيو او ستراتيژيو له مخې مدیریت شوي؟ د عامې روغتيا وزارت په مالي منابعو پاليسيو کې د فساد خطرونه کومې دي؟»

- ◀ ځواب ويونکو د تدارکاتو د کړنو، قراردادونو کړنو، د نظارت په سيستم بې باوري، او کمزوری کنترول په گډون د مالي پاليسيو اړوند د فساد د خطر مختلف ډولونه مشخص کړل.

« ځينو ځواب ويونکو په لږ پرمختللو ولايتونو کې له هغو اقداماتو چې د دوي له لوري اوچتي او روغتيايي سکتور ته پراخي کټي رسيدلي او د کيفيت د اتلانو يا د هغوي په کاري چاپيريال کې د همکارۍ شتون يادونه وکړه.

له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- « ستونزه د تدارکاتو په برخه کې ده ځکه چې ډير زيات وخت نيسي.»
- « هو، له نيکه مرغه، مونږ د ولاياتو په کچه فعاله، وړ او صادق ولايتي روغتيايي رياست لرو. هغه وړ په دې معنی دی چې وړانديز د ليکلو او پوهيدلو وړتيا لري. هغه د کارکوونکو او قرارداد په پروسې هم پوهيږي. مونږ ډيره ښه همکاري لرو، او هغه غواړي چې له مونږ سره کيني، او حتی د درملو تدارکاتو په جريان کې هم له مونږ سره مرسته کوي. تير مياشت د پلټنې نړيوالې څانگې پلاوی راغی او د بوديجې پروسه يې وارزوله.»
- « نه، ځکه چې گوندونه غواړي خپلې ډلې د وزارت ماليې څانگې ته راوړي. هغوي په دې برخه کې بريالي شوي او دا په دې معنی ده چې په دې ورځو کې هغوي خپل خپلوان گومارلي – او استعداد لرونکي خلک موجود دي خو هغوي ته د دندې اجازه نه ورکول کيږي. د دې پر ځای دندې يوازې د هغوي خپل گوند يا ډلې لپاره دي.»
- په څرگند ډول، که چيرې زمونږ د ولسوالۍ کلينيک تل د اړتيا وړ درمل نه لري نو د تدارکاتو سيستم کې جدي ستونزه شتون لري. د دې کتل چې د تدارکاتو پروسه په غلط ډول مديريت کيږي کوم ستونزمن کار نه دی. او د کلينيکونو د کمزورۍ بڼه د عامې روغتيا وزارت پر غاړه دی.»
- زه فکر نه کوم چې بسپنه ورکوونکي د دغو خطرونو په اړه پوهيږي. کله چې ادارې غواړي قرارداد پلي کړي د خدمتونو لپاره خپل وړانديز عامې روغتيا وزارت ته ورکوي، د عامې روغتيا کارکوونکي بايد د قرارداد يوه فيصدي د ځان لپاره واخلي او يا يې بسپنه ورکوونکو ته يې وړانديز نه کوي. دا حتی په عامې روغتيا وزارت کې په ډيره لوړه کچه ده... د وړانديز تصويبولو کې مرستې لپاره هغوي ۱۰٪ څخه تر ۲۰٪ تر ۳۰٪ پورې اخلي. پرته له دغې همکارۍ څخه، د عامې روغتيا وزارت به هيڅکله اداره د قرارداد لپاره بسپنه ورکوونکو ته وړانديز نکړي.»
- زه غواړم دلته د يوې ټکي يادونه وکړم کوم چې د فساد خطر نه دی، خو په عمومي ډول، د روغتيايي خدمتونو په وړاندې کولو ډيره ناوړه اغيز لري. دا د روغتيايي پروژو لپاره د «لږ تر لږه لگښت» معيار دی. زما وړانديز عامې روغتيا وزارت ته دا دی چې يوه اندازه مشخصه کړي، يوه سره کرښه چې هيڅوک له دې څخه د لږ مقدار وړانديز نشي کولی. مونږ زيات شمير غير دولتي مؤسسې ليدلي چې يو ډير مختلف پيشنهاده کوي او بيا کله چې قرارداد ترلاسه کړي اختلاس کوي او د پروژې مختلفې برخې غلا کوي. هغوي خپلو کارکوونکو ته کافي اندازه تنخواه نه ورکوي، هغوي موټر نه کرایه کوي، هغوي د درملو ډير خراب کيفيت رسوي تر څو د ځان او دفتر چلولو لپاره يو څه وسپموي. له همدې امله، د «لږ تر لږه لگښت» مالياتي معيار بايد بدل شي.»
- « مونږ خپل ولايتي رئيسان ليدلي چې په کيفيت ډير زيات تمرکز کوي. دا تشويقونکی ده.»

« د روغتيايي خدمتونو برابرولو کوم پاليسي ډير زيات يا ډير لږ د فساد په خطر کې دی: اساسي روغتيايي خدمتونو کڅوړه، ضروري روغتيايي خدمتونو کڅوړه، ځانگړي روغتونونه، خصوصي سکتور؟»

« په ځواب ويونکو کې د نظريو موافقه شتون نه درلود: د هغوي انفرادي تجربو له مخې د روغتيايي خدمتونو هره اساسي کڅوړه، د روغتون د خدمتونو پراخي کڅوړې، ځانگړي روغتونونه، او د خصوصي سکتور پاليسي «ډير په خطر کې» او همداراز «لږ خطر کې» وگڼل.

له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- « د ولایتي روغتيايي څانگې د کچې نظارت کارکونکي دومره ظرفیت نه لري چې نظارت وکړي. هغوي لږ معاش او تیت ورتیا لري او حتی هغوي په زیاتو قضیو کې واقعي هم نه دي. اساسي روغتيايي خدمتونو کڅوړه له همدې څخه په فساد اخته دی. »
- « ضروري روغتيايي خدمتونو کڅوړه د نورو په پرتله، له لږ فساد سره یوه ډیره بریالی پالیسي ده. »
- « اساسي روغتيايي خدمتونو کڅوړه پالیسي زیات خطر لري، د امنیتي ستونزو له امله، په منظم ډول د عامې روغتیا وزارت او په هیواد کې د نورو سهامدارانو لخوا نظارت او ارزول کیدی نشي. خصوصي سکتور هم په عامې روغتیا وزارت د سیاسي فشار او د عامې روغتیا وزارت له لږ تر لږه سټنډرډ پلي کولو پرته د جواز اخیستلو له امله په لوړه کچه فاسد دی. »
- « ضروري روغتيايي خدمتونو کڅوړه او ځانگړې روغتونونه ډیر لږ خطر لري ځکه چې هغوي زیاتره د ولایتونو په مرکزونو کې موقعیت لري او هر فرد ورته لاس رسی لري او په اسانۍ سره د ورځې یا شپې هر وخت نظارت او ارزول کیدی شي. »
- « ... له سختو ارزونو او قانون پلي کولو پرته، هره پالیسي په خطر کې دی. په ځانگړی ډول، د خصوصي سکتور مقررات د فساد خطر ډیر زیاتوي. »
- « ضروري روغتيايي خدمتونو کڅوړې پالیسي د تدارکاتو ډیرې اندازې لکه روغتيايي سامان، درمل، امبولانسونه، د تیلو لگښتونو له امله ډیر زیات د فساد په خطر کې دی. »

قراردادونه

« ایا د عامې روغتیا وزارت لومړیتوبونه د فساد له امله له پامه غورځول شوي؟ »

« دا د زیاتو ځواب ویوونکو لخوا تصدیق شو او د منابعو نشتون، د هغو کسانو چې قدرت لري او د منابعو په پروسې باندې خپل کنټرول لرل غواړي لخوا فشار یا نفوذ، غلط مدیریت او کمزوري همکارۍ سره تړاو ورکړل شو. »

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- « هو، او ټولنې په پایله کې په مستقیم ډول کړیږي. مونږ په ولایتونو کې هیڅ متخصص کوم چې د ضروري روغتيايي خدمتونو کڅوړه او اساسي روغتيايي خدمتونو کڅوړې لخوا اړتیا ده نه لرو خو غیر دولتي موسسې تر اوسه هم خپل قراردادونه لري او شاید د بیا نوی کولو اجازه هم ورکړل شي. »
- « هو، په ماضي کې مونږ د کیفیت لپاره له سترې مبارزې سره مخ شو ځکه چې یو شمیر ډاکټرانو له خصوصي سکتور سره اړیکې لرلې او مونږ هغوي له دندو گوښه کړل. د اوس لپاره، زه گومان نه کوم چې د روغتون د ډاکټرانو او شخصي درملتونونو تر منځ کومه اړیکه وي، »
- « زمونږ سیستم باید پر روغو شرایطو تمرکز وکړي. د عامې روغتیا وزارت باید د صحیح زیربنا په ډول د کلینیکونو او روغتونونو په جوړولو تمرکز وکړي. تر دې دمه، د عامې روغتیا وزارت د ودانولو له پروژو څخه نظارت ندی کړی او ودانۍ ډیر کمزورې کیفیت لري؛ په ځینو ولسوالیو کې ودانۍ حتی له پرانیستلو څخه وړاندې ویجاړې شوي، په سرو سیمو کې، د تودوخې سیستم په کوټو کې د ډبرو سکاره او لرگي استعمالوي کوم چې د ناروغانو لپاره صحي نه ده. دغه غلطیاني د عامې روغتیا وزارت د لومړیتوبونو په خلاف دي. »
- « خصوصي روغتونونه ته د اجازې صادرولو ټول گامونه د فساد د زیان منونکي دي او له بډې ورکولو پرته د اجازې لاسته راوړل ناشونی دی. زمونږ سیستم د موازي خدمتونو پراختیا ته کوم چې د فساد له پروسې څخه وده کړې اجازه ورکړي. »
- « تطبیقوونکو غیر دولتي او نړیوالو غیر دولتي موسسو ته د روغتيايي پاملرنې خدمتونو د قراردادونو په پروسې کې د فساد خطرونه کوم دي؟ »

- ◀ ځواب ویونکو نامیدي او ځپګان ښکاره کړه چې د روغتیايي خدمتونو د قراردادونو پروسه داسې ښکاري چې په تخنیکي ډول استعمالیږي، له وړاندې څخه اړیکو لرونکو لخوا اخیستل کیږي، یا د هغو کسانو د مالي ګټو لپاره چې د پریکړې په دندو کې شامل دي خپستلي کیږي.
- ◀ د قرارداد ناپشپړ تطبیق او د پایلو وړاندې کولو کې ناکامۍ په اړه د مثالونو یادونه وشوه؛ ځینو ځواب ویونکو د عامې روغتیا وزارت لخوا د کمزورۍ او متناقض نظارت، او که چیرې تطبیق ترسره نه شي د عکس العمل تحمیلولو کې ناکامۍ په اړه اندېښنې وښودلې.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- «د عامې روغتیا وزارت لخوا د قرارداد له تطبیق څخه وروسته د نظارت نشتوالی.»
- «د فساد خطر د تطبیقوونکي له لوري دی.»
- «په څرګند ډول، په وړاندې کولو کې ناکامۍ خنډ نه دی، او د کیفیت کنټرول بیخي نه حسابیږي – یا به مونږ دلته د غیر دولتي مؤسسو یوه مختلفه ډله درلوده چې د لومړنیو پاملرنو خدمتونو قراردادونه ورسره ول. که دا د عامې روغتیا دننه فساد نه دی، دا بیا بې کفایتی ده، کوم چې د دې نښه هم ده چې عامې روغتیا وزارت په خپله به فاسد دی چې دغه ډول بې کفایتۍ کارکوونکي کوم چې د ناکامۍ شوي قراردادونه له منځه نه وړي یا تطبیق کوونکي فعالیتي بدلونونو ته نه اړ کوي په دندو ګومارلي.»
- «د داوطلبی او قراردادونو پروسه د فساد په خطر کې دي.»
- «په غیر دولتي مؤسسو کې د فساد خطر دی ځکه چې ډیر ځلي عامې روغتیا وزارت یوازې څو غیر دولتي مؤسسو سره قرارداد کوي، ولایتونه بدلوي، او نورو غیر دولتي مؤسسو ته کوم چې د فرصت په لټه کې دي پاملرنه نه کوي.»
- «هغوي د پالیسي له مخې یې نه ترسره کوي – هغوي د استعداد لرونکو او ژمنو ادارو په پیدا کولو کې کوم چې د قرارداد په لټه کې دي اغیزمن نه دي؛ هغوي هغه ادارې انتخابوي چې د بدې وړاندیز کوي. بیا، هغه غیر دولتي مؤسسې د قرارداد له مخې یې نه تطبیقوي ځکه چې هغوي د پالیسي له مخې نه استخداموي، د طرز العمل له مخې درمل نه پېږي؛ عامې روغتیا وزارت کمزورۍ تطبیقوونکي غیر دولتي مؤسسې نه کنټرولوي ځکه چې هغوي د عامې روغتیا وزارت دننه کوم کس ته پیسې ورکړي. ټولنه به عامې روغتیا وزارت ته د نوی تطبیقوونکي په اړه شکایت کوي، خو د عامې روغتیا وزارت به اقدام نه کوي ځکه چې هغوي د قرارداد ورکولو لپاره د پیسو اړیکه لري: که چیرې خلک هڅه وکړي خپل شکایت سیمه ایز حکومت ته ورسوي هغوي به بیا هم بریالي نشي ځکه چې هغوي له لوړ پوړو سیاسي چارواکو او یا په کابل کې د عامې روغتیا وزارت سره اړیکې لري کوم چې به له شکایتونو څخه سترګې پټوي.»
- «خطر د پیسو په اړه دی. د نړیوالو غیر دولتي مؤسسو کارکوونکي باندې فشار راوړل کیږي تر څو د قرارداد ترلاسه کولو لپاره د پیسو یوه برخه د عامې روغتیا وزارت ته ورکړي. په نړیوال غیر دولتي مؤسسو دننه کې نړیوال به له دې څخه خبر نه وي چې له سیمه ایز کارکوونکو سره دا واقع کیږي، خو هغوي په کې شامل دي. حتی په بسپنه ورکوونکو کې، هلته ځینې افغانان شته چې د خپلو شخصي ګټو لپاره د قرارداد د موافقې لپاره معامله کوي. دا د پیسو یو ډیر غټ مقدار دی. ما یو له بسپنه ورکوونکو ته <XXX> په <XXX> کې په اړه وویل،»
- «<XXX> څه وویل؟»
- «هغه غوسه وه او راته یې وویل «دا یوه ستره نهیلی ده. ما ورته وویل، «زمونږ لپاره هم! هغه پریشانه وه ځکه چې هغه بودیجه چې هغوي افغانستان ته ورکوي د هغوي د هیواد د مالیاتو ورکوونکو څخه دی او هغوي صادق چلند غواړي. هغې راته وویل چې هغوي به د <XXX> دننه به د وړاندیزونو د ارزونې کمیټه جوړه کړي چې ټولو مختلفو وړاندیزونو ته د عامې روغتیا وزارت مصرفي ځواک پرته د تر ټولو غوره انتخابولو لپاره له نږدې څخه نظر وساتي. په قراردادونو کې فساد څخه مخنیوی لپاره دا د هغې نظریه وه.»
- «خو که دا هغه طریقه وي چې <XXX> یې د فساد څخه مخنیوی لپاره کاروي، ایا دا د انتخابولو پروسې څخه
- د عامې روغتیا وزارت صلاحیت له منځه نه وړي؟
- له دې پرته چې دغه پروسه هغو کسانو ته چې له شخصي ګټو لپاره تمه کولو څخه بهر دي وسپارل شي بله لار نشته – هغوي پریکړو ته په صادقانه ډول ګوري. که چیرې دا د عامې روغتیا وزارت په لاس کې وي، هغوي به د ځینو شخصي ګټو لپاره د فشار وار دولو یوه لاره پیدا کړي.»
- «معلومات ډیر نهیلی کوونکي دي چې ادامه ورکړل شي.»

«په عامي روغتيا وزارت كي د بشري منابعو پروسې كي د فساد خطرونه كومي دي؟»

زياتو ځواب ويونكو د هغو مثالونو چي د بشري منابعو ستونزي په كي غلط مديريت كيږي او هغه دندې چي د موقعيت لپاره نامناسبو كسانو له لوري ډك شوي يادونه وكړه؛ څو كسانو خپگان ښكاره كړه چي د بشري منابعو پروسه د تخنيكي استعداد پر ځاى د شخصي اړيكو او ارتباطاتو پر بنسټ ترسره كيږي.

پايندي او قرار د پلي كول د كيفيت وړاندي كولو لپاره ډيره مهمه وگڼل شوه؛ زيات ځواب ويونكي نهيلي ول چي كلينيكي او تخنيكي كاركونكو ته د كار نورمالو وختونو كي په ورځني ډول په شخصي كلينيكونو او يا په شخصي روغتونونو كي د كار كولو لپاره د خپل كار ځاى پرېښودلو اجازه ور كول كيږي.

له مركو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- «په ولايتي روغتيايي څانگي كي، افسران د دندو لپاره مناسب وړتيا نه لري – هغوي دغه دندې د اړيكو يا تجربو پر اساس لري، نه د وړتيا پر اساس. خو حتى ۳۰ كلنه تجربه هم كافي نه ده، هغوي وړتيا ته اړتيا لري. وړتيا لرونكي ځوانان موجود دي خو نه انتخابيږي.»
- «كه چيري د كار قراردادونه نه تعقيبېږي، د خدمتونو وړاندي كولو كي د كمزورتيا خطر دى. ما واوريدل چي زمونږ ډاكټران په رسمي ساعتونو كي روغتون پرېږدي او شخصي كلينيكونو ته ځي؛ ما روغتون كي ځيني بدلونونه راوستل چي د <XXX> دراوزي يوازې بيړنيو قضيو كي خلاصېږي، چېرته چي د <XXX> دروازه يوازې د عامو خلکو پر مخ خلاص دى او د <XXX> دروازه د كلينيكونو لپاره او، په هر يو كي په سختۍ سره يادونه شوې، دا په بشپړه توگه كنترول شوي او هيڅوك په رسمي ساعتونو كي خپلو شخصي كلينيكونو ته نشي تللى. يو سيستماتيكي كنټرول ته اړتيا ده.»
- «حتى هغوي په ډيره مهمه برخه كي ناكامه شوي كله چي مونږ تر ټولو كمزورى غير تخنيكي كس په يو تخنيكي دنده كي وينو. هغوي دا څنگه تشرېح كوي؟ هيڅوك دا نشي تشرېح كولى.»
- «كله چي تاسي روغتون ته په ۱۴:۰۰ رځي هلته هيڅ ډاكټر نه وي. هغوي هره كاري ورځ تر ۱۶:۰۰ پوري تر قرارداد لاندې وي خو هغوي خپل شخصي عادت پسې د دې لپاره چي د دې پر ځاى ناروغان وويني ځي. قرارداد ځيني غوښتنې لري خو هغوي دغه كړنې له قرارداد څخه بهر كوي.»

«ايا په دې باور ياست چي د عامي روغتيا وزارت مشرتابه له دغو ستونزو څخه خبر دي؟»

ځواب ويونكو په دې اړه چي كيدى شي د عامي روغتيا وزارت مشران له دغو ستونزو څخه خبر نه وي شك ښكاره كړه.

له مركو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- «هو، هغوي خبر دي خو ورته هيڅ پاملرنه نه كوي.»
- «قطعاً چي هغوي خبر دي او هغوي په يوې طريقې سره د ستونزو لپاره عذر جوړوي يا كمزوري تشرېحات كوم چي د ستونزي هوارى لپاره هيڅ هم نشي كولى قبلوي.»
- «عامي روغتيا وزارت د عملياتو په اړه نه دى – هغوي د عملياتو تجربه نه لري او دا د هغوي كمزوري ده، هغوي دا نشي معلومولى چي په مهمو ولايتي برخو كي څوك كمزورى دى.»
- «هو، هغوي خبر دي. د عامي روغتيا وزارت مشران د فساد په قضيو كي شامل دي، كه نه هغوي د فساد مخه نيولى شوى.»
- «هو، خامخا. خو هغوي د پارلمان د غړو لخوا تر فشار لاندې دي چي تطبيقونكي بايد يوازې پرېږدي، يا هغوي په خپله په فساد كي شامل دي او دا له شكابت وروسته د ښه والى د راتلو مخه نيسي.»

« ایا له اختلاس څخه د مخنیوی لپاره د عامې روغتیا وزارت شتمنیو لپاره ورځنۍ کتنه یا اعتباري انبار شته؟ »

« د روغتیايي سکتور د شتمنیو انبار د هیواد په ټولو برخو کې بڼه منظم وښودل شو: پروسه یې ورځنۍ، سیستماتیک، او غښتلې وښودل شو. »

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- « مونږ له انبار سره ډیر جدي یو او د دفتر د شتمنیو څخه د غلا ټولې لارې بندولو لپاره مو اقدامات کړي. د یادوني وړ ده چې مونږ د هرې کونکې په دیوال د شتمنیو یو لست لرو او همداراز د ټولو تجهیزاتو او شتمنیو لکه امبولانسونو، موټرو، او ډیریانو یو لست لرو چې په ورځنۍ ډول یې گورو. »
- « هو، هغوي د انبار سیستم لري: کله چې کوم څیز ورکوو هغوي لومړی زمونږ څخه یې ترلاسه کوي او لست ته یې داخلوي. په ماضي کې، ډیر څیزونه د عامې روغتیا وزارت کارکوونکو لخوا غلا کیده، خو اوس د انبار د سخت سیستم له امله، دا ممکنه نه ده چې څو کوم څیز لکه فرنیچر یا تجهیزات غلا کړي. زه د درملو په اړه څه نشم ویلی. »
- « مونږ د انبار پیاوړی سیستم لرو او هرو شپږو میاشتو کې دغه لست نوی کوو. مونږ په فزیکي ډول عامه مالونه گورو او هلته د فساد هیڅ خطر نشته. د روغتون ټولې مادې ضمیمه شوي. »
- « مونږ په کلینیکونو کې د خپلو اوزارو او تجهیزاتو واضح سوانح ساتو. مونږ نه یوازې دا چې هغه ساتو بلکه هغه گورو هم چې ځان ډاډه کړو چې هر څه په مناسب ډول کار کوي. مونږ خصوصي سکتور یو او خپله ټوله هڅه کوو چې خپل تجهیزات پاک او نوی وساتو که نه هغوي به زمونږ کلینیکونو ته د درملنې لپاره نه راځي. پر دې سربیره په شخصي کلینیکونو کې مونږ د ورکو شوو او خرابو شوو تجهیزاتو ستونزه ډیره جدي نیسو ځکه چې مونږ حکومت نه یو او مونږ د دې اجازه نشو ورکولې چې زمونږ تجهیزات ورک شي. »

« ایا په دې باور یاست چې د عامې روغتیا وزارت مدیران/ کارکوونکي د عامه مالونو په اختلاس کې لاس لري؟ »

- « د دغې برخې زیات شمیر ځواب ویوونکي په دې باور دي چې د عامې روغتیا وزارت مدیران او/ یا کارکوونکي د مالونو په اختلاس کې لاس لري؛ دغه تناسب د هیواد په ټولو برخو او د تنظیماتو په ټولو ډولونو کې لیدل شوی. »
- « ځواب ویوونکو راپور ورکړ چې هغوي په ورځنۍ او منظم ډول د رسمي وسایطو او امبولانسونو غلط استعمال او همداراز د استعمالیدونکو توکو د خوړو په گډون غلا لیدلی. »

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- « مونږ د عامې روغتیا مدیران او د ځانگو مشران وینو چې ډیر لږ شمیر امبولانسونه چې مونږ په <XXX> کې لرو د ناروغ د لیږد پر ځای د خپل شخصي ترانسپورت لپاره کاروي. دا جرم دی. دا ډیرې بې وزلې ټولنې دي. په ولسوالیو کې د موټر استخدامولو خدمتونه نشته. ناروغ ولایتی روغتون ته رسیدو او ژوند ژغورلو لپاره مناسب روغتیايي راپور ته اړتیا لري او دا هیڅکله نه واقع کیږي. زه دلته له دریو کلنو څخه یم او ما هیڅکله نه دی اوریدلی چې یوه سیمه اییز ناروغ د عامې روغتیا وزارت په امبولانس کې روغتون ته انتقال شوی وي. خو کله کله امبولانسونه په بازارونو یا دا چې د عامې روغتیا کارکوونکي یا د هغوي کورنۍ چیرته انتقالوي وینم. په جدي ډول. دا حتی پټ هم نه دی. هغوي ادعا کوي چې تیل نه لري، د معجزې په توګه هغوي چې کله غواړي یوه ډله میلی ته بوځي، هغوي د امبولانسونو لپاره تیل لري. »
- « د وسایطو پرزې. د کارکوونکو زیاته برخه وسایط د امبولانسونو په گډون غلط استعمالوي. »

- « هو، خو بسپنه ورکونکي اوس له غیر دولتي مؤسسو سره د دغې ستونزې هوارولو لپاره په مستقیم ډول همکاري کوي او تجهیزات د ولسوالۍ روغتون، ولایتي روغتون او د روغتیا ټولنیزو مرکزونو ته رسول کيږي.»
- « هو، قطعاً. په ځانګړی ډول د رسمي وسایطو استعمال.»
- « د درملو په اړه، دا واضحه ده چې هیڅ روغتون د پروتوکول له مخې په وړیا ډول درمل نه ویشي او هغوي د دې لپاره پیسې اخلي.»
- « هو، زه پوهیږم چې هغوي استعمالوي. یو مثال: په پام کې نیول شوی چې خلکو لپاره یو امبولانس وي، خو دا یوازې د عامې روغتیا وزارت کارکوونکو لخوا د خپلو خپلوانو لپاره که چیرې هغوي ناروغ وي یا د خریدارۍ یا نورو کارونو لپاره استعمالیږي. هغوي نوي وسایط خرڅوي او پیسې یې ساتي، او هغوي د وسایطو لپاره د حفظ او مراقبت بودیجه هم د ځان لپاره ساتي. همداراز هغوي تجهیزات، درمل او توکي د ځان لپاره کاروي. د عامې روغتیا وزارت په بسپنه ورکونکو د تیل او جنراتورونو د حفظ او مراقبت پیسې ورکوي خو په حقیقت کې هلته هیڅ د جنراتور اسانتیا نشته نو هغوي دغه ګټه د خپلو کورنیو لپاره اخیسته.»
- «په <XXX> پروګرام کې، په پام کې نیول شوی و چې حامله ښځو ته غوړي، غنم، او نورې توکي ورکړل شي خو دا د ښځو پر ځای د ټولنې د کلینیکونو ډلې ته ولاړې. دا د فساد یو ډول و ځکه چې د نظارت او ارزونې کارکوونکي د <XXX> پروګرام چیک کوونکي کله چې نظارت کاوه پیدا کړ چې د موخې کسان دغه توکي نه دي ترلاسه کړي او پوهیل چې دا واقع کيږي.»

« ایا فکر کوئ چې د عامې روغتیا وزارت مشرتابه له دغو ستونزو څخه خبر دي؟ »

◀ ټولو ځواب ویوونکو له یو نظر سره په دې باور دي چې د عامې روغتیا وزارت مشرتابه له دغو فعالیتونو څخه خبر دي.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- « هو، د عامې روغتیا وزارت مشرتابه [د شخصي فعالیتونو لپاره د امبولانس استعمالولو په اړه] داسې توضیحات ورکوي چې «زمونږ معاش لږ دی، نو مونږ څه وکړو؟»
- « هو، نور رئیسان اوس د غلطې یا فساد کولو څخه ویريږي، یا هغوي به له دندې ګوښه او زندان ته واچول شي. د روغتون کارکوونکي هم له دغې کیسې څخه خبر دي.»
- « هو، او ولایتي رئیسان او مرکزي نقطې دلته د کتنې لپاره له اعلانولو پرته راځي. دا واضح نه دی چې ایا هغوي به راتګ او تفتیش ته ادامه ورکوي. د عامې روغتیا وزارت پخوانی رئیس هم په هر څه پوهیده او د روغتیايي سکتور نورو تطبیقوونکو سره په پریکړو او اړیکو کې ډیره مصالحه کوونکی و. دا د ولایت په کچه د عامې روغتیا وزارت دفتر کې، او والي او ولایتي شورا په ګډون ټولو ته معلومه وه چې قضیه داسې ده.»
- « هو، هغوي هم ترې ګټه پورته کوي. هغوي دې ته د ستونزې خطاب نه کوي.»

واسطه/ د واک غلط استعمال

« ایا په دې باور یاست چې د عامې روغتیا مدیران، کارکوونکي د کارکوونکو د استخدام پر مهال خپلو خپلوانو/ دوستانو/ خپلې ډلې ته لومړیتوب ورکوي؟ »

- ◀ تقریباً د دې برخې ټولو ځواب ویوونکو ومنله چې داسې مثالونه شتون لري چېری چې خپلوان، دوستان او د ډلې نورو شریکانو ته د کارکوونکو د استخدام پر مهال لومړیتوب ورکول کيږي، د هغو کسانو په ګډون چې یادونه یې وکړه چې دا د هغوي په اداره کې هم د استخدام بڼه وه.
- ◀ ټولو تبصره وکړه چې دغه عمل نه یوازې د روغتیا په سکتور کې بلکه د بشري منابعو په ټولو مدیریتونو کې یو عادي، ورځنی، یا منظم کار ګڼل کيږي.

◀ په استخدام کې لومړیتوب یا غوره توب ورکولو عمل د هیواد د ټولو برخو ځواب ویونکو لخوا تشریح شو، په ټولو تنظیماتو کې، او څو ځلي د کار په ځای کې د باور ساتلو اړتیا، اعتبار او همکارۍ ته وده ورکول، او ډله ایز مسؤلیتونه او مکلفیتونه بشپړولو له نظره هم تشریح شو.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- «ما لیدلی چې د عامې روغتیا وزارت کارکوونکي خپلوان د قابلې ګۍ د روزنې موقعیتونو ته وړاندې ګري، خو هغوي رد شوي. دا دوه ځوانې انجونې وې چې د روغتيايي پاملرنې مسلک لپاره د سواد کومه کچه او ژمنتیا نه لرلې. ما پوښتنه وکړه چې څنگه دا تشریح کوي او وویل شو چې د انجونو کورنۍ به د روزنې معاش ترلاسه کوي، نو دغه بې انگیزه وه. دا له قابلې کېدو سره هېڅ کومه اړیکه نه لرله.»
 - «هو. زه پوهیږم چې دا پېښېري. دا احتمالاً په ولسوالیو کې تل ترسره شوی. دا به د هر بهرنۍ کس لپاره چې له بلې سیمې څخه راغلی وي ستونزمنه وي چې کومه دنده ترلاسه کړي. نو په پایله کې مونږ په کارکوونکو کې زیات شمیر لږ وړتیا لرونکي کسان او هېڅ وړتیا نه لرونکي کسان لرو.»
 - «مونږ د خالي څوکیو اړوند مختلفو ستونزو سره مخ یو نو دا په دې معنی دی چې دلته خپلوان نه استخدامیږي.»
 - «مونږ داسې کارونو کې نه ښکیل کېږو. زموږ لپاره، یوازې د کارکوونکو ډاکټرانو او نرسانو وړتیا مهمه ده. مونږ همداراز د پېریدونکو جلبولو لپاره غوره ګڼو چې څو قومي سازمان ولرو.»
< د خصوصي روغتون لومړۍ کرښې کارکوونکي
 - «دلته په <XXX> کې، زه فکر نه کوم چې دا پېښېري. ځکه چې مونږ د وړ ډاکټرانو له کمښت سره مخ یو او له همدې امله، زیات شمیر کارکوونکي له نورو ولایتونو څخه دي.»
 - «قطعاً دغه ډول لومړیتوب په پام کې نیول شوی. د وینې اړیکې، سیاسي اړیکې، او په منځنیو لیکو کې، پراخ بډې اخیستنې.»
 - «نه، اوس دا بېخي کومه ستونزه نه ده، او والي خان ډاډمن کړی چې قضیه به داسې وي. ما هېڅ داسې ستونزې نه دي لیدلي چې واقع شوي وي. کیدي شي ځینې ټیټې درجې، غیر تخنیکي کارکوونکي لکه اشنز یا صفا کوونکي موجود وي، خو دا په ټول افغانستان کې عادي دی. خو د کلینیکونو او څانګو مشران او مرکزي دندې، نه، زه داسې فکر نه کوم.»
 - «څنگه چې مي وویل، هو، دا عادي لاره ده. دا په هر سکتور کې پېښېري.»
< او ستاسې په اداره کې هم واقع کېږي؟
- زه فکر کوم چې د واسطې دغه حالت دوه اړخونه لري، او دا ورته نه دي چې د هغو ادارو لپاره چې په لرې پرتو سیمو کې فعالیت او د عامې روغتیا وزارت مرکزي ادارې سره پرتله شي. زموږ لپاره، داسې قضیې شته چې مونږ غواړو چې زموږ یو خپلوان د اعتماد له امله په یوه دنده وګومارل شي. په هغو سیمو کې فعالیت کوو چې خپل امنیت او هره ورځ ژوندی پاتې کېدو لپاره باید دغه اعتماد ولرو. مونږ خپلو سازمانونو ته خپل مهارت لرونکي خپلوان راوړو او مونږ خپل کار کولی شو ځکه چې مونږ پوهیږي په نوموړی اعتبار کولی شو.
- < دا بیا په عامې روغتیا وزارت کې د وزارت مرستیالانو ته څنگه توپیر کوي؟ ایا هغوي هم باور ته اړتیا نه لري؟
- دا ورته نه ده. هغوي خپل ملګري یا له خپلې ډلې څخه د مالي دلایلو له امله استخداموي، هغه ته ورته ګټې لپاره. هغوي په دې اړه فکر نه کوي چې د عامې روغتیا وزارت په مرکزي دفتر کې دغه نوی کس به غل یا مجرم وي. دا زموږ خطر دی؛ مونږ په ولایاتو کې ورسره مخ یو. د عامې روغتیا له لوړ پوړو مدیرانو سره، هغوي ډیر واضح داسې “زه دغه کس استخداموم او هغه به دغه اندازه پیسې راکوي، هغه بل کس به دومره پیسې راکوي،” فکر کوي. دغه واسطه د پیسو په اړه ده او حتی له خپلو ډلو څخه، هغوي د هرې څوکۍ لپاره پیسې ګټي. دا د شخصي امنیت یا اعتماد ستونزه نه ده. حتی ما د وزارت یو مرستیال په اړه کوم چې د یو کس په اړه پوهیده چې د اعتماد وړ نه دی استخدام کړی و خو نوموړی دغه کار د دې لپاره وکړ چې نوموړی ته پیسې ورکړل شوي وي، دا د نوموړی لپاره د انتخاب دلیل و. اوس هغه د هغه کس له امله په ورځنۍ ډول له ستونزو سره مخ دی، خو پیسې ورکړل شوي وي، نو موافقه ترسره شوې.»

« ایا په دې باور یاست چې د عامې روغتیا مدیران، کارکوونکي د روغتیايي خدمتونو وړاندې کولو کې خپلو خپلوانو/دوستانو/خپلې ډلې ته لومړیتوب ورکوي؟»

- ◀ ځواب ویوونکي په دې اړه چې ایا د استخدام په پرتله د روغتیايي خدمتونو په وړاندې کولو کې هم لومړیتوب خپلوانو، دوستانو او د ډلې شریکانو ته ورکول کېږي مختلف عقاید درلود.
- ◀ د ځواب ویوونکو زیات شمیر دا د یوې عادي پېښې په توګه تشریح کړ.
- ◀ که څه هم تشریح شو چې زورواکو هڅه کوي چې دا پېښ شي لږ شمیر ځواب ویوونکو دا رد کړ چې په درملنې کې خپلوانو، دوستانو، یا نورو ملګرو ته غوره توب ورکول کېږي.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- « هو، هرو مرو. هغوي هڅه کوي، خو زه ډاډه نه یم چې هغوي تل بریالي شي.»
- « دا اوس د مدیریت په ټولو برخو کې یو کلتور دی، په ځانګړې ډول زمونږ په لویو ښارونو کې، چیرې چې ناروغ روغتون ته ځي، د کورنۍ غړي روغتون ته تر رسیدو وړاندې اړیکه نیسي او هر څه برابروي.»
- « په مکرر ډول دا موخه وي، خو تل نه پېښېږي.»
- « مونږ د ډاکټر په توګه د قومیت په پام کې نیولو پرته خپل خدمتونه وړاندې کوو ځکه چې زمونږ مسلکي مسؤلیت له مونږ څخه دغه ډول عمل کولو غوښتنه کوي – حتی مونږ خپلو کلینیکونو کې بې وسلې طالبان هم درملوو. خو په مرکز کې ځینې قضیې شته، او دا موجودې دي.»

« د عامې روغتیا وزارت کومې ځانګړې برخې د واک غلط استعمال په خطر کې دي؟»

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- « په اساسي ډول، ټولې برخې. ما دلته د عامې روغتیا وزارت د لومړیتوبونو په اړه خپله هیله له لاسه ورکړې. هغوي په بشپړه توګه دلچسپي نه لري او یوازې د خپل لږ تنخواه او زیات کار په اړه شکایت کوي. کله چې یوه ډله د واکسین له کمپاین سره راځي، همدغه کارکوونکي بیا غواړي چې د هغوي مورنۍ ولسوالۍ څخه له نورو سیمو څخه وړاندې کتنه وشي. که څه هم له پخوا څخه درلود او خپل خلک یې د کرښې مخې ته تېله کړي.»
- «... غیر قانوني درملو ته د ننوتلو اجازه ورکوي او د درملو له کمپنیو څخه پیسې اخلي.»
- « له هغو خصوصي روغتونونو څخه چې د عامې روغتیا وزارت د لږ تر لږه معیار پالیسي پر بنسټ نه دي پیسې اخلي.»

«ایا په دې باور یاست چې د عامې روغتیا وزارت مشرتابه له دغو ستونزو څخه خبر دي؟»

- ◀ ټول ځواب ویوونکي په یو نظر په دې باور دي چې د عامې روغتیا وزارت مشرتابه له دغو کړنو خبر دي.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- « زه ډاډه نه یم، خو که هغوي خبر ولري نو زه به حیران نشم.»
- « دا په پراخ ډول څرګند دی. په دې اړه شکایتونه شتون درلود.»
- « مونږ دغه ټولې ستونزې د عامې روغتیا وزارت له مقاماتو سره شریکې کړې او هغوي پوهیږي، خو د افغانستان په څیر هیواد کې د فساد ضد جګړه اسانه نه ده.»
- « هو، هغوي خبر دي، او ډیر شکایتونه دي، خو کوم بدلون نه راوړي.»

د کیفیت تضمین/کنترول

« تاسې په خپل مشرتابه، روغتیايي خدمتونو وړاندې کولو، د بشري سرچینو مدیریت، یا خپل مالي مدیریت کې د عامې روغتیا وزارت د احتساب او شفافیت میکانیزم ته په کوم نظر ګورئ؟»

- ◀ هغه میکانیزم چې کولی شي (پا باید) احتساب او شفافیت ته وده ورکړي د دغې برخې ځواب ویونکو ته اشنا و: زیات شمیر د دې وړ ول چې د پروسې نظارت او سرچینو کنټرول د سیستم مختلف ډولونه تشریح کړي.
- ◀ گڼ شمیر ځواب ویونکي وویل چې د دغو سیستمونو اعتبار او همکاري مهمه ده.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- «د عامې روغتیا وزارت نوې مشرتابه هڅه کوي چې شفافیت او احتساب زیات کړي.»
- «مختلف سیستمونه او ملاتړ شتون لري. د عامې روغتیا وزارت مرکزي دفتر مختلفې ډلې مدیریت کوي کوم چې د دغو پروسو مسؤلیت پر غاړه لري. مونږ له هغوي څخه کتنې لرلې. که هر څه پېښ شي، زه نه پوهیږم ځکه چې تر اوسه ډیر وخت نه دی شوی.»
- «څنگه چې ما مخکې یادونه وکړه: د عامې روغتیا وزارت په مشرتابه کې هیڅ ډول احتساب شتون نه ښکاري. هغوي د روغتیايي خدمتونو وړاندې کولو ناکامي په بشپړه توګه له پامه غورځولي، او دا په ټولنې کې د هغوي د شهرت په بیه تماميږي. سیمه اییز خلک کله چې کومه غلطې موجود وي پوهیږي: په ټولنې کې باید یوه ښځینه ډاکټره وي چې نشته. ډاکټر وړتیا نه لري او کمزوری ګڼل کیږي. کلینیک درمل نه لري چې باید یې ولري، او ناروغانو ته ویل کیږي چې باید د خپلې درملنې د اړتیا وړ درمل له بازار څخه وپېري.»
- «مونږ تمه لرو چې د عامې روغتیا وزارت زموږ کارکوونکو ته په مختلفو برخو کې روزنه ورکړي. کله چې د روغتیا په ریاست کې د روزنې کوم پروګرام په لار اچول کیږي مونږ غواړو زموږ ډاکټران او نرسان هم ورته دعوت شي تر څو هغوي هغه روزنه ترلاسه کړي او په هرې برخې، خصوصي او عامه، کې د ډاکټرانو تر منځ توپیر نه وي، ځکه چې وروستی خبره دا ده چې مونږ دواړه په یوه برخه کې کار کوو. خصوصي سکتور د عامه روغتون لپاره د ملاتړ بدن رول لوبوي ځکه چې عامه روغتون خپل ناروغان کله چې هغوي په ولایتي روغتون کې نشي درمل کولی خصوصي روغتون ته استوي.»
- «په عمومي ډول په هیواد کې د هیواد په کچه یوه ستونزه ده او دا ډیره سخته ده چې ووايم، “ښه، هیڅ فساد نشته.” دغه پدیده سیستماتیک دی او د عامې روغتیا وزارت ترې مستثنی نه دی. زه فکر کوم د توکو په تدارکاتو او د روغتون په ودانیو او د تعیناتو کې فساد شتون لري.»
- «پلټنه او نظارت او ارزونه هغه دندې دي چې د عامې روغتیا وزارت مرکزي دفتر لخوا یې په ولایتي کچه هم ملاتړ کیږي، او زموږ د <XXX> مرکزي دفتر په <XXX> کې هم له هغوي سره په پرلپسې توګه همکاري کوي.»

«که چیرې کارکوونکي د مدیرانو یا د عامې روغتیا وزارت نورو کارکوونکو لخوا د احتساب یا شفافیت نه شتون ومومي نو څه کولی شي؟»

- ◀ زیات شمیر ځواب ورکوونکو د احتساب یا شفافیت نه شتون سره مخ کیدو پر مهال د ګام او چټولو لپاره د محدودو انتخابونو شتون په اړه خواشیني څرګنده کړه.
- ◀ د هغوي د رول له امله، دغه ځواب ویونکي د عامې روغتیا وزارت مدیریت سره د تجربې مختلفې کچې لرلې.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- «د عامې روغتیا وزارت تر اوسه په دې اړه څه نه دی کړی.»
- «هغوي څه نه شي کولی، که چیرې وکړي یا به سزا ورکړل شي یا به له دندې ګوښه شي.»
- «زه نه پوهیږم که چیرې هغوي د حل یوه لاره ولري – مدیران هم د دغې ستونزې برخه دي. هغوي هیچا ته حساب ورکوونکي نه دي. که چیرې لوړ پوړي هم د هغوي د کړنو یا بې پروايۍ پر وړاندې مسؤلیت ونه مني، نو څنگه هغه کارکوونکي چې صلاحیت نه لري دغه ستونزه به حل کړي؟»
- «که چیرې په پروژې کې د احتساب یا شفافیت کومه ستونزه وي، لومړی په اړه یې د کړنې مدیر سره په مرکزي کچه بحث کیږي، که چیرې حل نشي بیا په اړه یې له ولایتي روغتیايي ریاست سره بحث کیږي او بیا د عامې روغتیا وزارت اړوندې څانګې سره.»

» ستاسي په باور د عامي روغتيا وزارت د خدمتونو وړاندې کولو څخه د ناروغانو د خوښۍ کچه څومره ده؟ ولي؟«

◀ د دغې برخې زيات شمير ځواب ويوونکي په دې باور ول چې د ناروغانو خوښي ډيره لږه ده.
 ▶ گڼ شمير ځواب ويوونکو تبصره وکړه چې ناروغانو د خپلو اوچتو هيلو لپاره په دواړو د هغو خدمتونو لړۍ چې دوي يا خپلو سيمه ايز روغتيايي خدمتونو کې غواړي، يا د کيفيت هغه کچه چې هلته يې تمه کيږي د ښه معلوماتو بنسټ نه لري.

له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- « د ولايت په مرکز کې حالات ښه نه دي ، دا په دې معنی ده چې په ولايتي روغتون کې، ډير ښه دی. خو، د ولسوالۍ په کچه، په کلينيکونو کې، د ډاکټرانو د کمښت، درمل او اسانتياوې له امله خلک نشي راضي کيدی. زه د هغو قضيو په اړه پوهيږم چې که څه هم دغه کورني د کلينيک له موقعيت څخه ډير لري ژوند کوي د يو ډول گولۍ ترلاسه کولو لپاره ۸ ساعته انتظار کړی.»
- « د عامه روغتيايي خدمتونو څخه د خلکو د رضايت کچه ټيټه ده چې له همدې امله هغوي نورو هيوادونو ته د درملنې لپاره ځي او خپل په روغتيايي سيستم باور نه کوي.»
- « خلک د هغو خدمتونو تمه کوي چې د روغتيايي خدمتونو په اساسي کڅوړې پاليسي کې نشته او مونږ يې نشو وړاندې کولی.»
- « د ټولنې ناروغان د ولسوالۍ له روغتونونو او کلينيکونو څخه راضي نه دي، او د عامي روغتيا وزارت له عکس العمل څخه هم راضي نه دي ځکه چې هغوي ستونزې نه حلوي او يا حالت کې بدلون نه راولي.»
- « دا په هر ځای کې مختلف دی. ناروغان په هره سيمه کې ځيني ښه خدمتونه او ځيني کمزوري خدمتونه لري. مونږ ټول تمه لرو چې خدمتونه لوړ کيفيت ولري. دا زمونږ حق دی. خو که چيرې هغوي د خدمتونو وړاندې کولو لپاره کمزورۍ ملاتړ او محدوده بوديجه لري نو دا د ولايت په کنټرول کې نه دی.»

» څو ځلي په عامي روغتيا وزارت کې د 'صحيح کس په صحيح دنده کې دی' دا معنی لري چې د هغوي مهارتونه له غوښتنو سره ورته والی لري؟«

◀ د زيات شمير ځواب ويوونکو ځواب په دې اړه چې د دندې لرونکو مهارتونه د دندې غوښتنې سره منځ ورته والی لري منفي و.

له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- « شايد ۵۰٪-۶۰٪ »
- « دلته په دې ولايت کې، مونږ له غلط کس په مهمې دندې ستري ستونزې سره مخ يو خو دا يو بشري ځواک دی او د حل لارې ستونزه. تنخواه لږه خو د وړتيا تمې زياتې دي. نه موجوديت يوه ننگونه ده کوم چې د وړتيا په برخه کې همکاري يا تنخواه يا موقعيت پرته نشي حل کيدلی. دا په جغرافيوې سيمو کې مهمه سيمه ده چې پرمختگ نه لري او امنيت يې کمزوری دی.»
- « کافي نه دی. کارکوونکي د اړتيا وړ وړتيا له مخې نه استخدام کيږي. زيات کارکوونکي دا ځای د تمرين او زده کړې ځای گڼي.»
- « تقريباً ۸۰٪ کارکوونکي د دندې د اړتيا وړ مهارتونو له مخې ټاکل شوي.»
- « ډاکټران او نرسان، حتی اداري کارکوونکي د غوښتنليک، ازموينې، او مرکو له لارې ټاکل شوي نو دا بايد واضح وي. خو تاسې پوهيږئ چې دا افغانستان دی، د هر څه شفافوالی يوازې يو خوب دی. مونږ په خوبونو کې ژوند نه کوو.»
- « هغوي حتی تخنيکي کسان هم نه دي. دا نه پيښيږي. او عامي روغتيا وزارت مشرتابه دې حالت په اړه پوهيږي.»
- « تر دې دمه، دلته دريو کلونو کې، دا ډير لږ دی. کله چې عامي روغتيا وزارت کوم کس د کلينيک تقريض لپاره کوم چې زما د استوگنې ځای ته نژدې دی ته استوي، زه له هغې څخه پوښتنه

کوم چې هغه په تفتیش کې څه لټوي ځکه چې زه په ریښتیني ډول پلټوونکي یم چې دا به څه وي. هغه چک لست نه درلود. هغه کوم معیار نه درلود. په پام کې وه چې نوموړی به کیفیت لروونکي نظارت وکړي خو نوموړی په دې اړه هیڅ معلومات نه درلود چې په مهمو ټولنو کې لکه زمونږ د کلینیک تنظیماتو کې کیفیت کې کوم څیزونه شامل دي. چې صادق واوسم، دا ډیره نهیلی کوونکي وه. ځنګه نوموړی د کیفیت لروونکي کتنې لپاره صحیح کس کیدی شي؟»

بشري حقونه او تبعيض

«د عامې روغتیا په سیستم کې د بشري حقونو لپاره د درناوی کچه څنګه تشریح کوئ؟»

«د دغې برخې د ځواب ویوونکو تبصرې د بشري حقونو درناوی په اړه په عمومي ډول مثبتې وې.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- «زیاتره، هغوي ښه دي. د بشري حقونو څخه سرغړونې تورونه نشته – دا اوس حل شوي. مونږ د لنډې مودې ناروغانو ځانګې ته یو همغږی کوونکي ګومارلی او د تبعیض څخه مخنیوی او شفافیت ودي لپاره ستونزو ته په یوه سیستماتیکې لارې ځواب ورکول کېږي.»
- «د درناوی ښه کچه شتون لري. د مثال په ډول، د ښځینه کارکوونکو د کار کولو حق په صحیح ډول درناوی کېږي. حالت له وړاندې څخه ډیر ښه دی.»
- «زما په فکر هیڅ ستونزه نشته.»

«د عامې روغتیا په سیستم کې د تبعیض کچه څنګه تشریح کوئ؟»

«زیات شمیر ځواب ویوونکو په دې اړه چې ټولو ته د جنسیت، قومي تړاو او نورو حالتونو ته له انډینې پرته پاملرنې وړاندې کولو لپاره نورمونه کومي وي د هیلو او ارماتونو یوه لړۍ ښکاره کړه.

له نیمایي څخه لږو ځواب ویوونکو د تبعیض د مثالونو یادونه وکړه.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- «ما په عامه روغتیا کې هیڅ ډول تبعیض نه دی لیدلی.»
- «ډیر تبعیض نشته. مونږ ټول خلک له مختلفو ډلو څخه په ښه طریقي سره درملوو. په کابل کې دا مهمه ده چې د درملنې ترلاسه کولو لپاره په کارکوونکو کې له چا سره اړیکه ولري – خو دا د اړیکې په اړه ده، نه د هغې ډلې چې هغوي ورسره تړاو لري.»
- «د کارکوونکو په استخدام کې د ځینو ډلو په وړاندې د تبعیض مثالونه شته، او د XXXX لپاره، په ډیر فعاله توګه، خو دا د ډاکټرانو او نرسانو او نورو کارکوونکو په قضیو کې چې په درملنې کې د ځینو ډلو پر وړاندې تبعیض وکړي نشته. خلک شاید د هغو خدمتونو په اړه چې ترلاسه کوي شکایت ولري، خو دا هم د درملنې لارې او سرعت اړوند وي، خو دا هم د اړیکې یا اړیکې نشتون په اړه دی.»
- «دلته مونږ ستونزه لرو. که چیرې ناروغ په اسانتیا کې له چا سره اړیکه نه لري، یا د عامې روغتیا وزارت دننه، هغه مناسبه درملنه یا ارجاع نه ترلاسه کوي. دا د کارکوونکي ترمخ د انسانیت نشتون دی. دا باید د هغوي د روزنې یوه برخه شي چې په روغتیايي سکتور کې کار کوي. هغوي باید په دې اړه چې څنګه خلکو سره کوم چې ناروغي او ویره لري چاند وکړي نور زیات معلومات ولري.»

«ناسي د روغتیايي خدمتونو په وړاندې کولو کې د ټولنې مشرتابه د نفوذ رول څنګه تشریح کوئ؟»

«د روغتیايي خدمتونو وړاندې کولو اړوند د ټولنې مشرتابه نفوذ په اړه د ځواب ویوونکو تبصرې مخلوطې وې.

◀ د خدمتونو کیفیت بهتره کول یا خدمتونو پراخولو باندې متمرکز پوتانسیايي فشار په ګډون ځواب ویوونکو د ګواښونو، تاوتریخوالي او فشارونو په اړه چې د سیمه اییزو شرایطو لخوا هڅول کیږي تبصرې وکړي.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- « هغوي مثبت اغیز لري. »
- « د ټولنې مشرتابه د خدمتونو په تطبیقولو او حتی له ولایتي رئیسانو څخه په وروسته پاتې سیمو کې د روغتیايي اسانتیاو جوړولو غوښتنې کې رول لري. خو رئیسان د سیمې پلټنې لپاره پلاوی لېږي، او له هغې څخه وروسته، هغوي په دې اړه چې روغتیايي اسانتیا جوړ کړي که نه خپل نظر ورکوي. »
- « دا له ټولنو څخه موجود وي ځکه چې ټولنې په دې اړه چې کلینیک باید چیرته وي یا د نوې ودانۍ د موقعیت لپاره د پریکړې کولو معلومات نه لري. هغوي خپلو ولایتونو کې حکومت ته لیک لیکي، او د عامه روغتیا ولایتي رئیسان، او عامې روغتیا وزارت یوازې په هغه صورت کې بریالي کیدی شي چې که چیرې هغوي پروسه او دا چې په افغانستان کې د عامې روغتیا وزارت پالیسي څنګه فعاله ده تشریح کړي. که چیرې دا تشریح کیدی شي، بیا هغوي حالت قیلولي. »
- « یوازینی فشار چې مونږ ورسره مخ یو په ولایت کې د ځانمرګو بریدونو له امله د ناروغانو ګڼه ګڼه ده. سیمه اییز قوماندانان روغتون ته له وسلو سره راځي چې دا د روغتیايي پاملرنې وړاندې کوونکو ته ستونزه جوړوي. خو ځلي له ولایتي حکومت او نورو مقاماتو سره پرې بحث شوی خو د هغوي په مخنیوی نه دي بریالي شوي. مونږ د هغوي په وړاندې مقاومت کوو او د هغوي خبرو ته غوږ نه نیسو خو هغوي په ځانګړی ډول هغه مهال چې په روغتون کې یې کوم خپلوان مړ شوی وي مونږ وهي. »
- « له هغه څخه چې ما لیدلي یا اوریدلي، د ټولنې خلک مرکز ته د هغه څه په اړه چې ولسوالیو کې واقع کیږي شکایت نه کوي. هغوي د عامې روغتیا وزارت رئیسانو ته ویلي چې کارکوونکي کمزوري دي او خلک له دغه حالت څخه خوښ نه دي. داسې نه ښکاري چې کوم توپیر یې جوړ کړی وي. خو هغوي د ټولنې د استازو په توګه د عامې روغتیا وزارت رئیسانو ته خبره ورسوله، نو هغوي لږ تر لږه د مشرانو په توګه خپل رول ترسره کوي. »
- « غیر دولتي مؤسسو سیستم غیر مرکزي کړی او ټول صلاحیت یې په ولایتونو کې د پروژې مدیرانو ته ورکړی. مونږ د خدمتونو په وړاندې کولو کې په جدي ډول د ټولنې مشرانو تر فشار لاندې نه یو، په داسې حال کې چې د ولایت په ناامنو سیمو کې د روغتیايي خدمتونو وړاندې کولو کې هغوي له مونږ څخه ملاتړ کوي. مونږ هڅه کوو چې د هغه څه په پرتله چې د پروژې په وړاندیز کې لیکل شوي ډیر ترسره کړو، حتی مونږ د ټولنې خلک راضي کولو لپاره د ادارې پیسې د خدمتونو برابرولو لپاره مصرفوو. »
- « مونږ د ټولنې ټولنیزو فعالانو لکه ملایانو^۱ سره ډیرې ښې اړیکې لرو، د سولې لټوونکي او په ټولنیز ډول منل شوي مشران. هغوي په روغتیايي پرګرامونو کې روغتیايي زده کړې، واکسین کمپاینونه او نورو کې مرسته کوي، او زموږ له کارکوونکو څخه د دې لپاره چې په کلیو کې خوندي وي ملاتړ کوي. مونږ د خلکو همکاري په هغو سیمو کې چیرې چې د ټولنې د شورا غړي له روغتیايي پالیسیو او خدمتونو سره همکاري لري ترلاسه کوو. »

« ایا د روغتیايي خدمتونو وړاندې کولو په مدیرانو سیاسي فشار شته؟ ایا دا کټور که زیانمنوونکی دی؟ »

◀ په روغتیايي خدمتونو وړاندې کولو کې د سیاسي فشار توضیحات مختلف و، زیاترو منفي (تمرکز له منځه وړل، د منابعو انحراف، د خدمتونو سازونې بدلولو لپاره فشار، د خدمتونو وړاندې کولو رول اړوند د بشري منابعو پریکړې)، خو د ځینې مثبتو تبصرو وښودله چې نفوذ مثبت کیدو پوتانسیا درلود.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- « په کافي اندازه نه، یا به حالت ډیر ښه و »
- « زه د کوم مثال په اړه فکر نشم کولی. ما واورید چې پارلمان د اساسي خدمتونو لپاره له ناروغانو څخه لګښت اخیستل بند کړ ځکه چې قانون وايي چې دا د خلکو لپاره باید وړیا وي. »

دلته هر څوک ډیر زیات غریب دی. او که عامې روغتیا وزارت لگښتونو ته اجازه ورکړې وه، نو دا بیا سیاستوالو ته صحیح و چې مخه یې نیولې و.»

- «د عامې روغتیا وزارت په مدیریت د بشري منابعو استخدام سل فیصده فشار دی، او همداراز په خصوصي سکتور.»
 - «مونږ ټول په روغتیايي سکتور کې د سیاسي فشار تجربه لرو.»
 - «د غوروالی لپاره فشار به زمونږ له سیستم سره مرسته وکړي.»
 - «زه فکر کوم زمونږ د عامې روغتیا همکاران په خپل کار کې له فشار سره مخ دي، ځکه چې هغوي د خپلو موخو تر لاسه کولو لپاره محدود منابع لري.»
- < خو په دې اړه څه چې دوي دغه محدود منابع په غلطو لارو استعمال کړي، یا داسې پریکړې وکړي چې له عامې روغتیا وزارت سره د موخو تر لاسه کولو کې مرسته نه کوي؟
 «دا ستونزمن حالات دي. شاید هغوي داسې مدیران لري چې د هغوي سمو فعالیتونو څخه ملاتړ نه کوي. ما اوریدلي چې هغوي د دې فشار په اړه چې دا وکړه، هغه وکړه خو څنگه؟ شکایت کوي»

«د عامې روغتیا وزارت د بشري منابعو مدیریت کې د ټولنې د مشرتابه رول څه دی؟»

< د پورته په څیر، ځواب ویوونکي په عمومي ډول د عامې روغتیا بشري منابعو اړوند د ټولنې مشرتابه د نفوذ په اړه منفي نظر درلود (د استعداد پر اساس د استخدام له پروسې څخه انحراف، د ځانگړو کسانو ټاکلو یا له دندې گوښه کولو لپاره فشار)؛ د ځینو تبصرې په مشخص ډول نه منفي او نه مثبتې وې.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- «ډیره/غیرمنه.»
- «د ټولنې مشرتابه د استخدام په پروژې نفوذ کوي تر څو د هغوي د خوښې وړ کس وټاکل شي.»
- «هو، د ښځینه ډاکټران گومارلو لپاره فشار، خو گواښ نه، هغه څه نه چې زه ترې خبر نه یم. ټول پوهنیزې چې په مرکز او په نورو ولسوالیو کې په نورو کلینیکونو کې ښځینه ډاکټرانې شته، خو دلته یوه هم نشته، نو دا نهیلی ده. دغه سیمه اییز خلک په عامې روغتیا وزارت څومره فشار اچولی شي؟ واقعاً ډیر زیات نه.»
- «خامخا، دا هر چیرته پیښیږي. دا د ښو دلایلو او غلطو دلایلو لپاره کیدی شي. مونږ تل د غلطو فعالیتونو لپاره تر فشار لاندې نیول کېږو.»
- < ښه دلیل څه کیدلی شي؟
 «که چیرې د عامې روغتیا وزارت په استخدام کې د تبعیض ستونزې نه مدیریت کوي، بیا د ټولنې فشار په دغې اړه توجه پیدا کولی شي. دا منفي برخه هم لري، کله چې مشرتابه له عامې روغتیا وزارت څخه غوښتنه کوي چې یو کس دی نه استخداموي ځکه چې هغه له نورو ډلو یا ټولنو څخه دي.»

«ایا د عامې روغتیا وزارت بشري منابعو په مدیریت سیاسي فشار شته؟»

< د ځواب ویوونکو تبصرې د گومارلو یا له دندې گوښه کولو باندې ډارونې، په کاري ځواک کې د جنسیت مساوات او تمایلاتو په اړه اندیښنې لرلې.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- «هو ۱۰۰٪.»
- «د پارلمان غړي هره اونۍ زیات وخت په دغه فشار واریډوونکو کتنو لگوي تر څو د دهغوي د گوند یا د هغوي د ډلې خلکو استخدام کنټرول کړي.»
- «جنگ سالاران او زورواکي زمونږ په کار کې ډیره زیاته مداخله کوي او هغوي په عادي ډول د روغتیايي موقعیت لپاره زمونږ نوماند ردوي. مونږ د روغتیا کمیټه (شورا او ملا) لرو چې دا ستونزه ده او هغوي مونږ ته خلک د گومارنې لپاره معرفي کوي... او حتی د والي دفتر هم مونږ ته خلک د دندو موقعیتونو اشغال لپاره معرفي کوي.»
- «هرو مرو، که چیرې تاسې په ولسوالیو کې د ډاکټر په رول کې د ښځینه کارکوونکو کموالی په پام کې ونیسئ، د ټولنې مشرتابه لخوا په بشري منابعو کې د عامې روغتیا وزارت په فعالیتونو

فشار دی. که څه هم زه فکر نه کوم چې د عامې روغتیا وزارت په دې اړه چې دا څنگه حلولى شي ځواب نه لري. که چیرې هیڅ کومه بنځینه ډاکټره نه غواړي په مهمو ټولنو کې کار وکړي، بیا حالت د بدلولو لپاره پوره ستونزمنه ده. خو زه په دې اړه هم خبر نه یم چې که چیرې غیر دولتي مؤسسو په کارکوونکو کې د ښځو گومارلو لپاره کومه فعاله هڅه کړي وي.»

- «د جنګ سالارانو او زورواکو لخوا په ځانګړي ډول د ډاکټرانو، نرسانو او حتی اداري کارکوونکو په گومارلو کې فشار دی.»

شوکی

«د عامه روغتیا په سیستم کې د فشار، ګواښ، یا نا قانونه حق غوښتنې کچه څنگه تشریح کوی؟»

◀ ځواب ویوونکو د هیواد له ټولو برخو څخه په ټولو موقعیتونو کې د فشار، ګواښ، او شوکو په اړه چې هغوي په روغتیايي سکتور کې خپلو دندو کې په ورځنۍ ډول ورسره مخ کېږي اندېښنه وښوده.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- «روغتیايي خدمتونو وړاندې کول د سیاستوالو، پارلمان غړو او قدرت لرونکو قوماندانانو تر فشار لاندې دی.»
- «مونږ دغه ستونزه خپل ورځنۍ کار کې لرو، خو نوي مشران د دغو ستونزو د له منځه وړلو هڅه کوي.»
- «زه یوازې ویلی شم چې د روغتیايي سکتور په مختلفو برخو کې زیات فشارونه دي. استثنا نه لري.»
- «زه دغه ډول کړنې په دغه روغتون کې نه وینم او ټول خدمتونه په وریا ډول وګړو ته وړاندې کېږي.»
- «د هغه څه په وړاندې چې د حکومت کارکوونکي ورسره مخ دي مونږ په تطبیقوونکو غیر دولتي مؤسسو فشار نه اچوو.»
- «دا شاید د کلیوالو سیمو لپاره ستره ستونزه وي، چیرې چې واک په څو کسانو کې کوم چې هر څه کنټرولوي متمرکز دی. زه په <XXX> کې د عامې روغتیا وزارت مدیران پیژنم چې په یوې سیمې کې د نوی کلینیک جوړولو لپاره پرې له اندازې زیات فشار اچول شوی و او کله چې نوموړی مقاومت وکړ نو له ګواښ سره مخ شو. خو نوموړی د کلینیکونو جوړولو لپاره بودیجه نه لري. نوموړی هیڅ بڼه ورکونکې نه لري چې په دغه سیمه کې کلینیک جوړولو ته تیار وي او حتی که چیرې جوړ شوی هم و نو هیڅوک کلینیک نشو چلولی. سیمه اییزه مشرتابه نوموړي ته که چیرې په دغه برخه کې موافقه ونکړي او عملي ګامونه پورته نکړي د تشدد ګواښ وکړ. نو، هو، نوموړی دغه ټول شوکو سره موافقه وکړه او اوس نوموړی د دغه نوی ځای جوړولو او چلولو لپاره د بڼه ورکونکې موندلو لپاره له لا زیات فشار سره مخ دی. په کابل کې د عامې روغتیا وزارت هیڅکله نوموړي سره موافقه ونکړه ورته یې وویل، 'ته باید رد کړي، خو نوموړی څنگه دا ردولی شي؟»

«د بیځایه حق غوښتنې پر وړاندې د مقاومت ګټې یا خطرونه کومې دي؟»

◀ ځواب ویوونکو تشریح کړه چې د تشدد عکس العمل په ګډون په ټولو قضیو کې خطر لري.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- «زه د دې شاهد وم چې کله نرس عکس العمل وښود، د ټولنې مشرتابه له نرسانو او روغتون له کارکوونکو سره جګړه وکړه.»
- «خلک به خپل باور له لاسه ورکړي چې حکومت د هغوي شکایتونو او نظریاتو ته غور نیسي؛ بیا د دې خطر شته چې خلک به خپل باور له لاسه ورکړي چې د عامې روغتیا وزارت د ټولنې لپاره د روغتیايي خدمتونو وړاندې کولو کې خپله دنده اجرا کوي. د تاوتریخوالي او لا زیاتو ناامنیو خطر هم شته.»
- «ګواښ، تاوتریخوالی، وژل کیدل، په بې ایمانۍ متهم کیدل، که چیرې د فشار په وړاندې مقاومت وکړو ټول واقع کېږي. زما په یاد دی چې په <XXX> کې خلکو د خپلې درې سرکونه د اعتراض لپاره وتړلي او روغتون تش او له خدمتونو تش پاتې شو. هغوي مقاماتو ته پیر ګواښونه

وګرځول او په خپلې سیمې کې د هر چا حرکت ودراره، خو دا ناکامه شوه. که د سیمې خلک د نوو خدمتونو بنسټ ایښودلو لپاره د تاوتریخوالي ګواښونه کوي؟، کومې غیر دولتي موسسې به وغواړي چې دغه ډول سیمو ته ولاړ شي او کار وکړي، هیڅوک په دغه ډول حالاتو کې کارکوونکي نشي استخدامولی.

« د عامه روغتیا سیستم کومې ځانګړې برخې د نا قانونه حق غوښتنې په خطر کې دي؟ »

◀ ځواب ویوونکو د بشري منابعو، د خدمتونو پراختیا، یا توکو او سامان ته د لاس رسۍ لپاره د ناقانونه حق غوښتنې تشریح کړی.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- « په ولایاتو کې د بشري منابعو استخدام او د خصوصي روغتونونو پراختیا. »
- « سیمه اییز پولیس قومندانان، د ټولنې پیاوړې قومندانان، د ولایتي شورا غړي او جهادي قومندانان په مختلفو موضوعاتو فشار اچوي، د مثال په ډول، هغوي له مونږ څخه غواړي چې مونږ ورته د انفیوژن اضافي مایعات ورکړو، یا د ټولنې په کچه له یو کارکوونکي څخه د بل په وړاندې ملاتړ کوي. ځینې وختونه هغوي له ډاکټر څخه غواړي چې د هغوي کور ته ولاړ شي... »
- « ځینې وختونه وسله وال ځواکونه په شخړو کې د روغتیايي مرکز بې طرفي ته پاملرنه نه کوي. هغوي خپل نظامي پوستې د روغتیايي مرکز دننه یا ترڅنګ جوړوي او روغتیايي کارکوونکي له خطر سره مخ کوي. هغوي له روغتون څخه کتونه او کمپلې اخلي او هیڅکله یې بیرته نه ورکوي. »

« د فشار پر وړاندې د مقاومت خطر څه دی؟ »

◀ ځواب ویوونکو د بیخایه حق غوښتنې په وړاندې مقاومت د تاوتریخوالي ګواښ او دندې له لاسه ورکولو په ګډون په ټولو قضیو کې د خطر په توګه تشریح کړي.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- « د زورواکو لخوا ښکېل. »
- « دنده له لاسه ورکول. »
- « زه د یوې قضیې په اړه چېرته چې مونږ کار کوو پوهیږم چې د [XXX] مشر له روغتون او عامې روغتیا وزارت څخه غوښتنه وکړه چې د نوموړی د ګوند کسانو ته دندې ورکړي. هغوي مهارت نه درلود یا مسلکي خلک نه ول او کومه روزنه یې نه لرله، خو ګوند ټینګار وکړ چې دندې باید د هغوي د ګوند غړو ته ورکړل شي. حتی د عامې روغتیا وزارت هڅه وکړه چې د روغتون مدیر اړ کړي چې دغه کارکوونکي د دې لپاره چې حالت ارام شي ومنې. نوموړی مقاومت وکړ او بیا نوموړی خپله دنده له لاسه ورکړه. کله چې نوی مدیر وګومارل شو، د عامې روغتیا وزارت له وړاندې څخه د دغې ګوند کسان په روغتون کې په دندو ګومارلي وو. هغوي فکر نه کوي ' دا د ستونزې نوي ډولونه راولاړولی شي '، واقعاً، هغوي یوازې هڅه کوي د ګوند فشار حل کړي. خو کله چې روغتون کمزوري او وړتیا نه لروونکي کارکوونکي ولري خلک کرپږي. »

جعل/تزویر/ډوکه

"د هغو درملو د کیفیت په اړه چې د کورنیو او بهرنیو موسساتو لخوا تدارک کیږي ستاسې برداشت یا نظر څه دی؟"

◀ د عرضه کوونکي په توګه د درملونو نړیوالې ټولنې (IDA) په اړه د مثبتو نظریات سربیره، تقریباً عمومي انتقاد د درملو د کیفیت په تړاو موجود وو. له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- " ما په وار وار سره د خپلې ټولنې څخه شکایتونو اوریدلي چې درمل اصلي ندي یا تاریخ یې تیر شوی دی. دا حقیقت لري همدارنګه درمل په مرکز کې او زه فکر کوم چې ډیری خلک هغه قبلوي نه یواځې زموږ په ولسوالۍ کې په ټوله سیمه کې وضعیت ښه ندي. دا دې بې اعتمادې لامل ګرځي کله چې خلک پوه شي چې درمل اصلي ندي او کیفیت یې ټیټ دی. "

• " <XXX> د درملتونو نړيوالې ټولنې (IDA) سره قرارداد لري او دهغه قرارداد له مخې هغوی موږ ته تر اوسه درمل چمتو کوي. دغه درمل لوړ کیفیت لري. زه فکر کوم چې دا به شونې نه وي ترڅو دغه درمل په بازار کې خرڅ شي، ځکه چې هغه نېټه لري."

• "د تطبیق کوونکو موسسو لخوا ډیر تیت کیفیت لرونکي درمل را نیول کېږي ځکه دولت هر ډول کمپنیو ته اجازه ورکړی ترڅو هیواد ته درمل وارد کړي."

• "موږ ته ویل شوي چې حتی عادي درمل په بازار کې د عامې روغتیا وزارت د کیفیت کنټرول لابراتوار لخوا چې ارزول شوي تیت کیفیت لري. زه د عامې روغتیا وزارت وړاندیز کوم ترڅو دغه غلطه مفکوره د آزاد بازار پالیسي دې نور وه دروي او د درملو په واردولو کې دې مداخله وکړي. که چیرې د عامې روغتیا وزارت د درملتونو نړيوالې ټولنې (IDA) د لارې میکانیزمونه رامنځته کړي نو په یقین سره د درملو کیفیت په تضمین شي. زه د هغو په قیمت په اړه نه پوهیږم."

• "د هغو درملو کیفیت چې موږ یې لرو ښه دی، ولې د روغتیا سکتور په نورو برخو کې درمل د داسې ځایونو څخه را نیول کېږي چې کیفیت یې تیت دی. خطرات یې ناروغ ته دا دي چې هغوی ناروغي ډیرېږي او مړ کېږي."

"آیا ستاسې په باور د روغتیايي خدمتونو وړاندې کولو د رپوټ ورکونې په سیستمونو کې کوم جعل یا تزویر شتون لري؟"

◀ متفاوت ځوابونه د دې پوښتنې په تړاو موجود وو. له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

• "زه حیران نشوم، ولې ما مستقیم ثبوت ندرلودو."

• "موږ په نا امنو ولسوالیو کې ستونزې لرو چې موږ ځینې وختونه د هغوی په رپوټ باندې باور نشو کولای. موږ کلینیکونو او رپوټونو ته لږ لاسرسی لرو. زه د رپوټونو د صحت په اړه مطمئن نه یم."

• "زه څه نشم ویلی. زه د داسې پېښو په اړه خبر نلرم."

• "نه، در روغتیايي معلوماتو د مدیریت په سیستم او په مالي او د بشري منابعو سیستمونو په رپوټونو کې جعل او تزویر شتون نلري. زموږ موسسه خپل ډیټابیس لري او ټول ارقام په کې داخلېږي او بیا موږ مرکزي دفتر لېرو او دهغې ځایه بیا هغوی د عامې روغتیا وزارت ته استوي."

• "بلې، او اعتبار د لمنځه تللی. موږ داسې پېښې وینو چې هیڅ څوک به په هغه تطبیق کوونکو موسسو وه نکړي کوم څه چې یې زموږ په سیمه کې د خپل کار په اړه ویلي. هغوی همدارنگه پر نورو تطبیق کوونکو نیوکې کوي او حتی د عامې روغتیا پر وزارت باندې ولې هغوی په خپلو رپوټ ورکونې کې تر ټولو زیات خیانت کوي او داسې وضعیت یې رامنځته کړی چې ډیره ستونزمنه په وي ترڅو په نورو اداراتو اعتماد وشي. د ټولنې په اړخ کې، ورته اغیزې دي. هغوی خپل اعتماد پر کلینیکونو او کارکوونکو او درملو د لاسه ورکړي... موږ داسې پېښه په <XXX> کلینیک کې لیدلې چې هغوی رپوټ ورکړی چې موږ خپل واکسانتوران په خپل سمه کې ټولو کلیو ته استولي او په بشپړه ډول یې کارونه ترسره کړي. ولې ډاکټر شونې نه وو. زما کورنې د <XXX> کلي په دواړو غاړو کې اوسېږي او هیڅ واکسانتور هلته ندی راغلی. هیڅ ماشوم ندی واکسین شوی. نو څرنگه هغوی بشپړ توگه د دندو ترسره کیدل په گوته کوي؟ موږ د هغوی په هیڅ یو رپوټ اعتماد نلرو."

"د عامې روغتیا وزارت د بشري منابعو د استخدام او ارتقا په پروسو کې د جعل/تزویر/فریبکاری ستونزه سومره لویه ده؟"

◀ یو څو تنو چې د عامې روغتیا وزارت کارکوونکي نه وو په دې اړه خپل نظریات بیان کړل، چې نظریات یې منفي وو. له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

• "په داسې شرایطو کې د کارکوونکو گمارنه یو ډیر ستونزمن کار دی. موږ د دې ستونزو سره په خپل موسسه کې هم مخ یو."

- "دلته هم دغه پېښې شته دي چې موږ په وار وار سره اورېدلي چې فلانې سم ډاکټر ندی او په عمومي توګه په دې اعتماد شتون نلري چې د عامې روغتیا وزارت هغه کسان چې زموږ سیمې ته استوي په ریښتیا سره هغه وړتیاوې لري چې باید وی لري. داسې باور شتون لري چې که څوک غواړي ډاکټر ته لار شي داسې مرکز ته ځي چې هلته ریښتیا پیاوړې ډاکټران موجود وي. "

"د روغتیا په سکتور کې د خیالي کارکوونکو ستونزه سومره لویه ده؟"

- ◀ غوڅ اکثریت ځواب ویونکو په دې کتګورۍ کې په خپله د خیالي کارکوونکو په اړه تجربه ندرلوده.
 - ◀ یو څو تنو ځواب ویونکو خپلې اندېښنې د روغتیا په سکتور کې د خیالي کارکوونکو په اړه څرګندي کړي البته په لرې پرتو سیمو کې، ولې د لرې پرتو او لږ پرمختللو ولایتونو ځواب ویونکو دغه ستونزې رد کړي.
- له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- " دلته خیالي کارکوونکي شتون نلري. په دې اړه نه پوهیږم"
- " د روغتون په کچه خیالي کارکوونکي شتون نلري. یعنې ټول کارکوونکي فزیکي شتون لري. ولې غیر حاضري یو ستونزه ده. ټول نرسان او نوي ډاکټران موجود وي ولې متخصصین او پروفیسران همیشې د رسمي وخت څخه ناوره استفاده کوي. هغوی په ورځ کې یو یا دوه ساعته کار کوي بیا وروسته غیر حاضر وي."
- " دا ناشونې ده چې زموږ په پروژې کې خیالي کارکوونکي موجود وي. موږ په لومړنیو روغتیايي مرکزونو او د روغتونو په روغتیايي مرکزونو کې او حتی د ولسوالۍ په روغتون په نا امنه سیمو کې ډیر خالي بستونه لرو ولې په ټولیز ډول خیالي کارکوونکي نلرو"
- " د هر ډول غیر حاضري په تړاو ټولنه شکایت کوي او د روغتیا شورا هم شته ده چې د کارکوونکو د غیر حاضري وضعیت څاري. د خیالي کارکوونکو ستونزه نشته ده."
- " کیدای شي دا په نا امنه سیمو کې یوه ستونزه وي ځکه چې هلته په منظم ډول څارنه شونې نده ولې دلته او په <XXX> نشته."
- " ډیر دې اندېښنې وړ ده"

د ګټو ټکر

"ایا باور لری چې د عامې روغتیا وزارت مدیران یا همکاران د ناروغانو د اړتیاو پر ځای خپلو شخصي ګټو ته لومړیتوب ورکوي"

- ◀ اکثریت ځواب ویونکو دا ومنله چې د دولتي سکتور صحي په روغتیايي کارکوونکو کې ستونزې موجودې دي او سربېره پر دولتي دندې دوی د خپل شخصي سکتور ګټې هم په نظر کې نیسي په شمول د کلینیکونو، دواخانو، تشخیصیه او دوايي خدمتونه؛
- د مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "که چیرې سپینې خبرې وکړو زموږ ځینې ډاکټران د رسمیاتو څخه وروسته په شخصي روغتونونو او کلینیکونو کې کار کوي او همداراز یوه داسې قضیه هم لرو چې زموږ کارکوونکي په ښار کې شخصي دواخانه لري"
- "موږ ټولو ته د هغو ځواب مالوم دي"
- "د عامې روغتیا ریاست یو شمیر مسئولین د خصوصي سکتور سره اړیکې لري".
- "د روغتیايي خدمتونو یو شمیر برابر ونکې هم د خصوصي سکتور څخه ملاتړ کوي. موږ په روغتون کې د <XXX> ماشین لرو او یو شمیر خلک هڅه کوي چې دغه ماشین خراب کړي ترڅو وتوانېږي ناروغان خپل شخصي کلینیک ته واستوي. که چیرې زه داسې پرسونل ولرم نو هغوی به منفک او یا څارنوالی ته معرفي کړم".
- "د ولایتي روغتونونو ټول ډاکټران د غرمې د ډوډۍ نه وروسته خپلو شخصي کلینیکو ته ځي".
- " نرسان جراحي مریضان هڅوي ترڅو په شخصي روغتونونو کې چې د یو جراح لخوا پرمخ بیول کیږي عملیاتونه تر سره کړي چې دا د بیوزلو مریضانو لپاره د لګښتونو یوه ستونزه ده.

"کوم خطرونه موجود دي کله چې د روغتيايي خدمتونو برابر ونکي خپل ناروغان خصوصي سکتور ته د تشخيص او درملنې لپاره استوي؟"

- ◀ ځواب ويونکو پر دولتي سکتور باندې د خلکو د اعتماد د ټيټوالي په اړه توضيحات ورکړل. سره له دې چې اعتماد په ټيټه کچه دي، عامه روغتيايي سيستم د ناروغانو د درملنې توان لري. او مالي لگښت د خپل جيب څخه ورکوي.
- ◀ ځواب ويونکي همداراز يادونه وکړه چې متخصصين او تکنيشن د جدي تطبيق پر وړاندې او د روغتيايي سکتور د مشرانو د صلاحيتونو د مديريت د خطر پر خلاف دي

د مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- "دا يوه ستونزه ده. موږ د منافع د تضاد د مخنيوي په اړه پاليسي لرو مگر د استفادې وړ نده ځکه ډاکټران شخصي کلينيکونه لري. که چيرې هغه تطبيق کړو نو هيڅ څوک به زموږ سره کار ونکړي."
- "د ولايتي روغتونونو څخه مو د ناروغانو د راجع کولو قضيه تر لاسه کړې، ولايتي روغتونونه په کافي اندازه طبي تجهيزا لکه د سي. ټي سکن معاینه، په عامه سکتور کې نلري نو ځکه خپل يو شمير مشترين د تدابي لپاره خصوصي سکتور ته استوي. موږ دغه فرصتونه د مريضانو د درملنې لپاره ځانگړي کړيدي"
- "د روغتيايي خدمتونو برابر وونکو لخوا، خصوصي سکتور ته د ناروغانو استول د تشخيص او درملنې په خاطر په هيواد کې يوه ستره ستونزه ده ځکه خلک ډير غريب دي او په شخصي روغتونونو کې د درملنې توان نلري ځکه دوی مجبوره دي چې پور وکړي او يا خپل جايداد خرڅ کړي تر څو خپل ناروغان د تشخيص او درملنې لپاره خصوصي سکتور ته ورولي."
- "په دولتي سکتور باندې اعتبار هغه مهال کم شوی کله چې خلک وينې ډاکټران د بنو طبي خدمتونو پر ځای د پيسو ډير ليواله دي."
- "هر ځلې چې مريضان شخصي روغتونونو ته استول کېږي، ډاکټر څرگندوي چې د عامه خدمتونو کيفيت ته پام نکوي بلکه هغه په خپل شخصي کلينيک پر کيفيت ډير فکر کوي. خلک دا موضوع په روښانه ډول وينې."
- "موږ دلته کوم شخصي کلينيک نلرو مگر زه پوهيږم چې په مرکز کې دا پېښيږي. زما يو کارکوونکی روغتون ته تللی و او ډاکټر ورته وويل چې د درملنې لپاره د غرمې نه وروسته د ده شخصي کلينيک ته ورشي. البته دا موضوع د پيسو په خاطر وه. دغه قصه د په روغتون کې د ډاکټرانو په اړه د اداري فساد يوه بېلگې ده ځکه دوي غواړي چې په شخصي کلينيکونو کې ډيري پېسې لاس ته راوړي. هغه کس چې ماته يی يو ځل ويلي و د درملنې لپار يی مشوره واخيسته."

بډي اخيسته

"په دولتي روغتيايي سکتور کې د ډيرو پيسو ورکړه او يا بډي يوه لويه ستونزه ده."

- ◀ ډيری ځواب ويونکي د اضافي پيسو د ورکړې مثالونه بيان کړل مگر يو څو تنو خپل نظريات د يادې ستونزې د اهميت په اړه څرگند کړل.
- د مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:
- دا ډول پېښې په مرکز او يا کابل کې واقع کيږي، مگر ما هيڅکله هم داسې پېښې په سيمه ييزه کلينيکونو کې ليدلي او يا اوريدلي نه وي."
- "د جراحي او يا نسايي ولادي په وارډونو کې د روغتيايي خدمتونو برابر ونکي د جراحي او يا زيربڼې عمل په مقابل کې پېسې اخلي."
- " ټول روغتونونه دا ستونزه لري او بايد په روښانه ډول حل شي، په خاصه توگه د جراحي په وارډونو کې په لوړه کچه بډي اخيستل کيږي، تشخيصه څانگې دغه کار په ډير ماهرانه ډول تر سره کوي او وروسته روغتيايي کارکوونکي يوازي بخششي اخلي."

- "يووازي د برياليتوب په خاطر، وروسته له درملنې- مخکې هېڅکله هم داسې پېښه نه وه شوې، عملياتي ټيم د ناروغ د خپلوانو نه د کباب غوښتنه کوي او هغوي د روغتون د خوړو پر ځای د کباب غوښتنه وکړه. دوی د پيسو غوښتنه نه کوي."
- "ما يووازي د يوې پېښې په اړه واوريدل چې يو نرس منفي سلوک تر سره کړ او د مريض څخه يې د بډې غوښتنه وکړه: چې وروسته هغه نرس د خپلې دندې نه منفک شو."

"د هغو کارکوونکو پايلې به څه وي چې د بډو غوښتنو په تور نيول کيږي؟"

ټول ځواب ويونکي چې دغو پوښتنو ته يې ځواب ورکړی په دې موضوع باندې پوهيږي چې د مقرراتو، رسمي پاليسيو او يا قانون په اساس د بډې غوښتنه يوه سزا ورکوونکې گناه ده. ځواب ويونکو وويل چې دا ډول عمل جواز نلري او د منلو وړ نده.

د مرکو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- "زموږ په انجو کې، که چيرې څوک په بډې اخيستني کې ښکېل وي بايد دغه ځای ته د بډې گوښه شي."
- "اخطار، بلې ساحې ته تبديلول او وروسته منفک کول."
- د عامې روغتيا وزارت؟ "هېڅ نه"
- < ولايتي شورا د غړو ځواب

د اداري فساد نور خطرونه

په دولتي روغتيايي سيستم کې د اداري فساد د نورو خطرونو په اړه څه ويلی شي؟"

< د نورو خطرونو په اړه واحد نظريات موجود و چې د عامې وختيا وزارت او د روغتيا سکتور د تمویل کوونکو تر منځ پر حساب ورکونې باندې تمرکز درلود. د مرکو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- "د روغتونونو د خدمتونو اساسي مجموعه او د روغتيايي خدمتونو اساسي مجموعه د قراردادونو تر منځ رقابت کمزوری و. مگر يو شمير ناسمي پريکړي هغه وخت تر سره شوې کله چې سپارښتنې د ولايتي روغتيا رياست څخه جې سي سيو دفتر وړاندې شوې وې. خلک به وگوري چې کيفيت اوس مهال ټيټ دی او دوي به وپوهيږي چې پخواني انجو گانې اضافي خدمتونه د روغتيايي خدمتونو اساسي مجموعه د قرارداد لاندې وړاندې کوي او نا رضايتي اوس هم موجوده ده. لابر اتوار نشته. امبولانس موجود ندی او خلک دغه توپير په سترگو ويني."
- د يو شخصي کلينیک، روغتون او يا دواځاني د پرانيستلو په خاطر پيسو ته اړتيا ده. د پيسو اندازه د هر ډول فعاليتونو لپاره فرق کوي. همدارنگه په حکومت کې د ننه او يا د عامې روغتيا وزارت کې د اړيکو له لارې کولای شي چې په اسانۍ سره جواز تر لاسه کړي.
- "د خصوصي طبي مرکز په خاطر لازمه ده چې زورواکو ته پيسې ورکړي که نه نشي کولای چې جواز تر لاسه کړي"
- "د بستر ناروغانو لپاره د امبولانس مرسته، تر څو ناروغ کابل ته انتقال کړي ځکه نه ورکول کيږي چې په مياشتې کې د پنځو ناروغانو نه زيات د بودجې د کموالي له امله نشي کولای نور مريضان انتقال کړي. که چيرې ناروغ و نتوانيږي تر څو د روغتون امبولانس نه استفاده وکړي، دوی بايد د شخصي موټرونه کار واخلي. خلک بېسواده دي او د روغتونونو د ختمونو اساسي مجموعه د قرارداد د شرايطو په اړه مالومات نلري نو ځکه دوي ممکن منفي عکس العمل وښيي، مگر د عامې روغتيا وزارت کې هېڅ څوک د دغې محصول څخه ملاتړ نکوي."
- "د اداري فساد ستونزه زموږ د هيواد په هر ځای کې ليدل کيږي او د هر يوه وگړي د خواشينۍ او غصې سبب گرځي مگر دا کار د روغتيا په سکتور کې د نورو سکتورونو په پرتله ډير بد ندی. موږ د يو خاص ډول خطر سره مخامخ يو. زه لکه په نورو سکتورونو کې پر لوژستیک باندې اعتبار لرم، ځکه د مسؤل کس لپاره ډير زيات چانسونه موجود دي تر څو د خپلو شخصي گټو لپاره د پيسو مسير بدل کړي او يا پروسې ته تغير ورکړي."

• موږ د عامې روغتيا وزارت امبولانس په اړه چې يوازې د مړيو د انتقال لپاره استفاده كيږي ستونزه لرو. وروسته له دې چې يوه اندازه پيسې مصرف شوې بيا هم امبولانس د ناروغانو د انتقال لپاره نه كارول كيدو. اكثر امبولانس د كاركوونكو لخوا د دوي د شخصي كارونو او گټو په خاطر استفاده كيږي. ډونران په دې اړه نه پوهيږي، ډونرانو يو شمير زيات امبولانسونه زموږ هيواد ته وركړل ځكه ځلك ډير غريب دى او مرستې ته اړتيا لري مگر دغه امبولانسونه د كاركوونكو لخوا استفاده كيږي او هيڅكله هم د ناروغانو د انتقال لپاره ندې استفاده شوي. همداراز امنيتي او نظامي ځواكونه د خپلو زخميانو لپاره امبولانسونه لري مگر د هغو څخه د ملكي مريضانو د انتقال لپاره كار نه اخيستل كيږي.

• "زه د حساب وركونې په برخه كې د ډيرو ستونزو سره مخامخ شوم. تمويل كوونكي چې زما پروگرام ته يې هم بودجه وركوله په واضحه توگه په ټولو كړنو كې د شفافيت او صداقت په اړه توضيحات وركړل، مگر د دوى خپل كاركوونكي په اداري فساد كې ښكيل و."

< "ايا ستا هدف دادى چې د تمويل كوونكي ادارو كاركوونكي هم په فساد كې ښكيل دي؟"

هو: اداري فساد د افغان كاركوونكو لخوا چې د مرستندويه ادارو سره كار كوي تر سره كيږي. كله چې مو د خپل پروپوزل په اړه د <XXX> سره وكتل، د مرستندويه ادارې افغان او نړيوال كاركوونكي زموږ سره ناسته درلوده. هر څه روښانه و او د دوى نظريات مو واخيستل. د غرمې نه وروسته، د يو لورپورې افغان كاركوونكي چې په جلسه كې ناست مو ټيليفون راغى. راته وويل چې زه غواړم د پروپوزل په اړه ستا دفتر ته درشم. كله چې هغه ماته راغى، وويل چې زموږ پروپوزل قوي دى او كولای شي چې بڼه شي او يو ميلیون ايرو څخه زيات دى. دا خبره يې ډيره روښانه وكړ، "زه كولای شم چې د دې پروژې لپاره ستاسو د پروپوزل سره مرسته وكړم او تاسې بايد ماته ۲۰% بودجه راكړئ." ما رد ځواب وركړ. هغو وويل، "يو بل گروپ هم شته <XXX> كه چيري تاسې همكاري و نكړئ هغوى به دغه پروژه يوسي." وروسته مې د <XXX> رييس څخه واوريدل چې دوى هغه پروژه اخيستي وه. تمويل كوونكي اصلاً په جريان كې نه و خو داخلي لورپورې كاركوونكو دغه كار كړى و. حال داچې موږ ته يې ويلي هم و. چې صادق او سې تاسو په بڼه شي." مگر موږ پوهيږو چې دا خبره واقعيت نلري، كه چيري موږ صادق و موږ ته به سزا راكړل شي."

< هغه يو ځل بيا ډير احساساتي شو او موږه مرکه پای ته ورسوله.

4. ناروغان او د هغوی کورنۍ*

عمومي کتنه: ناروغانو او د هغوی کورنیو د روغتیا په سکتور کې اداري فساد یې چې د ډار، رنځ، درد او مرګ په بڼه تجربه کړی توضیح کړی. د روغتیايي خدمتونو استفادې کوونکو د هیواد په ټولو برخو کې نا قانونه او غیر اقلایي کړنې تائید کړي دي.

په دې کتګوري کې تقریباً د ۹۶ ځواب ویونکو څخه هر یوه د روغتیايي ستونزو د حل او د اداري فساد پر وړاندې د مبارزې روانې هڅې د ناهیلې سره مخ بللي. د هغوی مرکې دا جوتې کوي چې څرنگه دغه ناهیلې او ن امیدي ټولو افغانو ته رامنځته شوی ده. د عامې روغتیا وزارت رئیسانو، مدیرانو او چارواکو په څیر د دغو ځواب ویونکو څخه د مثالونو په کچه ډیرې څیړنې ته اړتیا نه لیدل کیده

نظریات و پیشنهادات راجع به خطرات فساد اداری ارتباط میگیرد به بخش های ذیل:

د اداري فساد په وړاندې خطراتو په اړه نظریات او وړاندیزونه لاندې برخو ته اړه نیسي:

1. **مشرتابه او حکومتداري:** د عامې روغتیا سکتور د کارکوونکو لخوا په وریا توګه درملو ته د لاس رسي تامین کې پاتې راتلل او د اداري فساد سره د مبارزې قوانینو په تنفیذ کې کمزورتیا په ځانګړي ډول د اضافي پیسو غوښتنې او د امبولانسونو او نور عامه وسایطو څخه ناوړه استفادې په تړاو.
 2. **مالي:** د وریا درملو په چمتو کولو، په وریا توګه د ناروغانو لیرېد کې پاتې را تلل او خصوصي سکتور د ناروغانو لیرېد په تړاو فشار تحمیلول، د روغتون څخه بهر د شخصي جیب څخه درمل او درملنه.
 3. **د روغتیايي خدمتونو وړاندې کول:** خصوصي سکتور ته د ناروغانو راجع کول د تشخیص، درملنې یا درملتونو په موخه د ګټو ټکر او اذدهام او په محدودو امکاناتو باندې د خدماتو وړاندې کول.
 4. **د کیفیت تضمین او کنترول:** د درملو اعتبار او سلامتیا او د روغتیايي کارکوونکو د بد چلند د مخامخ کیدو په صورت کې نا چاري.
- په دې کتګوري کې ځواب ویونکو تر ډیره بریده د روغتیايي خدمتونو د استفاده کوونکو په توګه کله به چې د روغتیايي سکتور نا باوره مدیریت، سوال پارونکي درملو ته د لاس رسي او د روغتیايي خدمتونو په وړاندې کولو کې په ځانګړي ډول په خصوصي سکتور کې د ګټو د ټکر سره مخامخ شوی وو، په خپلو بې وسي او ناتوانۍ باندې تمرکز درلودو.

* کوم تفصیلات چې کولای شي ځواب ویونکو په فردي توګه ځانګړي کړی، حذف شوی دي.

پالیسي

څرنگه چې د افغانستان په اساسي قانون کې راغلي، آیا روغتیايي خدمات د عامې روغتیا سیستم کې په وریا ډول وړاندې کېږي؟

یو لړ شمیر ځواب ویونکو ويلي چې روغتیايي خدمات په وریا ډول وړاندې کېږي، یا باید وریا وي، تقریباً ټولو ځواب ویونکو د هیواد په هره برخه کې ويلي چې د تشخیصیه معایناتو، درملو او د درملنې لپاره ضروري ده ترڅو پیسې وکړي.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "نه، درمل د بازار څخه توصیه کېږي، یواځې په روغتون کې سپرم وریا دي"
- "که چېرې یو ډاکټر وه پیژنی، بیا درمل د روغتون څخه درکول کېږي، پرته له هغې ناشوني د چې د دولتي روغتون څخه درمل ترلاسه کړو."
- "...په روغتون کې نرس د هر بېچارکي د ترزیق لپاره ۱۰ یا ۲۰ افغانۍ اخیستی"
- "نه، کله چې موږ ناروغ روغتون ته بیایو، ډاکټران موږ ته توصیه کوي چې کوم څیزونه باید د بازار څخه را وه نیسو، حتی هغوی سرنج هم د بازار څخه توصیه کوي چې په درملو کې ارزان ترین څیز بلل کېږي."
- "نه، موږ خپل ټول درمل د روغتون څخه د باندې را نیسو."

• "ښه به وي چې درمل په روغتون کې وړيا ورکړل شي. در ديو مياشتو راهيسې موږ ناروغان دلته راولو ولي ډاکتران موږ ته وايي: درمل نشته، نو هغوی د شخصي درملتونو څخه درمل توصيه کوي"

• "ما په يوه شپه کې د ۵۰۰۰ افغانيو زياتې پيسې در درملنې لپاره لگولي."

• "کيدای شي معاینات وړيا وي، درملنه او درمل نه."

• "بلې، په دې کلينیک کې درمل وړيا ورکول کيږي"

"د روغتيايي خدمتونو په وړاندې کولو کې کومې پالیسۍ يا قوانين د اداري فساد خطرات کموي"

◀ یواځې یو کم شمیر ځواب ویونکو د روغتيايي خدمتونو وړاندې کولو په برخه کې د اداري فساد خطر راکمیدو په تړاو پالیسیو او قوانینو په اړه نظریات او څرگندونې درلودې؛ د هغوی څرگندونې په سرغړونو او د هغوی پایلو باندې متمرکزې وې. له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

• "د فسادو کارکوونکو لپاره سزا"

• "منظمه څارنه."

• "زه فکر کوم چې د دندې څخه د ټولو فاسدو چارواکو گوښه کول به ستونزه حل کړي"

• "پر خصوصي سکتور باندې جدي کنټرول."

"د روغتیا په سکتور کې د رسمي کاري وخت پر ترڅ کې د کارکوونکو د غیر حاضري ستونزه در کوم بریده لویه ده؟"

◀ اکثریت ځواب ویونکو د عامې روغتیا په سکتور کې د کارکوونکو د غیر حاضري په اړه نا هیلي او مایوسي څرگنده کړې چې تشخیصیه معایناتو او یا موجوده روغتيايي پاملرنو ته د لاس رسۍ په برخه کې د ستونزو لامل ګرځي.

◀ کم شمیر ځواب ویونکو په هغو ولایاتو کې چې هلته د خصوصي سکتور روغتيايي خدمتون کم په ورته ډول د غیر حاضري ستونزه یې رپوټ کړې ده. له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

• "کارکوونکي د رسمي دندې په وخت کې موجود نه وي. موږ له دې اړخه د ستونزو سره مخامخ یو."

• "د روغتون د قانون سره سم، ډاکتر باید د سهار د ۸ بجو څخه د مازدیګر ۴ بجو پورې کار وکړي، ولي د ۱:۳۰ غرمې څخه موږ نشو کولای ډاکتر په دولتي روغتونو کې پیدا کړو. هغوی په خپلو شخصي معاینه خانو کې وي."

• "موږ ډاکترانو پسي ګرځو. هغوی دلته نشته."

• "موږ لیدلي چې ډاکتران ۲۴ ساعته په روغتون کې موجود وي."

• "هغوی همیشه په وخت سره خپلو شخصي معاینه خانو کې حاضر وي."

"آیا ستاسې په باور د عامې روغتیا چارواکي د دې ستونزې څخه خبر دي؟"

◀ تقریباً ټول ځواب ویونکي په دې باور دي چې د عامې روغتیا وزارت چارواکي د ډاکترانو د غیر حاضري په اړه خبر دي. له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

• "بلې، دغه چارواکي د سیمه ییزو ډاکترانو سره اړیکې لري."

• "زما په نظر د روغتون هر رئیس د ډاکترانو د غیر حاضري څخه خبر دی، ولي هغوی سترګې پټوي. حتی رئیسان هم په منظم ډول په دنده کې حضور نلري."

• "البته چې هغوی دغه وضعیت باندې پوهیږي."

"د عامې روغتیا وزارت روغتونونه او کلینیکونه کله چې ناروغان پرمختللو پاملرنو ته اړتیا ولري هغوی راجع کوي - آیا دغه عمل ترسره کېږي؟"

ځواب ویونکو بیلابیل حالات څرګند کړي چې په هغو کې ناروغان د پرمختللو روغتیايي خدمتونو ته راجع کړل شوي، سره له دې چې ډیری وختونه ترانسپورتي ستونزې رامنځته شوي. له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "هیڅکله موږ ته ندې پېښ شوې."
- "زما یو خپل یوځلې حوزوي روغتون ته د امبولانس په واسطه انتقال شوی"
- "ډاکټرانو <XXX> خصوصي روغتون راجع کړي، نه د <XXX> تخصصي روغتون ته"
- "دغه روغتیايي مرکز ولایتي روغتون ته د ناروغان د لیږد لپاره امبولانس نلري، او موږ ولایتي روغتون ته د تکسي په واسطه ولیږدول شو"
- "د ناروغانو د راجع کولو په تړاو، موږ باید خپل ناروغان ولایتي روغتون ته واستو او هلته موږ هیڅوک نه پېژنو او د روغتیايي خدمتونو په ترلاسه کولو کې ډیرې ستونزې لرو."
- "ناروغان راجع کوي، ولي موږ باید د هغو د لیږد لپاره پیسې ورکړو."
- "بلې، هغوی ناروغان راجع کوي ولي پرته د امبولانس څخه. په شپه کې هغوی وايي: د سیمه ییز ترانسپورت څخه استفاده وکړی. دولتي وسایطو ته په شپه کې اجازه نشته ځکه چې د لارې په اوږدو کې غلا کېږي."

قراردادونه

"د هغو روغتیايي مرکزونو اغیزې چې روزې یوې مودې لپاره فعالیت کوي یا د محدود خدمتونو لپاره فعالیت کوي څه شی دي؟"

ځواب ویونکو عیني بیلګې (مناسبو کلینیکي خدمتونو ته محدود لاس رسې) څرګندې کړي چې د خلکو د رضایت او اعتماد د کمښت لامل ګرځېدلی. له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "د شپې لخوا قابلې د زیږون د ترسره کېدو لپاره په روغتیايي مرکزونو کې موجودی نه وي."
- "دغه <XXX> روغتونونه ۲۴ ساعته پرانیستي وي ولي ډاکټران وخته خپلو شخصي معاینه خانو ته ځي هغه نوي ډاکټران چې تر ښوني لاندې دي او کافي مهارتونه او پوهه نلري په روغتون کې پاتې کېږي او هغوی نه پوهیږي چې څرنگه خراب مریضان مدیریت کړي."
- "ځینې وختونه موږ دلته او هلته ورخطا کېږي ترڅو خپلې ستونزې حل کړو."
- "روغتیايي وضعیت په هیواد کې خراب شي."
- "ځینې ناروغی به شیع (خپری) وکړي."
- "خلک به راضي نه وي."
- "زموږ اعتماد پر عامې روغتیا وزارت باندې کم دی"

اختلاس

"ستاسې په باور عامه اموال د عامې روغتیا وزارت د مدیرانو یا کارکوونکو لخوا غلا کېږي یا د شخصي ګټو لپاره کارول کېږي؟"

ځواب ویونکو د دولتي وسایطو یا امبولانسونو څخه ناوړه استفاده د یو معمول عمل په توګه رپوټ کړی. له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "بلې، هغوی د عامه وسایطو څخه د خپلو شخصي ګټو، ودونو یا تفریحي میلو ته تګ لپاره کاروي."

• " البته، خو ځلي ما ليدلي چې د امبولانسونو څخه شخصي کار لپاره استفاده شوی. هغوی عاجل ناروغان نه ليريدوي.... هغوی موږ ته وايي: تکسي وه نيسي او خپل ناروغ بل روغتون ته وليږدوي."

• "... رئيسان مې ليدلي چې خپل ماشومان يې په دولتي موټر کې بنوونځي ليريدول."

• "... د وسايط څخه بنوونځي ته د خپلو ماشومانو د رسولو لپاره استفاده کوي."

• " بلې، د ولايت په کچه، روغتيايي کارکوونکي د دولتي وسايطو څخه د خپلو شخصي گټو لپاره استفاده کوي. توکي لکه لرگي او داسې نور شيان خپل کور ته کې ليريدوي."

توکم پالنه او د واک څخه ناوړه استفاده

"آيا کله مو ليدلي چې په روغتون يا کلينیکونو کې روغتيايي کارکوونکي خپل خپلوان/ملگري د نور څخه بې نوبته تداوي کړي وي."

◀ د نيمايي څخه زيات ناروغان او يا د هغوی کورنۍ ليدلي چې د روغتيايي کارکوونکي خپلوان او ملگري د نورو مخکې تداوي شوي.

◀ د لږ پرمختللو ولاياتو د کلينیکونو ناروغان رپوټ ورکوي چې چيري هغوی تداوي شوي دي کړنې شاهدان نه وو.

له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

• " په افغانستان کې دا کار عادي دی ډاکتران خپلو خپلوانو ته لومړيتوب ورکوي."

• " البته."

• " دا عادي خبره ده چې لومړی د خپل خپلوانو درملنه کوي."

• " دلته د نمرې سيستم دی. هغوی دغه سيستم په ښه توگه مراعت کوي."

"آيا به باور شما مديران وزارت صحت عامه ازين مشکل آگاهی دارند؟"

"آيا ستاسې په باور د عامې روغتيا مديران د دې ستونزې په اړه خبر دي"

◀ راجع به اینکه مديران راجع به اين مشکل آگاهی دارند يا خير، توافق نظر يا اجماع کلی وجود نداشت.

◀ په دې اړه چې مديران د ستونزې په اړه خبر دي يا نه، د نظرونو توافق شتون ندرلودو.

له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

• " نه، مديران د انتظار خونې ته نه راځي ترڅو دغه وضعيت وگوري."

• " شايد."

• " بلې، څرنگه چې ما مخکې يادونه وکړه، هغوی خپلو خپلوانو او هغه کسانو ته چې د عامې روغتيا په وزارت کې دنده ترسره کوي فرصت او لومړيتوب ورکوي."

• " کاملاً هغوی خبر لري."

"آيا روغتيايي کارکوونکي د رسمي کار په وخت کې ناروغان خپلو شخصي معاینه خانو ته راجع کوي؟"

◀ اکثریت حواب ویونکي موافق وو چې شخصي معاینه خانو ته د ناروغان راجع کول ترسره کېږي.

◀ ځيني حواب ویونکي چې د لرې پرتو او لږ پرمختللو ولايتونو څخه وو ويلي چې د هغوی په سیمه کې خصوصي روغتيايي خدماتو شمير لږ دی ترڅو ناروغان هلته راجع کړي.

له مرکو څخه ځيني انتخاب شوي خبرې:

• " نن د لابراتور د ځانگې کارکوونکي موجود نه وو او قابلې راته وويل چې: که ۱۰۰ افغاني راکړي زه به لابراتواري معاینات درته ترسره کړم."

- " بلې، ولي د رسمي کار په وخت کې نه"
- " بلې، هغوی په رسمي وخت کې ناروغان شخصي کلینیک ته راجع کوي، ځکه چې هغوی د شخصي کلینیکونو سره اړیکې لري او د درملتونو او کلینیک او همدارنګه تشخیصیه مراکزو څخه خپله ونډه اخلي"
- " ډاکټر راته وویل، زما نوکریوالي په روغتون کې خلاصه شوی، نو مهرباني وکړه معاینه خانې ته راشه هلته کولای شم تاسې د دې ځای څخه ښه تداوی کړم."
- " په <XXX> کې د شخصي کلینیکونو زیات شمیر شتون نلري"
- " دلته خصوصي روغتونونه شتون نلري ترڅو دغه کار ترسره کړي"
- " په دې ولسوالۍ کې کوم خصوصي کلینیک شتون نلري"

"آیا ستاسې په باور د عامې روغتیا وزارت مدیران د دغه عمل د ترسره کیدو په اړه خبر دي؟"

- < تقریباً ټول ځواب ویونکي په دې نظر وو چې مدیران د دې عمل د ترسره کیدو څخه خبر دي. له مرکو څخه ځینې انتخاب شوي خبرې:
- < " بلې، ولي نه"
- < " هرڅو دغه عمل ترسره کوي د روغتون د رئیسې رانیولې تر ډاکټرانو، نرسانو او قابلو. که چیرې رئیس فاسد وي، نو څوک د هغه د دغه عمل مخنیوی وکړي."
- < " بلې، د روغتون رئیس پوهیږي چې ډاکټران وروسته د ۱:۰۰ د غرمې څخه شفاخانه پرېږدي. هغه رئیس دی."

د کیفیت تضمین/ د کیفیت کنترول

" په ټولنه کې کوم میکانیزمونه شتون لري ترڅو د هغې په واسطه خلک د روغتیايي فعالیتونو وه څاري یا په اړه یې خپل نظریات وړاندې کړي."

- < ځواب ویونکي په ټولنه کې د داسې میکانیزمونو په اړه چې د هغې په واسطه وکولای شي روغتیايي خدمتونو وه څاري یا په اړه یې نظریات وړاندې کړي، خبر نه وو یا ځینې وتوانیدل ترڅو میکانیزمونه لکه استازي، ټولنیزې شوراګانې یا صحي شور اګانو څخه نوم واخلي.
- < د دغو میکانیزمونو د حساب ورکونې یا غیزمنتیا په اړه د ځواب ویونکو په څرګندونو کې توپیرونه موجود وو.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- " فکر نه کوم داسې څه موجود وي، ځکه چې که داسې څه موجود وي، هغوی به ناروغانو سره ښه چلند کوو"
- " زه نه پوهیږم، نارینه په شیانو پوهیږي."
- "زه نه پوهیږم، موږ په ښار کې ژوند نه کوو، موږ له دې ځایه لرې ژوند کوو."
- " چاته موږ خپلې ستونزې وه وایو؟ څوک نشته چې هغې ته غوږ کيږدي."
- " موږ استازي لرو، ولي هغه موږ ته خدمت نه کوي. موږ خپل شکایات څو ځلې هغې ته وویل، ولي هغه په پام کې وه نه نیول."
- " موږ روغتیايي شورا لرو، هغوی زموږ ستونزې د روغتون سره شریکوي."
- " په هر ولسوالۍ کې یوه روغتیايي شورا موجود ده."
- " موږ یوه روغتیايي شورا لرو، ګرچې هغه هم سم کار نکوي."

"کله چې خلک په روغتیايي مرکزونو کې کړنو څخه نا هیلي او مایوسه شي، نو هغوی څه کولای شي؟"

◀ په دې اړه چې کله خلک په روغتیايي مرکزونو کې د کړنو څخه نا هیلي او مایوسه شي څه کولای شي، په اړه یې یو شمیر منفي څرگندونو شتون درلود. له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "کوم زیات څه کولای نشي"
- "هیڅ څه"
- "خلک کوم کار کولای نشي، یو اړخیز کار چې کولای شي، هغه دا چې روغتون څخه لار شي."
- "هیڅ څه. څو ځلي خلکو خپل غږ پورته کړی و چې هیڅ چا ورته غوږ وه نه نیوو. ډاکتران موږ ته وایی: که تاسې کومه ستونزه رامنځته کړئ، زه ستاسې ناروغ نه معاینه کوم."
- "موږ نشو کولای روغتیايي کارکوونکو سره استدلال وکړو که نه نو زموږ ناروغ په روغتیايي مرکز کې نه معاینه کوي او موږ مجبور یو چې بیا خپل ناروغ شخصي کلینیک ته د درملنې لپاره یوسو."
- "موږ خپل نظریات او وړاندیزونه د روغتیايي کلینیک سره شریکوو، ولې کومه اغیزه یې نده درلودې یا د روغتیايي خدمتونو کیفیت ندی لوړ شوی."
- "د عامې روغتیا ولایتي رئیس ته شکایت وکړی: هغه ښه سړی دی"

"آیا تاسې د عامې روغتیا وزارت د خدماتو د کیفیت څخه رضایت لرئ؟"

- ◀ د ځواب ویونکو غوڅ اکثریت د خدمتونو د غرضي د کیفیت په تړاو مختلط کیفیت درلود.
- ◀ د نا رضایتۍ ځانګړي مثالونه د درملو، د خدماتو سوکه والي او روغتیايي خدمتونو ته د لاس رسي په موخه فزیکي نښتې په تړاو یاد دښت شول. له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:
- "بلې آنې هرچیزې که از توان شان پوره باشد انجام میدهد."
- "بلې، د جراحی عملیاتو په برخه کې هغوی خپله دنده په ښه توګه ترسره کوي."
- "زه د هغو خدمتونو د کیفیت څخه چې دلته وړاندې کېږي راضي نه یم، ځکه چې درمل د بازار څخه توصیه کوي او اړه کافي پیسې تهرم ترڅو دغه درمل را ونیسم او ځینې وختونه زه د خپلو مریضانو د درملنې لپاره د خپلوانو څخه پیسې پوروم."
- "همیشه باید موږ انتظار وه باسو. زموږ وخت دلته ضایع کیږي."
- "درمل کم دي، ولې کارکوونکي کوښښ کوي ترڅو زموږ سره مرسته وکړي."
- "د <XXX> په ولسوالۍ کې وروسته د جګړې څخه، عساکرو ټول بسترونه ونيول، نرس راغلو او زما ناروغ ته یې وویل: څه له دې ځایه که نه ټولو لپاره به ستونزه رامنځته شي. موږ څه باید کړي وای؟"
- "ولې پولیس د خپلو کلینیکو څخه استفاده نه کوي؟ کله چې هغوی د ډاکترانو څخه غواړي ترڅو د هغوی زخمیانو سره مرسته وکړي، موږ د خدماتو بې بهرې پاتې کیږو."
- "ځینې برخې ښې دي، ځینې برخې زموږ لپاره ښې ندي."

د بشر حقونه او تبعیض

"تاسې د عامې روغتیا په سیستم کې بشري حقونو ته درناوی څنګه څرګندوئ؟"

- ◀ یوآځې یو لږ شمیر ځواب ویونکو د عامې روغتیا په سیستم کې د بشري حقونو په تړاو څرګندونې درلودې او دغه څرګندونو د روغتیايي کارکوونکو رفتار او چلند پورې تړلي وې. له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:
- "ځینې وختونه د روغتیايي خدمتونو وړاندې کوونکي کسان د ناروغانو او د هغوی کورنیو سره ناوره چلند کوي."

- "د روغتيايي خدمتونو وړاندې کونکي کسان د ناروغانو او د هغوی د کورنیو سره په غیر مؤدبانه ډول چلند کوي."
- "هغوی د ناروغانو درناوی نه کوي. د <XXX> په شعبه کې نخسه یې زما پرمخ وه وېشته: موږ وخت نلرو درمل د بازاره را وه نیسه او بیا را وه نگرځي."
- "هغوی ښه چلند لري. نرس حتی زما زوی ته مڼه هم ورکړه."
- "ما کومه ستونزه نده لیدلې."

"د عامې روغتیا په سیستم کې د تبعیض کچه څنګه ارزوي"

◀ یواځې یو لږ شمیر ځواب ویونکو د عامې روغتیا په سیستم کې د تبعیض په اړه څرګندونې درلودې. له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "ما کوم نژادي تبعیض ندی لیدلی، ولې د جنسیت پر مبنۍ تبعیض موجود دی"
- "زه په دې اړه په جريان کې نه یم."
- "زه نه غواړم دې پوښتنې ته ځواب ووايم، ځکه دا کار ماته ستونزه جوړوي."
- "آیا تاسې لیدلې چې روغتيايي خدمتونو یوې ځانګړې ډلې لپاره چمتو شوی وي – په داسې حال کې چې بله ډله ترینه محروم شوی وي؟"

◀ په دې کتګورۍ کې ځواب ویونکو داسې پېښې څرګندې کړي چې هلته به زور واکو کسانو د روغتيايي خدمتونو په وړاندې کولو باندې فشار را وستو په درملنه کې د لومړیتوب غوښتنې په ګډون. له مرکو څخه ځینې انتخاب شوي خبرې:

- "چون سیمه ییز قومندانان واک لرونکي کسان دي، هر وخت هغوی کولای شي چې امتیاز ترلاسه کړي."
- "نظامي کسان ډاکتران او باسي ترڅو د هغوی ناروغانو ته لومړیتوب ورکړي او عام خلک په پام کې ونه نیسي، په داسې حال کې چې هغوی حق نلري ترڅو خپل ناروغان په ملکي روغتونونو کې تداوي کړي."
- "موږ د ساعتونو لپاره انتظار ایستلی ترڅو په روغتون کې خدمات ترلاسه کړو، ولې هغه کسان چې قدرت لري پرته د نوبت څخه معاینه کېږي.... دغه کار د ناروغان معاینه د ځنډ سره مخامخ کوي، په ځانګړي ډول د نادارو کسانو معاینه کول."
- "بلې، هرڅوک چې <XXX> وه پیژني، ښه درملنه ترلاسه کوي."
- "که چیرې تاسې په دولتي روغتون کې څوک وه پیژنی، ستاسې ناروغ به ښه توګه تداوي کېږي، که نه نو معذرت غواړي."

"ستاسې په باور ولې دغه کار ترسره کېږي؟"

◀ د بشري حقونو د نقض کیدو او تبعیض عمده عوامل د ناروغانو لخوا کاري فشار، در زور واکو پر وړاندې مخالفت کول، د روغتيايي خدمتونو څخه کمزوری نظارت وېل شوي. له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "که چیرې روغتيايي کارکوونکي دغه کار ترسره نه کړي، د سیمه ییزو قومندانو او زور واکو لخوا تهدید کېږي او حتی خپله دنده د لاسه ورکوي."
- "د ناروغانو اندحام کیدای شي یو لامل وي."
- "دلته دا یو عادي کار دی، هغوی ډیر بوخت وي"
- "د څارنې د نشتوالي له امله"

"ستاسې به باور د عامې روغتیا وزارت مدیران د دې عمل د ترسره کیدو په اړه خبر دي؟"

◀ تقریباً ټول ځواب ویونکي په دې باور دي چې مدیران د دغو ستونزو څخه خبرتیا لري. له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- " کیدای شي خبر وي او کیدای شي خبر نه وي "
- " بلې، مدیران د روغتیا په سکتور کې د داسې کړنو د ترسره کیدو څخه ښه خبر دي. "
- " بلې، د عامې روغتیا وزارت په مرکز کې د دغو ستونزو څخه ښه خبر وي. "
- " مطمئناً، هغوی خبر دي، ولې هغوی څه کار کولای نشي. "

شوکی

" کولای شي د عامې روغتیا په سیستم کې د حق غوښتنې یا فشار داسې بیلګې وړاندې کړي چې تاسې خپله تجربه کړي وي؟ "

◀ پیری ځواب ویونکو داسې بیلګې وړاندې کړي چې په ترڅ کې یې هغوی د خپلو کورنیو د غړیو د معاینې په خاطر تر فشار لاندې راوستل شوي ترڅو پیسې ورکړي.
◀ د هیواد په ټولو برخو کې رپوټ ورکړی چې هغوی د خپلو ناروغانو د لیدو په وخت کې د عادي (حمایوي) کارکوونکو لخوا د تاو ترخوالي سره مخامخ شوي ترڅو د بستري وارډ څخه لاړ شي. د کابل د ځواب ویونکو منځ کې دغه کار یو معمولي کار بلل شوی.
له مرکو څخه ځینې انتخاب شوي خبرې:

- " د روغتون کارکوونکي د ناروغ پای واز ته د ناروغ د لیدو یا هغه ته خورو وړ وړلو اجازه نه ورکوي. هغوی پیسې غواړي. حتی که چیرې موږ خواره هغوی ته ورکړو چې وی رسوي بیا هم د پیسو غوښتنه کوي. "
- " ما خپل نوي ماشوم ته کالي او ډایپیر راوړل، خور مې غوښتي وو، ولې کارکوونکو د هغود رسولو لپاره د پیسو غوښتنه وکړه. "
- " زما څخه صفا کار د پیسو غوښتنه کړی، ولې ما ندې ورکړي. "
- " زه نه غواړم دې پوښتنې ته ځواب ووايم. "
- " بلې، دلته زه څو ځلې تر فشار لاندې راوستل شوی يم. "
- " ... نوموړی شکایت وکړو چې معاش یې کم دی او زه باید هغه سره مرسته وکړم. کله چې ده ده وکړه، ځکه موږ هم غریب یو، پر ما او زما لور باندې غصه شو: لاړ شی! "
- " ... حمایوي کارکوونکو د ناروغ د کورنۍ غړي وه وهل، دلته مه دریږی، که نه نو رئیس به ما د دندې وه باسي. "
- " بلې، څو ځلې مې پیسې ورکړي. "

" د حق غوښتنې په وړاندې د مخالفت خطرات څه شی دي؟ "

◀ څو تنو ناروغانو د هیواد د بیلابیلو برخو څخه خپل نظریات داسې بیان کړي چې که هغوی د حق غوښتنې او فشار پر وړاندې مخالفت وکړي، د هغوی د ناروغ پالنه به ګواښ سره مخامخ شي یا د هغوی درملنه به وه نشي.
◀ یو کم شمیر ځواب ویونکو خپلې ځانګړې او شخصي تجربې د ګواښل کیدو او ناوړه چلند په اړه کله چې د حق غوښتنې پر وړاندې یې مخالفت کړی بیان کړي.
له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- " که چیرې موږ یې پر وړاندې مخالفت وکړو، روغتیايي کارکوونکي به زموږ ناروغ معاینه نکړي، نو بیا به څه رامنځته شي؟ هیڅ. هیڅ څوک زموږ ستونزو ته غور نه ایږدي. زه نن ویره لرم، هغه څه چې زه وایم که هغوی پوه شي په راتلونکي کې به ماته درمل را نکړي. "
- " هغوی به ستاسې ناروغ تداوي نه کړي. "
- " هغوی په هیڅ ډول روغتیايي پاملرنه ترسره نه کړي. "

- "ځينې خلک يې پر وړاندې بې تفاوته دي، ولې ځينې موضوع جدي نيسي او حتی هغوی وهي او ډيوې." د ځواب ويونکو څخه يوه تن وروسته د مرکې څخه مرکې اخيستونکي ته خپل لاسونه تپونه ښکاره کړل.

دوکه/جمل/تزویر/درغلی

"آيا کولای شي د عامې روغتيا په سيستم کې د تقلب (غير صادقاته چلند) ځينې مثالونه وړاندې کړی؟"

◀ ځواب ويونکو د غير صادقاته چلند بيلگي او همدارنگه د غير قانوني او غير معياري درملو په اړه خپل شکونه وړاندې کړل. له مرکو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- "زه لوستلی نشم، زه څرنگه پوهیدی شم چې درمل اصلي دي او يا تقلبي"
- "زه د درملو تاريخ نشم لوستلی"
- "ناروغان په هغو درملو باندې چې روغتون يا کلينیک کې ورکول کېږي نه جوړېږي، و درمل موږ د بازار څخه راښو." "ډاکټر هغه تابليت چې ما د بازاره څخه راوړي وو په خپل جيب ننه باسل او د جيب څخه يې نور تابليت را ويستل ماته يې راکړل."
- "يوه ورځ ما خپل ناروغ روغتون ته يوړو چې د <XXX> کسري يې درلودو. ډاکټر ماته د درملو او نورو لازمه توکو نسخه راکړه يو بل ورته ناروغ هم هلته وو او هغو ته يې هم ورته نسخه ورکړه. کله چې موږ توصيه شوي درمل او توکي راوړل نو ډاکټر دواړه ناروغان په يوه نسخه باندې تداوي کړل او د پلاستر څخه وروسته پاتې مواد يې د خپل ځان سره وه ساتل."
- "درمل بې کيفيته دي. ناروغان د روغتون يا د کلي کلينیک په درملو نه جوړېږي."
- "موږ کوم درمل چې تر لاسه کوو ورباندې مطمئن نه يو چې آيا دغه سم دي؟ موږ ته کټه روسوي؟"

د گټو تکرر

"آيا د عامې روغتيا وزارت کارکوونکي مو ليدلي چې ناروغان يې د معایناتو يا درملنې لپاره شخصي کلينیکونو ته راجع کړی وي؟"

◀ ډير ځواب ويونکو د دې عمل ترسره کيدل تائيد کړي، د لرې پرتو ولايتو ځواب ويونکو (چې لوی ښار نلري) ورته څرگندوني درلودې. د لږ پرمختگ لرونکو ولاياتو ځواب ويونکو داسې پېښې ندي تجربه کړي او ځينو ويلې چې د هغوی په ولايت يا ولسوالي کې خصوصي کلينیکونه شتون نلري. له مرکو څخه ځينې غوره شوي نقل قولونه:

- "هغوی د ځينو ځانگړو درملتونو څخه درمل توصيه کوي، ځکه هغوی سره ونډه لري."
- "ډاکټران ناروغان شخصي روغتونو ته راجع کوي. موږ نه پوهیږو چې دغه کار لپاره اړتيا وي يا نه."
- "بلې، ډاکټران د ناروغانو څخه غواړي ترڅو څوځلي راشي او په دې توگه ناروغان جلب کړي او په لومړي ځل کې هغوی په دولتي روغتون کې هغه درمل ورکوي چې کيفيت يې خراب وي ترڅو په دې توگه ناروغان وه هڅوي ترڅو د هغوی شخصي معاینه ځانې ته ورشي."
- "بلې، هغوی موږ څو ځلي راجع کړی يو."
- "بلې، ډاکټران او قابلې ناروغان د درملنې لپاره شخصي کلينیک يا روغتونو ته راجع کوي او بيا ناروغانو او د هغوی کورنۍ غړيو ته وايي: که چيرې ستاسې ناروغ په دولتي روغتون کې پاتې شي وضعيت يې خرابېږي، نو مهرباني وکړی هغوی شخصي کلينیک ته راولی ترڅو سمه درملنه يې وه شي."
- "ډانته ډاکټران نسخې په داسې شکل ليکي چې يواځې ځانگړي درملتونونه پوهیږي چې څه يې ليکلي، دا په دې معنی چې هر ډاکټر د يوه درملتون سره اړيکه لري."
- "زموږ په ولسوالي کې شخصي کلينیک شتون نلري."

"ستاسې په باور هغوی ولې دغه کار ترسره کوي؟"

➤ اکثریت ځواب ویونکو ویلي چې نه پوهیږو یا مطمئن نه یو او ځینو یې مالي گټې د خصوصي سکتور ته د ناروغانو د راجع کولو علت بللی. له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "د خصوصي درملتونو او کلینیکو سره د اړیکې درلودو په خاطر د هغوی څخه خپل ونډه اخلي."
- "زه فکر کوم چې هغوی خپل ناروغان شخصي کلینیک ته د فیس په خاطر راجع کوي ترڅو پیری پیسې ترلاسه کړي."
- "د پیسو په خاطر"
- "تر یوه بریده اړتیا وي او د عامې روغتیا باید د دې کار اجازه ورکړي."

بدې اخیستنه

"آیا د روغتیای کارکوونکو ستاسې یا ستاسو د کورنۍ څخه د بدې غوښتنه کړې؟ کولای شې چې څو بیلګې وړاندې کړې؟"

◀ ډیر ځواب ویونکو د اضافي پیسو غوښتنه «بخششي یا شریني» مثالونه وړاندې کړي. له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "یوځای ډاکټر سره خبرې کول وړیا دي. د درملنې، جراحي عمل، درملو لپاره موږ روغتون یا دولت ته پیسې نه ورکوو، بلکې موږ ډاکټرانو، نرسانو، د کلینیک څخه بهر درملتونو ته پیسې ورکو. دا یو ډول بخششي ده."
- "د نسایي او ولادې څانګې کارکوونکي د پیسو غوښتنه کوي."
- "زما یوټن خپلوان د ایندکس عملیات درلودل، جراح د هغه څخه د پیسو غوښتنه وکړه."
- "هغوی هیڅکله تاسې څخه د بدې غوښتنه نه کوي، بلکې د تحفي غوښتنه کوي."
- "ډاکټران په مستقیم ډول د پیسو غوښتنه نه کوي، بلکې عادي (حمایوي) کارکوونکي د ماشوم د زیږون وروسته د شریني غوښتنه کوي. که چیرې ماشوم هلک وي د ۵۰۰ افغانیو څخه زیاتي بیسې غواړي، ولې که چیرې ماشوم نجلی وي بیا ۱۰۰ - ۲۰۰ افغانیو غوښتنه کوي. عادي کارکوونکي د ناروغ څخه د لیدنې په خاطر د ناروغانو د کتنې وخت څخه د باندې د پیسو غوښتنه کوي."
- "نظر روغتون ته توپیر لري، د مثال په ډول، ما د <XXX> روغتون ته دوه ځلې د خپلې ښځې د ولادت په خاطر تللی یم او ډاکټر د ورځې د ۱۰۰۰ افغانیو غوښتنه را څخه کړې. د <XXX> په روغتون کې خپله خدمت ته لږ پیسې ورکړ، ولې د <XXX> په روغتون کې د روغتون خدمت زما څخه د پیسو غوښتنه کړې او نرسې د هرې شپې په بدل کې چې ماشوم هلته وو د ۵۰۰ افغانیو غوښتنه وه کړه."
- "د نورو سکتورونو په پرتله د صحت سکتور بد ندی."
- "د بدې ورکونې لاسته راوړنه د ناروغ یا د هغه د کورنۍ لپاره څه ده؟"

◀ بدې یا «بخششي» (نقدې پیسې یا تحفه) د نوکریوالی د اجرااتو تضمین، درناوی کیدل، د ښو پاملرونه تامینولو، د همکارۍ او د خنډونو د لمنځه وړو دې یوې تګلارې په توګه توضیح شوی. له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "د فیس د ورکړې وروسته د روغتیایي کارکوونکو لخوا درته درناوی کیږي."
- "هغه د روغتیایي کارکوونکو پاملرنه راجلبوي."
- "موږ کولای شو د خپلو ناروغانو څخه لیدنه وکړو."
- "درناوی"
- "کله چې موږ ووايو چې زموږ ناروغ معاينه کړی هغوی را درومي"

"که چیرې د عامې روغتیا مدیران یا کارکوونکي د بدې په تور وه نیول شي، پایلې هغوی لپاره څه دي؟"

◀ د ۹۶ تنو ناروغانو او د هغوی د کرونیو ترمنځ، داسې څوک پیدا نه شول ترڅو ووايي که چیرې د عامې روغتیا وزارت مدیران یا کارکوونکي د بدو په تور وه نیول شي، پایلې به یې هغوی لپاره څه وي. له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "څوک نه نیول کیږي."
- "هیڅ"
- "په ټولیز ډول په هیواد کې د مجازاتو او مکافاتو سیستم شتون نلري."
- "فکر نه کوم دولت په دې اړه کومه عملي پریکړه ترسره کړي."
- "هیڅ شی. هیڅا د دې کومه قضیه په محکمه یا مطبوعاتو کې نده لیدلې."

د اداري فساد نور خطرونه

◀ د ناروغانو او د هغوی د کورنیو لخوا د مرکو یا ګروپي بحثونو په ترڅ کې د عامې روغتیا په سیستم کې د اداري فساد کوم عمومي خطر ندی مطرح شوی.

5. د عامې روغتیا وزارت پخواني رئیسان، مدیران او د لومړي کرښې روغتیايي کارکوونکي*

عمومي کتنه: د عامې روغتیا وزارت رئیسان، مدیران او روغتیايي کارکوونکي د اداري فساد بیلابیلې ننگونې او د اداري فساد د خطر اټو اړوندې ننگونې چې هغوی د دندې برمهال لیدلې وې توضیح کړی دی.

۱۳ تنو ځواب ویونکو خپل شخصي نظریات او برداشتونه د اداري فساد پر وړاندې د زیانمنۍ په اړه په تفصیل سره وړاندې کړي.

د اداري فساد د خطر اټو په اړه تفصیلي نظریات لاندې برخو ته اړه نیسي.

1. **مشرتابه او حکومتداري:** د گټو ټکر، د زور واکو کسانو نفوذ، د فساد د لمنځه وړو کنټرولي سیستمونو په تطبیق کې پاتې راتلل.
 2. **مالي:** د روڼتیا نشتون، د کورنیو او بهرنیو موسساتو او تمویلونکو سره د قراردادونو ستونزې او په ځانگړي ډول د تدارکاتو د جوړجاړي پروسه.
 3. **د روغتیايي معلوماتو د مدیریت سیستم:** د روغتیايي معلوماتو د مدیریت سیستم په بشپړ تطبیق او انسجام کې پاتې راتلل.
 4. **بشري منابع:** د استخدام او انفصال په پروسو کې د روڼتیا نشتون او زور واکو کسانو نفوذ.
 5. **د روغتیايي خدمتونو وړاندې کول:** د کورنیو، بهرنیو موسساتو او تمویلونکو ترمنځ د همغږۍ کموالی یا نشتوالی.
 6. **د کیفیت تضمین/د کیفیت کنټرول:** څارنیزو سیستمونو په تطبیق کې پاتې راتلل چې د گټو ټکر په وړاندې د مبارزې په موخه رامنځته شوی دي.
- په پام وړ توگه څرگندونې د گټو ټکر او د روڼتیا نشتو په اړه وړاندې شوي. سره له دې چې ټول ځواب ویونکي یا د هغوی یوه برخه په خپلو دندو باندې د عامې روغتیا په وزارت کې نه وو، ولې د گټو ټکر، د روڼتیا نشتون باندې تاکید د عامې روغتیا وزارت رئیسانو مدیرانو او روغتیايي کارکوونکو ته راجع کیدل.
- * کوم تفصیلات چې ځواب ویونکي مشخص کړي هغه حذف شوي دي.

پالیسی

"د عامې روغتیا وزارت پالیسی څرنگه د اداري فساد خطرات راکموي؟"

آیا د اداري فساد پر وړاندې زیانمننه د پالیسیو تطبیق، منابعو یا ځینو نورو مسایلو پورې اړه لري؟

ځواب ویونکو د اداري فساد پر وړاندې د مبارزې په برخه کې جدي ننگونې څرگندې کړي، ځکه چې پالیسی په مناسب ډول ندي ترتیب شوی او د ژبنۍ ستونزو له امله پالیسی په سم ډول ندي تعبیر شوی.

د پالیسیو د پروسې زیانمننې، په لوړه کچه د همغږۍ نشتون، د پالیسیو پر تطبیق باندې څارنه کې نښتیاوې اعم د وزارت په کچه او هم د کورنیو او بهرنیو تطبیق کوونکو موسساتو په کچه ذکر شوي.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "ډیری پالیسی یواځې په انګلیسي ژبه موجودې دي چې د ۹۰ سلنه چارواکو لخوا د پوهیدو وړ ندي. دغه پالیسی د خارجیانو لخوا لیکل شوي."
- "په مجموع کې پالیسی د اداري فساد پر اغیزو کوم مثبت یا منفي تاثیر نلري، ځکه چې هغوی پالیسی نه رعایت کوي. د تدارکاتو په برخه کې، پالیسی د روقي کار او د پروسې پخوالي له امله د اداري فساد خطر زیاتوي."

- "په پالیسیو کې اغیزمنتیا او کارایی دواړه ستونزې لري: پالیسی د واقعیتونو او د هیواد وضعیت په پاکې نیولو سره نډې ترتیب شوي. نو له دې کبله، هغوی اغیزمنې نډې. پالیسی زموږ ژبو ته ژباړل شوې. منځنۍ کچه کارکوونکي په کافي توګه په انګلیسي ژبه نه پوهیږي او د پالیسیو د تخنیکي برخو باندې د پوهیدو لپاره نورو ته اړتیا لري چې دې کار د پالیسی ناکارایی او اداري فساد د رامنځته کیدو زمینه هواره کړي. کوم یو آسانه دی؟ د ټولو کارکوونکو لپاره د انګلیسي ژبې زده کړه په داسې حال کې چې کارکوونکي هېڅکله بهرنۍ ژبه نه کاروي یا داچې پالیسی وه ژباړل شي او د روغتیايي سیستم شرایطو او زموږ فرهنگ سره سازګاری شي؟"
- "د عامې روغتیا په وزارت کې ۴۵۰ تنه پالیسي جوړونکي پالیسی جوړوي. دغه شمیر کسان د ستونزو سره مخامخ دي، ځکه چې هغوی د پالیسیو د تطبیق په برخه کې روښانه ملاتړ نلري، ځکه چې پالیسی په ملي ژبو نه ژباړل کیږي."

"د روغتیايي معلوماتو د مدیریت یوه ستندرنه پالیسي څرنگه د پر مدارکو ولاړ تصامیم پیاوړي کوي او په کلني بودجه کې د اداري فساد کموي؟"

د روغتیايي معلوماتو د مدیریت سیستم د یوې با ارزښته وسیلې په توګه توضیح شوی، سره له دې چې د هغوی د بلقوه وړتیاوو څخه د کیفیت په تامین او کنټرول کې لږ استفاده کیږي او په کافي ډول منسجم ندی. له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "که چېرې د روغتیايي معلوماتو د مدیریت سیستم د عامې روغتیا وزارت او د ټولو تطبیق کوونکو موسساتو په کچه معیاري شي، نو موږ د اداري فساد د کمیدو شاهدان وو. ځکه د روغتیايي خدمتونو د معلوماتو رپوټ ورکونه به د جعل او تزویر څخه منزه وي. د روغتیايي معلوماتو د مدیریت سیستم ولایتی ارتباطي مسئول په <XXX> کې د ځینو تطبیق کوونکو موسسو د رپوټ ورکونې نیمګړتیاوو په تړاو جدي غبرګون ښکاره نکړو، نیمګړتیا د معلومات لا درک کیدل وو یا داسې معلومات وو که چېرې هرچا لیدلې وای پوهیدو چې سم ندی. نوموړي یواځې د دغو موسساتو معذرت غوښتنه په دې تړاو وه منله. نوموړي د ټولو ولایتونو په کچه د یاد سیستم د معیاري کیدو په برخه کې ښه والی رامنځته نه کړو. هغه وه ښودله چې غیر معیاري معلومات هم د منلو وړ دي."
- "د روغتیايي معلوماتو د مدیریت سیستم همیشې د عامې روغتیا وزارت د لوړ پوړو چارواکو منځ کې تر بحث لاندې نیول شوی دی،» موږ نشو کولای د روغتیايي معلوماتو د مدیریت سیستم په لوړو ستندردو سره تطبیق کړو. کوم رپوټونه چې د موسساتو لخوا استول کیږي ستونزې لري.» د غیر دولتي موسساتو د رپوټونو صحت چې ۹۰ سلنه خدمات وړاندې کوي سم ندی، یا د خپلو فعالیتونو په اړه کامل معلومات نلري. په ځینې مواردو کې دغه سیستم یواځې خیالي معلومات لري. تر ډیره بریده دغه معلومات واقعیت نلري."
- "د روغتیايي معلوماتو د مدیریت سیستم ته په بشپړ ډول انکشاف ندی ورکړل شوی او ځینې برخې یې بېځایه دوه ګوني (تضاعف) لري. د خصوصي سکتور د معلوماتو لپاره د روغتیايي معلوماتو د مدیریت په سیستم کې د خصوصي سکتور د رپوټ ورکونې سیستم شتون نلري. د بشري منابعو د معلوماتو د مدیریت سیستم د روغتیايي معلوماتو د مدیریت سره انسجام لري او دغه موضوع کولای شي چې حل کړي او د عامې روغتیا وزارت وزیر او رئیسانو لپاره زیاته کارایی رامنځته کړي."
- "معلومات په سمه توګه نه کارول کیږي: کوم واقعي تحلیل نه ترسره کیږي او له دې کبله په روغتیايي خدمتونو باندې مثبتې اغیزې درلودو په خاطر نظریات او وړاندیزونه نه وړاندې کیږي. د روغتیايي معلوماتو د مدیریت سیستم مسلکي کارکوونکي لري چې ام اس اچ موسسې لخوا استخدام شوي وو، ولې دغه منابع وزارت لپاره د لا زیات انسجام ته اړتیا لري ترڅو ټول ترینه مستفید شي."
- "د روغتیايي معلوماتو د مدیریت سیستم باید تر څارنې او ارزونې لاندې وه نیول شي، ځکه چې یاد سیستم په کافي توګه نه څارل او ارزول کیږي."

"ستا په نظر ایا صحې خدمتونه د عامې روغتیا وزارت د پالیسیو او ستراتیژیو سره سم وړاندې کیږي؟"

- ◀ ځواب ويونکي د عامي روغتيا وزارت د پاليسي او ستراتيژۍ په نه نظر کې نيولو سره د صحي خدمتونو د وړاندې کولو او مديريت په اړه ناميدي څرگنده کړه
 - ◀ ځواب ويونکي همدارنگه د کورنيو او نړيوالو موسسو د کړنو او په عامي روغتيا وزارت کې د کمزوري مشرتابه او مديريت په اړه ناميدي څرگنده کړه.
- له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- "نه، کله چې پاليسي او ستراتيژۍ اعلانېږي د هغو څخه سترگي پټېږي او د ياده ايستل کېږي."
- خدمتونه د مختلفو ادارو د رييسانو د گټو سره سم وړاندې کېږي. همداراز مې وليدل چې بهرني مشاورين په <XXX> رياست کې د عامي روغتيا وزارت کارکوونکو ته ناسمي مشورې ورکولې. کومې مشورې چې يادې ادارې تر لاسه کړي وې د هغه گروپونو پر کنترول باندې تمرکز درلود چې دوي ورسره موافق نه و. دوی د خپل موقف څخه په استفادي سره هغو موسسو ته ستونزې جوړولې کوم چې ده په ياد سکتور کې نه خوښولې. چې دا کار په <XXX> رياست کې د کارکوونکو لپاره ډيرې خرابې بيلگې وې. د دغو کارونو د ترسره کولو لپاره ولې دې هيواد ته راغلي يې؟ دا کار څنگه کولای شي زموږ سره د عامي روغتيا په سکتور کې مرسته وکړي؟"
- "نه. زموږ د صحي پاملرنو په مرکزونو کې با کيفيته صحي خدمتونه نه وړاندې کېږي. د خدمتونو وړاندې کول د عامي روغتيا وزارت د روغتيايي پاملرنې د پاليسي پر اساس نه و: که چېرې پاليسي په ښه توگه تطبيق شوې وای، اوس به موږ په هر ولايت کې يو معياري روغتون درلود. د هغو ناروغانو شمير چې بهر ته د درملنې لپاره استول کېږي زيات شوی دی. د عامي روغتيا وزارت د پاليسي سره سم په هر ولايت کې د معياري روغتونونو نشتون د دې لامل گرځيدلی تر څو زموږ ښاريان د درملنې لپاره بهر ته لاړشي.
- "کورنۍ او بهرنۍ موسسات په ښه توگه نظارت ندي کړی تر څو ډاډ تر لاسه شي چې دغه موسسې زموږ د ستراتيژۍ مطابق کار کوي. هغوی د خپلو اهدافو او مقاصدو مطابق کار کوي. کورني موسسات انتفاعي بنسټونه دي چې خپل بزنس کوي نه غير انتفاعي بنسټ لکه نړيوالې موسسې، ځکه کورني موسسې د عامي روغتيا وزارت آمرين او رييسان د خپلې ادارې د کارکوونکو په توگه استخداموي، هغوی د عامي روغتيا وزارت تصميم نيونکي غړي په خپل تشکيل کې لري چې دا کار د اداري فساد لپاره زمينه برابروي. هغوی يوازې په انجو کې د خپلو کاري گټو په اړه فکر کوي نه د وزارت د اهداف د لاسته راوړلو په برخه کې. په داسې حالت کې د عامي روغتيا وزارت ستراتيژي لومړيتوب نه شميرل کېږي."

"ستاسو په باور ايا د مالي منابعو مديريت د عامي روغتيا وزارت د پاليسي او ستراتيژۍ سره سم تر سره کېږي؟"

- ◀ د مالي منابعو مديريت فعاليتونه په غير ضروري ډول مغلق او غير شفاف څرگند شوي دي.
 - ◀ د کورني او بهرني موسسو سره قراردادونه، او همدارنگه تدارکاتي چارې د اداري فساد د خطر سره مخامخ دي،
- له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- څوک ويلی شي چې د صحي خدمتونو د قرار دادونه څرنگه ترسره کېږي؟ د قرار داد په جريان کې موږ د ډاډول ستونزو سره مخامخ کېږو او زموږ منابع په ناسمو ځايونو کې استفاده کېږي؟
- "تر څو چې شفافيت د مالي منابعو په تنظيم او کنترول کې په واقعي توگه رامنځ ته نشي، د عامي روغتيا وزارت به خپلې ستونزې د ستراتيژيو د پلي کولو په برخه کې حل نکړي. د مالي منابعو د تنظيم په اړه بيلابيلې پریکړې چې د اوږدمهاله پرمختيايي ستراتيژي پر خلاف دي موجودې وې چې دغه کار زموږ ټولو لپاره چې دغه وضعيت درک کوو يو ناهيلی کوونکی عمل بلل کېږي. دا چې څنگه دغه پروسه د يو ناسم مسير په لوري پرمخ ځي، نشم کولای صحيح ځواب ورکړم، دغه گناه د ډاکټر فيروز هم نده. په حقيقت کې هغه يو کښتی چې د ډوبيدو په حال کې وه په ميراث ورې ده. د کښتی هيڅ يو کارکوونکی هم د ستونزې د حل لپاره هڅه نکوي. په حقيقت کې ټول په خپلو ستونزو باندې فکر کوي. او د يو تيم په توگه د ثبات د ساتلو لپاره کار ندي کړی، په داسې يو وضعيت کې کار کول ورته ستونزمن بريښي. زه نه پوهېږم چې هغه ځينو رييسانو په اړه چې د ده د برياليتوبونو پر خلاف کار کوي مالومات لري؟"

- تدارکاتي او قراردادي چارې ډیرې ستونزمنې دي. زه ډاډمن نه یم چې کوم لوړپوړی رییس په خپله اداره کې د شفافیت د راوستلو توان ولري. هر یو کونښن کوي تر څو خپله دنده سرته ورسوي. البته د شفافیت څخه پرته د مالي منابعو په اړه د پریکړو نیول د اعتبار وړ ندي. هر څوک د پیسو د راټولولو په فکر کې دي."

- په عمومي ډول اړیکې موجودې ندي. ادارې هغه حقیقي وضعیت چې کوم شي ته اړتیا ده بیانوي او ټول نادیده نیول کیږي. هغوی په دې اړه ناسم مالومات وړاندې کوي چې هغه هم نادیده نیول کیږي.

"ولي فکر کوی چې دغه مالومات نادیده نیول کیږي، حال داچې ممکن هغه صحیح او یا غلط وي؟"

◀ د بودجې په اړه پریکړه د سیمه ایزو ادارو د اړتیاو سره سمه نده ځکه تصمیم نیونکي د ادارو د وړتیا په اړه ډاډمن ندي. رییسان فکر کوي چې د دوی ادارې لیواله دي، دا په دې مانا ده چې هغه غوښتنې او اړتیاوې چې دوی لري نادیده نیول کیږي. دواړه حالتونه موجود دي: ادارې رییسان نادیده نیولي او خپلې اړتیاوې په خپله بیانوي او رییسان اداره نادیده نیولي ده ځکه چې د دوی په خبرو باور نلري."

ستاسو په باور ایډا بشري سرچینې د عامې روغتیا وزارت د پالیسۍ او ستراتیژۍ سره سم مدیریت کیږي؟"

◀ د بشري سرچینو پالیسۍ او کړنې تر انتقاد لاندې دي، په خاصه توګه د استخدام په پروسه کې او یا د کار د پای نیټې پورې د شفافیت نشتون، همدارنګه وړ او د مسلکي پوهې لرونکي کانډیدانو ته لومړیتوب نه وکول،

◀ ځواب ویونکي د زورواکو د نفوذ په اړه په خاصه توګه د پارلمان غړو په اړه څرګندونه ونکړه، له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "استخدام به اساس شایستگی در وزارت صحت عامه واقعیت ندارد. در حال حاضر اشخاصی را مشاهده کرده میتوانید که دارای نقش و مسئولیت های کلیدی هستند، بسیاری آنها حد اقل تحصیلات لازم را ندارند. تصمیم در مورد استخدام و انفکاک کارمندان به اساس روابط میباشد. که این برخلاف پالیسی ما در سیستم صحت عامه است، ولی این کار مطابق عملکرد و عنعنات محلی دقیقاً درست میباشد."

- "د عامې روغتیا په وزارت کې د وړتیا په اساس استخدام واقعیت نلري. اوس مهال داسې کسان لیدل شوي چې کلیدي دندې او مسؤلیتونه لري خو لازم تحصیلات نلري. د کارکوونکو د استخدام او منځکولو پریکړې پر اړیکو ولاړې دي. چې دا کار د عامې روغتیا په سیستم کې زموږ د پالیسۍ پر خلاف دي. مګر د سیمه ایزو دودونو او کړنو په اساس دغه کار سم دی."

- "د پارلمان غړي د خپل قدرت څخه استفاده کوي، په طبیعي ډول دغه کار زموږ عادت ګرځیدلی دی، په دې اړه موږ په کابل او ولایاتو کې منفي پایلې لرو، او ډیری غیر مسلکي کسان د پارلمان د غړو د ملاتړ څخه په استفادې سره په دندو ګمارل شوي دي."

- "نه، اصلاً زه فکر کوم چې د قوم ګرایۍ یوه ستره ستونزه موجوده ده او رییسان د زورواکو سره د اړیکو نه په استفادې هڅه کوي تر څو لوړو دندو ته لاسرسی پیدا کړي.

"ستاسو په باور د بشري سرچینو په پالیسۍ کې د اداري فساد خطر ه موجوده ده؟"

◀ دغه ځواب ویونکي په دوامداره توګه په بشري سرچینو کې د فاسدو پالیسیو د خطرونو، د قوم پالنې، جانبدارۍ، او د قانوني تحصیلي اسنادو لرونکو اشخاصو د کموالي په ګډون تر څو کلیدي دندې په غاړه واخلي، او د منافعو د ټکر په اړه بشپړ مالومات لري.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "قوم پرستي او پارت بازي."
- "د استخدام اړوند ستونزو د حل لپاره اراده نه درلودل. موږ لاتر اوسه هم د ډیپلومونو او تحصیلي اسنادو په څیرلو بوخت یو تر څو مالومه کړو چې کوم اسناد اصلي او کوم جعلی دي. کله چې

جعلی اسناد تر لاسه شول څرنگه زموږ ریيسان هغه توجیه کوي تر څو د هغو سرچینې را ونه پلټي؟ ترڅو چې د جعلی اسنادو اخیستل منع او د دوي سرچینې بندې نکړو، دوي به نور جعلی اسناد هم راوړي".

- "زموږ ریيسان د پارلمان د غړو تر کنترول لاندې دي نو ځکه زیات نامناسبه کسان په مهمو دندو کې گمارل شوي دي."
- "شفافیت او حساب ورکونه شتون نلري، د دوی د دوستانو گمارل په لوړو بستونو کې د قوم پرستی او ملګرتیا له لارې تر سره شوې دي. ولي یو کارکوونکی د ملکي خدمتونو د قانون پر خلاف له دندې گوښه کیږي؟ د وزیر مشاورین تر هغه وخته چې وزیر د گمارلو او منځکولو صلاحیت لري د قوم پرستی لامل بلل کیږي."
- "لوړپوړي مدیران او پیری ریيسان موجود دي چې د بیلابیلو مراجعو څخه معاش اخلي او بیلابیل پروگرامونه لري چې په دا ډول فساد سره د عامې روغتیا وزارت د لومړیتوبونو سره مرسته نشي کولای."

قراردادونه:

"ایا د اداري فساد د شتون له وجې، د عامې روغتیا وزارت د لومړیتوبونو څخه صرف نظر شوی دی؟"

◀ د موندنو په اړه نظریات د گټو تکر منعکسوي او د عامې روغتیا وزارت مشرتابه د تمویل کوونکو د لومړیتوبونو په واسطه د خپلو لومړیتوبونو نه منحرف شوي دي.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "معاملې د انتظار څخه لری تر سره کیږي او د عامې روغتیا وزارت لوړپوړي مدیران د نادولتي مؤسسو په کلیدي بستونو کې قرار لري".
- "پیری وختونه په بیلابیلو طریقو واقع شوي دي، چې د وخت د کموالي له امله ومنتوانیدم چې هغه ولیکم"
- "همیش ارتیا لیدل کیده تر څو د زیریدني او مړینو د ثبت یود اعتبار وړ سیستم ولرو مگر دا د تمویل کوونکو لومړیتوب ندی او زموږ مشران په نورو سابلو باندې فکر کوي ځکه چې دا ډول پېښې زموږ سره ثبت ندي. موږ نشو کولای روغتیايي ستونزې د سن او جنس په اساس په خپله ټولنه کې توضیح کړو، د لومړنی اپیدیمولوژي په اړه مالومات نلرو، اپیدیمولوژي د شواهدو د څیړنو او پریکړو د نیولو لپاره یو اساس بلل کیږي. اداري فساد زموږ د لومړیتوبونو د پلي کیدو مخنیوی کړی دی."

"د عامې روغتیا وزارت هغه کارونه چې <XXX> ووايي تر سره کوي. تر څو چې یو وزارت خپله بودجه ونلري،" مرسته کوونکي د دوی د لومړیتوبونو په اړه پریکړه کوي

- ◀ "په مرکز کې لوړپوړي کارکوونکو د فاسدو اړیکو درلودلو له وجې له یو بل څخه حفاظت کوي. هغوی د پیسو په اړه فکر کوي د پریکړې لپاره دلیل پیسي دي نه د عامې روغتیا وزارت بریالیتوب"
 - ◀ "د اداري فساد خطرونه د صحی خدمتونو د قراردادونو مالی ستونزې کورني او نړیوالې مؤسسو سره څه شي دي؟"
 - ◀ "ځواب ویونکي د قرارداد په بیلابیلو مرحلو لکه داوطلبی، تطبیق او نظارت کې د شفافیت نشتوالي یو خطر بللی دی"
- له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "د قراردادونو د داوطلبی په پروسه کې د شفافیت نشتوالی"
- "په مرکز او ولایتونو کې د پروژ د تطبیق څخه د نظارت نه ترسره کیدل"

"د عامې روغتیا وزارت د بشري سرچینو په قرارداد کې د اداري فساد کوم خطرونه موجود دي؟"

◀ ځواب ویونکي په داخل کې د بشري سرچینو د قرارداد اغیزمن کیدل د عامې روغتیا وزارت د پالیسی (یا د ملکي خدمتونو قوانینو) کمزوره پلي کیدل او په خارج کې د زورواکو د مداخلې له امله بلل شوی دی.

له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- "د عامې روغتيا وزارت مديران او رييسان په عين وخت کې دوي دندې لري."
- "موږ د کورني او نړيواله مؤسسو د معاشونو او امتيازاتو په اړه مالومات نلرو. دغه ادارې په هيواد کې تقريباً ټول صحي خدمتونه وړاندې کوي مگر موږ په واضحه توگه نه پوهيږو چې څنگه وکولای شو چې د خپلو بشري سرچينو اړوند مسایل تنظيم کړو، چې دا موضوع د تطبيق کوونکو تر منځ د اختلافونو لامل گرځي. دغه ادارې د هغو کارکوونکو په اړه چې په عين وخت کې دوي دندې اشغال کړي دي هيڅ ډول قوانين نلري مگر دا کار په عامه سيستم کې د داخلي مقرراتو پر خلاف بلل کيږي."
- "د تخنيکي مشاوريت بست ته بريالۍ کانديد هغه څوک دی چې د وزير او يا د پارلمان د يوتن غړي سره نږدې اړيکې ولري."

اختلاس

- "ايا د رهبري په کچه په عامې روغتيا وزارت کې کوم برياليتوبونه او يا لاسته راوړنې د اختلاس او يا غلا د مخنيوي په اړه موجودې دي؟"
- ◀ بيلابيل ځواب ويونکي چې د روغتيا په سکتور کې د فساد شتون، ښه حکومتداري او حساب ورکونې په اړه چې د روغتيا وزارت لخوا په ۲۰۱۵ کال کې وړاندې شوې وی يادونه وشوه.
 - ◀ يو ځواب ويونکي د موجودی لست د اغيزمنتيا په اړه چې د شتمنيو د کنټرول په خاطر لکه څنگه چې د ځواب ورکوونکو لخوا په نورو کتگوريو کې ذکر شوې و توضيحات ورکړل.
- له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- "تر اوسه پورې يواځې بحثونه تر سره شوې دي"
- "نوی وزير يو مصمم او باجرات شخص دی مگر ستونزه د هغو په شاوخوا خلکو کې ده."
- "د روغتيا په سکتور کې د اداري فساد په اړه څرگندونې عجيبه ښکاري در مورد فساد در سکتور صحت تعجب آور است. بهتره ده چې د يادو ستونزو په وړاندې مبارزه او لازم اجراء ترسره شي."
- "يو شمير انفرادي کارکوونکي او مديران په دې برخه کې برياليتوبونه درلودلي دي. د بيلگې په توگه يو شمير کارکوونکي او مديران په دې اړه برياليتوبونه لرلي، د مثال په توگه دروغتونو ځيني رييسان، په خاصه توگه په کابل کې په کلیدي بستونو کې پر مجربو او کلیدي کارکوونکو تمرکز کوي تر څو با کيفيته اجراء په خپلو مرکزونو کې ولري"
- په روغتونونو کې د شتمنيو مدیریت: د طبي تجهيزاتو په اړه مشخص لست چې هر يو جنس بايد بکېنې ثبت شي موجود دی مگر سيستم يې په موثر ډول فعاله ندی.

- "د مشرتابه په کچه د عامې روغتيا وزارت کې د اختلاس او غلا په اړه کومې ناکامياتي موجودې دي؟"
- ◀ د ځواب ورکوونکو څخه تر لاسه شوې مالومات څرگندوي چې د رهبري په کچه ناکامياتي د روغتيايي خدمتونو په قراردادونو کې د زورواکو خارجي نفوذ او د اختلاس د مخنيوی په خاطر د نظارت د پروسې د نشتوالي له امله دي.

له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- "د زورواکو مداخله. زورواکي د خپلو شخصي مؤسسو له لارې د روغتيايي خدمتونو د وړاندې کولو پر قراردادونو باندې قوي کنټرول."
- "د مالي منابعو د نه کنټرول له وجې اداري فساد را منځ ته شوی دی دغه منابع په ښه توگه ندي تنظيم شوي او په دې اړه همکاري ډيره کمه ده. نوځکه تاسو به ډير مايوسه او عصباني شي کله چې وغواړئ يو کار ترسره کړئ."

"آيا باور داريد که کارمندان وزارت صحت عامه در اختلاس دارايی های عامه دخیل هستند؟"

◀ اختلاس و دزدی توسط تمام پاسخ دهنده گان در این کتگوری گزارش داده شده است (یا مشکوک عنوان گردیده است).

له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- " هو. هغه دواگانې چې د مريضانو لپاره ځانگړي شوي دي په خپلو شخصي روغتونونو کې خرڅيږي."
- " هو، کله کله واقع کيږي."
- "زه باور لرم چې دوی دغه کار د خپلې کورنۍ د اعاشې لپاره تر سره کوي."
- "د اضافه کاري د بودجه په برخه کې واقعا ستونزې موجودې دي. بودجه په ساحه کې مدیریت کيږي او ډیرې قضیې موجودې دي چې دغه بودجه د فاسدو اشخاصو لخوا حیثیت او میل کيږي – یعنې په تادیاتو کې استفاده جویي کيږي، ځینې د اضافه کاري خیالي ساعتونه هم شته او په عمومي توګه نومونه په جعلی ډول په پانېو کې لیکل شوي دي، نوځکه ناظرو ځواکونو ته اړتیا ده تر څو د ټولو مرحلو څخه د پیل نه تر موازي سیستمونو پورې مخنیوی تر سره شي."
- "دا یو عادي کار دی. هغوی باور لري چې د دوی ګټې په منځ کې دي خصوصاً د دولتي موټرو نه استفاده کول."

"د عامې روغتیا وزارت د مالي سیستمونو کومې برخې په لوړه کچه د فساد څخه زیانمنې دي؟" او کومې برخې په لوړه کچه د فساد څخه زیانمنې دي؟"

◀ د تدارکاتو پروسه د اکثر وځواب ورکوونکو لخوا د تدارکاتو پروسه په دغه کتگوری کې ذکر شوې ده.

◀ د نظارت نشتوالی او د نظارت په پروسو کې د دې لامل ګرځیدلی دی ترڅو سیستمونه په اداري فساد باندې ککړ شي؟

له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- "د تدارکاتو پروسه په بشپړ ډول زیانمنه ده وروسته له هغې څخه د اضافه کاري برخه."
- "اداره تدارکات بیشترین آسیب پذیری را دارا می باشد ولی در جریان سه سال اخیر به دلیل سیستم غیر متمرکز سازی کاهش یافته است، یعنی به عوض وزارت ها، شفاخانه ها امور خریداری و تدارکات را خودشان انجام میدهند. هنوز با وجود خودمختاری شفاخانه ها خطر فساد اداری در آن موجود است، زیرا من باور دارم که سیستم نظارت به سطح بلند در تامین شفافیت و صداقت در در تصمیم محلی بوده و عملکرد های غیرصادقانه را کنترل مینماید، یعنی بصورت طبیعی اشخاص بلند رتبه که این نظارت را انجام میدهند باید از معامله گری در منظوری ها که از این طریق بیشتر سود میبرند جلوگیری شوند شفافیت در تمام این معاملات متفاوت مشکل است ولی باید ممکن باشد."
- "د تدارکاتو اداره په لوړه کچه زیانمنه ده مګر د وروستیو دریو کلونو په جریان کې د غیر مرکزي سیستم له وجې راکمه شوې ده، یعنې د وزارتونو پر ځای، د خریداری او تدارکاتو چارې خپله روغتونونه ترسره کوي. سره له خودمختاری اوس هم په روغتونونو کې اداري فساد شتون لري، ځکه زه باور لرم چې د نظارت سیستم په سیمه ییزو پروګرو کې د شفافیت او صداقت راوستلو رول لوبوي او او د غیر صادقانه کړنې کنټرولوي. یعنې په طبیعي ډول لوړپوړي چارواکي چې دغه نظارت ترسره کوي باید په منظوریو کې د معامله ګریو نه چې ډیره ګټه تر پورته کيږي مخنیوی وشي. په ټولو مختلفو معاملو کې شفافیت ستونزمن دی مګر باید ممکن وي."
- "د و واحد جنس خریداری او تدارکات میاشتي وخت نیسي بروکراسي په پراخه کچه موجوده ده، زیاتي امضاګانې او طی مراحل د اداري فساد لپاره فرصتونه او زمینه برابروي"

توکم پالنه /د شخصي گټو په خاطر د قدرت څخه ناوړه گټه

په عامي روغتيا وزارت کې قوم پالنه (نيپوتيزم) څنگه کولای شي چې د بنې حکومتدارۍ لپاره خطر واقع شي ؟

- ځواب ويونکي د قوم پالني (نيپوتيزم) د خطرونو په اړه يو شمير زيات مثالونه وړاندي کړل.
 - د اعتماد د کچې ټيټوالۍ، ضعيف شوي مدیریت او د خدمتونو ټيټ کيفيت د مهمو بيلگو څخه شميرل کيږي.
- له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- "زموږ د خدمتونو په وړاندې کولو څوک اعتبار نکوي ځکه هغوی وينې چې موږ يوازې خپله خاصه ډله په کلیدي دندو کې ځای په ځای کړې ده ، که چيرې دوی کمزوري او يا د مريضې په حالت کې هم وي."

- "يوه ستره ستونزه موجوده ده . د وزير د تبديلي په وخت کې غير قانوني ستر تغييرات پېښيدل لکه د دندو نه گوښه کيدل، په وزارتونو کې گمارل چې دا کار په ټولو وزارتونو کې په يو ډول پېښيږي. چې دا ملگرو ته د امتياز ورکولو يو فرهنگ دی او خپل د اعتماد وړ کسان په مهمو دندو کې گماري."

دغه کار ولې منفي پایلې لري ؟

"دغه کسان په راتلونکي مرحله کې د خپل قدرت او نفوذ څخه کار اخلي که چيرې دوی په خپله تخنیکي او کارفهمه نه وي دوی بيلابيل لومړيتوبونه په نظر کې لري چې د کوم يو څخه استفاده وکړي تر څو په دندو وگمارل شي، چې په پایله کې ټولې برخې او يونيتونه د غير مسلکي کسانو په واسطه ټک شوي دي چې اداره په يو مصيبت اخته کوي چې دا يو واقعي مصيبت دی چې د روغتيا سکتور يې يو مثال دی."

- "دا يوازې زموږه ملک ندی، سره له دې چې زه يوازیني کس يم چې دا خبره کوم." موږه پيرې زياتې ستونزې لرو . نړيوال روغتيايي پروگرام او ملگرو ملتونو ته وگورئ ، هغوی نړيوال سازمانونه دي چې زيات مسؤليتونه هم لري هغوی هم دا ډول مشابه خطرونه لکه کمزوري حکومتداري چې د قوم پالني (نيپوتيزم) او پارت بازی له وجې د کاندیدانو ټاکنه په کلیدي تخنیکي دندو کې ماثره کوي او ستونزمنه به وي چې د دې پېښې څخه مخنيوي وکړو."

- خدمتونه زیانمن کيږي، کیفیت راتټيږي ادارې پر روابطو ، قدرت ساتنې او کنټرول باندې مصروفه کيږي نه د صحي خدمتونو په وړاندې کولو باندې ، با کیفیته روغتيايي خدمتونه راتټيږي."

" د عامي روغتيا وزارت کومې شخصي برخې د قدرت نه د ناوړې گټې په خطر کې قرار لري ؟"

➤ په دغه کټگوري کې ځواب ويونکو هغو بيلگوته اشاره وکړه کوم چې دوی باور درلود چې د قدرت څخه ناوړه گټه بلل کيږي. ټول نظرونه د بشري سرچينو په اړه و.

له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- "بشري سرچينې زياتره د قدرت څخه د ناوړه گټې د پورته کولو د خطر سره مخامخ دي چې ډاکار په ټولو صحي مرکزونو او بيلابيلو پوستونو کې چې زورواکي په کې نفوذ او تصميم نيونکی رول لري پېښيږي.."

- "تمام وزارت ها، تمام ادارات و در شفاخانه ها، بسياری از رؤسا از وظايف خود برکنار شدند و فعلا بیکار هستند. رؤسای <XXX> در وزارت توسط <XXX> و تیم وی برکنار گردیدند. و در عوض اشخاص جدید تقرر یافتند، تمام این برکناری ها خلاف قانون خدمات ملکی بودند

- "ټول وزارتونه، ټولې ادارې او په روغتونونو کې ډيری رييسان د خپلو دندو نه گوښه شوي دي او اوس مهال بېکاره دي. په وزارت کې <XXX> رييسان د <XXX> او د ده د تيم لخوا د دندې نه گوښه شوي دي او په عوض کې نوي کسان مقرر شوي دي چې دا ټول د ملکي خدمتونو د قانون خلاف ترسره شوي دي.

- "اضافه کاري يوه ستره ستونزه ده"

" ايا ستاسو په باور مدير / د عامي روغتيا وزارت کارکوونکي د نويو کارکوونکو د استخدام پر مهال خپلوانو/ دوستانو او يا هم د خپلو ډلو کسانو ته لومړيتوب ورکړي؟"

◀ دا موضوع د دغې کټگورۍ د ټولو غړو لخوا تصديق شوه .

له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- "هو"
- "رييس ، مديران او په پراخه کچه کارکوونکي په وزارت کې دغه عمل تر سره کوي ."
- " د دغه ډول استخدام له وجې يوازه زه په خپله دنده کې پاتې شوي يم مگر نور چې د شناخت په اساس راغلي و بيرته لاړل."
- " د مشرانو لخوا د لومړيتوب ورکولو څخه پرته هيڅوک نشي کولای لورپورې دنده ترلاسه کړي."

د کيفيت تضمين/ کنترول تضمين

" څنگه د حساب ورکونې او شفافيت ميکانيزمونه د عامي روغتيا وزارت تر رهبرۍ لاندې ځيري؟"

◀ کې د عامي روغتيا وزارت د حساب ورکونې او شفافيت په اړه د ځواب ويونکو نظرونه منفي و.

له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- "نه، د حکومت د اصولو او مقرراتو مطابق ندی . په عامي روغتيا وزارت کې يو مناسب سيستم موجود ندی. د کارکوونکو لپاره د يو مدیریت شوي سيستم نشتوالی د کارکوونکو لپاره د فساد زمینه برابروي. مشاورينو هڅه کړې ده تر څو دغه سيستم ته وده ورکړي مگر موږ هيڅ ډول سيستم نلرو، همغري موجود نده که چيرې ځيني کسان همکاري ونکړي پایلې به ترلاسه نشي."
- د مالي سرچينو په برخه کې د ستونزو بيلگې موجودې دي. د طبي تصديق پانې او ديپلومونو لپاره يو صحيح مدیریتي سيستم موجود ندی. بيری په جعلي ډول جوړ شوي او اخيستل کيږي. څنگه کيدای شي چې بشري سرچينې د عامي روغتيا وزارت ته حساب ورکونکي ووسي؟ په داسې حال کې چې دوی د يو سيستماتيک روش څخه د تصديق پانې او ديپلومونو د څيرنې او کنترول لپاره استفاده ونکړي.
- رييسان او مديران د پارلمان د غړو او نړيواله تمويل کوونکو سره اړيکې لري. داسې يو وضعيت د حساب ورکونې يا شفافيت لامل گرځيدلی نشي، په حقيقت کې هغوی غواړي چې د حساب ورکونې او شفافيت مانع وگرځي. د عامه مالوماتو سيستم په دغه برخه کې ډير پوښلی دی.

بشري حقونه او تبعيض

"د عامي روغتيا وزارت کې د ستونزو په حل او يا (ايجادولو) کې د قومي مشرانو رول څنگه بيانوي؟"

◀ د صحي مقاماتو تصميم د روغتيايي خدمتونو او بشري سرچينو په وړاندې کولو کې هم مثبت او هم منفي دی.

له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- "په بشري منابعو کې پرته د نفوذ څخه ،د عامي روغتيا وزارت په کابل کې لږ مگر په ولايتونو کې د روغتيايي خدمتونو په وړاندې کولو کې مهم رول لري."
- "قومي مشران د روغتيايي خدمتونو په مدیریت کې غوره رول لوبولی شي تر څو د روغتيايي خدمتونو کيفيت په اړه زياته پاملرنه وشي. همداراز دوی د استخدام په پروسه کې ستونزې رامنځ ته کولای شي، لکه زورواکي."

- "دوی پر عامې روغتیا وزارت باندې فشار راوولي تر څو اداري فساد ته زمینه برابره کړي، په خاصه توګه د روغتیايي آسانتیاوو او تدارکاتو په برخه کې. دا هغه حالتونه دي چې د عامې روغتیا وزارت او کورني او نړیواله مؤسساتو د روغتیا سکتور په برخه کې هره ورځ ورسره مخامخ دي. سره له دې چې دوی د سیمه ییزو خدمتونو په اړه لارښوونې کوي، د عامې روغتیا وزارت د هغو څخه ملاتړ کوي، که چیرې د عامې روغتیا وزارت سره د امضا شوي قرارداد پر خلاف هم وي او یا د ولایت د عامې روغتیا ریاست څخه پېشنه مخکې منظور شوي وي.

شوکی.

"د عامې روغتیا وزارت مشرتابه بېخایه حق غوښتنې او فشارونه په څه ډول مدیریت کوي؟"

◀ دوه تنه ځواب ویونکي داسې حالتونه تشریح کړل کله چې د دوي همکاران د عامې روغتیا وزارت کې د کورني او نړیواله مؤسساتو سره د روغتیايي خدمتونو د قرارداد په اړه د فشارونو سره مخ شول.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "کله چې زه په <XXX> ریاست کې وم ډیر ستونزمن بحثونه مو د <XXX> غوښتنو په اړه درلودي. هغو غوښتنل چې د ده اړوند مؤسسي د اساسي روغتیايي خدمتونو بڼې قرارداد په <XXX> کې د خپل ځان کړي البته دا یوازې بحث نه و بلکې د هغو واضحه غوښتنه وه، کله چې زموږ د رییس لخوا د دغې قرارداد په اړه کوم سوال مطرح کېدو هغه ډیر په قهر کېده. څو ورځې تیرې نشوې چې زموږ رییس قرارداد ورته ورکړ.
- "د <XXX> څخه می یو رسمي مکتوب ترلاسه کړ چې د <XXX> شفاخانې قرارداد یې د څو ورځو په موده کې په <XXX> کې وغوښت، وروسته له دې چې په خپله برخه کې لږ خبرې مو وکړې دوه تنه محلي کارکوونکي چې په <XXX> برخه کې یې کار کوو زموږ دفتر ته راغلل، هغوی ډیر ناراحت و. ځکه دوی <XXX> د قرارداد لپاره نه و انتخاب کړي. د غوښتنلیکونو د نمرې ورکولو سیستم می ورته تشریح کړ، یو کس د دوی څخه ډیر په قهر و او ولاړ تر څو <XXX> ته زنگ ووهي وروسته د غرمې هغه د <XXX> سره دفتر ته راننوت، زموږ رییس خپل تصمیم ته تغیر ورکړ او ماته یې وویل چې په دې اړه تشویش ونکړم هغوي په <XXX> کې د یو بل سره موافقه وکړه."

درغلي/ تزویر/ جعل/ دوکه

"ستاسو په باور د عامې روغتیا وزارت د راپور ورکونې په داخلي سیستمونو کې تزویر تر سره شوی دی؟"

◀ نیمایي ځواب ویونکو ځواب ورکړ چې باور لري چې دا کار پېښ شوی دی او یا د پېښېدو خطر یې موجود دی.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- زه باور لرم چې داسې یو حال کېدونکی دی.
- "د عامې روغتیا وزارت ته د مؤسساتو د راپور ورکونې سیستم په دقیق ډول نه څیړل کېږي تر څو تایید کړي چې مؤسساتو دقیق راپور ترتیب کړی دی. چې دغه تشه د تزویر لپاره زمینه مساعدي.

"ستاسو په باور ایا د عامې روغتیا وزارت د راپور ورکونې په خارجي سیستمونو کې تزویر شتون لري؟" د بېلګې په توګه د تمویل کوونکو یا د اسلامي جمهوري دولت مقامات؟

◀ یوازې یو ځواب ورکوونکی باور درلود چې په خارجي راپور ورکونه کې تزویر تر سره شوی دي.

له مرکو څخه ځینې غوره شوي نقل قولونه:

- "دا ممکن پېښ شي خو زه په جریان کې نه یم."

د گټو ټکر

" کله چې ومشرتابه د گټو ټکر پېښې نادیده نيسي ، د عامې روغتيا وزارت د اعتبار په اړه کوم خطرونه موجود دي ؟ "

➤ ځواب ويونکي وويل کله چې د گټو تضاد ته رسیده گي ونشي د تمویل کونکو په وړاندې د روغتيا سکتور اعتبار راټيټيږي.

له مرکو څخه ځيني غوره شوي نقل قولونه:

- " د عامې روغتيا وزارت ټولوبهرني تمویل کونکو دا ښودلي ده چې دوی د همکارانو په توگه خلکو ته په موثر ډول د روغتيايي خدمتونو د تنظيم په اړه مطمئن ندي داسې مالومیږي چې موږ يوازې د پېسوليواله یو نه د خپلو خلکو د روغتيايي وضعیت. ولې باید زموږ سره <XXX> مرسته وکړي؟ که چیرې موږ په کافي توگه خپل ځان ته پام ونکړو نو ولې دوی پر موږ پام ولري؟ "

- " ستراتيژیک پلانونه به دا ډول موضوعات په نظر کې ونيسي او نظارت او کنټرول به عملي کوي ، وزارت مستقيماً په اصولو او قوانینو کې هغو ته اشاره کړې ده او صلاحیت لري تر څو د افغانستان قوانین تطبیق کړي، مگر وزارت ډیر کم هغه تطبیقوي. لورپوري مدیران او د وزارتونو رییسان د مؤسساتو لخوا استخدام شوي دي او ډیرې مسلکي او شخصي اړیکې لري، نو ځکه علاقه نلري تر څو د دغو مسایلو نه مخنیوی وکړي او مؤسساتو ته ستونزې جوړې کړي . "

بدې اخیستنه

➤ په نورو سوالونو کې پر دغو موضوعاتو خبرې شوي دي.

د اداري فساد په اړه نور خطرونه

➤ د ځواب ویونکو لخوا کومې اضافي یا واحدې زیانمننې ذکر شوي ندي.

د مستقیمو څیړنو په پایله کې کلیدي موندنې

عمومي کتنه – د راپور ورکړل شویو څیړنو په پرتله، یو شمیر زیات مستقیمی څیړني ترسره شوي دي .

◀ استخدام د پروسې په اړه نفوذ او فشارونه هم په فردي ډول او هم په کتبی او د تیلیفون له لارې وڅیړل شول:

- "د مرکې په جریان کې د پارلمان یو غړی او بل د حکومت یو استازی د ځواب ویونکي دفتر ته راغلل او پر هغه یی فشار راوړ تر څو د ده کاندید په دغه اداره کې ومني. د پارلمان غړی یوه مهر شوې پاڼه چې په هغو کې د کاندید په اړه مالومات درج شوي و ځواب ویونکي ته وسپارل."
- "د مرکې په جریان کې ځواب ویونکي ته یو شمیر زیات زنگونه د بیلابیلو کسانو لخوا راغلل چې هڅه یی کوله دی متقاعد کړي تر څو مشخص کس د زده کوونکي په توګه په <XXX> کې وټاکي."
- "کله چې زه دغې ادارې ته ورننوتم یوه نجلي او دوه نارینه هلته ناست و، زه هم هلته کښیناستم. د دوی له خبرونه پوه شوم چې دوو نارینه و په <XXX> روغتون کې یو ناروغ درلود. رییس هغوی ته وویل چې تاسې به د <XXX> د خپلوانو په نامه چې د پارلمان وکیل دي معرفي کړم."
- رییس زنگ ووهو او ویل یی چې دا نجلی د <XXX> د پارلمان وکیل لور ده او باید د دي غوښتنې په اساس بریالی شي. همدارنګه د <XXX> سره می هم د دې موضوع په اړه خبرې کړي دي. "وروسته می د هغې نجلي سره چې هلته ناسته وه خبرې وکړي. هغه د <XXX> فاکولتي څخه فارغه وه او غوښتل یی چې په <XXX> روغتون کې د خپلې همصنفي سره یوځای د عملي کار لپاره معرفي شي او یو لیک یی د پارلمان د وکیل څخه پر رییس باندې راوړی و. رییس لومړی هغه نجلي ته رد ځواب ورکړ مګر وروسته چې د پارلمان د وکیل څخه یی لیک راوړ، هغه بریالی شوه تر څو عملي کار ته معرفي شي.

◀ د اجناسو د موجودی پروسې تقریباً په ټولو څیړنو کې تعقیب شوي دي

- "د ځواب ویونکي د خبرې په اساس داسې یوه څیړنه می ترسره کړه چې د موجودیو لست نشر شوی او د اړونده برخې مدیر لخوا امضا او نیټه ورباندې لګیدلي ده."
- "د موجودیو لست شتون درلود او پخواني لستونه هم په عین دوسه کې د تفتیش لپاره موجود و."
- "د قرطاسیې د موجودی لست وڅیړل شو او د مدیر لخوا لاسلیک شو."
- "د ادارې ټول فرنیچر تګ نمبر او د روغتون نوم په کې لیکل شوی و او د موجودی لست ماته وښودل شو چې د دغو اجناسو سره یی مطابقت درلود."
- "د اجناسو د موجودی لست موجود و مګر اېډیت شوی نه و."
- "د وینې ټولې څانګې "FX" نښانې شوي و مګر په یخچال کې هېڅ شی هم تر لاسه نشول."

◀ د اختلاس یوه قضیه وڅیړل شوه:

- "کله چې زه د <XXX> په یوه دفتر کې ناست وم د اتاق په منځ کې می یوه ښځینه کارکوونکې ولیده چې له ځان سره یی سپینې نسخې راوړې وې او ښځینه فارمسټې ته یی وویل چې د خپلې کورنۍ لپاره می لږ دوا په کار ده، دغه نسخې لاسلیک کوي؟" هغوی په ګډه نسخې ولیکلې او هغه یی د ناروغانو په نوم ثبت کړې ورسته یی دواګانې په خپلو دستګولونو کې ځای پر ځای کړې او ولاړل."

◀ د مصنویت لپاره د معیاري تدابیرو په تعقیبولو کې غفلت تر څیړني لاندې نیول شوی دي

- "په یو شخصي کلینیک کې کله چې یو ناروغ اکسري عکس اخیستل کېږي د ناروغ د کورنۍ غړو ته اجازه ورکول کېږي چې پرته له دې چې محفوظ وساتل شي او یا د محافظوي تدابیرو په اړه ورته مشوره ورکړل شي د ناروغ په څنګ ودریږي."

- "د یخچال د حرارت درجه او طبي وسايل د يوې مياشتې نه زيات چک/ريکارډ شوي ندي."

< په بېلابېلو مواقعو کې غیرحاضري لیدل شوي ده :

- "په ۰۰:۲ د او.پي.پي مریضانو اتفاق ته ورغلم او تر ۴:۳۰ پورې هلته پاتې شوم خو کوم ډاکټر مې ونلید چې د غرمې نه وروسته اتفاق ته راغلی وي، دوه تنه نرسان هلته موجود و او ناروغان یی د معاینې اتفاق ته رهنمایی کول مگر د کلینیک په داخل کې کوم ډاکټر نه و."
- "د روغتیايي مراقبتونو وړاندې کوونکي د غرمې ۱۲:۳۰ څخه وروسته په شفاخانه کې شتون نه درلود."
- "خدماتي کارکوونکي مریضانو ته ویل چې شخصي کلینیکونو ته مراجعه وکړي."

< د خصوصي سکتور روغتیايي مرکزونو ته د ناروغانو استول تر څیرني لاندې ونيول شوه چې ډاکټر د هغه له شریکانو څخه و:

- "ومې لیدل چې د ناروغ کورنۍ ته یی وویل چې ستاسو مریض تشخیصیه معایناتو ته اړتیا لري او باید تاسې یوې شخصي تشخیصیه مرکز ته ورشی. د تشخیصیه مرکز مالومات او ادرس د ناروغ کورنۍ ته ورکړل شول. کله چې د ناروغ پلار د ډاکټر کارت ولید نو وویل چې <XXX> ډاکټر څوک دی؟ کارکوونکي ورته وویل هغه زموږ د روغتون یو ډاکټر دی."

< هغه مالومات چې د کلینیک کارکوونکي وړاندې کړل ویل یی چې هیڅ کله یی کومې زدکړې ندي اخیستي ، د کارکوونکو د شخصي فایلونو د څیرني نه وروسته یوه نیاز سنجي تر سره شوه."

- "د بشري سرچینو د فایلونو د څیرنو څخه وروسته تشخیص شوه چې په <XXX> جامع روغتیايي مرکز کې هیڅ کارکوونکي د نیاز سنجی په اړه زدکړه نده اخیستي."

< د دارو د ختمیدو نیټه په حوزوي روغتونونو کې د داروگانو د ختم نیټه چک او وڅیړل شوه:

- "د فارمسی په شعبه کې مې د داروگانو نیټې چک او بررسې کړې. د زیاتو داروگانو نیټه د وخت څخه تیرې شوې وې."

< د خلکو نه د راپورونو د راټولو او د ساحو څخه د کتنې نه وروسته ولیدل شو چې یوازې یو نارینه کارکوونکی د ولسوالۍ په جامع روغتیايي مرکز کې موجود و.

- "کلینیک بنځینه ډاکټره نه درلوده."